

MAPPE B2

TEKSTER I EN KRITISK PSYKOLOGI

JANUAR 1990 - NOVEMBER 1992

SANSELIGHEDEN - I.UDKAST MED TEGNING / SEP 88
 DER FØLER JEG MIG HJEMME / SANG, DIGT
 SANSELIGHEDENS LOGIK / ANNONCE TIL SOCIOLOGI SEP 88
 SANSELIGHED 1 / ART. FORUM KP NR 4/ 88
 SANSELIG ANTAGONISME 2 / ART. FORUM KP NR 5/ 89
 SANSELIG VIRKSOMHED 3 / ART. FORUM KP NR.6-7 NOV 90

LEDER REFLEKS FORUM 5 / FORUM 89
 SUNDHED ÅR 2000 - MASSAKREN PÅ SUBJEKTET / ART. DP FORÅR 90
 ET HJERTE DER SLÅR - LEDER FO 6-7 / ART. FORUM KP NR 6-7 NOV 90
 AT VÆRE SIN EKSISTENS BEKENDT / NOTE FORUM KP NR 6-7 NOV 90
 SUNDHED I TIDEN - BETÆNDT! / ART FORUM KP 6-7 NOV 90

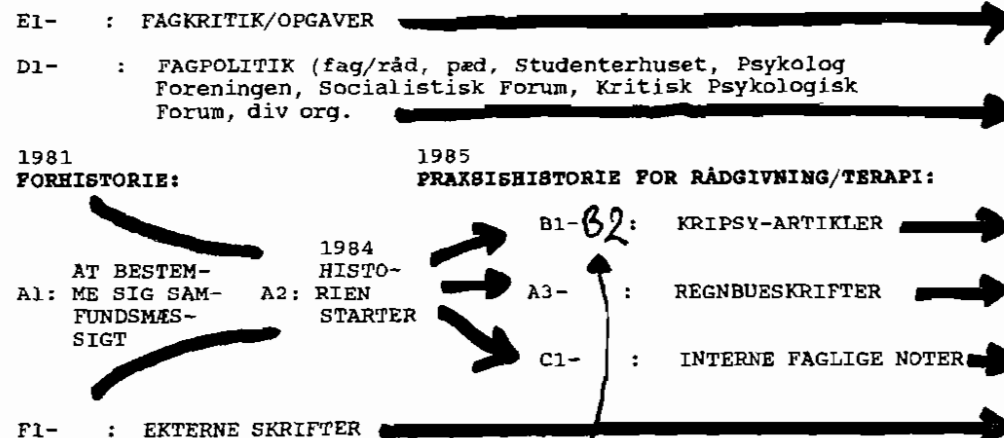
SAMFUND, PSYK. FORSTYRELSE OG PSYKIATRI / OPLÆG RGB SEP 90
 HOMO-TRIPLEX - SYNÅLEJOMFRUEN / SKRIFT FORUM KP/DP AUG 90
 ARBEJDGRUPPE OM SOLIDARISK PSYKOLOGI / SOC.FORUM SEP 90
 PSYKOLOGER, SOCIALPSYKOLOGI OG PSYKOTERAPI / ART DP FORÅR 91

INTROOPLÆG TIL KRITISK PSYKOLOGI - AFVÆRGE / OPLÆG FEB 91
 REFERAT VEDR. SOLIDARITET OG AFVÆRGE / FEB 91
 TRE OPLÆG OM FÆRDIGORGANISERINGEN TIL SAMME / MAJ 91

SKITSE TIL PROB OM DE MENNESKELIGE BEHOV / OPLÆG SEP 91
 INDLEDNING TIL BEHOVENES PROBLEM / DISK SEP 91
 MENNESKELIG SAM-ARBEJDE / OPLÆG RGB SEP 91
 FINDES DER ET MENN. BEHOV FOR SOCIALISME / OPLÆG SOC.FORUM OKT 91
 VOKSENLIVET, ARBEJDET OG PROBLEMERNE / OPLÆG HILLERØD OKT 91

PSYKIATRI UD - KRISECENTRE OG BOFORMER / OPLÆG GALEBEV. NOV 91

NØGLE FOR INDELING:

"VERFREMUNG"

AT VISE DET KENDTE SOM FREMMED OG ANDERLEDES
 OG DERVED VÆKKE TIL EFTERTANKE.

BRECHT

Kalle Birck-Madsen
Nørrebro/Blågård
16. November 1991

PSYKIATRIEN UD AF LÆGERNES KLØR - HVORDAN KRISECENTRE OG BOFORMER.

Jeg skal sige noget om "Hvordan krisecentre og boformer", og det i det perspektiv, der er lagt for denne høring, nemlig "psykiatrien ud af lægernes klør".

Det vil falde i 5 dele:

- 1 - en indledning, med fokus på det held, der idag meget skal til for at få ordentlig støtte ved problemsituationer.
- 2 - om strukturel magt, som et aktuelt bestemmende samfundsforhold.
- 3 - om det indholdsmæssige perspektiv - den kliniske diagnose - der hersker indenfor området af psykiske problemer.
- 4 - om fundamentet for at bryde med det bestående i retning af, hvordan man kommer igang med "hvordan krisecentre og boformer".
- 5 - en afslutning.

Men inden de 5 dele skal jeg nævne to pejlemærker for oplægget:

For det første om forholdet til psykiatrien. Det er sådan idag, at det er nærmest umuligt at lave noget fælles arbejde, hvis også det skal være bredt, idet der altid er en splittelse mellem de, der vil arbejde sammen med psykiatrien, og de der ikke vil vide af det. Det, der vil komme herfra, er at psykiatrien er en falsk videnskab, en negativ magt, hvor det eneste samarbejde, der er muligt går på de enkelte psykiatere, men kun i samme grad som disse står af på psykiatrien som en overgribende behandlingsform.

For det andet ift den psykiatriske magt. Enhver magt har en begrænset tid. Det gælder også psykiatrien. Og jeg vil citere Gandhi for følgende:

"Når jeg fortvivler, så husker jeg på,
at igennem hele historien har sandheden og kærligheden altid sejret.

Der har altid været tyranner og mordere
og et stykke tid kan de synes uovervindelige -

Men til slut falder de altid.

Tænk på det .... altid."

Historien på området vil sikkert vise, at en systemisk psykologi erstatter den psykiatriske magt, indenfor de næste 10-20 år, for så selv at blive erstattet af en eller andet strukturel sociologi som magt ud i en lang fremtid. Men for at dette kan gå i den rigtige retning, må man stille sig uden for magten - om den så er psykiatrisk, psykologisk eller sociologisk - for magten kan ikke humanisere sig selv. Der må altså et alternativ til, der kommer udefra - og et håb er at det også kan komme fra en sammenhæng som denne.

Men nu til selve oplægget.

I - INDLEDNING.

I starten, da jeg sad med dette oplæg, sad jeg med, at alt hvad der kunne siges allerede var sagt; og at alt hvad der skulle gøres allerede var søgt gjort. Og alligevel er betingelserne og mulighederne for at få ordentlig støtte, når man kommer i krise eller bliver stillet i uoverskuelige problemsituationer, stadigvæk enten fraværende, elendige, socialt skævfordelte eller ekstremt undertrykkende. I et skøn¹ fra 1990 regnes med, at 450.000 danskere står med problemer, der kan kræve støtte for overvindelse, medens psykiatrien idag kun kan tage vare på de 50.000 - og her er kvaliteten ufortalt. Man skal faktisk være heldig, hvis der sker noget, at man så kan få en støtte, der reelt også er løsning på de problemer, man står med, en løsning, der også er en løsning på lang sigt, således at problemerne ikke bare hænger og melder sig igen senere.

En sådant "held" kan kredses ind.

Det er for det første baseret på, om man tilhører en privilegeret gruppe, der kan købe sig frem, enten via aftenskole, det brogede terapimarked eller gennem et fremvoksende liberalt psykologerhverv. Her kan man få, hvad man vil have, bare man kan betale for det. Det siges tit at penge ikke er alt, men i denne sammenhæng synes de nu at være det. Og jeg skal citere Marx² for følgende betragtning: "Hvad jeg ejer i kraft af pengene, hvad jeg kan betale, dvs hvad pengene kan købe, det er jeg - pengenes ejermand - selv", og jeg kan være "hæslig, men jeg kan købe mig den skønneste kvinde, altså er jeg ikke hæslig, thi hæsligheden har pengene gjort til intet". Det at lade problemløsning være bestemt direkte ud fra privatøkonomi er derfor en noget tvivlsom affære - det bliver let til en slags maskare, som samfundet tilbyder den problemramte, til at skjule et blåt øje over for sig selv og andre.

Heldet er for det andet bestemt ud fra, om man tilhører en særlig gruppe - unge, kvinder, studerende - hvortil der er en særlig institutionel sammenhæng, der beskæftiger sig med netop denne gruppes problemer. Her handler det også om, om der er et rimeligt forhold mellem udbudet af støttemuligheder, og det antal personer, der har brug for dem - og dette er der langt fra idag. Det typiske er lange ventelister.

For det tredje er heldet bestemt ud fra, om der er en støtteinstans til netop det problem, man er stillet med; det kan være et alkoholproblem, et stofproblem, en ulykkessituation eller andet - men også her vil der typisk være småt med pladsmuligheder, med mindre man kan købe sig frem, eller at den virksomhed man er ansat på, hvis man har et arbejde, skulle have et samarbejde og en overenskomst med en behandlergruppe.

Det fjerde, som heldet kan være bestemt af er, om der er en særlig frivilligt baseret sammenhæng indenfor rækkevidde, og dette vil typisk være forskellige græsrodsbevægelser eller alternative sammenhænge, som også arbejder med støtte til mennesker i krise og nød. Her er der generelt også for få ressourcer ift størrelsen af den gruppe, der søger dem.

¹ Den politiske opposition i Folketinget, bestående af Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti og Centrum Demokraterne.

² Marx: "Økonomi og filosofi", s.87 i V.Sørensen: "Karl Marx. Økonomi og filosofi. Ungdomsskrifter", Gyldendal 1973.

Herudover er der tre andre muligheder: via det sociale system kan man komme videre til psykolog, men det er småt med muligheder; eller man kan via egen læge henvises til psykiater og få en behandling et nærmere antal gange; og som den sidste mulighed de distriktspsykiatriske centre, de psykiatrisk skadestuer eller de psykiatriske afdelinger. Her vil der groft sagt altid være noget at hente, hvis man kan eller vil nøjes med en mere eller mindre påtvungen medicinsk behandling, og en eventuel seng, hvis man skulle være så heldig frit at kunne vælge.

En ren kvantitativ betragtning fortæller derfor hurtigt, at der er for få ressourcer indenfor det sociale og sundhedsmæssige område, at der med andre ord må ske en ressourceoverførsel fra andre samfundsmæssige felter. Men de nuværende politiske styrkeforhold og den økonomiske krise med en stadig større arbejdsløshedshær gør ikke dette til et sandsynligt perspektiv - og det har det heller ikke været længe. De senere år har da også været præget af forskellige forsøg på omorganiseringer:

- Indenfor psykiatrien i retning mod det distriktspsykiatriske, men en udbygning heraf er slet ikke sket i samme takt, som man har nedlagt sengepladser og hele psykiatriske afdelinger. Resultatet heraf er en stadig større gruppe af, hvad der er kaldt "psykotisk hjemløse", og en lignende større gruppe af "psykisk syge", der evt på nervemedicin sygner hen i isolation under kummerlige forhold;

- Indenfor det sociale område har det de senere år handlet om - blandt andet via forsøgsmidler fra SUM-puljen - at aktivere ledige og bistandsklienter, hvor man går væk fra den passive støtte. Her er man reelt nået så langt, at man - mest fremskredent i Nordjylland - har indført tvangsarbejdet for at kunne oppebære sin sociale ydelse³. Slogordene er "Brug for alle" og "Det aktive liv"⁴ - og det i en situation, hvor udstødningen fra arbejdsmarkedet er større end nogen sinde, og hvor der ikke lyder een røst fra samme side om, hvad i nuværende samfundsform, der betinger dette. Man retter derfor "bager for smed". Det er min opfattelse her, at nogen - de i forvejen ressourcestærke - vil kunne bruge det, og hen ad vejen gøre alt for at komme ud af det sociale system, i en skærpet konkurrence med fæller, medens andre, sikkert hovedparten, vil havne i psykiatrien, på gaden eller under to meter jord, i graven - og dette ud fra, at tvangsarbejde, til en i forvejen for lav modydelse uden og et reelt perspektiv bagefter, skærper personlige problemer ud imod det eksistentielle, der omhandler at måtte tage en sindssyg verden ind i sig, eller totalt at nægte at ville have noget med denne verden at gøre.

Det er derfor ikke alene et kvantitativt spørgsmål om ressourcer. Det er også et spørgsmål om kvaliteten af dem og i hvilket perspektiv, de anvendes. Og tages kvalitetsmål og perspektiv op ift de nuværende udviklingstendenser indenfor det sociale og sundhedsmæssige område, så tegner der sig et ganske bestemt billede, der er temmelig sigende, ikke bare for en national udvikling, men også for en international.

---

³ Dette tvangsaspekt smager af samme forhold, som da arbejdsløse, som fagforeningskrav, under krigen skulle rejse til Nazi-Tyskland for at tjene til livets ophold.

⁴ Se til eksempel "Sociale signaler 2", SUM Formidlingssekretariat, oktober 1991.

II - DEN STRUKTURELLE MAGT.

Der er for det første en behandlingstendens, på grundlag af en diagnostisk indfaldsvinkel, der med distrikpsykiatrien kommer tættere på borgeren; og der er for det andet en tvangsmæssig aktiveringstendens, udgående fra det sociale system, og mod et arbejdsmarked og et uddannelsessystem, der i forvejen har for få pladser at tilbyde. Kan man ikke se eller klare perspektivet i noget af det, eller er man ikke heldig at finde andre muligheder, så er der den varige hjælp, førtidspensionen, tilbage. Og dette svarer til en statslig etablering af det 2/3-dels samfund, der i årevis er snakket om er under opbygning. Så hvad der idag sker indenfor det sociale og sundhedsmæssige område er blot en effektivisering af, hvordan man finder de stærke til det nuværende arbejdsmarked og uddannelsessystem, samtidig med at man får siet de svage fra på en hurtigere måde⁵.

Hertil må så også lægges den disciplinering, som den etablerede del af befolkningen må pålægge sig selv, for at undgå en eventuel udstødning.

Der er næppe nogen, der i et humant perspektiv vil forsvare udviklingen af et 2/3-dels samfund. Så man må spørge hvorfor det kommer. Og her vil jeg godt inddrage en amerikansk økonom - Robert Reich⁶ - der ikke bare taler om et 2/3-dels samfund, men om udviklingen af et globalt 20%'s samfund: at i og med internationaliseringen, hvor nationale virksomheder har løsrevet sig fra "hjem-nationen", så er befolkningsgrupperne indenfor samme nation ikke længere i samme båd, om de nogen siden har været det, for nu bestemmes forholdet mellem grupperne af deres forhold til de globale produktionsmidler, hvad der også kan kaldes den "ny tids klassekamp". I dette samfund sker der en opdeling af befolkningen i tre grupper:

- Een gruppe, de 20%, kaldet "symbol-analytikere", som vil være knyttet til virksomheder med global aktivitet. Det er "mange af dem som kalder sig forskere, designere, ingeniører, konsulenter, management, specialister, forelæggere, journalister og universitetsprofessorer. Karakteristisk for kategorien er, at dens folk for globale virksomheder identificerer problemer, løser dem og vejleder den globale økonomis elementer i indgåelse af nye frugtbare forbindelser. Deres indtægter bygger på talent,

⁵ Denne tendens er også blevet opfanget i en "systemterapeutisk" behandlingsform, på kommunalt og amtskommunalt plan, hvor man ifm familie- og revalideringsarbejde alene satser på at få folk ud af systemet. Perspektivet er aktivering af det private netværks ressourcer (se til eksempel M.Egelund og P.Friese: "Mennesker mødes", Akademisk Forlag 1991), eller at den enkelte accepterer allerede givne tilbud - og er dette ikke muligt, er der ikke noget at hente fra det offentlige. De enkeltes personlige liv er her ligegyldigt - det er deres eksistens som problem man interesserer sig for at skaffe af vejen.

Det er endvidere sigende, at på trods af en generel statslig tendens til kun at tilføre midler til arbejdsformer, der samtidig kan dokumentere en klar behandlingseffekt, så er der indenfor systemterapien ingen tilgængelige evalueringer, andet end uhyre spredte bemærkninger om enkeltsager, der syntes at have lykkedes - på kort sigt!

⁶ Jørgen Dragsdahl: "Nationernes kappestrid er forældet af global økonomi", Information 13. aug. 1991.

og niveauet sættes af den globale efterspørgsel. Det er dem, der skaber de store værdier, og det tjener de fint på";

- Den anden gruppe er de traditionelle arbejdere, der står for den rutineprægede produktion. Deres udkomme er også bestemt af global konkurrence, idet deres beskæftigelsesmuligheder er bestemt ud fra, om deres arbejde kan gøres billigere i andre lande;

- Den tredje gruppe er de folk, der står imellem her; det er de folk, der kan tilbyde tjenesteydelser fra person til person. Taxachauffører, tjenere, sikkerhedsfolk, personale i institutioner mv: "Disse er ikke i global konkurrence, for deres indsats skal ydes på stedet. Deres indtægt er knyttet til symbol-analytikernes, som betaler for tjenesteydelserne. Men som sandelig også ønsker udgiften holdt nede".

Selve dynamikken mellem de tre grupper bestemmes af, hvorvidt den bedst stillede femtedel investerer i helheden, fx omkring uddannelse og sociale- og sundhedsmæssige forhold, men jo mere de er knyttet til den globale økonomi, "desto mindre interesse har den i flertallets levevilkår. Toppen sørger for selv for, at dens afkom kan gå i gode skoler". Udgangen herpå kan nemt være, blive, og det ses også allerede, at symbol-analytikere vælger at beskytte sig selv, familie og ejendom bag "regimenter af sikkerhedsvagter, top-moderne alarmsystemer og masser af fængsler".

Vender vi på ovenstående grundlag tilbage til udviklingstendenserne indenfor det sociale- og sundhedsmæssige område, så er det som sådan ikke ond vilje eller andet snusk, der ligger til grund herfor. De er tværtimod en slags objektiv effekt af den nuværende økonomiske og strukturelle udvikling indenfor kapitalmarkedet og de statslige overbygninger.

Men de er een ting mere. Som det er idag er det Social- og Sundhedsstyrelsernes ansvar, at borgeres muligheder for social sikring ved sociale begivenheder eksisterer, og at der forefindes støtteinstanser ved personlige anliggende, herunder sygdom, samt at der sker en varetagelse af det på en kvalificeret og en menneskelig værdig måde. Et sådant ansvar, i denne brede betydning, lever ingen af dem op til på noget alment samfundsmæssigt plan. Tværtimod har de begge lagt sig i røven af det 20%'s samfund, som Robert Reich har beskrevet som værende under udvikling. Og det har de kunnet gøre, fordi de som socialgruppestruktur selv tilhører gruppen af de 20%. De kan nemlig vedblive med at fastholde deres særlige statsbureaukratiske position ved at satse aktivt på dette 20%'s samfund - og når de som enkeltpersoner eller deres "nære kære" skulle støde på problemer er de heller ikke længere kun henvist til det offentlige system, nu hvor der både er privathospitaler og et liberalt marked for psykologbi-stand under udvikling. Det er i denne sammenhæng også sigende, at den forebyggelsesplan, der kom for 2 år siden, bestemmer sundhedsproblemet i Danmark som bestående i for megen røg, druk og mad⁷. Ikke et ord om, hvad det er for sociale betingelser, der gør at det bliver stadig sværere for hver enkelt at tage vare på sin egen eksistens i et "sundt" perspektiv⁸. Det, der derimod blev trukket frem, var at det er hver enkelts private ansvar at gøre noget ved det - som om mennesker ikke allerede søger det virkelige liv indenfor de betingelser, de nu engang har at arbejde med! Man kan derfor også sige, at det perspektiv, som Sundhedsministeriet lægger på befolkningens sundhed på dette generelle forebyggelsesniveau,

⁷ Regeringens Forebyggelsesprogram: "Dokumentationsdel og Programdel", Sundhedsministeriet 1989.

⁸ Jvf undertegnede i "Massakren på subjektet", I, II og III, Dansk PsykologNyt nr.2, 5 og 6 / 1990.

er en effekt af deres eget private anliggende med at sikre en udvikling, hvor der er plads til deres særinteresse.

Et lignende element genfindes i en nylig redegørelse fra Sundhedsstyrelsen om "Forebyggelse af psykiske lidelser"⁹. Her gentages - og det er gammelt - at man skal lære at tolerere psykisk sygdom, og dette sker bedst, hvis man får viden om deres fremtrædelsesformer (s.41). Redegørelsen afsluttes i overensstemmelse hermed med følgende svada: "Nedbrydning af fordomme og en øget accept af psykiske problemer vil også i sig selv være et betydningsfuldt element til fremme af den psykiske sundhed"(s.52). Så vil det også være lettere, som det er formuleret i anden sammenhæng¹⁰, at lære at "tåle nogle af de skuffelser, som det indebærer at have en psykisk sygdom i sin nærhed". For det første må man spørge, hvorfor skal man ikke have viden om årsagsforhold - men dette bliver klart, når man kigger i redegørelse: her hævdes det, at psykiatrien hviler på erfaringer med årsagsforhold (s.13), men ingen steder fremlægges en afdækning! For det andet: hvorfor skal man lære at acceptere, at det er enhvers private ansvar, at man har det som man har, hvor normalt eller unormalt, det er. Problemer, der lides under, må sgu da søges løst af alle, der måtte være vidne til det. Så det er snarere Sundhedsstyrelsen selv og dennes platform, der kan ha' det noget svært med tolerancen - og dette vil de så prakke hele befolkningen på. En sådan løsning vil da også skærpe problemerne bredt set.

En ekstra ting her. Og det er, at dette problemfelt ikke bare er et isoleret anliggende indenfor Social- og Sundhedsstyrelserne, at de handler ud fra egne interesser. Eksempelvis kendes det også fra Udenrigsministeriet - Tamilsagen er aktuel - og indenfor Justitsministeriet, hvor man har Trevis-samarbejdet mellem de forskellige politietater i Europa, der går ud på at få ryddet ethvert besat hus inden det åbne marked træder i kraft i 1993. Det er noget nyt, at statsapparater handler selvstændigt, og dette peger hen mod en ny statsdannelse, hvor staten har selvstændiggjort overfor dets økonomiske grundlag, hvad der af en fransk politolog - Poulantzas¹¹ - er kaldt udviklingen af en "autoritær etatistisk statsform"¹².

Så meget om den mere strukturelle side af problemet, der ikke må glemmes, når selve problemstillingen - krisecentre og boformer - skal fremmes. Den er nærmest forudsætningen for, at kritikken af det eksisterende rettes det rigtige sted hen, og ikke som det for nylig er sket, at kritikere af

⁹ Sundhedsstyrelsen: "Forebyggelse af psykiske lidelser", Redegørelse april 1991.

¹⁰ Fx i præsentationen af redegørelsen, s.4-6, Vital nr.3, oktober 1991.

¹¹ N. Poulantzas: "Staten, magten og socialismen", Rhodos 1978.

¹² Jvf også undertegnede mht overvejelser over forholdet mellem stat og produktivkraftudvikling under senkapitalismen i "Eksisterer der et menneskeligt behov for socialisme?", Forum oktober 1991.

psykiatrien op gennem 70-erne og 80-erne¹³ nærmest er blevet beskyldt for, at det er deres ansvar at det psykiatriske område i dag skranter: at der er nedlagt mange sengepladser, uden at udviklingen i distriktpspsykiatrien er fulgt med¹⁴ ¹⁵. En sådan kritik vender problemstillingen på hovedet, idet den mere handler om, at specielt Sundhedsstyrelsen ikke har været dens opgave voksen, lige såvel at den psykiatriske kompetence på området, der er Sundhedsstyrelsens grundlag for beslutninger, ikke har ret meget at bidrage med, når der skal tænkes fremad, strukturelt. Spørgsmålet er også, om der er noget indholdsmæssigt, der kan bruges.

---

¹³ Eksempelvis B.Karpatschhof: "Fra den store indespærring til den store udstødning", Amalie nr.5 / 1991.

¹⁴ Eksempelvis B.Brun: "Sct.Hans hospital", Dansk PsykologNyt nr.20 / 1991.

¹⁵ Antal sengepladser indenfor det psykiske system er i perioden 1980 til 1990 faldet fra 11.200 til 6.800.

III - DET INDHOLSMÆSSIGE PERSPEKTIV.

Jeg skal nu vende mig mod det indholdsmæssige omkring "Krisecentre og boformer". Og starte med at kredse ind, hvordan den bestemmende ramme for, hvordan der idag arbejdes med menneskelige problemer tager sig ud.

Dette bringer os tilbage til psykiatrien, og til dennes diagnose-indfaldsvinkel. Dette går ud på at skelne mellem normalt og unormalt, hvor det sidste samles i etiketten "sjælelig abnormalitet". Ved nogen typer vil det være tydeligt, synligt eller forståeligt, at der er ydre grunde, ved andre mener man ikke at kunne finde nogen, og så må det være noget indefra kommende, noget arveligt.

Det, der gøres på denne måde, er man sætter sig for at bestemme et individ frit svævende i luften, et individ der reagerer på noget i omverdenen eller på noget i sig selv. Når man derfor diagnosticerer på dette grundlag, lige meget på hvilken måde, om det sker under inddragelse af objektive betingelser, subjektive faktorer, biografiske hændelser, familiemæssige forhold eller andet - sker der derfor en ekstra fremmedbestemmelse af individet overfor dets problematiske livssituation. Individets problem bliver gjort til individet selv - og det er det allerede i forvejen, når man står orienteringsløs og personligt berørt over ikke at kunne finde udveje. Der finder en fordobling af afmagt sted. Man ser slet ikke mennesket som et subjektivt væsen, der søger at løse egne problemer i en bestemt social sammenhæng, og vil slet ikke have med at gøre, at det er disse problemer, der som uløste optager individet på en måde som det lider under. En diagnostisk indfaldsvinkel, i den psykiatriske betydning at der kan ikke behandles før den er stillet, medfører derfor en yderligere isolation af individet overfor dets sociale problemstilling. Og for mange vil netop dette være dråben, der gør at man isolerer sig endeligt overfor den omverden, der åbenbart hverken kan og vil forstå eller gøre noget som helst ordentligt - en omverden der på dette tidspunkt endog kalder sig behandlere, og som har samfundets stempel for at udøve deres virke.

Man kan med en reference til "Det nye testamente" sige, at psykiatrien - i modsætning til budskabet heri - aktivt beskæftiger sig med at smide, ikke bare den første sten, men sten på sten, ikke efter ludere, men efter de, der brænder sammen og som ikke længere kan overskue og udholde, hvad det hele måtte handle om for een.

Enhver psykologi, der gør det samme som psykiatrien - det ikke at ville se medmennesket i ethvert mennesket, mennesket som et aktivt og handlende væsen, der søger at udvikle eller kommer overens med sit sociale liv - vil gøre det samme som psykiatrien. Og dette gælder desværre det meste tilgængelig psykologi idag, og dette er også grunden til, at psykiatri og psykologi på ganske mange punkter ikke bare er hund og kat, men endog kan arbejde ganske godt sammen, fra område til område og fra sag til sag.

Som perspektiv på ovenstående kan man sige, at det problemløsende, det helbredende, indenfor psykiatrien og den traditionelle psykologi, det kommer fra de personer, der enten ikke lever helt op til deres forpligtigelser eller som personligt bryder med den strukturelle magt, der ligger i og omkring deres arbejde. Så det er mulighederne for sådanne brud der generelt må fremmes, hvad der også vil kræve opbygningen af et

kollektivt subjekt, der kan tage over¹⁶. Det er her det største problem ligger.

Det er også manglen på et sådant kollektivt subjekt, der indtil nu har betydet, at utroligt mange forsøg på at bryde med psykiatrien, indenfor og udenfor, altid enten er gået i sig selv igen, eller også har de indstillet sig på et nichearbejde, hvor de afstår fra grundlæggende forandringer udenfor deres eget felt.

---

¹⁶ Et kollektivt subjekt kan ses som et samfundsmæssigt kollektiv, der viser vej; og kollektivet er det, hver enkelt gør af menneskelig interesse.

IV - ET FUNDAMENT.

Et er kravet om et kollektivt subjekt, der kan tage over, for således at bryde med det psykiatriske overherredømme, samt gøre op med den objektiverende tankeform omkring menneskelig eksistens, der ikke bare er udbredt her, men som går langt ind i gængs psykologi idag. Et andet er om der også er et fundament for et sådant kollektivt subjekt. Er der overhovedet et grundlag, der ud fra eksistensen af psykiske problemers egenart kan begrunde, at man skal gå denne vej, og hvordan skal man gå. Hvis ikke dette kan komme fra en løsning af problemet selv, er det sagen uvedkommende, lige meget hvad man måtte mene.

Psykiatrien har indtil nu formået - godt hjulpet til af den statsform, som den er begrundet i - at undgå at tage stilling hertil. Til gengæld har den en genindlæggelsesprocent på 75, og dette er ikke engang underligt for psykiatrien selv, idet det tidligere åbent er blevet indrømmet - i Betænkning nr. 809/1977 - at man kun kan symptombehandle. Når man så alligevel søger at ville årsagsbehandle, må man derfor gå udenfor sit eget område og her specielt til den psykoterapeutiske praksis, der hviler på psykologien.

Kigger man på effekten af psykoterapi, ud fra effektforskning, så finder man imidlertid, at det i mange år var et åbent spørgsmål, om den overhovedet havde større virkning end den spontane bedring, der kan indtræffe over tid. Men der synes idag at være enighed om, at psykoterapi trods alt virker bedre end ingen terapi. Nogen hævder en bedring for 8 ud af 10, men dette er langt fra gennemgående i effektundersøgelser. Det viser sig også, at der ikke er den store forskel på effekten af forskellige typer terapi, kun at nogen typer klarer sig bedre overfor specifikke problemer end andre, fx adfærdsterapi overfor fobier, men også at dette tenderer at udviskes over tid.

Hvad man imidlertid har fundet som gennemgående, det er, at en afgørende faktor for udfaldet af terapien synes at komme fra den, der modtager den: at jo bedre man fungerer, personlighedsmæssig og jo bedre uddannelsesmæssig baggrund, jo bedre klarer man sig. Dette vil så også sige at de "rige bliver rigere", medens de dårligst stillede får tilsvarende mindre udbytte. Ligeledes gælder, at bevæger man sig væk fra psykoterapi med lette og middelsvære psykiske og psykosomatiske lidelser til sværere former for forstyrrelser, at så er der megen ringe belæg for psykoterapiens virkning overhovedet¹⁷. Til dette billede skal tilføjes en svensk undersøgelse fra starten af 80-erne, der meget klart viser, at uafhængig af symptombillede og problemstilling sker der en visitering af individer fra mellemlag og overklasse til psykoterapi, i den udstrækning dette overhovedet findes, medens arbejderklassemedlemmer overvejende modtager en ren medikamentel behandling med nervemedicin¹⁸.

Så psykiatrien synes at have videnskaben med sig! Og den forsværer sig da også med næb og klør mod, hvad der måtte fremsættes af alternativer til sig selv. I sidste omgang gik det ud over forslaget om opbygningen, i socialt regi, af en parallel rådgivningsstreng til psykiatrien, et forslag da det var fremme i 1990 heller ikke kunne opnå flertal ved en folketingsbeslutning, men det var lige ved.

¹⁷ Jvf Esben Hougaard: "Dodo-kendelsen" i psykoterapiforskningen", I og II, Agrippa nr.2 og 3, 1989.

¹⁸ R.Eliasson & Pär Nygren: "Psykiatrisk virksomhed", og "Nårstudier i psykoterapi", Prisma 1981 og 1983.

Argumentet fra psykiatrisk side var - ikke overraskende - at psykiatrien indeholder den mest omfattende uddannelse og erfaring mht psykiske lidelsers natur og baggrund, samt for deres behandling¹⁹ ²⁰. Dette argument er imidlertid en tautologi, idet psykiatrien har haft et ressource- og behandlingsmæssigt magtmonopol siden sidste århundrede overfor hele området. Det andet argument der ofte trækkes frem er, at oprettelsen af en sådan rådgivningsstreng vil trække ressourcer væk fra arbejdet med tunge problemgrupper til fordel for arbejdet med lettere lidelser, hverdagsproblemer. Dette er på det seneste blevet kaldt "hamrende uetisk" af Steen Borbjerg, der er formand for "Danske psykiateres og børnepsykiateres Organisation"²¹.

Dette andet argument kan der være noget om, hvis ikke det var for, at den måde man idag prioriterer forskning på næsten udelukkende går i biologisk retning - neurofysiologisk/-psykologisk - på trods af at det slet ikke kan afvises, at der udelukkende er sociale grunde, ikke bare til lettere forstyrrelser, men også til de psykotiske og skizofrene former²².

Den mest bæredygtige hypotese idag er også, at der er en glidende overgang mellem lettere og sværere psykiske problemer: at de af natur udspringer af samme "kilde" - sociale misforhold²³ - hvor det er manglende opsamling/løsning af lettere problemer, der gør dem kronisk sværere. Så på dette punkt kan der af indholdsmæssige grunde ske en overflytning af midler fra neuroforskning til en socialpsykologisk forskning omkring psykiske problemers opståen og overvindelse, uden at det går ud over nogen faktiske klientgrupper²⁴. Det viser sig endda, at psykiatrien end ikke tager forskning, der er af betydning for sig selv alvorligt. Fx er det blevet fremholdt, at ting der er indlært i benzodiazepinpåvirket tilstand ikke kan huskes og anvendes under normale omstændigheder, og at stoffet blokerer udviklingen af tolerance over for angstprovokerende situationer; og ligeledes at personer der bearbejder problemer under benzodiazepinpåvirkning, ikke kan bruge denne bearbejdning, når de holder op med at tage

¹⁹ Jvf fx Per Vendsborg: "Distriktspsykiatri og rådgivningscentre", Information 29. august 1990. Se også Dansk Sygehus Institut: "Psykiatri under omstilling - samordning og integration af det samlede tilbud til mennesker med psykiske lidelser"; DSI-Rapport 88.06, 1988. Og Sundhedsministeriet: "90-ernes psykiatri - oplæg til temaplanrunde", 1988.

²⁰ For et alternativ hertil se "Regnbuen - en lille fortælling om en alternativ rådgivning fra 80-erne ind i 90-erne", Forum 1990.

²¹ Jvf Dansk PsykologNyt, s.563-64, nr.16 / 1991.

²² Det kunne være oplysende men nogle konkrete tal på, hvordan og til hvad psykiatrien bruger sine ressourcer, også hvad tid angår. Hvem har dem?

²³ For dette begreb, se undertegnede "Problemer og problembestemmelse - om misforhold, der har betydning for et alment arbejde med problemer", Forum feb. 1990.

²⁴ Dette må dog ikke føre til, at der ikke arbejdes for en generel ressourceforøgelse til hele området. Argumentet er ikke bare profylaktisk i negativ forstand - en tidligere opsporing af problemer - men at den erfaring, der indhøstes med problemløsning i enkeltsager, må give tilbage til de sociale strukturer i form af en social udvikling, så ikke andre af samme bliver individuelle bærere af lignende fremtidige former for afmagt.

stoffet. Dette er fra undersøgelser, der er nogle år gammel, og senest gentaget i en rapport fra Social Forsknings Institutet i 1990²⁵. Men dette har man ikke hørt meget om fra psykiatrisk side, selv om det er en udbredt behandlingspraksis.

Det afgørende argument for at bryde med psykiatrien synes dog stadig at mangle. Og dette er ikke tilfældigt - for dette kan kun findes i en overvindelse af selve udgangspunktet for psykiatrien, nemlig i dens praktiske skelnel mellem udefra og indefra kommende faktorer for udviklingen af psykiske problemer. En sådan skelnen, der er en skelnen mellem arv og miljø, der kan stå i et rent udelukkelsesforhold til hinanden, er falsk, og dette ud fra, at hvad man kan lære at takle og arbejde med, dét er selv arveligt bestemt²⁶. Mennesket - og det gælder også alle mulige andre organismer og dyrearter - er ikke bare biologi med en omverden som en hat, der kan tages på, af eller tabes. Den biologi vi har er selv af samfundsmæssig natur, hvilket vil sige at alle mennesker har de samme grundlæggende træk for at fungere menneskeligt, dvs være og blive subjekt for udviklingen af et samfundsmæssigt liv. Omvendt er det heller ikke muligt at fungere menneskeligt uden samfundsmæssige udviklingsmuligheder til rådighed. Selvfølgelig er der forskel på konstitution, men de problemer, der kan belaste og overbelaste een er grundlæggende bestemt ud fra arten af de samfundsmæssige handlemuligheder, der individuelt og kollektivt er tilrådighed for at vende disse på et givent historisk tidspunkt. Og det er også fravær af relevante handlemuligheder på det samfundsmæssige plan, der gør at man kommer i strid med sig selv med udviklingen af psykiske forstyrrelser til følge. Her bliver man bærer af afmagt, hvilket også er en indefra kommende instans, en slags "subjekttab" - omend oprindelig udgået udefra, fra det sociale²⁷.

Når psykiatrien derfor starter med at skelne mellem udefra og indefra, mellem arv og miljø, så starter den også med aktivt at se bort fra den sociale (natur)historie, der har ført et splittet og adskilt individ med sig. Og ligemeget hvad man så søger at gøre fra og med dette startpunkt, så vil det være umuligt at få den sociale historie med ind i sit problemarbejde på en "indvendig" måde. Det er ganske lig den gamle fabel, hvor en nøgle er tabt i mørket, men der ledes under lygtepælen, for her er der lys!

---

²⁵ Kirsten Thue Skinhøj. "Nogle hovedtal om befolkningens brug af sove- og nervemedicin", s.62, Arbejdsnotat 1990:7.

²⁶ Jvf Ute Holzkamp-Osterkamp: "Motivationsforschung I", Campus 1976.

²⁷ En diagnostisk indfaldsvinkel hertil, til afmagt, vil umiddelbart give, at der stødes på magt - og hvad er magt andet end fortætning af styrkeforhold (Poulantzas), der låser de involverede sider til strid om herredømmet. Kun en omfattende eksistens-anskuelse, fra et standpunkt udenfor magt-afmagt - ikke en eklektisk sammenføjning af delelementer af noget ydre somatisk, ydre psykisk og ydre socialt, der er psykiatrien pamflet - vil derfor kunne gøre sig håb om at trænge frem til de udviklingsforhold, der som uudviklet lader magt-afmagt reproducere sig selv, uden at en løsning behøver at kunne realiseres. En medicinsk indfaldsvinkel hertil gør omvendt psykiateren til en social junkie, idet der skabes en sanktioneret individuel sygeliggørelse af sociale magtstrukturer.

Dette er måske lidt et teoretisk argument mod psykiatrien. Og historien tro vil det sikkert ikke have nogen større gennemslagskraft. Og praksis viser jo også noget andet, her særligt den psykoterapeutiske effekt-forskning. Der er bare det ved denne effektforskning, at rammerne for den overvejende, for ikke næsten at sige totalt, selv er domineret af den psykiatriske tankeform. Det er også primært forskning, på grundlag af terapi sat i værk indenfor psykiatrien, eller indenfor en tilsvarende overbygningsinstans på grundlag af psykologiske teorier, der selv har en diagnosticerende indfaldsvinkel, dvs hvor man starter med at bestemme, hvad det er for et problem, der skal behandles. Derfor er det også klart, at psykoterapi af denne art løber ind i det samme som psykiatrien: jo større subjekttab, den stilles overfor, jo mindre kan den gøre; og jo mere subjekt den anden kan være for sit eget liv, jo mere kan den gøre. Den etablerede psykoterapiforskning bliver dermed lige så negativt selvbe-kræftigende som psykiatrien, bare på en anden, en subjektivistisk, måde²⁸.

Så det eneste, der kan bryde hermed vil da også være rammer, der i praksis tillader det problemramte menneske, der hvor det er i sin egen proces, selv at kunne være aktiv for og i sin problemløsning, som denne allerede tager formud fra den historie, som den er en følge af, og dette med den støtte udefra, der kræves for at trænge igennem sin egen social af-magtssituation²⁹. I diagnostisk forstand, hvis man overhovedet skal tage et sådant ord i sin mund mere, handler det derfor om, at det først er, når problemet er løst, at det er muligt at sige noget om, hvad det egentlig var for noget, det hele handlede om, dengang - for vidste man det til at starte med, var der jo ikke længere noget problem at stå afmægtig med.

Psykoterapi-forskning eller forskning om rådgivning på et sådant grundlag findes ikke tilgængelig idag - og det handler naturligt om, at det kollektive subjekt, der kan og skal bære den fremad ikke rigtig har sat sig sammen endnu. Men det kan der jo rådes bod på - for der findes steder og personer, der arbejder mod den beskrevne fordobling af personlig afmagt, i det alternativ der er den berørtes eget liv.

---

²⁸ For de konsekvenser denne kritik må få for en videnskabelig udformet psykoterapi, se "Terapi - et problem om afmagt", Forum/Regnbuen 1986.

²⁹ Psykologisk rådgivning/terapi ud fra et sådant standpunkt kræver en overvindelse af den traditionelle psykologis væreform: at der kun eksisterer private mennesker, der kan stå i et ydre forhold til hinanden. Den typiske rådgivningspraksis, hvor problemer er problemer med den anden - der fuldstændiggøres i det psykoanalytiske koncept om ping-pong fra psyke til psyke - kræver etableringen af en menneskelig psykologi, hvor mennesket først er givet i kraft af medmennesket. En sådan psykologi vil have begrebet om "sanselig virksomhed" som udgangspunkt; og råd-givningspraksis vil handle om udviklingen af problemer, der fælles kan handles på, problemer der tager parti for den berørtes standpunkt.

V - AFSLUTNING.

Det at skabe et reelt alternativ til psykiatrien kan dog siges at løbe panden mod en cirkulær problemstilling af lignende art, som psykiatrien lige fra sin start og til idag betjener sig af til at fastholde magten over området: Det er ikke muligt at skabe et praktisk alternativ, før man har vist at det fungerer som alternativ, og man kan ikke få det til at fungere før det i praksis er muligt at arbejde inden for selvsamme alternativ.

Som det er idag er det den problemstilling, der bringer enkeltindivider, isoleret fra hinanden, ind i psykiatrien³⁰. Det er mao et spørgsmål om strukturel udvikling på de punkter, hvor enkeltpersoner kan stilles alene med deres problemer, således at der er og forefindes et samfundsmæssigt alternativ for den problemramte. Så den opgave, der løser afmagts-overvindelse i kollektiv forstand, er samtidig løsningen af den problemstilling, der kan udvikle alternativer til psykiatrien. Det hele står og falder derfor med opbygningen af en sådan alternativ struktur. Opbygningen heraf er dog ikke i første omgang et behandlingsanliggende, men derimod et anliggende om etableringen af en nærmere bestemt social sammenhæng, som det er muligt at øve indflydelse på, arbejde videre med ud fra de interesser og færdigheder man har, en sammenhæng der kan bruge een, men også hvor det er muligt at gå ind i en specifik behandlingsproces, hvor der særligt kan løse op for det, der overvælder een.

Som social sammenhæng må den indeholde aktivitets- og bomuligheder, som man kan være med til at henvise sig selv til, lige såvel som at kunne være sin egen henvisende faktor til den art rådgivningsproces, man har brug for. Den sociale sammenhæng bliver hermed en art "totalt miljø", der har en særlig opgave overfor at gøre hinanden selvhjulpen på egne præmisser, hvad der kræver ikke bare opbygningen af netværk, men af sociale fællesskabsforhold³¹.

³⁰ I sin tid kom psykiatrien til veje ved, at den daværende lægevidenskab vandt en (del)sejr over det juridiske statsapparat, ikke fordi psykiatrien kunne henholde sig til en påviselig fremadrettet behandling med positivt resultat til skue - det kunne den ikke! - men fordi det samfundsmæssige ansvar skulle placeres for en ny gruppe af mennesker, der ikke syntes at kunne tilpasse sig eller tilpasses den nye, kapitalistiske, struktur, der var under udvikling, nu da de feudale arbejds- og familiebånd var gået i opløsning. Psykiatrien og juraen har siden tilpasset sig hinanden, så vejen frem kan ikke være en juridisk sejr over psykiatrien, men det må være det menneskeliges sejr over netop den og de strukturer, der med statistisk afbildelig gentagelse stiller enkeltindivider i afmagt overfor at udvikle alternativer til et truende subjekttab, en problemstilling, der starter med tab af handleevne på et personligt betydningsfuldt enkeltområde.

³¹ Terminologisk og forskningsmæssigt vil der derfor være brug for 'fællesskabsbegreber', hvor forsøg på forbund om udvikling, individuelt-personlighedsmæssigt og socialt-strukturelt - og ikke tilpasning - er i centrum. Netværk/netværksbegreber, her overfor, reducerer ofte dette sociale liv til bytte- og rollerelationer mellem mennesker i et ydre forhold til hinanden, hvorved almen problemløsning som et i grunden ligeværdigt og kollektivt anliggende forsvinder ud af synsfeltet/praksis. For nærmere om forholdet mellem netværks- og fællesskabsbegreber se "Netværkste-

Skal ovenstående struktur placeres ift den aktuelle social- og sundhedsmæssige politik, så er den et demokratisk alternativ hertil - og en faglig udfordring til Sundhedsstyrelsens forslag om oprettelsen af et overordnet organ for "psykiatrisk profylakse"³².

En sådan struktur kan ikke have nogen på forhånd given magtbasis, deponeret hos udvalgte faggrupper; ikke fordi der ikke er et alternativ til den psykiatriske magt, hvad psykologien umiddelbart vil være på den menneskelige inderside og sociologien på den tilsvarende yderside, men fordi den givne magtbasis må være under demokratisk indholdsmæssig udvikling med den tilsvarende brugergruppe³³. Kun således er det også muligt, at brugere og eventuelle pårørendes egne erfaringer, forslag og perspektiv på løsningstiltag kan blive en integral del af hele processen, fremfor som idag at være en nærmest forstyrende faktor i "ekspertisens egen private selvforståelse". En sådan struktur må kunne skabes, om ikke andet så på frivillig basis, der hvor man kan blive enige om at starte og finde stedet i den nuværende struktur at handle ud fra.

På bare kort sigt er dette ikke nok, men det kunne være dét brud med det nuværende, der afgørende kan vende udviklingen bredt set. Hertil må dog tilføjes, at dette ikke kan komme i stand på grundlag af forsøgsmidler med en evalueringssklausul, men alene ud fra, at strukturen kan oppebære midler ud fra en selvfølgelig agtværdig indsats, men dette kræver så også, hvis det skal blive virkeligt, et parallelt arbejde med en politisk udvikling af et tilsvarende økonomisk demokrati over de generelle samfundsmæssige produktionsmidler.

En lønform til at starte med kunne være en "projekt borgerløn" for samtlige involverede. Og stedet at starte kunne være et lokalområde, dette var knyttet til. Og som sådan er opgaven at skabe dét, som det at udvikle sig ud af et problem, en krise, kræver: et samfund at udvikle sig ind i.

□

---

ori - teori eller brokkasse"/Morten Ejrnæs og Jens Guldager, Den Sociale Højskole 1988.

³² Sundhedsstyrelsens redegørelse om "Forebyggelse af psykiske lidelser", april 1991.

³³ Et nyligt initiativ på området kan findes i "Rundspørge angående et "brugerråd" - Til brugere og rådgivere i Regnbuen", Forum/Regnbuen oktober 1991.

Kalle, oktober 1991
Socialistisk Form,
Gruppe 89.

FINDES DER ET MENNESKELIGT BEHOV FOR SOCIALISME?

- til problemet om de menneskelige drivkræfter under kapitalismen. Skitse til en anti-ideologisk platform for det moralsk-etiske.

Problemet om der findes et behov for socialisme hviler på en refleksion over det nuværende arbejde med det socialistiske "projekt" indenfor Socialistisk Forum, Gruppe 89. Men problemet er meget bredere, hvad det følgende også vil vise.

INDHOLDSFORTEGNELSE.

- Om selve gruppen.
- Udgangspunktet for socialisme-behovet.
- Et blik ud af Forum.
- Globalitet uden kommunisme!
- Et alternativ: socialismens problem.
- Problemet med kommunismen.
- Et problem for marxismen.
- Det socialistiske behov!
- Det moralsk-etiske.

OM SELVE GRUPPEN.

Om selve gruppen er at sige, at den er en sammenhæng, der har sat sig for at undersøge og arbejde med, hvad socialistisk teori og praksis er eller skal være under senkapitalistiske samfundsmæssige betingelser. I Forums snart tre årige historie er dette problemkompleks så blevet vendt og drejet på vidt forskellig måde indenfor vidt forskellige områder. Der har hertil været afholdt jævnlige debatmøder og tilbagevendende konferencer. Og fra at være en lille initiativgruppe, udsprunget af en kritisk sociologitradition, har gruppen bevæget sig hen imod en, stadig lille, tværfaglig sammenhæng, der søger at rejse problemer af betydning for et fortsat socialistisk arbejde. Tre strenge har her været gennemgående: for det første det nødvendige i at gennemtænke det socialistiske projekt på ny, specielt ud fra de erfaringer, som oktoberrevolutionen i Sovjet har forlenet en socialistiske praksis med; for det andet at den danske venstrefløj siden starten af 80-erne er blevet vældig decimeret, både mht socialistiske initiativer og nytænkning og mht dens samlede organisatoriske platform; og for det tredje spørgsmålet om, hvordan der konkret kan arbejdes praktisk videre med et frigørelsesperspektiv.

UDGANGSPUNKTET FOR SOCIALISME-BEHOVET.

I vores arbejde i gruppen er vi, blandt andet, stødt på problemet om, hvad der bevæger det menneskelige individ til det ene eller til det andet.

I første omgang blev det rejst som et spørgsmål om, hvad immaterielle behov/værdier var for noget - for eet er at mennesker handler ud fra at fremskaffe midler til den rent fysiske overlevelse, men hvad handler det om herudover, og hvad er egentlig drivende for hvad. Dette er også en debat, som Ejvind Larsen har rejst i flere artikler i Information, sidst i forbindelse med en kritik af udkastet til et nyt principprogram for Socialdemokratiet. Med reference til, at satsningen på fortsat økonomisk vækst er uproblematiseret, genkalder han sig Grundtvig og Nexø's holdninger: "Grundtvig kaldte det for undertrykkende, ufolkelig, ukærlig 'madstræv'. Nexø kaldte det for mangel på forståelse for, at kampen for brød og ånd ikke er faseopdelt, så man først skal sikre brødet, og så kan ånden altid komme bagefter, men at kampen for brød først er en sand frigørende kamp, når den indeholder åndelig selvstændiggørelse, og at ånd uden brød simpelt hen er pjat"¹. Selve dualiteten mellem ånd og materie er også et problem, som Ejvind Larsen har taget stilling til: han afviser den adskillelæstænkning, som med Descartes har været gennemgående i nyere vesteuropæisk historie, for at vende tilbage til den tænkning i poler, i binariteter eller dikotomier, som Aristoteles udformede i antikken, og hvor der i stedet for en adskillelse opereres med en sammenhæng mellem ånd/sjæl og krop/materie². Det er dog ikke nogen løsning på problemet bare at tænke mad og ånd, eller ånd og krop, sammen, idet det duale verdenssyn fra Descartes, og som også implicit ligger allerede i den Aristoteles' kosmosfilosofi - virkeligheden som bestående af noget materielt og noget ideelt - tages med i købet som a priori given ontologisk eksistensakse. Det er vanligt at lade dette forhold forblive ubehandlet, for at tage fat på spørgsmålet om, hvad der kom først: det materielle eller det ideelle - hvilket er den traditionelle før-marxistiske filosofis udgangsproblem og grundlag - hvor man afhængig af valg bliver henholdsvis materialist eller idealist. Det problematiske består i, at det først er med det antikke slavesamfund, at det er for nogen - og det er for filosofferne, der er uden for den materielle produktion - at det bliver et problem, hvad der kom først. Som uproblematiseret, og hvis ikke man overvinder problemet, vil man derfor tage en herre/knægt-akse med sig i sin tænkning om menneskelig samfundsmæssig eksistens³.

¹ Ejvind Larsen: "Forsvar for selvstændighedssocialismen", Information/Kronik, 14.-15. sep. 1991.

² Ejvind Larsen: "Pinseliljen - en fejludviklet tørv", Information 18.-19. maj 1991.

³ W.F.Haug: "Zur Dialektik von gesellschaftlicher Basis und politischem Überbau im Sozialismus", Das Argument 106/1977; og "Die Camera Obscura der Ideologie", Argument Sonderband 70 / 1984.

I Forum var der flere forskellige standpunkter, der gjorde at problemet blev aktuelt, og det i den form det fik, gående på det immaterielle. For det første eet, der gik på at mennesket egentlig er et egoistisk væsen, som man dog med lidt snilde kan "lokke til socialisme", sådan nærmest ud fra en rationel diskurs⁴. For det andet lå der i debatten i Forum et standpunkt, der opererede med et specifikt religiøst behov⁵, en behovsproblematik der ellers ikke har spillet nogen synderlig rolle i sammenhænge til venstre for Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti. Og for det tredje havde der også længe kørt debat om, hvorvidt en vej frem var at satse på udviklingen af en socialistisk moral og et dertil hørende værdisæt⁶. Begrebet om immaterielle behov/værdier tjente derfor til at indkredse dette nyt område i socialismearbejdet. Netop ved at kigge ud over den eksisterende horisont måtte det blive mere klart, hvad det var for forhindringer der stod i vejen for realiseringen af socialismen respektivt hvilke nye muligheder for et fortsat socialisme-arbejde, som dette kunne give anledning til.

I anden omgang blev ovenstående besvaret med, at immaterielle værdier/behov var menneskets selvfremmedgørelse under bestemte betingelser⁷. Og at det hidtidige argumentationsgrundlag for at bevæge sig ind på det religiøse område og på området af socialistisk moral og værdisæt var en tilbagevenden til den Kant'ske fornuft som det første, til samfundskontrakten som et samfunds sammenhængskraft hos Rousseau for det andet, og for det tredje til psykoanalysens overjeg som den egentlige kulturbærer hos Freud, og som den psykiske instans, der holder menneskets primitive drifter i ave og tæmmer dem ved at kultivere dem⁸. Nu er der selvfølgelig ikke i sig selv noget forkert i at vende tilbage til disse tre teorikoncepter, men der er det at indvende, at alle kun bevæger sig indenfor de samfundsmæssige rammer, hvor mennesket er privatborger. At bruge dem til at skrive fremtid med vil da være at naturalisere den kapitalistiske privatform som mediet for enhver menneskelig psykologi og sociologi.

Skal man tage konsekvensen af dette svar på problemet om immaterielle behov/værdier, kan man sige, at det meget klart afviser en bestemt måde at gentænke og videreføre det socialistiske projekt på fremover.

⁴ Jørgen Lindgaard Pedersen - citeret efter hukommelsen.

⁵ Morten Ougaard: "Hvad kan man lære af sammenbrudet i øst", nov. 1990.

⁶ Ernst Dahl: "Socialistiske værdier", feb. 1990.

⁷ Kalle Birck-Madsen: "Skitse til problemet om de menneskelige behov", sep 1991.

⁸ Kalle: "Indledning til diskussionen af behovenes problem", sep. 1991a.

Nu kan ovenstående selvfølgelig diskuteres, men det fjerner ikke grundlaget for den reflektion, der angår, hvordan det kan være, at man i en organisatorisk socialismesammenhæng, som dette Forum også er, vender sig mod det immaterielle i form af en afsøgning af ideelle grunde til at fastholde eller udbygge selve socialistmen projekt. Enten i den form, at de formodes at mangle i det socialistiske grundlag, eller at det socialistiske grundlag har brug for en overbygning, der skal begrunde, at det har noget at tilføje fremtiden. Er socialismen da ikke nok i sig selv, kunne man spørge. Og hvis den ikke kan stå alene, hvorfor netop forsøget på at redde socialismen på denne måde. Eet er at afvise denne vej at gå for socialismen; et andet er hvis den socialistiske bestræbelse ikke selv kan svare herpå, så sættes som fraværende nogle samfundsmæssige standpunkter, der kun kan vende tilbage som strid, dvs som arnested for konkurrence og magtkamp om den 'korrekte linie og almenhed', hvilket også er en komplettering af den nuværende "miserable tilstand" (Marx), fremfor en udvikling heraf. Samlet må der derfor spørges: hvorfor egentlig dette 'behov for socialisme', som vel ret beset er det, der kommer til udtryk i den seneste bestræbelse på at bevæge arbejdet indenfor dette område?

For at svare herpå må vi vende blikket ud af Forum, og prøve at finde det samfundsmæssige grundlag, som problemet alment synes at rejse sig på.

ET BLIK UD AF FORUM.

Der er det at sige, at fra gruppens start og til idag er der en revolution i mellem, kulminerende med Sovjetstatens opløsning som kommunistisk magt og et foreløbig forbud mod, at kommunistpartiet dér udøver sit virke. Hvis ikke det allerede var tungt i 80-erne at informere sig samfundsmæssigt med det socialistiske projekt, så synes man nu at stå overfor en korsvej. Og man kan spørge, om det er dette - ret forudsigelige, men i hastighed nok uventede - sammenbrud for kommunismen, der har aktualiseret, at behovet for socialisme træder frem som problem.

Eet er at mange for længst har opgivet troen på, at der var kommunisme i øst, og også aktivt har bekæmpet denne forestilling. Et andet er, hvad kommunismens fald får af betydning for en fortsættelse af det socialistiske projekt. Er det overhovedet værd at bevare. Og hvis ikke må man hellere søge sig noget andet, medens ret tid er. Der er dog også den mellemvej, at kan man se problemerne ved en vildt ekspanderende markedsøkonomisk udvikling, så vil socialismen kunne hente sin berettigelse i en bestræbelse på at afbøde de værste sociale følger af udviklingen heraf. Men kommunismen, den synes at være død! Første nummer af den nye ugeavis for venstrefløjen indeholder da også en nekrolog: "Kommunismen var ædt op indefra af mangel på evne til at fange virkeligheden, som den var. Religiositeten brød sammen i det øjeblik, virkeligheden fik en chance. Achilleshælen i kommunismen var altid forestillingen om, at der var socialisme i Sovjet. For herved skandaliserede kommunisterne socialismen. Og hermed skabte de et problem for alle andre socialister. Alene af den grund var

kommunismen et problem, dens fortjenester ufortalt. Og derfor vil den være et problem for socialismen lang tid efter sin død".

Spørgsmålet er dog om socialismen kan fastholdes og genrejses ved at tage afstand fra den kommunistiske idé - for socialisme og kommunisme er så tæt knyttet, at falder det ene væk trækkes den anden med. Og holder man fast i socialismen uden det kommunistiske perspektiv, så er man tilbage til socialismen alene som et bolværk mod de sociale følger af markedsmechanismens frisættelse. Det er der nu ikke noget ondt i, men forbliver socialismen her munder den ud i humanisme, hvad der blot er et andet ord for "utopisk socialisme", som frigørelse blev tænkt før Marx kom på sporet af kapitalismens hemmelighed og transhistoriske mission. Skal humanismen også være "virkelig" humanisme, må den derfor fremover blive revolutionær! Det er derfor at vente, at den kommende debat om samfundets/samfundenes udvikling fremover, i et frigørelsesperspektiv, vil forskyde sig til at spørge om humanisme kontra socialisme, fremfor som hidtil mellem socialisme og kommunisme. Og det er også, hvad der er ved at ske, både på den hjemlige politiske front, hvor socialdemokratiet stort set synes afskåret fra stille andet op end at forsvare, at de socialt dårligst stillede ikke skal bære yderlige omkostninger i en genoprejsning af økonomien; og på området af skridtene frem mod en europæisk forbundsstat, hvor blokken af socialdemokratier søger at organisere sig stærkere i et europaparlament med focus på den "sociale dimension"⁹. Det vil være nærliggende her - og også i partier til venstre for socialdemokratierne - af overbevisning eller af taktiske grunde at nedblænde kommunismeperspektivet.

GLOBALITET UDEN KOMMUNISME!

Når kommunismeperspektivet afvises er det dog som om, at socialismen bliver fattigere. Den kan nemlig ikke længere gøre krav på at være alternativet til kapitalismen, idet den går ind på lige fod med liberalismen og konservatismen som et supplement til deres sociale samvittighed, og dermed lader den sig også fint passe defensivt ind til den "gamle klassekamp", den kamp, hvor to strukturelt modstillede grupper - arbejdere og arbejdsgivere, proletarer og liberalister overfor hinanden med konservatister ved statens ror - kæmpede om den nærmere fordeling af merværdien, hvilket også er en kamp der meget er knyttet til den industrielle samlebåndproduktion med stabile markeder, der kun ændrede sig langsomt (Fordismen). Med arbejdets udvikling, her særligt af den automatiserede produktion, der er karakteriseret ved ikke at

⁹ Morten Thing: "Nekrolog over kommunismen", Den Røde Tråd nr.1, okt. 1991.

¹⁰ Jvf også Lars Olsen: "Europa på vej mod to-partisystem", Information 19.-20. okt. 1991.

kunne virke uden en reel inddragelse af den menneskelige faktor¹¹, overskrides den strukturelle modstilling, uden dog at trække den økonomiske med sig, hvad der ikke kan betyde andet end at grundlaget for den "gamle klassekamp" radikalt forandres. Det handler om, at det bliver af indre produktionsmæssig betydning, hvordan kvaliteten af arbejds handlingerne samt viljen til at gennemføre dem udvikles i det lange løb, og dette blandt andet ud fra: for det første de stadigt stigende omkostninger til maskiner og anlæg, og dermed de større omkostninger som følge af arbejdstilbageholdelse; og for det andet at den nødvendige viden for gennemførelsen af produktionen også ligger i den praktiske realisering heraf, fx hos mellemledere og teknikere, der har været med til at bygge produktionsanlægget op og få det til at fungere, også på de punkter, der ikke var taget højde for i de oprindelige planer. Samlet handler det om, at der ikke længere kan ske en fuldstændig detail-styring fra oven og en styring uafhængig af arbejdsstyrkens specifikke personlige kvalifikationer, når produktionsprocessens automatisering, skal realiseres¹².

Alt dette betyder ikke, at den "gamle klassekamp" helt forsvinder, men den henvises til randområder, hvor automatiseringen endnu ikke er ført igennem. Så socialisme forbundet hertil betyder lønkamp indenfor de uudviklede områder af produktionen og perspektivet om "det gode arbejde", en tankegang der også i de senere år er vokset frem¹³, indenfor de mere udviklede dele af samme. Og vi er tilbage til en reformstrategi, der ikke afgørende kan - og vil! - stille spørgsmål ved de samfundsmæssige ejendomsformer, der hvor det er på tale, nemlig til at gribe - eller som greb om - de bestemmende indre modsigelser i selve produktionsprocessen. Samlet kan man på dette punkt sige, at socialdemokrater og socialister håde genoptager en klassekampstænkning, som produktivkraftsudviklingen allerede har - eller er godt igang med globalt - at overhale og glemmer klassekampen, der hvor de som politiske og faglige personer selv er placeret indenfor et national-bureaukrati.

Det har altså sine konsekvenser at "rense" socialismen for dens kommunistiske "ånd", idet perspektivet som beskrevet hos Marx: reetablering "af den individuelle ejendom på grundlag af den

¹¹ Jvf Frigga Haug: "Arbejdspsykologien mellem kapital og arbejde", i Ole Dreier: Den kritiske psykologi", Rhodos 1979; og Projektgruppe Automation und Qualifikation: "Widersprüche der Automationsarbeit", Argument 1987.

¹² Dette forhold kendes også for små virksomheder - eller endog for bare kollektive hobby-værksteder - hvor de små "tandhjul mellem delene" - hvem der bruger hvad på hvilken måde, hvilke reskaber, der er sårbare for hvilken brug, hvordan skader udbedres hen af vejen i respekt for andres fortsatte brug af samme mm - kun holdes sammen ved fælles kraft, ejere og brugere imellem.

¹³ Helge Hviid: "Det gode arbejde", Fremad 1991; samt Ernst dahl & Wilfred Gluud: Anmeldelse: Det gode arbejde på vej?", Solidaritet nr.13, 1991.

kapitalistiske æra's landvindinger: kooperationen og fællesejet til jorden og til de gennem selve arbejdet producerede produktionsmidler¹⁴, ikke kan stilles som en integral del af selve det socialistiske projekt.

Ift problemet om et menneskeligt behov for socialisme, kan man her yderligere spørge, om det træder frem, fordi det af humane grunde ikke kan opgives på grund af blikket for de sociale konsekvenser af den nuværende markedsøkonomiske udvikling - med tanke på hvad der skete ved overgangen mellem feudalisme og kapitalisme: ulvehungeren selv til børns arbejdskraft - og også overhovedet for at forestille sig bedre arbejdsbetingelser indenfor de kapitalistiske produktionsbetingelser, men samtidig lader det sig ikke længere realisere, når det kommunistiske perspektiv opgives. En socialisme her er en socialisme i krise! Og i en krise, der forstærkes, jo mere produktivkræfterne udvikles globalt.

Nu er markedet ikke den eneste verdenshistoriske aktør. Dets internationalisering trækker med en naturlovmæssigheds præcision en ændring af de statslige overbygninger med sig. Og her er det nærliggende - med Poulantzas¹⁵ - at tale om opbygningen af autoritære etatistiske statsmagter, hvor der sker en reel selvstændiggørelse af stater fra deres økonomiske grundlag, således at særskilte statsapparater selvstændigt begynder at handle ift hinanden i et forsøg på at sikre helheden i den givne privatøkonomiske orden. Nu inddrager Poulantzas ikke specielt problemet om vækst og økologi, men det vil være nærliggende at prøve at kredse dette ind fra en sådan position. Og dette ud fra, at det er et reelt problem, for snart alle, uden at nogen overhovedet synes at kunne stille noget op overfor det. Hermed ikke sagt, at der ikke er nogen meninger, for det er der, men det er meninger, der pudsigt nok - fra højre til venstre - meget trækker på samme hammel: at vi må ændre vores levemåde, og dette kræver en ny etik, fx i form af en ny religion, hvor vi nedsætter vores grådighed efter materiel velstand, og finder værdi ved livet på anden led¹⁶. Dette er af Edvind Larsen også blevet kaldt den "eventyrlige sandhed"¹⁷.

Så det er altså ikke kun kriseramte socialister, men også topkapitalister, der søger tilflugt til det moralsk-etiske område for at finde pejlemærker for en fælles global fremtid. Man kan

¹⁴ Marx: "Kapitalen", s.1061, 1.bog 4, Rhodos 1970.

¹⁵ Nicos Poulantzas: "Staten, magten og socialismen", Rhodos 1978.

¹⁶ Jvf fx interview med Harald Agerby: "Vækstens endeligt - et spørgsmål om tid" af Jørgen Steen Nielsen, Information 14. okt. 1991.

¹⁷ Edvind Larsen: "Sådan døde Tordenskjold", Information 19.-20. okt. 1991.

næsten fristes til at sige, at endelig har tingene udviklet sig derhen, hvor alle 'ismer' har mulighed for at gå sammen om et fælles projekt. Og dette kunne også være det sidste ord her, hvis ikke det var for, at det ikke er bevidstheden, der bestemmer ens væren, men den måde, der produceres på. Man kan være uenig her, men det ugyldiggør ikke det problemfelt, som en amerikansk økonom, Robert Reich¹⁸, just har sat focus på: at i og med internationaliseringen, hvor nationale virksomheder har løsrevet sig fra "hjem-nationen" er befolkningsgrupperne indenfor samme nation ikke længere i samme båd, om de nogen siden har været det, for nu bestemmes forholdet mellem grupperne af deres forhold til de globale produktionsmidler, hvad der også kan kaldes den "ny tids klassekamp". Medens vi herhjemme længe har snakket om udviklingen af et 2/3-dels samfund, så snakker Robert Reich om et 20%-samfund, opdelt i tre grupper: een gruppe, de 20%, kaldet "symbol-analytikere", der er knyttet virksomheder med global aktivitet. Det er "mange af dem som kalder sig forskere, designere, ingeniører, konsulenter, management, specialister, forelæggere, journalister og universitetsprofessorer. Karakteristisk for kategorien er, at dens folk for globale virksomheder identificerer problemer, løser dem og vejleder den globale økonomis elementer i indgåelse af nye frugtbare forbindelser. Deres indtægter bygger på talent, og niveauet sættes af den globale efterspørgsel. Det er dem, der skaber de store værdier, og det tjener de fint på". Den anden gruppe er de traditionelle arbejdere, der står for den rutineprægede produktion. Deres udkomme er også bestemt af global konkurrence, idet deres beskæftigelsesmuligheder er bestemt ud fra, om deres arbejde kan gøres billigere i andre lande. Den tredje gruppe er de folk, der står imellem her; det er de folk, der kan tilbyde tjenesteydelser fra person til person. Taxachauffører, tjenere, sikkerhedsfolk, personale i institutioner mv: "Disse er ikke i global konkurrence, for deres indsats skal ydes på stedet. Deres indtægt er knyttet til symbol-analytikernes, som betaler for tjenesteydelserne. Men som sandelig også ønsker udgiften holdt nede". Selve dynamikken mellem de tre grupper bestemmes af, hvorvidt den bedst stillede femtedel investerer i helheden, fx omkring uddannelse og sociale- og sundhedsmæssige forhold, men jo mere de er knyttet til den globale økonomi, "desto mindre interesse har den i flertallets levevilkår. Toppen sørger for selv for, at dens afkom kan gå i gode skoler". Udgangen herpå kan nemt være, blive, og det ses også allerede, at symbol-analytikere vælger at beskytte sig selv, familie og ejendom bag "regimenter af sikkerhedsvagter, top-moderne alarmsystemer og masser af fængsler".

Så vidt Robert Reich, og en problemstilling, der langt fra lader sig løse med en global moralsk-etisk fordring på tværs af distinkte lag og klasser. Men pudsigt er det netop satsningen på udviklingen af en sådan moralsk-etisk fordring, som dette Forum også har slået ind på. På punktet om, hvordan der konkret skal arbejdes med lighed og frihed indenfor samme nation, på trods af forskellige udgangspunkter mht lønformer og integrationsmulig-

heder ud fra specifikke kvalifikationer, vil man altså ikke kunne bidrage til med noget som helst, der ikke allerede er sagt af andre grupperinger af "borgerlige intellektuelle": hvad der forstås ved frihed og lighed er et individuelt anliggende! Kigger vi på konsekvenser heraf kan vi derfor nu sige, at i en sådan logik må socialismen så, side om side med andre 'ismer' som liberalisme, konservatisme, nationalisme, for blot at nævne nogle, træde op i en slags solidarisk kappestrid om de virkelige verdens sjæle, og dette alt imens vækst-toget kører for fulde drøn derudad. Man kan endog tilføje, at den socialdemokratiske udgave af socialismen aktivt bidrager hertil, idet fastholdelsen af den "gamle klassekamp" på de ikke automatiserede områder er med til at tvinge en automatisering igennem, upåagtet spørgsmålene om, hvordan der skal produceres, hvad der skal produceres, og til hvem. Hermed bliver man så medproducent af arbejdsledelsen - og den onde cirkel med øget velstand for nogle og dybere fattigdom for flere får endnu en tak, hvad der så kræver endnu større fordringer til humanismen, men som efterlader færre muligheder for også lokalt at gøre noget ved det. Samtidig luller den bedre stillede del af arbejdsstyrken ind i, at livet jo må gå sin internationale gang, nu hvor der ikke regionalt kan gøres noget ved det!

ET ALTERNATIV: SOCIALISMENS PROBLEM.

Det er altså ingen løsning - hverken af overbevisning eller af taktiske grunde - at nedblænde eller udrense kommunismeperspektivet. Tværtimod må man nærmest sige. Og dette må også betyde, at der er eller må være et andet alternativ. Ikke for at hævde eksistensen af en eller anden "human naturlov", der som en anden Gud kan komme det nødstedte menneske til hjælp, men simpelt hen for at kunne gribe ind i realiteten, en realitet, der er historisk udviklet, hvorfor den også må kunne ændres af den historiske vej. Men alternativet må komme fra sagen selv, ellers er det uvedkommende.

Sagen aktuelt i dette tilfælde er socialismens krise, som denne tidligere er bestemt: på den ene side at søge at overleve ved en pragmatisk-humanistisk satsning under frasigelse sig den kommunistiske idé; på den anden side lader humanismen som virkelig globalitet sig ikke realisere uden det kommunistiske perspektiv. Som en præcisering af begreberne skal socialisme associeres til begrebet "samfund" og kommunisme med begrebet det "almene"¹⁹.

Kigger vi først på produktivkrafternes udvikling under kapitalismen, så kan disse anskues at have udviklet sig derhen, hvor en reel samfundsmæssiggørelse af den samfundsmæssige produktionsproces kan komme på tale. Dette ud fra, at automationen trækker og

¹⁸ Jørgen Dragsdahl: "Nationernes kappestrid er forældet af global økonomi", Inforantion 13. aug. 1991.

¹⁹ Jvf W.F.Haug: "Standpunkt og socialistisk perspektiv i kritikken af den politiske økonomi", Philosophia nr.1-2-3, s.24, 1991.

fordrer den tidligere beskrevne indre forbindelse mellem person og arbejde med sig. Herfra kan man sige, at den nuværende samfundsform på punkter har passeret - eller er midt i - sin egen revolutionære proces, idet den på det mest vitale område, sin egen fortsatte akkumulationsproces globalt, er afhængig af udformningen af den menneskelige faktor som personlighed. Dette betyder også, at den politiske decentralisering sættes på dagsordenen af selve de kapitalistisk udviklede produktivkræfter. Dette betyder så også omvendt, at kapitalismen kan overleve i den grad den selv formår at fastholde den "gamle klassekamp", fx ved at lede alle problemer ind i et rent økonomisk fordelingsfelt.

På det statslige - eller på magtens - område kan man tale om et tilsvarende revolutionært forhold: at med kommunismens fald som statsbærende magt i Østblokken og Sovjet - hvad der meget har været Gorbatjovs fortjeneste som magtens mand, der var drivende i afgivelse af magt (Enzenberger) - er der mulighed for, at kommunismen kan genopstå i folkenes skikkelse, dvs i gestalten af de forenede nationers samvirke på grundlag af de folkeslag, de nu engang historisk udgør. Set herfra - med Kina og Cuba sat i parentes - kan den nuværende verdenshistoriske situation ses som udgangsbetingelserne for det kommunistiske projekt, som det er beskrevet hos Marx: "Kommunismen er empirisk kun mulig som de herskende nationers handling på een gang og på samme tid, hvilket forudsætter den universelle udvikling af produktivkraften, og det hermed sammenhængende verdenssamkvem"²⁰. Hertil kan vi nu tilføje, at præmisserne herfor vokser frem af demokratisering af de allerede givne magtstrukturer og undladelse af opbygning af produktionsstrukturer, der kræver magtcentralisering som basis. Som det formuleres af Peter Zinkel Nagel: Vi "ved nok en del om, hvad vi i hvert fald ikke bør gøre. det er svært at forestille sig, at diktaturer, børser,, våbenfabrikker, atomkraftværker, industrialiseret landbrug kan formindske magtkoncentrationer. Måske kan det redde os, at vi alle ved hvad opgaven går ud på. Og at ingen af os ved hvordan den skal løses"²¹.

Ud fra dette kan det hævdes, at det ligger i den nuværende form for verdenshistorie at orientere sig mod overtagelsen af de statskapitalistiske magter i det perspektiv, hvor alle mennesker er med som sammenhængende bevægelse. Og det er også det, som nogle New York'er marxister - der forøvrigt er statsligt understøttet i deres sociale arbejde - allerede har formuleret som diktum: hver enkelt må skrive verdenshistorie²². Det skal bare huskes, som metodisk og teoretiske ledetråd, at den form, hvorunder der handles selv er såvel del af problemet som løsning herpå. Og her er vi så tilbage til det tidligere problem om, hvad der nærmere karakteriserer den nuværende form. Vi er dog ikke helt tilbage, for med det foregående er der et teoretisk skellet, der kan danne udgangspunkt for nærmere empiriske undersøgelser af

²⁰ Marx 73: "Den tyske ideologi", Rhodos.

²¹ Peter Zinkel Nagel: "Logik og politik", Information 18. okt. 1991.

²² Holzman mfl 86: "History is the Cure", Practice press 1988.

klasseforholdene lokalt og regionalt, og for statsforholdene nationalt og internationalt. Og dette som forudsætning for at kunne præcisere sine indgreb i den aktuelle realitet i overensstemmelse med dennes egen udviklingslogik.

PROBLEMET MED KOMMUNISMEN.

Ud fra det foregående er der som sådan ikke noget "marxistisk" nyt. Der er endvidere ikke nogen af Marx' grundlæggende bestemmelser af kapitalismens udvikling, der er draget i tvivl af kapitalismens egen udvikling som verdenshistorisk forhold. Problemet angår derfor mere brugen af de Marx'ske bestemmelser. Og her nok specielt den simple overtagelse af dem til at måle eller bringe orden i de givne empiriske forhold, fremfor at anvende dem kritisk til at trænge frem til de konkrete praktiske udviklingsforhold.

Men hvad stiller man op med de negative erfaringer, som kommunismen i øst har udstillet, og som mange har taget som parallel til nationalsocialismen i Hitler-tyskland. Man stiller vel det op, at det at udvikle kommunismen som en religion, som et lukket system der ikke kan tage kontakt nedad og samfundsmæssigt at arbejde herudfra, netop ikke er dét, der er meningen med socialismen. Og een ting mere: det er netop dét, der adskiller den marxistiske "praksisfilosofi" fra andre filosofier. Det er faktisk dét at opfatte socialismen, som religion - som en isme, blandt andre og overlegen andre - der har miskrediteret kommunismen som praksisform, og som har forhindret at socialismen har kunnet blive sin egen opgave voksen. Grunden til de negative erfaringer med kommunismen, må altså søges i socialismen, og netop der hvor man givet op overfor at udvikle socialismen som andet end pragmatisk humanisme (jvf sidste afsnit) eller som sin egen religion, sin egen isme, hvor kommunismen indføres af tankens kraft, og ikke på grundlag af en videnskabelig udvikling af virkeligheden almene grundforhold. Det er altså socialismen som videnskabelig praksis - udvikling af virkelighedens principper ud fra virkeligheden selv (Marx) - der ikke er blevet fastholdt indenfor og af socialismen selv. Dette må nødvendigvis pege hen på et centralt problem i marxismen - at den ikke har vandtætte anti-ideologiske skodder - idet den har kunne bruges som det legitime grundlag for magttænkning. I positiv forstand handler det om, at en indre videnskabelighed må modsvares af en ydre videnskabelig omgang med den givne genstand, lige som en genstands videnskabeliggørelse kun kan finde sted gennem en almen udvikling af genstanden selv - ellers vil der være tale om "gemenitet": en tillempning af sagen med argumenter og midler der er sagen fremmed, hvad der som effekt fremmedgør sagen fra det menneskelige fælleskabs omgang hermed.

ET PROBLEM FOR MARXISMEN.

Socialismens problem er, på ovenstående grund, at den ikke har formået at fastholde og udbygge sin videnskabelighed i sin praktiske tilgang til virkeligheden. Den har ladet sig bruge eller er uforvarende blevet brugt som religion. Den er med nogle

andre ord blevet opfattet som dogme, hvad der væsentligst skyldes, at den er blevet opfattet med før-marxistiske briller, dvs set som en idé, en filosofi, der søger virkeligheden, og ikke som et begrundet og begrundelig svar på en allerede givne samfundsmæssig kontekst: den kapitalistiske.

Nu kan man ikke løse problemet ved at beskyldte marxismen for, at det alene er dens problem, at socialisme og kommunisme er blevet opfattet ud fra det bestående systems egen form: dvs som endnu en ny privatejendomsvariant, en eksklusiv gruppe eller særskilt stammeplatform for magttænkning. Men man må kunne kræve, at marxismen kan gøre rede for de samfundsmæssige forhold omkring, at det kan finde sted, når nu budskabet er et andet. Stillet op således er problemet, at mennesker i et bestemt sociale systemer kan omgås forhold imellem sig på en "ikke adækvat" måde. To betragtninger hertil.

For det første er det ikke kun en problemstilling isoleret for socialismen og kommunismen; uret, det at handle forkert eller fejle, begås også "aktivt" i kærlighedens navn; og utallige er de religionsstridigheder, hvor mennesker myrder løs på hinanden. Det er et spørgsmål om 'uret i rettens navn', og svaret herpå må selv indeholde uretten som pol, idet man ellers sætter sig uden for den allerede givne problemstilling.

Det svar Marx giver er klart: det er når det ikke er muligt at få øje på medmennesket i hinanden²³, at det specifikt menneskelige, den sanselige virksomhed som kollektivt forhold²⁴, udebliver som samfundsmæssigt grundforhold; og herudfra er problemet de historisk udviklede betingelser, der betyder eksklusion af hinanden fra det menneskelige fællesskab. Og følges denne tråd, er det de stridigheder og splittelser mellem mennesker, der ikke følges op af en overgribende udvikling af de forhold, der stiller sig som uoverstigelige forhindringer for en fælles-menneskelig²⁵ løsning heraf. Videre: det er ikke det, at forhold stiller sig som uoverstigelige, der i sig selv er problemet. Den menneskelige eksistens er ikke uendelig. Men det er de forhold, som det smutter at gøre til genstand for fælles refleksion. Det er mao de opgaver, der ikke i tide stilles op eller konciperes som genstandsrelevante for de problemer, der i forvejen arbejdes med, og hvorigennem man kun delvis når hinanden som personlige individer.

Med dette havner man i en konfliktmodel, hvor det afgørende ikke er interessemodsigelser mellem mennesker i sociale systemer, men

²³ Marx: "Økonomi og filosofi" i Villy Sørensen: "Karl Marx. Økonomi og filosofi. Ungdomsskrifter", Uglebøger 1973.

²⁴ For en psykologi, opbygget i perspektivet af det marx'ske begreb om "sanselig virksomhed", se undertegnede i "Sanselighed I", "Sanselig antagonisme II" og "Sanselig virksomhed III" i Kritisk Psykologisk Forum nr.4/1988, 5/1989 og 6-7/1990, samt "Et hjerte der slår", s.20 i samme nr. 6-7/1990.

²⁵ For dette begreb, se undertegnede: "Kollektive forformer - fortid, nutid, fremtid ..." i Forum Kritisk Psykologi nr.1/1987. Og for en kritik heraf Ejvind Riisgaard: "Lyksalighed?!", Forum Kritisk Psykologi nr.6-7/1990.

nærmere hvad det er for sanseforhold, der systematisk forsvinder mellem mennesker, og hvilke sociale betingelser, der betinger, at dette sker. Det er selvfølgelig stadig sanseforhold indenfor et konfliktfelt, men løsningen af disse konflikter må håndteres i retning en overvindelse af både private og offentlige retsmål, hvor der sanktioneres individuelle domme ud fra det oprindelige grundlag.

Dvs i et perspektiv, hvor sociale strukturer, samfund, indrettes, så tingenes værdi som menneskelige betydningsforhold af relevans for hinanden er givet i kraft af selve den fælles omgang med dem. At brud på det fælles er upåagtksomhed, fordi der ikke tidligere fælles blev taget hold om betingelserne på tilstrækkelig måde. Perspektivet heri er at vende det hele om, så ikke det private, men det samfundsmæssige er grundlag for ret og uret.

For det andet kan man anskue problemstillingen ud fra, at den opstår når menneskelige interesser får lov at selvstændiggøre sig selv overfor eller i forhold til andre interesser i et eksklusivt udelukkelsesforhold. Man får kun øje på sit eget livskrav og netop de krav hos andre, hvorudaf der springer en fællesfordel. Ift behovenes problem opstår dette, når man har måttet give op og står i en situation, hvor det ikke kollektivt er muligt at udvide sin råderet over betingelserne som den bevidste omverdenskontrol. Dette genereres idag ud fra, at behovenes eget problem under kapitalismen hele tiden støder på de samfundsmæssige grænser for en organiseret overtagelse af kontrollen med den samfundsmæssige produktion. Og grundlaget herfor er at menneskelige behov er givet som "subjektive nødvendigheder" for produktivt at bidrage til den samlede samfundsmæssige livssikring, idet det ellers ikke er muligt at opnå en individuel handleevne på samfundsmæssigt niveau. Dette kan også formuleres derhen, at den bevidste kontrol over de samfundsmæssige og individuelle livsbetingelser fremstår for individet som en emotionel begrundet subjektiv drivkraft (jvf note 7 og 8).

Når man som menneske står i en situation, hvor man må orientere sin behovsbefrielse ud fra sig selv, så er det også, at man står i og med en personlighedstruktur på dette punkt, der er centreret i det immaterielle: behov melder sig, først de nedre, de materielle, og så "opad" mod de mere ideelle, der angår livets mere historiske mening og betydning. Dette er samtidig også omvendt: livet opretholdes ud fra en ideel stræben efter at fastholde selvsamme liv, og sat under pres må det gøres, sikres, for enhver pris. Man er altså i en menneskelig tilstand med 'et behov for livet selv' som første behov, i modsætning til at livet er givet, og dets betingelser er det første (jvf også Marx). Soges dette behov realiseret via markedet, så bliver det behovsbefrielse "gennem forestillingen om, hvad der må være sine behov"(note 7, s.17), idet det først er når en brugsgenstand er udvekslet og konsumeret i en eller andet forstand, at dets kvalitet kan klarlægges. Dette kommer fra, at det kun er brugsværdi forventningen, der kan være styrende for udvekslingen. Er der ingen alternativer hertil må levemåden og selve dens principper også fastholdes som 'dogmer'. Soges behovet derimod inødekomet gennem det umiddelbart sociale, ved at mennesker mødes og deler hinandens ytringer, så bliver udgangen en anden. Man bliver fælles i bevægelsen, og søges denne

bevægelse fuldstændiggjort som verdensanskuelse, vil den træde op som modmagt til den givne materielle magt, som man er selv sig udelukket fra. En undertrykt befrielsesstræben har sat sig kollektivt i bevægelse og en 'isme' kan siges at være født. En isme er dermed også at se som et dogmes forlængelse ind i fremtiden.

Postmodernismen som kulturstrømning i 80-erne var faktisk den bevægelse, der først så dette problem klart. Men den løste det kun abstrakt, hvorved den ikke løste problemet, men derimod genindsatte hvert enkelt isme som det naturlige medie for livet sammen. Ud fra det tidligere sagte om samfundsmæssige ændringer under senkapitalismen, så er opkomsten af postmodernismen et indicium på, at de nuværende betingelser er præ-kommunistiske, men også at hvis disse betingelser anskues i isme-form, så bliver udgangen en blind kommunisme, ligesom liberalismens "usynlige hånd" fra Adam Smith hidtil har været det for den kapitalistiske epoke. Alene af denne grund er marxismens opgave indenfor socialismen og kommunismen væsentligere end nogen sinde.

Ovenstående to betragtninger kan samles i det forhold, at manglende muligheder for fælles refleksion over udviklede interessemodsigelser, fører til successivt forskubbende og forskubbende problemløsningsforsøg mellem poler, hvor kun udgangen af den ene eller den anden tillades som en løsning, der ikke er nogen løsning: under magt vil livet være givet i sin underordning; ved kapital som første behov, behov for livet selv. I begge tilfælde sker det under suspension af, at livet er givet som et menneskeligt a priori.

Og ud fra dette kan den nuværende senkapitalistiske epoke bestemmes som epoken for isme-kompleksitet - en epoke der selv føder behovet for et nyt globalt etisk-moralsk værdisæt, nu hvor den gamle sammenhængskraft, repræsenteret gennem "den kolde krig" mellem nationerne og ud fra klassernes strukturelle modstilling indenfor produktionsprocessen, er under ophævelse. En nedblending af kommunismeperspektivet vil i denne form da også blot føre til, at striden gentager sig på socialismeperspektivets område. Det kan også siges at skulle kommunismen have en hemmelighed kan det være den, at socialismen må ophæve betingelserne for enhver isme, inklusiv sine egne doktriner.

DET SOCIALISTISKE BEHOV!

Trådene er ved at kunne samles mht spørgsmålet om der findes et behov for socialisme. Ud fra at ismer må se som dimensioner ved en generel samfundsmæssighed, der er fremmed og i splid med sig selv, vil der findes et socialismebehov i den grad mennesket endnu er fremmed og i splid med sin egen historiske fremtid, dvs når formen for globalt tilhørsforhold konkret er fraværende eller uafklaret. Dette gælder også andre isme-behov, idet menneskelig praksis herudfra altid er praksis i global strid eller konkurrence med anden menneskelig praksis, hvad der skaber, såvel som det er betinget af, gensidigt usikre sociale situationer og sammenhænge. I en isme kan det derfor siges, at livet kun er givet som idealitet, ikke som praktisk materialitet. Dette er så også forudsætningen for, at der kan begås "helligbrøde" i socialismens navn. Og at det nærmest naturlovmæssigt må følge efter og begås

i kommunismens navn, siger sig selv. Heri er der imidlertid intet særligt for socialismen og kommunismen - enhver isme deler dette problem. I enhver isme er derfor allerede forefundne/foretagne overgreb mod mennesker indbygget som identitet mellem udgangspunkt og grundlag.

Hvad der er særligt er imidlertid, at legitimiteten fra marxismen har kunnet hentes uden at det er kommet til en afsløring af selve 'helligbrøden'. Dette peger hen på det tidligere nævnte, at der har manglet et tilstrækkeligt anti-ideologisk fundament i marxismen, men også at det ikke er nok bare at stille videnskab op overfor det religiøse. Uden en klar egen 'religiøs' forholden sig til det religiøse selv vil marxismen ikke kunne være et alternativ til den nævrende form for religiøsitet, der henter sin "åndelige aroma" fra isme-kompleksiteten, som alternativ eller som et supplement til de givne ismer, dvs fra området af den totale samfundsmæssige idealitet og ikke ud fra den praktiske materialitet. De "evige spørgsmål" skal derfor ikke ind i "socialisme-kampen", ud fra forestillinger om den "menneskelige natur", som Ejvind Larsen ender op med som perspektiv, men de skal med i livet som nærværende praktisk omgang med hinanden, som denne sammen kan udvikles til at stå under fælles kontrol. Enhvert "evigt spørgsmål" må derfor begrunde sin egen legitimitet i den praksis, der udtaler det. Altså identitet mellem det indre og det ydre - og ikke mellem udgangspunkt og grundlag, der netop er en suspension af den historiske bevægelse.

Indtil nu har der - udenfor den kommunistiske magtblok - kun kunnet tales om kommunismen som en negativ samfundsmæssig bestemmelse; dvs kommunisme opfattet som fravær af humanitet. Men har der netop ikke være humanisme indenfor den magtblok, som kommunismen har opbygget, hvor inhumaniteten så sniger sig ind dér, hvor magtblokken lukker sig omkring sig selv - og derved kun kan udvikle sig i sin fjendes billede. Var der fx frihed i vest, da den "kolde krig" rasede! Og er der fx religiøsitet i den danske folkekirke idag, når dele heraf vil sætte fysisk magt op imod anderledes tænkende hufdarver.

En tanke kan her være, at brugen af åndelig magt må mødes med åndelig modmagt, af fysisk magt med fysisk modmagt, osv. Det er da sammenblandingen af forskellige niveauer i konkret praksis, og praksis med udgangspunkt i sammenblandingen, der er arnestedet for det umoralske og det uetiske. Princippet heri er at lade det onde møde sig selv, og det går under (Bob Marley).

DET MORALSK-ETISKE.

Opgaven er derfor ikke at konstruere et nyt etisk-moralsk værdisæt, fx en demokratisk moral som kollektiv norm - hvem kan forøvrigt tillade sig dette på andre menneskers vegne - men at lade det givne bestemme sin egen religiøse form. Det givne er overhovedet den umiddelbare kontakt, der er mellem mennesker, der lever i en naturlig historisk sammenhæng. Det moralsk-etiske kan derfor kun komme fra, hvad denne kontakt og omgangen hermed som samfundsmæssig kraft puster af værd ind i livet, som det allerede a priori er givet.

MENNESKELIG SAM-ARBEJDE.

- om en personlig konflikttype.

Når mennesker indgår i en social sammenhæng er de virksomme med deres person ift selve sagen for deres møde. Hvad der stilles krav om er bestemt af sagens særlige egenart igennem det perspektiv, der sættes herpå af de involverede. Her igennem gives den enkelte samtidig et særligt mulighedsrum.

FRA MØDE TIL ORGANISERING.

Person-sag er således en væsensakse i menneskelige møder. Men det er ikke den eneste. For det første finder møderne sted indenfor en allerede givne kontekst. De indgår mao i en større social struktur. Væsentlige determinanter er dermed sat på forhånd. For det andet vil de enkelte møder selv udvikle den givne kontekst og sociale struktur i den grad, at de gribes bevidst af menneskelige praksis i perspektivet arbejdsvirksomhed. Hvad der var det umiddelbare udgangspunkt for menneskelige møder transformeres nu til grundlag for samfundsmæssigt arbejde, hvor selve den kollektive organisering af praksis - møderne bliver til overgribende sag - overlejrer det enkelte individs indgåen, ligesåvel som den kooperativt sagslige udvikling nu kun vil være middelebart bestemt af de enkelte personers bidrag hertil. Samtidig er det vekselvirkningen herimellem - mellem de enkelte personers sociale perspektivsætten på sammenhængen og selve sammenhængens evne/kapacitet til at håndtere disse - der er det afgørende medie for videre udvikling, idet det er her det afgøres, om det kommer til etablering af et alment dueligt standpunkt overfor selve sagen, altså mht arbejdsvirksomhedens genstand, og til et tilsvarende almengørende perspektiv på den samfundsmæssige kontekst herom, eller om det kommer til en restriktiv indretten sig i det givne.

NÅR DEN GIVNE FORM SELV ER RESTRIKTIVT FUNDERET.

Da forholdet mellem det almene og det restriktive under klasse-mæssige betingelser er en ontologisk form, så er det generelt nødvendigt, når perspektivet er det almene, at reflektere praksis igennem et anti-ideologisk forhold. Dette indbefatter to metodiske ledetråde: for det første at det kun er muligt at gå fremad, når det undlades at abstrahere fra den problematiske herkomst af det givne; for det andet at det kun er muligt at eksistere menneskeligt i en samtid, når det samtidig kommer til en afsløring af de allerede eksisterende forholds pseudo-karakter af almen menneskelighed (undertegnede Forum 6/7, s.61). Smutter dette forhold - eller det bevidste arbejdet hermed - i et arbejdskollektivs virksomhed vil sammenhængen være blind for,

hvordan det hidtil eksisterende ideologiske reproduceres i dets eget grundlag.

Da ideologi kan ses som "ideel samfundsmæssiggørelse fra oven" eller "fremmed samfundsmæssighed" (jvf PIT/AS 40: "Theorien über Ideologie", særligt kap.10) vil udvikling indenfor det ideologiske generelt tage form af flertalsbeslutninger eller implicitte overenskomster om, hvad der er rigtigt, og om hvad og hvem der har magten til at afgøre dette. En sådan sammenhæng vil være gennemskåret af en kompetence/inkompetence-struktur, der tilstedelighed reproducerer sig, uden samtidig at behøve at kvalificere sig overfor dens sagslige bidrag, ligesåvel som kritik heraf kan nøjes med et pro eller contra eksisterende forhold. Netop magtens fremstilling - herre-knægt-forholdet og de oppositioner, der specifikt er heri - er så at sige det legitime grundlag nok. Allerede eksisterende kompetence/inkompetence-forhold, byggende på mere eller mindre naturlige forskelle i udgangspunkt - fx at være ny/gammel, gæst/fastboende - går ikke fri heraf. De tenderes opsuget i og bestemt ud fra den mere overgribende ideologiske struktur, idet de ellers truer denne netop i kraft af deres iboende potentiale til at stille spørgsmål ved den herskende orden. Udvikling vil da ikke længere være kollektiv og personlig udvikling af fælles sagsforhold, men stagnere til, hvad typer af centersuverænitet tillader. Alt i alt vil udvikling således blive bestemt gennem ideologiske faktorer som "tilvending til værdier som fravenden sig interesser" (PIT, s.185).

I den grad også striden mellem værdier og interesser forsvinder, på sidstnævntes bekostning, så vil selve sammenhængen overgå til en ideologisk struktur. Og til at være en institution i negativ betydning. Den vil da alene virke hæmmende på udvikling, samtidig med at den lever af de forandringer, der skabes fra anden side.

PRAKSISUDVIKLING.

Praksisudvikling under nuværende betingelser kan derfor siges at indeholde ideologiske faktorer, der må opløses og indoptages som udvikling af selve praksisformens funktionsmåde. Det gælder så at sige om at udvikle kollektiv handleevne, der hvor værdier har erstattet interesseudvikling. Samtidig er praksisudvikling generelt bundet til at kunne løse historisk udviklede problemstillinger, ellers falder praksis selv væk, overhalet af historien eller allerhøjest repræsenteret som et æstetisk særligt vedhæng hertil.

UDVIKLINGSPROCESSER.

Ved kollektive udviklingsopgaver, presset frem udefra og/eller initieret indefra, må man åbent møde problemet om ideologiske faktorer. Det gælder også når nye tilknytter sig Regnbuen. Der må stilles spørgsmål begge veje, og det uafklarede må udvikles. Det er ikke nok at sige, at man/du må ikke må tilpasse dig. Som værdi

er det selvfølgelig det modsatte af tilpasning, men formen hvorunder det sås an - indordning under et bestemt koncept - er der stadig. Dette aktualiserer det indholdsmæssige arbejde med sagen ud fra konceptet, dvs forskning, ellers må der blive indgået studehandler om, hvordan verden nu er beskaffen. Og det ideologiske sniger sig ind.

At træde ind i en udviklingsproces, ligesom det at træde ind som ny i rådgivningen, er at træde noget nyt og noget endnu ikke bestemt i møde. Det kræver en åbenhed såvel som en villighed til at stille spørgsmål ved hidtidig omgang med det givne. Den enkelte nye vil være stillet delvis alene med dette som en art eksistentiel opgave, men eksistensen af nye stiller samtidig gamle overfor en lignende opgave på gruppeplan. Ellers vil "den fælles sag" tendere en udtynding: enighed i ord, men hvor dybt stikker det egentlig, når det kommer til stykket. Udviklingsprocesser kræver mao et særligt arbejde med person-sag akser for alle de involverede, lige såvel som akser ved konflikter - mellem den enkelte og gruppen eller i gruppen de enkelte imellem - om udviklingsretningen kan aktualisere denne som et særligt stridspunkt i den berørtes skikkelse. Det er spørgsmål som: hvor skal vi hen, har vi fællesinteresser og kan vi finde ud af at arbejde sammen; hvad vil jeg egentlig, og er det også her det skal foregå, og hvordan gøres det osv osv. Det arbejde hver enkelt stilles med i ovenstående forstand kan kaldes en kvalifikationsopgave: det drejer sig om at udvide sin handleevne samtidig med at selve genstanden herfor selv udvikles som kooperativt sagsforhold. I sammenhænge hvor interessekonflikter råder vil kvalifikationsopgaver generelt antage konfliktkarakter, idet det netop ikke er synlig og forudsigelig, hvad der skal kvalificeres til, og opbakningen herom er ej heller entydig. Snarere tværtimod: der både gives og fratrækkes udviklingsstøtte, idet udvikling ønskes initieret med et bestemt mål til støtte for givne partsinteresser.

REGNBUEEN SOM VÆRDI!

Regnbuen har fra første færd ikke søgt værdien som målestok, men praksisudvikling som sandhedskriterie. Derfor er der heller aldrig blevet stillet krav til regnbue-aktivister om en a priori bestemt teoretisk, faglig eller personlig forholde sig: kritisk psykolog, socialist eller andet. Det der derimod er blevet krævet er det almene som perspektiv og standpunkt, dvs at løse problemer/modsigelser i det perspektiv, hvor samfundsmæssiggørelse antager selvsamfundsmæssighed. Dette er en opgave, der kun kan løses i fællesskab, og derfor kan kravet kun indfries ved at "koble sig på praksis", og man er med i gruppen i samme grad som det kommer til etableringen af indholdsmæssigt funderede samarbejdsrelationer, der bevæger arbejdet i almen retning. Dette kan det så også kun komme til, når hver enkelt forholder sig til det allerede eksisterende faglige grundlag for Regnbuen. Og centralt er dette idag "kritisk psykologi".

Igennem tiderne er det kommet til mange konflikter. Men dette må ses som ganske "naturligt", idet det er en stor del af vores

arbejde at have med konflikter at gøre. For det første kommer vores brugere med dem; for det andet står vi selv med dem helt fremme, idet vi i arbejdssituationer er vores eget arbejdsredskab; og for tredje ligger der som grund herom de klasse- og statsmæssige betingelser, der lever af interessekonflikter og vold.

I den grad Regnbuen bliver bedre til at løse konflikter - ikke tildække modsigelser eller bortforklare ting og sager - bliver vi mao også bedre til vores arbejde. Dette kræver, at der kan arbejdes med de problemer, både teoretisk og praktisk, der ligger til grund for konflikter, idet konflikter kan ses som problemer der er faldet de involverede af hænde og som stiller sig i kraft af modstridende mål eller målforestillinger.

KVALIFIKATIONSOPGAVER SOM AUTORITETSKONFLIKTER.

En særlig konflikttype synes at stille sig igen og igen. Den starter med "fejlhøring", der bortforklares. Den, der hører fejl, kan så sidde tilbage med en nærmest privat tvivl om, hvad der løbes fra hos den anden, eller er det en selv der ikke kan klare noget ufærdigt eller en potentiel uenighed. I den grad det er kollektiv fejlhøring, der ikke lader sig udrede mht dens betingelsesgrundlag hos de enkelte efterlades ligeledes en "usamtidighed". Der er noget, der skurrer eller har mislyd, men når det søges grebet er der ikke noget. Der indfinder sig da en tilsyneladende enighed, men nu blot på kollektivets præmisser. I begge tilfælde begynder man at "føle noget" uden egentlig selv at ha' følt det til ende. Det er en "følelsesvished" (Ute: "Emotionalitet, kognition, handleevne"), der ikke kvalificeres nærmere - eller måske skubbes den som ubehag ned i underbevidsthedens land.

1. trin.

Alt ånder "stakket" fred. Der hersker en given konsensus omkring udviklingsretningen på den foreliggende sag, hvorefter tingene drejer. Men det kommer til en art forstillethed, hvor ens identitet ikke længere er givet ud fra ens placering i en fælles udviklingsbestræbelse, hvad der også gør den bevægelig, i overensstemmelse med sagens foranderlighed, men som nærmere låser en til "den man er". Det indholdsmæssige i sagen kan da træde tilbage, og de personlige standpunkter på sagen få forrang. Fra en abstrakt forening slår bemestringen af udviklingsforhold over i en tilsvarende abstrakt isolation, og det kommer til en modstilling af de enkelte imellem. Kvalifikationsopgaven - udviklingen af de enkeltes person-sag forhold formidlet gennem det "fælles tredje" - kan nu ikke længere spontant varetages som udviklingsopgave af en samlet gruppe, og subgrupper vil da arbejde videre med hver deres "snit" på den fælles sag, men under påberåbelse af, at netop deres snit er selve sagen, dvs den

legitime sag, hvorunder andre må indordne sig. Dette krav vil herefter blive stillet gensidigt, indtil det fælles i sagen er blevet udredt. Problemstillingen er blevet kaldt "kampen om rummet", hvorved der er blevet forstået spørgsmålet om, hvem der har ret til at være i gruppen. Stillet op således tabes imidlertid det forhold, at der kan være forskellige, eventuelt gensidigt udelukkende, målforestillinger tilstede, og at en løsning heraf måske kun kan findes som en strukturel differentiering. En differentiering, der må reflekteres gennem grundlaget for det sted, man er, i dette tilfælde Studenterhuset med de særlige opgaver dette stiller for en husgruppe. Men der er det rigtige i "kampen om rummet", at hvis kun den ene part formulerer sine målforestillinger - og står ved dem uden at afvise dem som "fejlhøringer", misforståelser eller andet hos andre - at da vil det være en simpel kamp om, hvem der skal indordne sig - eller skride. Her er det at kvalifikationsopgaver, individuelle som fælles, kan slå direkte over i autoritetskonflikter, der nærmest aktivt spærrer for videreudvikling, endsige udredning af det sagslige indhold som det er repræsenteret i hvert enkelt forhold til arbejdet med sagen. I "kampen om rummet" gemmer der sig derfor det forhold, at den føres for selve den sociale integrations skyld.

"Kampen om rummet" kan også komme i stand på anden led, idet den kan sætte af fra de problemer, den enkelte biografisk kan stå med ift autoriteter og ift social integration. I den grad strukturen i rådgivningen ikke kan varetage kvalifikationsopgaver mht arbejdets indhold - rådgivningsarbejdet, formidling, praksisudvikling mv - da vil arbejdsstrukturen af den enkelte kunne trækkes imod pro eller contra centersuveræniteten, upåagtet om centersuveræniteten er en faktisk bemestringsmåde for gruppen eller ej. De aktive vil "rammes" heraf - de passive "påføres" skyld.

2. trin.

I den grad kvalifikationsopgaven ikke kan fastholdes i dens sagsaspekt, dvs som formidlet via rådgivningens praksis som et arbejde for og med andre, så vil det sociale, selve kooperativiteten, også løsrive sig fra sit grundlag. Ikke bare ift arbejdets genstand, men også i forhold til den sociale kontekst, som arbejdet finder sted igennem. Dette i sig selv skaber også en bevægelse fra periferi mod et centrum for sammenhængskraft. Det kan blive i form af en suveræn (Sartre) eller i form af visse udtalte hemmeligheder om, hvorfor man er der (Freud). (Se også forum 6/7, s.63-64 for disse to civilisationskoncepter). Dette vil imidlertid betyde indoptagelsen af klasesamfundenes duple eksistensform som funktionsgrundlag i selve rådgivningens eksistensform. Nederst det materielle - nærmest opfattet som en pløjemark uden særlig mening for praksis - og ovenpå det ideelle i form af ord, hvis betydningsstruktur får selvstændigt liv. De viser kun tilbage til sig selv. Kritisk psykologi, socialisme eller alt andet, der har et givent a priori, vil danne norm, netop i kraft af at have positiv værdi; ligeså for negative værdier - psykoanalyse, adfærdsterapi, systemterapi - der så kan

bruges som skældsord. Da værdier skifter - og i en sådan form skifter ud fra opportunitet, idet sagen, som de refererer til, er tabt - vil det være muligt at handle så at sige "mod bedre vidende", for hvis bare man har værdien på bjerget i orden, kritisk psykologi oa, så kan man blindt handle adfærdsterapeutisk, psykoanalytisk, systemisk mm uden nogen sinde at komme til klarhed over, at det er det man gør. Fremfor reinterpretation på grundlag af bevidst udviklet praksis vil man være blindt hildet de problemstillinger, der typisk lader sig overvinde på kort sigt fx systemisk, men bemestring alene restriktivt på lang sigt. Egentlig kan problemet slet ikke stilles i denne form, for en tilvenden sig værdi fremfor interesser er allerede i sit udgangspunkt en færdig form.

Når forholdet mellem det materielle og det ideelle rives fra hinanden kan det kun sættes sammen igen immaterielt og komplekst, dvs fra en forskubbet form til den næste. Man handler derudad og selvfølgelig i det Godes - det almenes! - tjeneste. Af og til kan det så konstateres, at man fejlede. Det man gjorde var ikke godt nok, det var måske endda helt forkert. Men hva'. Ens bestræbelse var jo båret af det rigtige, og jeg må fremover passe bedre på! Her vil det være vigtigt med en psykoanalytisk eftertanke: at ens virksomhed som sådan er instrumentelt båret på det berørte handleevnepunkt, idet tredje-persons-processer (Holzkamp) her kører med een. Så spørgsmålet er: hvad, hvor og på hvilken måde instrumentaliserer jeg mig selv og mit eget liv? Og hvad gør jeg personligt for at overvinde dette? Og hvordan sætter jeg mig op til at bringe disse processer ind dér, hvor det gik galt? Det sidste er at måtte handle på den etiske fordring: at man i samvær med andre altid har del af andres liv i sine hænder (K.E. Løgstrup: "Den etiske fordring").

Hvis ovenstående forbigås af den involverede eller berørte renoncerer på det passerede - det fastholdes ikke af nogen af parterne at der er et problem, der er bredere end den konkrete handling - så vil den manglende kontakt i form af usamtidighed, tvivl, skurrenhed, mislyde oa, der trådte frem eller som manifesterede sig mellem de berørte parter, egentlig øges, idet kontakten til "noget" er taget uden også at blive realiseret som et forhold i og imellem mig og den anden/de andre. Man bliver derfor, fra nu af, gruppe eller gruppemedlemmer alene på et forestillingsplan af at være såvel sammensvorne som rivaler. Ens intentionalitet lammes som fri bevægelse. Og udgangen er dannelsen af en intrigestruktur. I den grad der stadig tør huskes i en intrigestruktur og det kritisable for een bringes ind, vil det da være den, der bringer gammelt problematisk ind, der starter med at skabe problemerne. Der var jo ikke (længere) nogen, det var nemlig den implicite overenskomst, nu man valgte at blive med "gode miner" overfor den anden. Og med mindre den etiske fordring igen huskes, stilles man overfor at søge kontrol over omstændighederne ved at holde andre væk fra at "inddrage belastende" materiale. Dette kan også sikres på anden måde, fx ved at gøre sig sårbar overfor kritik - eller ved at stemple andre som nogen der går på een, altså stemple nogle som nogen der netop stempler andre, eventuelt stempler personer helt ud af gruppen. Der gås faktisk på een, men der er en grund, den grund man tidligere flygtede fra at handle på.

3. trin.

Nu bliver selve kontrollen over rummet vigtig: hvem tegner og fortæller, hvem snakker med hvem, og hvem styrer hvad. Det autoritative kan søges bragt ind igen, men det bliver nu en i autoritetsform, hvor man 'søger at fylde sig selv ud i den'. Det er nemlig ikke længere muligt at være den som sin egen udviklingsfigur. En "aktiv lås" er sat på skinner - og man fanges mere og mere af den struktur, man tilstedelighed bygger op omkring sig.

I en sådan form må overhovedet eksistensen af empiriske facts søges ugyldiggjort som bidragende til udredning af den bredere kommunikations- og begrundelsessammenhæng for selve den måde som problemet er kommet i stand på - og har andre del i sådanne problematiske facts, vil det nærmest være "usolidarisk" at bringe dem ind, for det kan betyde at alt, hvad man ikke har gjort eller alt hvad man har gjort, også hvad angår andres placering og delagtighed heri, trevles op. Der dækkes således over hinanden uden at dét, der dækkes over, indgår i en bevidst fælles formidlingsammenhæng. Den skyldige og de medskyldige kan så vælge at danse om totempelen i skøn samdrægtighed. Sådan startede psykoanalysen - og den endte i den individuelle analyse med bevidstgørelsen herom, dog kun i aspektet en fantastisk fantasi, uden grund i noget reelt forefundet. Glemmt er at det foregik indenfor en kollektiv sammenhæng, der satte det hele igang ved at være fælles utilstrækkelig - og at denne kollektive proces ikke kan gå videre som almen form for een uden at man selv bidrager med sit "empiriske jeg".

I en rådgivningssammenhæng er det at kunne gøre sig sin personlige udviklingsopgave åben til fælles gruppemæssig debat og kritik uomgængelig. Det ligger i vores praksis med brugere som et metodologisk princip og som kravet til os selv om den totale åbenhed mht til dét, der styrer vores arbejde. Gruppemæssige konflikter kan aktualisere dette som et særligt problem i retning mod handlingslammelse for den enkelte, når person-sag-forholdet konkret identificeret som et privat anliggende, det ikke synes muligt at ændre på, samtidig med at omstændigheder ikke længere lader sig bemestre på den gamle måde. Dette er så også et punkt, der indeholder "en samlet sum af sværheder", idet den faktiske konfliktbemestring på gruppeplan samtidig fortæller om selve karakteren af de enkeltes psykoterapeutiske handleevne; men det vel at mærke på det berørte punkt, idet der ellers initieres et overmenneske-koncept eller en opdeling i A- og B-mennesker afhængig af, hvem der har været i psyko-analyse eller ej. Der er næppe nogen lette løsninger her, men det er en fortløbende opgave, der ikke kan afvises, når man involverer sig i rådgivningspraksis på et niveau, hvor det fortælles at det ikke er tricks eller selvtilskreven kompetence, der styres med.

1.2.3.4

Ringene er sluttet. Problemstillingen kom overhovedet i stand, når man står i et interessefelt og undlader at tage stilling til

problemer af betydning for sagens udvikling, upåagt at dette fører til personkonflikter. Man anlægger et standpunkt "over" parterne (jvf Ute s.302-307 i "Emotionalitet, kognition, handleevne"), hvilket hele tiden står i fare for at krakelere, hvis det ikke følges op af en tilsvarende strukturkomplementering: en adskillelse af interesseparterne i distinkte sammenhænge af at være for eller imod een.

Den traditionelle psykologi har også dette "over" som sit dictum: den gode psykolog er den psykolog der har gode relationer til alle! (Dreier). Det er også den psykolog, der i praksis sætter grænser op for, dels hvad han/hendes "arbejdsmateriale" må kontakte udenfor de direkte konfrontationstider (fx ingen privat kontakt mellem medlemmer af samme terapigruppe), og dels overfor kollegaer omkring, hvad de kan stå i af forskellige positioner indenfor en given sag (fx at samme psykolog ikke kan være terapeut for både barn og mor/far i distinkte forløb). Disse begrænsninger overfor "materialets egen bevægelsesfrihed" må derfor ses ud fra, at standpunktet "over" egentlig ikke er tilstrækkelig professionelt set - og at dette også erkendes af psykologen, men alene restriktivt som en utilstrækkelighed i sagen, ikke i konceptet for psykologens tilgang til praksis med sagen.

TIL SLUT.

At ovenstående problemtype kan gentage sig i Regnbuen må også handle om, at Regnbuen er sårbar overfor brugere og rådgiveres egne problemer med social integration og autoritetsproblemer. Hertil ligger så, at den kritiske psykologi idag har meget få teoretiske refleksioner over disse problemstillinger, det har til gengæld psykoanalysen og den humanistiske psykologi - og tanken er derfor nærliggende at når der stødes på disse problemer, at der så også spontant handles humanistisk og psykoanalytisk. De erklærede problemer, der ligger i disse koncepter, bidrager dog ikke til at arbejde systematisk med et alment perspektiv i selve fænomenet - og sålænge dette ikke er udfoldet i praksis må det vel siges, at en Regnbuens akilleshæl nu er blottet, fra et personligt standpunkt på sagen.

EFTERSKRIFT.

Sidst jeg skrev et lignende indlæg ("At løfte eget standpunkt"/ 15.11.88) førte det en skærpelse af konflikten med sig, også imellem andre parter. Så det problem, der slæes an, må ses som en genstand i historien, det er værd at komme efter. Det er også en konflikt, der har en egenart af individuation i sig - at kaste sig ud for at blive kastet tilbage til sig selv - idet bare dens benævnelse placerer een i midten af selve interessekampsfeltet, hvor det er så let at bidrage til dettes fortsatte intrigante reproduktion i samme grad man ikke tier. Men at vælge tavsheden er vel at vælge den gamle sikkerhed, også for andre, uden at denne længere synes at udgøre et produktivt mulighedsforhold. "

INDLEDNING TIL DISKUSSION AF BEHOVENES PROBLEM.

Tre ting at bemærke til at starte med. Det første er problemet, der har fået oplægget om behovene til at se ud som det gør; det andet er selve oplægget; og det tredje er de tråde, der kan og skal trækkes til tidligere oplæg indenfor vores arbejdsfelt i Socialistisk Forum.

Herudover er tanken, at jeg ikke primært vil sidde og forsvare oplægget, men vægte hvad og hvilke gamle positioner, der kan ses på nye - og forhåbentligt - mere produktive måder.

I: PROBLEMET SOM DET STILLEDE SIG.

Sidste møde skabte en debat omhandlende, hvor vi/man skulle starte aktivitet, når perspektivet var en socialistisk bestræbelse. Og der var her især to svar, der var i strid. Pdes¹ at tage sit udgangspunkt i, at kapitalismen - den pt fremvoksende markeds mekanisme-orientering - ikke i sig selv løser problemet med det sociale solidariske, menneskeværdige og økologiske indretning. Der skal noget mere til, en gennemtænkning evt rekonstruktion af det socialistiske projekt kan passende foretages. Og i denne forlængelse fremsættes så opfattelsen, at man, i hvert fald aktuelt, må tage sit udgangspunkt i det aktuelle og det med en "forlænstænkning" som metode, altså fokus på reelle problemers løsning i et langsigtet perspektiv - og det er så her perspektivet om socialismen kommer ind. Pdas² stod opfattelsen at starte med at finde eller indkredse de opgaver, der skal løses i et socialistisk perspektiv eller i det socialistiske samfund. Her står selve socialismeopfattelsen i fokus.

Diskussionen af ovenstående to standpunkter - eller af den modsigelse de udgør - var vanskelig. Ingen ville benægte den nødvendige "dialektik" imellem dem: at allerede i sin tilgang til et fænomen er man båret af et bestemt perspektiv, der også medkonstituerer, hvordan fænomenet og dets problemer overhovedet tager sig ud; og omvendt: at de langsigtede løsnings domæne er funderet i, at og hvordan man forestiller sig at arbejde sig ud af de nuværende problemer, der ikke synes løselig på anden vis. Men på mødet var det omvendt ikke nok for en afklaring af stridens genstand, at der var en sammenhæng mellem de to standpunkter. Desuden syntes selve genstanden for striden at fortabe sig efterhånden som diskussionen skred fremad. Det var

ikke længere selve det socialistiske projekt, ej heller problemet om reformer, men hvad var det så? I stor udstrækning en strid om mennesket, og om hvad der motiverer eller bevæger dette til at kæmpe for forandringer eller undlade at gøre det. I de to standpunkter ligger dette også som et skisma mellem, at folk sætter sig i bevægelse ud fra aktuelle problemer, de kan se en værdi af at løse eller at de løser aktuelle problemer i et perspektiv, der tillader et fremtidigt bedre liv.

Diskussionen sluttede i et forslag om at arbejde videre med begrebet om "immaterielle behov/værdier". Med ovenstående kontekst om, hvad der bevæger det menneskelige individ til det ene eller det andet, kan det ses som et spørgsmål til, hvad der egentlig ligger til grund herfor i skikkelsen mennesket selv.

II: TANKEGANGEN I OPLÆGGET OM BEHOVENES PROBLEM.

I selve arbejdet med problemet stødte jeg på, at jeg ikke kunne fastholde den strid de forskellige interessegrupper imellem, der måtte være på behovenes område. Selve udviklingsdrivkraften, i hvert fald i den ydre form, der kendetegner de menneskelige behov, kunne jeg derfor heller ikke indkredse. Der herskede konsensus i den betydning, der er beskrevet i oplægget: enighed om den grundlæggende egenart: at der er materielle behov og ideelle behov med en bevægelse fra det materielle til det ideelle omhandlende det dybere meningsfulde liv, som et menneske på vej mod døden involveres ind i. Og der var derfor metodisk ikke andet at gøre end at se dette som en egenskab ved den måde, som behovene åbenbart idag, under klasse-mæssige betingelser, sætter sig sammen på. Kapitel I om behovenes fænomologi omhandler dette.

Ved at se dette som den nuværende form for behovsudvikling, så må man spørge sig selv, hvordan det samfundsmæssige nogen sinde er opstået. Hvis mennesket kun har brug for føde, umiddelbart, eller for at reproducere sig selv materielt og ideelt, så bliver det ubegribelig, hvordan mennesket har bidraget til, at dets egen samfundsmæssige historie har kunnet udviklet sig af naturhistorien. Dette ubesvarede spørgsmål diskvalificerer for det første den gængse behovsopfattelse, da denne er udviklingsløs, og for det andet viser det vej til et indholdsmæssigt begreb om de menneskelige behov. Netop ved at følge behovenes historie, fås også en teori herom. Og dette gøres i kapitel II. To funktionskredse i behovene trækkes frem: de sanseligt-vitale behov og de produktive behov, hvor førstnævnte er underordnet de sidste og kun får deres menneskelige kvalitet i den grad og udstrækning, at de er ophævet i sidstnævnte i form af deres langsigtede sikring, hvilket på menneskeligt niveau vil sige kooperativ medindflydelse, social indlejring, samt eksistensen af handlealternativer. For behovene ligger, at de ikke på forhånd kender deres behovs genstand, den skal først findes, og dens subjektive kvalitet skal selv erfares af individet. Det er netop i denne udviklingssammenhæng, i denne indre differentiering af behovene, på grundlag af at individet selv kan træde i skranken for deres menneskelige tilfredsstillelse, at det essentielle ved behovene ligger. Behovene vil her kun være begrænset af behovene selv - og

¹ Jvf hertil M.Ougaard: "Hvad er socialisme. Eller noget om hvordan man finder ud af det"/Soc.Forum 1991; eller "Strategi og bevidsthed" i Solidaritet 13/1991.

² Jvf hertil Ernst Dahl: "Socialismens (u)videnskabelighed", Soc.Forum maj 1991.

ikke af deres manglende muligheder for tilfredsstillelse overhovedet.

Der findes imidlertid en art "behov", der ikke kender til denne skranke at være begrænset af sig selv. Og det er de behov, der kan skabes vha markedet og den menneskelige udleverethed til sine eksistens betingelser. I kapitel III beskrives, hvorledes kapitalismen fremmer disse særlige behov, der er blevet kaldt immaterielle behov. De kommer frem ved, at udveksling af varer på grundlag af brugsværdiforventningen har selvstændiggjort sig: Det er en behovstilstand, hvor ens virksomhed ikke i sig selv har karakter af langsigtet foregribende omsorg for deres tilfredsstillelse, men hvor man står i en situation, hvor ens behov "melder sig": sult, så mad; seksualitet, så seksualitet med nogen; adspredelse, så adspredelse via fjernerne osv osv. Behov i denne forstand får en ganske særlig umenneskelig kvalitet, idet de ikke udvikler det menneskelige, men fastholder mennesket i en udleverethed til dets betingelser. En udleverethed man så kan kompensere for ved selv at satse på et liv gennem immaterielle værdier, også kaldet privatejendomsbegæret eller sansen for at have, havesygen. Sanseligheden her formidles alene gennem en forlangt værdi og ikke som værdi i sig selv. Og dette er så også det, hvad kapitalismen fremmer hos dets "folk". Den stigende stimulansbrug på alle områder, eller af andre typer af individuelle selvødelæggelsesmetoder, fortæller derfor også om stadig mindre muligheder for flere til at have eller øve indflydelse på relevante livsbetingelser, om det så er arbejdsmæssigt, socialt eller personligt. Uden disse muligheder for noget essentielt samfundsmæssigt han behovene nemlig kun vanskeligt virke som selvsamfundsmæssiggørelse, idet ens aktivitet primært er båret af et stressende overlevelsesberedskab: vilje, trods, stædighed, udholdenhed osv osv. Kvaliteter, der ikke i sig selv er dårlige, men som ødelægger og slider mennesket op før tid i den grad de er manifesteret. Det handler om at mennesket her er i en art stadig alarmitilstand.

I kapitel IV beskrives nærmere, hvordan mennesket under særlige betingelser kan komme til at manipulere sig selv ind i det immaterielle. Det sker fordi det af nød var henvist til at måtte prøve sig frem. Fokus er her på isolation - og hvad dette gør ved det menneskelige. Perspektivet heroverfor er de autonome rum, fælles frit land, ikke som ghettoer, men som basis for i udgangspunktet konkret at kunne imødegå den ødelæggelse af ens sanselighed, som isolationen i det daglige ellers presser ned over een. Også for at behovene kan få andre kvaliteter, end de kendte, der ofte peger i retning af en tjenestekaraktter eller en modydelsesforlangende.

I kapitel V afsluttes med en opstilling af den modsigelse, der holdt frem som "usminket sandhed" kan siges at holde problemet i live ved at behovene udvikler det menneskelige fremfor at begrænse det. Det er modsigelsen mellem den produktive menneskelige mulighed: at man kan gøre noget, og at man gør det ved at gøre det, man både føle- og tankemæssigt kan stå inde for; og den umiddelbare indretten sig i privatheden: at man af ydre grunde giver op overfor forandring af ens eksistensbetingelser, dvs at

gi' afkald på udvikling, til fordel for at begynde at forandre sig selv pro eller contra de andres billede af een.

I en vurdering af selve skitsen til behovenes problem handler det i forlængelse heraf også særligt om at afklare, hvorvidt og på hvilken måde netop ovenstående modsigelse griber det essentielle ved de menneskelige behov som genstand for erkendelse.

III: BEHOVSPROBLEMET I TIDLIGERE FORUM-DISKUSSIONER.

Først en tråd til Gorz, der har været brugt som inspirator i flere oplæg. Gorz er central, idet han prøver at arbejde med forholdet mellem nødvendighedens og frihedens rige. Men han gør det på en måde, hvor han ender op med at fastholde den allerede eksisterende adskillelse mellem et produktionsapparat, der er underlagt et nærmest teknisk imperativ, og så en autonom sfære for kreativ og fri udfoldelse. For Gorz drejer det sig om at minimere den bundne og tvangsmæssige tid - og øge den fri tid, hvor den fri tid gøres identisk med mulighederne for menneskelig udvikling. Kritikken tidligere herfra gik væsentligst på, at forsvare et princip om autonomi og kreativitet ifm selve arbejdet, hvor realiseringen heraf i sig selv vil kræve en overvindelse af den herskende arbejdsdeling, og det vil vel primært sige specielt af den tvungne arbejdsdeling, hvor man er låst til en specialfunktion indenfor arbejdslivet, upåagtet om man er specialarbejder eller højtuddannet. Ift behovenes problem kan man tilføje, at Gorz standpunkt fremmer og befæstiger de immaterielle behov som de væsentlige behov. Problemet er derfor snarere at gøre det begrundeligt, hvordan det er muligt at udvide og udvikle et demokrati i selve produktionsprocessen, der sikrer hvert enkelt menneskes medindflydelse på, hvad der skal laves og til hvilke målgrupper.

Så har der været snakket om behov ifm social lighed⁴. Det blev her antaget at "lighed kun kan bestå i, at behovene tilfredsstilles"⁵. Problemet er hvordan det opnås. Hvis det er via indkomst-udligning vil det skabe konflikt mellem lavtlønnede og bedrelønnede. For det andet kræver det socialismen som overflod, og det er en umulighed, også "uden den nuværende miljø- og ressourcetekrise". Dette betyder for det tredje, at behovene må "tilpasses ift den eksisterende mængde ressourcer" - og for ikke at havne i

³ Jeff Smidt: "Socialistiske værdier - arbejdets status", feb. 1991.

⁴ Ernst Dahl: "Socialismens værdier", feb 1991.

⁵ Det nævnes også, at social lighed er et socialistisk/kommunistisk ideal. For fuldstændighedens skyld må det dog huskes, at lighed for Marx meget var knyttet til vareproduktionens sfære, idet denne netop ensliggør mennesker. Marx var derfor indædt kritiker af lighedsfilosofien, idet den ikke rækker ud over kapitalismen (Jvf Heller: "Teorien om de menneskelige behov", s.96).

en art paternalisme foreslås udviklingen af en socialistiske moral og værdisæt.

Men stillet op sådan er det at forpligtige sig overfor en idé som værdi, fremfor selve sagen, i det her tilfælde lighed på behovenes område. Den kapitalistiske formbestemmelse af behovene tages for givet, og derfor kan en løsning kun komme i stand, hvis man forestiller sig en anden instans udenfor behovene end kapitalen til at tøjle disse. Og her synes jeg ikke standpunktet adskiller sig fra den Kant'ske fornuft: at propagere de enkelte individers selvplagede tilbageholdenhed med at tilfredsstille deres interesser og behov; eller psykoanalysens overjeg's instans som en fælles overenskomst om, hvad man skal holde nede eller tæmme.

Det sidste papir jeg skal tage op er et østeuropa-papir⁶. Der tales her direkte om immaterielle værdier, og det i betydningen "at have åndelige behov" ud over de rent materielle og kreative. Det er så denne sum af behov som specielt det stalinistiske projekt i østeuropa har grebet forkert: for det første har det ikke været i stand til at indfri og skabe en materiel sikring og rigdom; for det andet har selv de bedre udgaver af rationelle materialistiske filosofier ikke kunnet tilfredsstille de immaterielle behov, hvad klangbunden for kirken demonstrerer. Den lære, der kan læres, er derfor, at der er brug for en autonom instans på et humanistisk-etisk grundlag. Og opgaven er specielt hertil, hvad det specifikt socialistiske bidrag er.

Ved første øjekast er dette en tilbagevenden til Kant, igen. Moralen dog ikke i skikkelsen fornuft, men i form af livsværdier - hvad der ikke gør nogen forskel. Ved andet øjekast ligner det endnu et forsøg på at begrunde rationalet i det freudianske overjeg: det moralske, samvittigheden, samfundskontrakten (Rousseau) som den egentlige kulturbærer og sammenhængskraft. Ved "begge øjekast" er det altså en kritik, der er analog til den tidligere fremførte kritik af social lighed som behovstilfredsstillelse.

I begge tilfælde sker en "kalden til orden", ikke under de nuværende betingelser, men under nogle andre og i en struktur, der grundlæggende er identisk med den nuværende. Det er og kan kun være at udskifte een herredømme instans med en anden. Heroverfor kan stilles, at skal man af grunde indordne sig, så kan den eneste legitime målestok være at indordne sig under udvikling. Alt andet vil være en fremskrivning af bestående uligheder og undertrykkelse mellem og i mennesker. Man kan derfor spørge til, hvad kontroversen sidst, de to standpunkter imellem, egentlig handler om: er det en taktisk uenighed eller en strategisk, og hvordan arbejdes der alment - eller i et alment perspektiv - med en sådan modsigelse på en social plan.

Jeg har ikke selv nogen løsning herpå, men kun et bud på selve perspektivet i en løsning: at man - fremfor at arbejde med "naturligheden" af moral, norm eller andre ydre generelle

tvangsinstanter knyttet til det samfundsmæssige overhovedet - forestiller sig et dictum fra Marx: "Allerede Platon indså, at loven må være ensidig og abstraherende fra individualiteten. Under menneskelige forhold vil straffen derimod virkelig ikke være andet end den fejlendes dom over sig selv. Man vil ikke overtale denne til, at en ydre vold, som pådrages vedkommende af andre, skulle være en vold, vedkommende havde pådraget sig selv. Den fejlende vil snarere i de andre mennesker finde de naturlige forløbere af den straf, som denne har dømt sig selv til, dvs at forholdet ligefrem vendes om"⁷. Dette handler også om, at tro på den menneskelige natur - i stedet for allerede at forestille sig i tanken, hvilke begrænsninger vi skal sætte for hinanden ind i fremtiden.

Samlet synes jeg at kunne sige, at der mangler en begrundet strukturteori, en teori om den sociale sammenhæng, som denne i sig selv udvikler sig i et muligt selvsamfundsmæssiggørelsesperspektiv. Og her er det en undren, hvorfor man stadig går uden om en historisk rekonstruktion, ikke tilbage til feudaltiden eller til nuværende primitive stammesamfund, men helt tilbage til selve dyr-menneske-overgangsfeltet som dette har skabt en overgribende social sammenhæng af samfundsmæssig karakter. Og herudfra at studere menneskehedens historie.

Det er nok en "hård" kritik af tidligere oplæg at slutte af med. Men er det ikke sådan, at standpunkter må gribes i deres modsigelsesfuldhed før det er muligt bevidst at udvikle dem videre.

"

⁶ Morten Ougaard: "Hvad kan vi lære af sammenbruddet i øst", nov.1990.

⁷ Marx, MEW 2 / Den hellige familie, s.190. Efter Heller, s.99.

Kalle, september 1991
Socialistisk Forum.
Gruppe 89.

SKITSE TIL PROBLEMET OM DE Menneskelige BEHOV

- til spørgsmålet om deres samfundsmæssige frigørelse, modsat om deres videre undertrykkelse gennem satsningen på immaterielle værdier.

På næppe noget andet område end behovenes tænkes der så uerkendt i de borgerlige formers kort- og langsigtedes tilfredsstillelse af selvsamme. Hvor den menneskelige bevidsthed og de menneskelige motiver, i det mindste og i overensstemmelse med de eksisterende objektive betingelser, opererer i et felt af stadig strid klasser, grupper, lag og fraktioner imellem om den rette almenhed for almenvældet, så er behovene et nærmest "kvalitativt" konsensusområde: mennesker har brug for noget fysisk - mad og bolig specielt - og selvfølgelig noget mere som fritid, udfoldelsesmuligheder oa. Striden om behovene interessegrupperne imellem, om behovenes art, karakter og om mængden af de behov, der skal tilfredsstilles, stiller sig for det første ikke her; og for det andet føres den nærmest alene som et fordelingspolitisk og konsummæssigt spørgsmål om, hvilken købekraft der kan og skal tillades af indenrigspolitiske og økologiske grunde. I den måde behovenes problem typisk stilles på falder mao selve den samfundsmæssige produktion af behovene dermed uden for behovenes område. Indflydelse på eget liv, medbestemmelse over egne livsbetingelser gennem muligheden for deltagelse i den samfundsmæssige proces, ses primært som et demokratisk gode og som udtryk for et humant samfund - men egentlig ikke som et problem om de menneskelige behov. Den behovsopfattelse, der således på et sådant grundlag stilles til troende, er behov som cyklisk optrædende mangel- og spændingstilstande af mere eller mindre organisk art, og som kræver en fysisk-genstandsmæssig tilfredsstillelse, og dette eventuelt i en vis æstetisk form. Ved siden af dette, eller på grundlag heraf, begynder så det egentlige menneskelige liv, omend også dette kan ses med behov som behovet for socialitet, åndelighed, religiøsitet mv som en iboende stræben, hvis mangelfulde tilfredsstillelse gør mennesket syg i sjælen. Mao en tankefigur på behovenes område, der går ud på at mennesket er sig selv og egne nærmest i kød som ånd.

Unægtelig! Virkelighedens verden ser også meget sådan ud, så det er ikke denne, der fornægter dette. Men er dette også sandheden om de menneskelige behov? Lad os undersøge deres problem.

Indholdsfortegnelse:

1 - Behovenes fænomenologi ...	s.2
2 - Begrebet om behov ...	s.8
3 - Behovenes formning ...	s.13
4 - Behovenes virkelighed ...	s.18
5 - Problemet ...	s.22
6 - Referencer ...	s.23
7 - Bilag ...	s.24-25

1. BEHOVENES FÆNOMENOLOGI

BEHOVSBEGREBETS KONTEKST¹.

Behovenes problem er så gammelt som psykologiens problem om drivkræfterne for de menneskelige handlinger. Hermed deler behovenes problem skæbne med begreberne om de menneskelige drifter og instinkter. Tæt knyttet til denne konnektion af begreber findes begreberne om de menneskelige ønsker, vilje, hensigt og motiver.

Hvor førstnævnte gruppe typisk er knyttet til mennesket som naturvæsen eller biologisk individ og er bagudrettet i tiden, så vil sidstnævnte gruppe mere referere til mennesket som kulturvæsen og samfundsborger, og som værende fremadrettet i tiden. Og hvad der binder dem sammen, er en tredje konnektion af begreber, refererende til mennesket som et eksistentielt og enestående væsen: begreberne om de menneskelige tilskyndelser eller dets stræben. Som nutid kan den menneskelige egenart endvidere ses som noget, der kommer til gennem den samfundsmæssige formning, dets socialisation, hvor opdragelse og uddannelse realiserer naturens kultivering i menneskesamfundet; eller som et givent a priori, en udviklet specificitet og/eller som noget nærmest guddommeligt sat. En blik på behovsbestemmelsen indenfor disse diskurser må kunne fortælle nærmere om behov som et aktuelt (ubestemt) problem.

BEHOVENES PROBLEM INDENFOR SOCIALISATIONENS OG A PRIORIENS GIVNE DISKURS.

I en socialisationssammenhæng er natur stillet op overfor kultur. Natur og kultur udgør en uoverstigelig modsætning, hvor indenfor mennesket er fanget, men også hvorved det opnår sin menneskelighed. I et dannelsesperspektiv vil det da være mere ædelt, kultiveret, at have motiver fremfor behov, ønsker fremfor drifter osv. Den menneskelige dannelse er således overhovedet at forstå som en tæmning, omformning eller transformation af den menneskelige samfundsmæssige natur, en natur det ikke er muligt at blive kvit, men kun at kunne blive herre over i en vis ufuldstændig grad.

¹ Metodisk kommentar: Da de menneskelige behov først og fremmest får deres karakter, status og grundlæggende bestemmelse ved den samfundsmæssige form, hvorigennem de realiseres, må vi starte vores undersøgelse her. Behovenes problem kan dog ikke løses alene herved, idet de også har deres særegne, naturhistoriske udgangspunkt. En undersøgelse af behovene må derfor overgå til en analyse af deres biologiske egenart ved den menneskelige eksistensform.

For at fastholde, hvad det er for et fænomen i virkelighedens verden, der spørges til, er der brug for en reference, der kan fastholde det i begrebets form, der ønskes analyseret. En sådan reference, der er en art første genstandsbestemmelse, kan kaldes et 'førbegreb'. Et førbegreb opbygges vha hidtidig begrebs- og teoridannelse på området.

Vi starter derfor med behovsfænomenet selv.

En sådan socialisationstankeform, hvor kultur stilles op overfor natur som en nærmest tvangsmæssig samfundsmæssig formning af den menneskelige biologi, må dog selv opfattes som en særlig samfundsmæssig form for menneskelig livsopretholdelse. Som almen form forudsætter den et samfund, der kan udøve tvang over menneskeaber allerede medens disse lever på naturhistorisk grund - men hvor skulle dette samfund komme fra, om ikke fra menneskeabernes egen udvikling af sociale og genstandsmæssige virksomhedsformer, en udvikling hvor tvang ikke kan forudsættes som drivkraft, idet man da ellers forudsætter det, der skal bevises². Tankeformen om den samfundsmæssige tvang som den ædle tæmning af menneskets vilde drifter, instinkter og behov må derfor ses som et samfundsmæssigt produkt, der opstår hvor den individuelle samfundsmæssiggørelse generelt antager konfliktkarakter - og ikke som en løsning herpå.

Overfor denne 'lidenskabelige' tankeform står, som mere rationel og kognitiv, det menneskelige a priori: mennesket er et særegent væsen i kraft af dets hjernestruktur til sproglig, intelligent og teoretisk tænkning. Mennesket er her et naturligt væsen, der lever i en særlig social organisationsform. Nok adskiller mennesket sig fra aben, men det er i kraft af kompleksiteten. Det er kvantitative forandringer, der har gjort aben til menneske - bedre ernæring, tilfældige opfindelser mv - hvad der på ingen udelukker et tilsvarende guddommeligt a priori: det hele som skabt af en Højere intelligens. Det er derfor ikke, som i ovenstående socialisationsteoretiske diskurs, noget ydre normativt, der gør mennesket til samfundsvæsen, men det er selve den menneskelige evne til informationsbearbejdning, altså et rent indre forhold, der kultiverer verden og mennesket selv - eventuelt styret såvel som igangsat af noget "Højere", hvis endemål det også stræber efter.

Behov indenfor denne tankeform er noget særligt for mennesker. Nok kan dyr have behov, men det er set fra menneskets standpunkt, at de har det. Dyr er primært styret af instinkter og drifter - hvad mennesket i kraft af at være et biologisk væsen også må siges at indeholde. Drifter og instinkter er dog på en særlig måde underordnet behovene, eventuelt den basis hvorpå behovene rejser sig, idet de sikrer en basal ontogenetisk overlevelses-evne.

Ubesvaret i denne a priori tankeform er, hvad der har gjort mennesket i stand til samfundsmæssig organiseret livsopretholdelse - andet end en iboende higen efter selvsamme, et svar der gør det samfundsmæssige til kun hylster for menneskelige eksistensopretholdelse, og som bringer os tilbage til socialisationsdiskursens uholdbare antagelse om en ydre igangsættende instans for menneske-samfunds-forholdet. I dette viser sig også, at socialisations- og a priori-diskurserne slår over i hinanden. De er hinandens simple modsætning, og deres mødested er den individuelle eksistens, som denne umiddelbart er givet, abstraheret fra dets

² En lignende argumentation kan føres på området "arbejdstvang": en sådan kan ikke være udgangspunkt for det samfundsmæssige liv, idet det forudsætter et samfund, der kan udøve den. Jvf Holzkamp-Osterkamp 76,s.19.

konkrete samfundsmæssige kontekst. Vi får mao et abstrakt menneske, der ikke eksisterer!³ Ikke desto mindre er det abstrakte mennesket også udtryk for en virkelig samfundsmæssig bevægelse, en historisk ideologisering af det menneskelige subjekt⁴: det samfundsmæssige menneske som alment privatindivid.

Den overvejende del af psykologisk teoribygning opererer blindt i ovenstående diskurser. Samlet fremstilles, fra hver sin side, hvorledes mennesket af behov, drift eller instinkt, er styret eller tilskyndet af ønsket, viljen, hensigten eller motivet til deres tilfredsstillelse. Samtidig er det i et skabt menneskesyn, hvor det 'emotionelle' - den menneskelige lidenskab - står overfor det 'kognitive' - den menneskelige rationalitet og fornuft - i stadig konflikt om herredømmet, men med en mulig harmoni i en forestillet perspektivisk sammensmeltning med et Højere princip. Udviklingstankgangen heri er givet på den måde, at mennesket fra fødsel af er sin emotionalitet, i sine affekters vold; men at det gennem biologisk modning og social indlæring mere og mere lærer at styre denne og dermed sig selv via udviklingen af de menneskelige tankeprocesser; samtidig bliver det så i stand til at indgå i lønarbejdet, gøre karriere medens tid er og danne familie; og som tiden går vender det sig mere og mere mod de højere idealer, den dybere mening med livet.

BEHOVSTEORIER.

På behovenes område spejles ovenstående diskurs i en ganske bestemt hierarkisering: nederst er de basale organiske, de såkaldt materielle behov, uden hvis opfyldelse, vi ikke kan overleve - behov for lys, luft, vand, mad, varme mv - og som hvilende herpå er det behov i mere specifik human forstand, de ideelle behov - behov for socialitet, for andre mennesker, sexualitet, åndelighed og andet - hvorigennem også arten reproduceres.

I store træk er der på behovenes område konsensus om ovenstående, hvilket også kan aflæses af, at næsten ethvert skolebarn verden over kender Maslows behovspyramide⁵. De færreste husker sikkert trinene - nederst de fysiologiske/organiske, dernæst sikkerhedsbehovene, kontaktbehovene, selvhvældselsesbehovene, og øverst be-

³ Jvf L.Sève (78), der heroverfor sætter abstrakte begreber om det konkrete menneske.

⁴ Ved "ideologi" skal ikke først og fremmest forstås et bevidsthedsfænomen, fx falsk bevidsthed, men ideel samfundsmæssig-gørelse fra oven, altså "fremmed samfundsmæssiggørelse". Jvf PTT 79, s.181. Kun således kan der også tages højde for, at det er de materielle strukturers sammensætning og udviklingsperspektiv - som mennesket er en del af - der kan være ideologisk udviklet og bestemt, snarere end det er, hvordan disse genspejles i hovedet på mennesker. Ideologi er også materiel virkelighed.

⁵ Maslow 54 og 77. Maslow selv taler ikke om, at hans teori kan illustreres ved en pyramidal struktur, men teorien implicerer dette.

hovet for selvrealisering - men meningen er klar nok: kun når et nedre behovsniveau er tilfredsstillet, træder et øvre frem. Lad os i første omgang se bort fra, at behovspyramiden spejler den typiske middelklasseborgers bestræbelse for social integration i det overlevende borgerskab, for at konstatere, at der selvfølgelig er forskel behovsteorierne imellem om, hvor mange instanser, der er, samt hvordan de ligger ift hinanden. Nogen teorier har en tredeling med biologiske, sociale og åndelige behov; i andre bestemmes det som biologiske, psykologiske og sociale behov. Lige så er der forskel på, hvordan overgangene bestemmes: om behovene i hierarkiet altid er fremme parallelt, eller om øvre behov først træder frem, når nedre er dækket.

Det afgørende er dog, at bevægelsen i hierarkiet - fra det materielle til det ideelle (hvor grænsen mellem, hvad der er hvad, kan variere fra koncept til koncept, lige så for antallet af behovsinstanser) - synes at blive fastholdt overalt. Og heri ligger også en ganske dagligdags forståelse: det er svært at komme efter de "højere behov", hvis man er sulten - eller er det?? Er det ikke lige så meget disse, der overhovedet motiverer en til at fortsætte med at leve! Der forklares egentlig ikke noget med nogen af alternativerne. Endvidere: Hvis mennesket kun har behov for, egentlig via konsum og/eller for at være menneske, at reproducere sig selv, så bliver det fuldstændig uforklarlig, hvorledes mennesket noget sinde historisk er kommet dertil, at producere betingelserne for sin samfundsmæssige eksistens. Det drejer sig derfor ikke bare om at afklare, hvorledes mennesket har evnen til samfundsmæssig livsopretholdelse, men hvorledes det er kommet til en art behov for deltagelse i den samfundsmæssige livssikring⁶. Heri ligger også et andet svar på spørgsmålet om det menneskeliges opståen, end hvad der ligger i socialisations- og a priori-tankeformernes tyen til en ydre instans, som sidste forklaringsbastion.

METODISK MELLEMRÆGNING.

Indtil nu er behovenes problem undersøgt med udgangspunkt i den samfundsmæssige form, hvorigennem det realiseres. Den dagligdags forståelseshorisont - den spontane tænkning i det borgerlige samfunds former - skjulte her et problem, det videre afhænger af. Som løst må problemet også kunne vise vej ud af det abstrakte menneske, der som et realhistorisk falsum er ideologisk norm-danner⁷ - her særligt for bevægelsen fra det materielle til det ideelle - for behovene i vores borgerlige eksistensform under kapitalismen.

Behovenes problem, som det indtil nu er stillet op, er da også et problem, der først og fremmest er knyttet til den samfundsmæssige

⁶ Holzkamp-Osterkamp 76, s.19.

⁷ Det handler om at enhver handlen i de borgerlige former også er en reproduktion heraf. Den blinde, den uerkendte, reproduktion vil da befæstige disse som "naturlige" former for liv, samt styrke den herskende orden, som disse indgår i.

form, hvor den individuelle eksistens er i konflikt med sig selv (den tidligere omtalte natur-kultur modsætning), og hvor menneskene beherskes af en ydre magt over sig (det Højere princip som menneskets iboende mål). Dette blev fastholdt i begrebet om det 'almene privatindivid' som aktuelt samfundsvæsen⁸.

Det følgende kan blive en meget lang historie - hvad det ikke her skal være - for en løsning af behovenes problem må bestå i en analyse af behovenes egen historie indenfor en menneske-verden sammenhæng, hvor vi ikke bare kan begrænse os til det samfundsmæssige, idet denne i sig selv er et naturhistorisk produkt. Vi må derfor også overordnet kunne begrunde, hvorledes samfundshistorien er et naturligt udviklingsprodukt af den naturhistoriske udvikling; ikke for "at reducere mennesket til fx en abe, men at kunne begribe menneskets artsspecifikke funktions- og udviklingsmuligheder ud fra deres opståelsessammenhæng. Den viden sætter os samtidig i stand til at udpege, hvilke menneskelige funktionsmuligheder, der undertrykkes her og nu, samt hvilke muligheder for at udvikle sig ud over disse begrænsninger, man kan tilskrive mennesket. Vi kan nu fremsætte andet og mere end en blot moralsk protest over de umenneskelige livsbetingelser og angive nogle mål for udviklingen henimod et mere "menneskeligt" liv"⁹. Den menneskelige biologi antages i overensstemmelse hermed som af natur samfundsmæssig, idet mennesket ved den samfundsmæssige udvikling har samfundsmæssiggjort sin egen eksistens. Efter dyr-menneske-overgangsfeltet, dvs når samfundshistorien står på egne ben, da er udvikling heller ikke længere bundet til biologisk evolution, men til den samfundsmæssige udvikling af den kooperative produktion, hvis væsentligste produktivkraft er selve det menneskelige individ. Opgaven er derfor at fremvise, hvorledes det har kunnet gå til, at det menneskelige samfund har kunnet udvikle sig af naturhistorien gennem en indre differenti-

⁸ Uden at skulle gå nærmere ind i dette samfundsmæssige forhold senere, er dette at bestemme som statens kapitalmagt over det alment menneskelige kooperativ, et produkt af den historiske annektering af den første slave som den tilsigtede fornedring af såvel slaven som af den socialitet, der, af mangel på mod og visdom, ikke kunne finde ud af at frigøre sig selv. Af disse grunde sættes så det samfundsmæssige i form af overgribende magt, det kommer an på privat at komme overens med overfor andres særlige interesser heri.

Det er også indenfor denne kontekst at Marx rejser problemet om den menneskelige religiøsitet, om religionen. Og han gør det, ikke ved at stille sig som ateist overfor det religiøse, men ved at undersøge betingelserne for hidtidig religiøsitet (jvf også Witt-Hansen 79). Som Marx selv udtrykker det: religionen "er den fantastiske virkeliggørelse af det menneskelige væsen, fordi dette menneskelige væsen ikke ejer sand virkelighed. Kampen mod religionen er da umiddelbart kampen mod hin verden, hvis åndelige aroma er religionen" (Marx 73, s.51). Derfor kan Marx også efterlyse eller søge en åndelighed, fx "åndelige våben" (Ibid, s.66), der besjæler vores verden - fremfor at være behersket af den nuværende verdens egen fremmedgørelse, i dens gestalt af jordens underlagthed statens kapitalmagt, også i de universelle kosmiske sansninger.

⁹ O. Dreier 79, s.12

ering heraf, for uden dette er det ikke muligt at begrunde antagelser om de menneskelige funktionspotentialer og bestemme deres indholdsmæssige og funktionelle egenart på andet end metafysisk og vilkårlig vis.

Med mindre en allerede given mening om de menneskelige behov simpelt ønskes bekræftet på forhånd - altså udvikling af viden som fordom - er vi altså nødt til at studere problemet om de menneskelige behov indenfor ovenstående funktional-historiske udviklingskoncept. Ikke for at finde et fast svar, som kan holdes op mod alle andre, men for at få et alment begreb om, hvad menneskelige behov er, og hvad der er deres indholdsmæssige placering, deres status, i et videnskabeligt koncept om det menneskelige individ, for således konkret at kunne undersøge, hvad der formes, og hvilke udviklingsmuligheder dette sætter på ny. Kun dette giver også greb om - og begreb til indgreb i - den faktiske realitet i overensstemmelse med denne realitets egen indre bevægelse.

En analyse af behovenes historie skal vi ikke foretage, men nøjes med en fremstilling af det færdige resultat¹⁰ heraf, som dette er udviklet indenfor den "Kritiske Psykologi"¹¹.

¹⁰ Et "færdigt resultat" er selvfølgelig altid et midlertidigt resultat, idet ny empiri, erkendelsen af indre modsætninger i det kategorielle koncept mv må fremtvinge en stadig konkretisering og eventuel korrektion igennem.

¹¹ Den "kritiske psykologi" er ikke en psykologisk skole i traditionel forstand, men en forskningsbestræbelse, der tilsigter at afklare de grundlæggende forhold indenfor psykologien, forhold der er af betydning for enhver psykologisk bestræbelse. Den "Kritiske Psykologi" er oprindeligt udviklet på Freie Universitat i Berlin i slutningen af 60-erne og begyndelsen af 70-erne, se Holzkamp 73 og Dreier 79.

2. BEGREBET OM BEHOV

DE MENNESKELIGE BEHOV ^{12 13}.

Behov forstås som det et individ behøver for at overleve og udvikle sig i forhold til dets konkrete livsomstændigheder. Behov er altid behov for noget. Behov er dermed genstandsrelateret, omend der er fleksible forbindelser mellem behovene og de genstande, der svarer til dem. Overensstemmelsen mellem handling og behov er derfor ikke automatiseret og givet på forhånd, men stillet som en opgave. Før sin tilfredsstillelse kender behovet således ikke sin genstand, og kun som fundet får det sin genstandsmæssighed, hvorved det kan virke som igangsættende og styrende (i psykologisk forstand) for den menneskelige virksomhed. Behovet bliver dermed motiv for mennesket. Mennesket fødes således med behov, men behovene kan som indre kraft kun realiseres i virksomheden. Altså: "Behovet optræder oprindeligt kun som en betingelse, en forudsætning for virksomhed. Så snart subjektet begynder på en virksomhed, sker der med det samme en transformation af behovet, og det holder op med at være det, det var virtuelt, "i sig selv". Jo længere virksomheden skrider fremad i sin udvikling, desto mere forvandles denne, dens forudsætning, til dens resultat"¹⁴.

Hermed må man også sige, at det ikke er behovene som er grundlag, men den menneskelige virksomhed med de behov denne realiserer og hvorigennem der skabes nye behov. Dette kaldes også "virksomhedens primat overfor behovenes primat", og der ligger heri at det ikke er et umiddelbart behovstryk, en opstået nød og mangeltilstand, der aktiverer og styrer menneskelige handlinger, men at det er egenarten af den virksomhed, hvori de indgår, der bringer dem specifikt til udtryk, og at dette sker på grundlag af viden om almen behøven. Dette vil igen sige, at behovene bliver virksomme uafhængigt af deres aktuelle behovsspændinger¹⁵.

Konceptet 'viden om almen behøven' er begreb for menneskets fylogenetisk tilblivne artspotentialer for samfundsmæssig livsopretholdelse. Der ligger heri, at mennesket ikke bare er blevet i stand til at opretholde livet samfundsmæssigt, men at det også er beredt til aktivt at gribe bevidst ændrende ind i dets objektive livsbetingelser, dvs drage foregribende omsorg for deres tilværelse, idet det ellers ikke kan opretholde og udvikle livet på samfundsmæssig-menneskelig måde. I modsætning til dyrene, der tilpasser sig, må mennesket nemlig passe verden til til sig i kraft af deltagelse i den samfundsmæssige produktion. Den almen behøven er med nødvendighed foregribende virksomhed.

¹² Følgende tekster skal specifikt anvendes: Holzkamp-Osterkamp 76 og 79; Holzkamp 83; og Leontjev 83.

¹³ Se også bilaget, hvor de forskellige psykiske funktionspotentialer er beskrevet mht deres indholdsbestemmelse.

¹⁴ Leontjev 83, s.197.

¹⁵ U. Holzkamp-Osterkamp 79,s.241.

I det menneskelige behovsgrundlag kommer det subjektive grundlag for menneskets almene behøven til udtryk. Og det er her muligt at udskille to gensidigt afhængige funktionskredse: for det første de sanseligt-vitale behov som de mest elementære, og som udtryk for bestemte organiske mangeltilstande, fx væskemangel, næringsmangel. Disse findes også hos dyr, hvor der i en fylogenetisk udviklingssammenhæng sker en stadig større selvstændiggørelse af visse behovstilstande, hvor adfærd ikke umiddelbart fører til ophævelse af mangel- og spændingstilstande, men handlingerne er en forudsætning for en sådan ophævelse. Fx parringsadfærd, eller adfærd der sikrer en afsøgning af handlerummet, hvorigennem omverdenens objektive beskaffenhed læres at kende. Efterhånden vinder denne adfærd, disse specifikke handlekæder, selvstændig behovskarakter, og der kan tales om "aktionsspecifikke energier" som nysgerrigheds- og eksplorationsadfærd, både ift sig selv, artsfæller og omverdenen, der yderligere sikrer den biologiske opretholdelse som enkeltindivid og art. Jo mere den dyriske adfærd, qua specifik læring i et individualgenetisk perspektiv, løsnes fra sit instinktive og driftsmæssige grundlag, ved at blive åbent overfor nye - og overlevelsesfremmende - omverdensforhold, jo mere må disse aktionsspecifikke energier selv antage specifik behovskarakter. Det er en udviklingssammenhæng, hvor forholdet artsfæller imellem om selve forholdet til societeten bliver mere og mere nødvendigt som fælles udviklingsgrund, hvilket altså også må spejles i det artsmæssige grundlag. Der tales her om 'behovet for social indlejring' og om 'behovet for omverdenskontrol'.

Aktuelle mangel- og spændingstilstande er med opkomsten af de aktionsspecifikke energier ikke længere de mest væsentlige - og træder kun frem i livstruende situationer - men er gennem udvikling overlejet af handlinger til foregribende adfærd. Det er disse aktionsspecifikke energier, som den menneskelige samfundsmæssiggørelse kan sætte af fra i dyr-menneske-overgangsfeltet, og som muliggør udviklingen af et selvstændigt grundlag for deltagelse i den samfundsmæssige Kooperation. Det sker i form af, at etableringen af funktionsdelte sociale strukturer omkring social værktøjsbrug og fremstilling, indenfor den artsmæssige Kooperation, med den historiske udvikling selvstændiggør sig som overgribende arbejdsdelt samfundsmæssig produktion med individerne som dettes genskabende bærere; en udviklingssammenhæng der selv trækker det artsmæssige funktionsgrundlag med sig som en optimering af rettetheden og evnen til samfundsmæssig livsopretholdelse.

På menneskeligt niveau kaldes denne anden funktionskreds for de produktive behov. De er det selvstændiggjorte behovsgrundlag for det individuelle bidrag til den samfundsmæssige realitetskontrol. Produktive behov kan dermed defineres som den subjektive drivkraft for handlinger til kontrol over samfundsmæssige og dermed individuelle livsbetingelser gennem deltagelse i den samfundsmæssige Kooperation. Ift Marx berømte "arbejdet som første livsbehov" kan følgende præcisering derfor gøres: "Ikke arbejde som sådan er første livsbehov, men kun arbejde i den grad det tillader den enkelte bestemmelse over den samfundsmæssige proces, at det altså gør den enkelte "handleuelig". Følgelig er ikke arbejde, men "handleevne" det første menneskelige livsbehov

- dette fordi handleevne er den mest almene rammekvalitet for en menneskelig og menneskeverdige væren, og mangel på handleevne er den mest almene kvalitet i elendigheden af at være udleveret til forholdene, til angst, ufrihed og fornedring¹⁶. På menneskeligt niveau får de sanseligt-vitale behov derfor også først deres menneskelige kvalitet i den grad, at de er ophævet i de produktive, dvs når der kan sørges bevidst for dem ud over en aktuell mangelsituation, når altså fremskaffelsen af livsbetingelser, under hvilke der på en almen måde kan sørger for deres tilfredsstillelse, er muligt.

Hertil tjener helheden af de menneskeligt udviklede artspotentialer, særligt karakteren af de emotionelle og kognitive processer¹⁷. Med emotionaliteten som vurdering af individets omverdensforhold, med dets egen befindende heri som målestok, og kognitionen som inderliggjorte repræsentationer af omverdenen og af betingelserne for at klare sig heri, udgør vekselvirkningen mellem emotioner og kognitioner et udviklingsoptimerende handleberedskab for mennesket. Afhængig af graden af kooperativ integration vil emotionaliteten have en erkendelsesledende funktion, hvis det er muligt for individet sammen med andre at arbejde for at forbedre sine livsbetingelser; omvendt vil emotionaliteten antage en tendentielt forstyrrende funktion ift individets handleevne, hvis det ikke er eller kan forbinde sig med andre individer omkring samfundsmæssige mål, dvs når individets kooperative integration er truet. Samfundsmæssig isolation er nemlig lig med mangel på handleevne i specifik menneskelig forstand, hvilket er at være i en tilstand af angstfuldhed, da ens videre livsproces overhovedet ikke længere er sikret. Det er således udleveretheden ved det menneskelige liv under borgerlige livsbetingelser, der naturaliseres som alment menneskeligt eksistensfaktum i de tidligere beskrevne tankeformer om menneskelighed alene via socialisation eller som et givent a priori.

Lad os på denne baggrund søge behovenes aktuelle problem igen.

PROBLEMET OM DE MENNESKELIGE BEHOV.

Problemet om de menneskelige behov kan nu præciseres: ikke behovene i sig selv er vigtige, men derimod at det liv vi lever tilfredsstiller vores behov. Samtidig er behovene udgangspunkt for vores handlinger. Denne dobbelthed - behovenes aktivt-passive dobbeltkarakter¹⁸ - er det derfor afgørende at fastholde i enhver tilgang til behovsproblemet.

Miskendes denne dobbelthed vil der derfor også være tale om, at den menneskelige virksomhed finder sted på grundlag af behov der 'går op i sig selv' uden samtidig at føre til tilfredsstillelse

¹⁶ Holzkamp 83, s.243

¹⁷ Se specielt Holzkamp-Osterkamp 79, samt bilag.

¹⁸ Holzkamp 73, s.139

af det menneskelige liv i egentlig samfundsmæssig forstand. Et begreb herfor er privatejendomsbegæret¹⁹ eller med Marx' ord sansen for at have, havevsygen: "at en genstand først er vor, når vi ejer den, når den altså eksisterer som kapital for os eller umiddelbart besiddes, spises, drikkes, bæres på vor krop, beboes af os, kort sagt: når den forbruges"²⁰. Sådanne behov skal i det følgende kaldes 'immaterielle behov'²¹. Det drejer sig til eksempel om, at en solnedgang ikke bare er en solnedgang som et sanseligt kosmisk forhold, som man har er fået som gave at være del i, men at en solnedgang kun får sanselig karakter i den grad at ens møde med den er iscenesat ud fra sig selv: at den skal bruges til noget efterfølgende eller at den kun får værdi på stimulanser, smøger, kaffe, the eller andet. I begge tilfælde er mennesket væk fra sin væsentlige væren, sin selvsamfundsmæssiggørelse, idet noget "ydre og fremmed" - sanseligheden som privat værdi - har taget plads mellem mennesket og dets bevidste væren. Mennesket vil da leve i begæret efter sin egen livsyttring, som objekt for sig selv. Ikke som subjekt for verden og sine sanser, der af natur er samfundsmæssiggjorte og kun kan virke som fællesejendom²². Heri giver det sig også, at den "normale" tilfredsstillelse af behov er den tilfredsstillelse, der kun er begrænset af behovene selv²³. De immaterielle behov indeholder ikke denne tærskel, idet de netop er attrap for andet.

¹⁹ Leder refleks 89, s.4

²⁰ Marx 73, s.78

²¹ Den her valgte betydning af 'immateriel' adskiller sig fra den vanlige brug heraf, idet denne primært refererer til noget ulegemligt, ustofligt eller til menneskelig åndelig virksomhed. Valget af immateriel for ovenstående sagsforhold - behov og behovsgegenstanden som attrap for virkelig menneskelig sanselighed - kan selvfølgelig diskuteres, men fordelene er klar: det lægger en kritisk reflekterende distance til, at fordi man ikke kan veje og måle ting i positivistisk forstand, så er dette ikke ensbetydende med, at (resten af) verden er uåndgribelig og metafysisk.

Andre begreber som 'manipulerede behov' (Jvf Heller 78, s.30) eller 'pseudobehov', i stedet for begrebet om immaterielle behov, lægger omvendt op til, at der er en overgribende, nærmest ahistorisk, instans, der er eller kan være en slags dommer over, hvad der er rigtigt og forkert ved den menneskelige væren. En moral i Kant'sk forstand. Men her bliver det uåndgribelig og metafysiske bare positivt ladet og det positive ved positivismen negativt. En overvindelse heraf, af denne tænkning i poler eller binariteter - som manipulerede behov og pseudobehov lægger op til - hvor noget allerede spaltet alene kan fastholdes som identitet, og ikke som historiske udviklingsforhold, kræver også en overvindelse af den Aristoteleske enten-eller-logik (se også Holling mfl 89, særligt s.70-80).

²² Hvem kan forstille sig copyright på det menneskelige syn eller på den menneskelige hørelse måske. Kultivering af de menneskelige sanser er da også, som Marx (73, s.80) beskriver, "hele den hidtidige verdenshistories arbejde".

²³ Jvf også Marx MEW 3 / Den tyske ideologi, s.239. Og Heller 78, s.24 og 52.

Det kan ikke længere være nogen hemmelighed, at det kapitalistiske varesamfund fremmer de immaterielle behov som social tendens. Det skal straks begrundes hvordan. Større er problemet, hvad der stilles op imod det, omend også dette må give sig af de iboende modsigelser i selve den kapitalistiske produktionsmåde. Hvor skulle drivkræfterne for forandring og revolutionering heraf ellers komme fra.

Men lad os se på behovenes problem indenfor varemarkedets område.

3. BEHOVENES FORMNING

BEHOVENES VAREKARAKTER.

Produktion i kapitalistisk forstand er produktion af varer for profit, ikke for behov. Men kan varers brugsværdi ikke udveksles mod behov kan produktionen ikke vare ved. Marx formulerer problemet således: "Varerne må .. realisere sig som værdi, før de kan realisere sig som brugsværdi. På den anden side må de hævde sig som brugsværdier, før de kan realisere sig som værdier"²⁴. Hvad varer dog ikke gør er at udveksle sig selv - hvad der også kan kaldes den berømte blinde plet hos Marx - det gør kun mennesker gennem brugsværdiforventningen²⁵, dvs forestillingen om at netop denne vare tilfredsstiller netop dette behov hos mig, hvad man omvendt også først ved, når varen er udvekslet - og konsumeret i en eller anden forstand. Produktionsviden hos køber, regelmæssig gentagelse af varekøb, forsøgsvis virkeliggørelse af brugsværdien før køb, mm modificerer selvfølgelig dette forhold, men ophæver det ikke²⁶.

I et gennemstruktureret varesamfund, dvs et samfund med varen som almen ækvivalent, er det derfor ikke nok for enkeltkapitaler at producere varer, der modsvarer faktiske behov. Enkeltkapitaler må også investere selvstændigt i selve salgsarbejdet, dvs i reklame, påvirkning af politiske instanser for så fri bevægelighed som mulig, så gunstige og eksklusive produktionsbetingelser som muligt for netop disse varer osv osv, altså i marketing i dette ords brede betydning. Formen hvorunder dette virker skal kaldes markeds kapital.

I et højteknologisk samfund med innovativ udvikling af produktivkræfterne, stadig overproduktion og tilsvarende begrænset købekraft, vokser betydningen af marketing derfor tilsvarende, hvad der også betyder en stadig vægtforskydning fra den umiddelbare produktionssfære til en mere formidlet produktplanlægningsfære. Denne forskydning er også, hvad der kan forstås ved overgangen til informationssamfundet²⁷, et begreb der altså ikke kun kan

²⁴ Marx 70, s.187

²⁵ Haug 80, s.44-45

²⁶ Haug 79, s.11

²⁷ Som parallel til "informationssamfundet" som overskridelse af kapitalismen er foreslået en videreudvikling - de facto overvindelse - af marxismen i informationsbegrebet (Witt-Hansen 73, s.170). Argumentet er at de marx'ske lovmæssigheder/paradokser for merværdiproblemet - arbejdskraftens værdi på grundlag af dens (re)produktionspris, produktionspris på grundlag af gennemsnitsprofiten, og produktiv brug af naturerkendelse/videns/videnskab på trods af ingen værdi, når den først er indhøstet - samtidig negerer den historiske materialisme. Snarere er der imidlertid tale om, at den sidste lovmæssighed - vidensparadokset - driver den menneskelige udbytning til det yderste indenfor kapitalismen, idet der sker, ikke bare en udnyttelse af den menneskelige arbejdskraft, når den udveksles som en vare på markedet, men overhovedet af de menneskelige livsyttringer ved deres blotte eksistens indenfor et privatejendomsrum, et betingelsesgrundlag der er givet i kraft af de mere basale

begrundes ud fra produktionens stigende automatisering og mediernes voksende betydning og/eller som en ophævelse af de kapitalistiske lovmæssigheder.

Overhovedet vil også universaliseringen af de samfundsmæssige produktivkræfter - hvad informationsteknologien styrker, godt nok på modsætningsfyldt vis - i sig selv øge enkeltkapitalers behov for marketing. Her vil man nødvendigvis have brug for - behov for! - teori om de menneskelige behov, idet en sådan teori typisk kan antages at have udsagnskraft om, hvad mennesker nødes, og hvad de vil investere i. Jo bedre teori, jo større mulighed for at lancere varen i den rette form og styrke produktudviklingen således, at der er et vedvarende og stadigt stigende marked herfor. Teori der begrunder menneskelige behov vil også gøre det muligt på planlagt og foregribende vis at gribe ændrende ind i menneskers handlestruktur ved at gribe ændrende ind i deres behovsstruktur, for således at medvirke til sit eget markeds opståen, idet en ny handlestruktur må antages at medføre en ny behovsstruktur. En sådan "fra nedenunder" monopoldannelse må også antages at vokse i betydning, jo mere markedsmekanismen gives fri på tværs af landegrænser. Og derfor kan det på nuværende tidspunkt siges, at hvad der står marketing nærmest, også i fremtiden, er behovsteorier, der muliggør forudsigelse af, hvilke behov den eksisterende behovsrealisering selv producerer af behov, idet dette alene vil muliggøre fortsat produktion og produktudvikling for den givne enkeltkapital.

At behovsanalyser er hjertet af marketingsinstanser er ikke ensbetydende med, at det "gode liv" sættes på dagsordenen, selv om dette nærmest er det indtryk, der gives af enhver nuværende salgsbestræbelse. De laves nemlig alene for ekspansion eller i det mindste for fastholdelse af givne varers markedsandele, samt for forudsigelse af hvordan markeder fremtidigt vil udvikle sig og hvilke nye behov, der kan og skal regnes med, og hvilke gamle der vil være for nedadgående. Det er rentabiliteten, privatmæssigt, der er hovedsagen. Heraf også den åbne bismag ved ethvert salgssarbejde, der ikke på mere eller mindre ærbødig måde skjuler 'det gode og lykkelige liv ved netop denne vare' - for selv her er der plads for den urolige tanke: det er blot en anden mere skjult måde at reklamere på. Lige som rentabilitetens private form er neutral overfor at styrke sig via salg til fascistiske eller socialistiske, lige så vel kan den søges fremmet ved at lægge sig op ad bestemte politiske strømninger. Da Hotel Marienlyst i Helsingør i 1990 stillede sig tilrådighed for et europæisk nazimøde med Le Pen og Schönhuber i spidsen, stod hotellet samtidig i en forhandlingsposition med dele af statsapparatet om koncession på at drive Roulette. De har fået tilladelsen!

lovmæssigheders ophævelse i selve vidensparadokset - hvad Witt-Hansen også abstraherer fra (se også undertegnede 90, s. 47n-50). De gratis koncerter, fx, der drives ved bryggerisponsoreret og ølsalg. Deltagelse her - eller i diverse motorløb, hvor bilen er Gud i form af bilindustrien - er deltagelse med sin sjæl, der selv om den er fri, kun er fri i dette bur.

Marketing er altså ikke bare opfyldelse af givne behov. Marketing må for den enkelte vareproducent skabe behov herfor, om det er for varer der har kvalitet eller ej. Midlerne er mange. Varen kan indskrives i en bestemt 'livsstil' - "enhver teenagepige drikker gedemælk sammen med sin mor" (selv om en sådan tekst næppe vil sælge synderligt her i 1991); eller varen kan forskønnes ved at gøre fremtoningen til noget særligt via bestemt indpakning, opsætning mv. Den form, hvorunder brugsværdiforventningen virker, er derfor varens æstetiske abstraktion²⁸.

Det er dog ikke muligt for vareproducenter i længden at overleve alene via den æstetiske abstraktion. Den er instabil, idet den sætter af fra forestillingen om et "godt liv" uden også samtidig kvalitativt at ville vide af det som totalitet. Det er begrænset, hvorlænge man kan forestille sig at blive en ægte og naturlig mand eller kvinde bare fordi man, ikke spiser bananer, men Chiquita! Den æstetiske abstraktion kalder derfor på sin egen ophævelse - i nye, ud fra varemekanismen, skabte behov. Der er derfor også ræson i, fra vareproducenters side, at indbygge forældelseeffekt i givne varer, for det kan simpelt hen ikke generelt 'betale sig' at investere i en kvalitetsvedvarende, der overstiger en æstetisk forestillet brugstid. Det meste filosofi om vækstsamfundets nødvendighed og fortræffelighed²⁹ overser totalt denne 'innovative' æstetik: vel er der brug for vækst, men det er for kvalitativ vækst, ikke for behovsopfyldelse af i forvejen uopfyldte behov, produceret til formålet, altså de immaterielle behov, fra en målestok der er behovene fremmed, altså profittens overlevelse, men ud fra behovenes betydning for udviklingen af det menneskelige liv.

BEHOVENES SUBJEKTIVE GRUNDLAG I DERES VAREFORMSBESTEMMELSE.

Behovsteorier - og det vil de marketingsinstanser der overlever konkurrencen kunne skrive under på - kan ikke nøjes med at opfatte massernes behovsopfyldelse som en ren struktureffekt. De må også operere med et element af egenvirksomhed hos de enkelte individer. I deres grundlag er de virksomme behovsteorier derfor også tvunget til at agte den behovenes dobbeltkarakter, som det er postuleret i indledningen, at der ikke kan abstraheres fra. Men vi lærer fra analysen af kapitalens behov for behovenes varekarakter, at dobbeltkarakteren kun har interesse i dens egenskab af værdiøgningsimperativ for kapital. Dobbeltkarakteren fastholdes da heller ikke som et indre moment i den menneskelige virksomhed, men alene som et ydre forhold mellem mennesket og dets omverden. Heraf følger også på behovenes område et spaltet menneskesyn: på den ene side er mennesket et passivt behovsvæsen,

²⁸ Haug 79, s. 11

²⁹ Se Vastrup (91) der sætter lighedstegn mellem højere produktivitet og bedre konkurrenceevne, uden tanke for spørgsmålet om hvilken kvalitet, som en højere produktivitet skal rette sig ind efter. Denne behøver langt fra at være konkurrencedygtig, når den formidles gennem det nationale eller internationale marked, når markedsmekanismen simpelt råder.

der kun handler for at tilfredsstille dets behov; på den anden side et aktivt væsen, der netop handler for behovsopfyldelse. Så længe kapitalismens grundlæggende modsigelse består - modsætningen mellem den samfundsmæssige produktion og den private tilægnelse - vil en virkelig indre samfundsmæssig differentiering af behovene i den menneskelige virksomhed derfor heller ikke kunne finde sted. Omvendt vil en sådan pege ud over kapitalismens grænser. Kapitalen her, altså på behovenes område, må nærmest virke ved at forhindre dette.

Markedskapitalens problem - i den grad den løser sin opgave til sit yderste - er da både at udvikle behovene og at sørge for at behovene ikke udvikler den menneskelige subjektivitet som det bevidste forhold til egen samfundsmæssige eksistens. Og dette kan den netop ved at sætte på gennemsætningen af det indledningsvis fremsatte koncept om immaterielle behov som alment menneskeligt motiv. Præmissen herfor er givet i og med markedskapitalens eget grundlag: den nødvendige optimering af vareudveksling via den æstetiske abstraktion, der er sat af brugsværdiforventningen som motiverende faktor.

Hvor den kapitalistiske udvikling af produktivkræfterne, samfundsmæssiggørelsen af arbejdet, kan nå et punkt, hvor de bliver uforenelige med deres kapitalistiske hylster³⁰, så kan selve markedskapitalens virke mao virke som en stadig forlængelse af kapitalismens reproduktion i den grad den evner en stadig produktion af eget betingelsesgrundlag i menneskemassens individuelle subjekter³¹. Formen hvorunder dette sker er ikke en indre differentiering af behovene, idet dette kræver at subjektet selv kan træde i skranken for sine behov, men det er en homogenisering af selve behovsstrukturen i en art konsummæssig særliggørelse af individualiteten, hvortil også status og livsstil som selvstændiggjorte behov hører. Ikke bare instrumentaliseres mennesket, men selve forholdet til medmennesket instrumentaliseres også.

³⁰ Jvf Marx 70/I, s.1061.

³¹ Den kapitallogiske tradition indenfor marxismen har rigtignok grebet dette aspekt, men dens modvilje mod at diskutere subjektets, det menneskelige individs, egenart som et selvstændigt psykologisk problem forvandsker samtidig, hvordan det kan gå til, at mennesker kan komme i en situation, hvor det må lade sin handlestruktur subsummere under kapitalens imperativ. Alment menneskeligt er dette forhold nemlig ikke. Og problemet er heller ikke tilnærmelsesvist begrebet ved at indføre et "emancipativt minimum", der referer til den nedre grænse for, hvilke "ydre logikker" (Volmerg 77) man kan klare uden at gå helt i stykker, som det sker indenfor den Freudo-marxistiske tradition. I begge tilfælde tages nemlig for givet, at den menneskelige psykologi under kapitalismen også er grundlaget for en almen menneskelig psykologi som sådan; men som det skulle være fremgået af afsnittet "Metodisk mellemregning" er denne identitet fraværende.

Da kapitalen i ovenstående forstand kun kan virke ved at fremmedgøre mennesket overfor sig selv³², må vi overfor kapitalens spaltede menneskesyn derfor sætte det virkelige menneske.

³² Agnes Heller (78) indfører på dette punkt begrebet om de 'radikale behov' som det behov, der vokser frem, når kapitalismens fremmedgørelse bliver bevidst for subjektet. Men i modsætning til Hellers argumentationsfigur, der sætter af fra, at kapitalismen ikke negerer sig selv som naturlov - så ville der ikke være brug for den specifikt menneskelige aktivitet (s.28,57 og 66), og heraf postulatet om de radikale behov - må det dreje sig om at komme på sporet af, hvordan de menneskelige behov konkret er under udvikling i deres givne aktualitet, således at der, så at sige indefra, af de menneskelige individer selv, kan realiseres handleskridt i retning mod de menneskelige behovs egen frigørelse.

4. BEHOVENES VIRKELIGHED

SANDT MENNESKELIGE BEHOV.

Hvis det er rigtigt, at sandt menneskelige relationer opstår, når mennesker slår sig sammen for at gøre verden mere beboelig³³, så gælder dette også på behovenes område. Sandt menneskelige behov er behov der udvikler såvel individet og verden som menneskeværld. Dette er på den ene side båret af det samfundsmæssige perspektiv i de subjektive faktorer, der allerede er virksomme som samfundsmæssige kollektivgrupper og på den anden side bestemt af den enkeltes personlige standpunkt som virker hertil og heri.

Den reelle, indre differentiering af behovene, kommer således fra, hvorvidt det er muligt at danne og indgå i kooperative strukturer, der tilsigter en langsigtet ophævelse af den givne udleverethed til betingelserne, og at der herindenfor er mulighed for, i en art sikkerhed for sin egen eksistens, at afprøve den subjektive tilfredsstillelsesværdi af spontane handlealternativer på baggrund af konkrete handlealternativer. Altså: kooperativ integration, social sikring og handlemuligheder som væsentlige omverdensrelationer. De menneskelige behov vil da udvikles som en udvikling af selve den menneskelige personligheds motivstruktur, idet behovene realiserer individet som subjekt for egne krav i de samfundsmæssige relationer, der realiseres gennem den virksomhed, som bevidstheden formidler. Det "rige" menneske er derfor ikke bare en person, der er rig på behov og deres umiddelbare tilfredsstillelsesmuligheder, men det er et menneskeligt væsen, der frit formidler en totalitet af livsytringer i et samfundsmæssiggørelsesperspektiv.

På de betydningsfulde kravspunkter, for een selv eller for socialiteten, hvor den enkelte er stillet alene og hvor det sociale kollektiv ikke har nogen udviklet handleevne, må det enkelte individ imidlertid af egen kraft søge udvikling; men er dette ikke muligt, i retning af langsigtet overvindelse af den specifikke udleverethed, henvises individet til at tilpasse sig dets nu fremmedbestemte livsbetingelser. Fremfor foregribende omsorg for egen tilværelse gennem den kooperative formidling, på grundlag af viden om almen behøven, indtræder da en tilstand af almen berørthed som den subjektive genspejling af udleveretheden til omstændighederne, dvs af mangel på handleevne.

I et system, hvor interessenmodsatninger alment råder, vil manglende handleevne nærmest automatisk føre til angst³⁴, og dermed subjektiv handlelammelse, idet man ikke bare står i en social usikker situation med andre fæller, men i en potentiel

³³ F.Haug 79, s.211

³⁴ Den traditionelle sociologi har problemet om, hvad der får det menneskelige samfund til at hænge sammen (:sammenhængs-problemet). Og ganske ofte gives svaret, at angsten er bindemidlet - hvilket altså ikke er helt forkert under borgerlige livsbetingelser, hvor den ydre (religiøse) tvang er erstattet af den indre frihed til at sælge sit liv til fremmede formål eller gå i hundene.

udelukkelse fra en fælles forbundethed om at "nød-vende" begrænsede situationer. Isolation i et klassesamfund er altså ikke bare at være henvist til sig selv, men det er at være 'dybt nedsunket' i den samfundsmæssige privatform for liv, hvis nedre grænse er, at man kan håbe at andre mennesker er der for een, men hvor man ikke kan forlade sig herpå - at faktum som eksistentia-lismen naturaliser som livets logos, og det er dog "kun" en effekt af den konkret givne udleverede eksistens.

Som 'alment berørt af omstændighederne' er man orienteringsløs overfor det, der på lang sigt skal gøres, idet det netop er dette, der hidtil ikke har kunnet gribes som motiv for foregribende virksomhed. Derfor kan det også siges, at det der "knækker" een, ikke er de problemer, der arbejdes med, men det er dem, der ikke (i tide) blev stillet og formulert som betydningsfulde opgaver. Heraf også den personlige selvhenføring af ethvert omverdensforhold til forhold af betydning for een selv, der kendetegner den almene berørthed, idet manglen på længeresigtet perspektiv medfører forsøg på eksistenssikring via det umiddelbart givne. I en sådan tilstand formås bevidst også kun vanskeligt eller partielt at aflæse det objektive erkendelsesindhold i sin emotionalitet og at lade det være retningsgivende for handlinger. Der er "støj på linien"³⁵. En personlig disintegreret overfor varetagelsen af egne kort og langsigtede interesser træder i stedet, hvorved udefra kommende genstandsbestyringer omkring, hvad et menneske har brug for for at leve, spontant kan vinde motivkarakter uden at individet også behøver at være relateret hertil i sit behovsgrundlag. Der søges nu behovstilfredsstillelse i et perspektiv, som individet ikke som subjekt har sat sig for bevidst at afprøve kvaliteten af, og på et grundlag, som det allerede i udgangspunktet ikke kan gennemskue mht dets mulige livsværdi. Individet lader sig manipulere af sig selv, fordi det er henvist af omstændigheder til at prøve sig frem. Motivstrukturen udvikles her så at sige "fra oven", hvad der også trækker en tilsvarende "fra oven udvikling" af behovene med sig: i stedet for behovstilfredsstillelse på et grundlag kvalificeret ud fra behovene selv, søges livet realiseret alene gennem forestillingen om, hvad der må være ens behov. Følgen er en homogenisering af behovene, og en rangordning af dem ud fra den herskende orden i den givne samfundsmæssige position og situation³⁶. Da den rent fysiske eksistens med usvigelig sikkerhed stiller sig med sine krav om mad, vand, varme mv må dette være et behov for een; og da livskvalitet ikke bare kommer af en tilfredsstillelse heraf, så må der også være andre behov, fx

³⁵ Med berørtheden indtræffer også en psykisk usikkerhed, der kan sætte individet i en stadig emotionel spændingstilstand. Denne kan så søges reduceret vha alkohol mm, erstatningshandling, overbeskæftigelse eller forsøg på ligegyldiggørelsesbestrebelse ift det konfliktende, fx at gøre sig søvniq. Disse "midler" kan igen under bestemte betingelser selvstændiggøre sig som en sygelig mani, hvori det grundlæggende problem mellem individet og dets omverdensforhold "ophæves" i en endnu "større" lidelse (jvf U. Holzkamp-Osterkamp 79, s.308-16).

³⁶ Fodbold og øl i een kontekst; golf og vin i en anden; Damhuskroen og dans i en tredje .... osv osv.

samvær, seksualitet, udfoldelse mv; og da dette heller ikke bare realiserer livet som lykke må der være .... osv osv. Og hvad der således kommer frem er det tidligere beskrevne behovshierarki med retningen fra det materielle til det ideelle. I sig selv er dette derfor teoretisk at bestemme som immateriel værdi; og som forudsætning for at den menneskelige eksistens kan centrere sig op opfyldelse af immaterielle behov³⁷, hvor selve livet er første behov!^{38 39}. Behovenes fordobling er altså en følge af individets frakobling dets samfundsmæssige grundlag for med andre at realisere sit liv.

Da den personlige udvikling ikke kan foregå indenfor forbruget - eller i en sfære der sættes heraf - er den immaterielle form for behovsrealisering ikke bare ustabil, men den virker direkte begrænsende på den menneskelige personlighedsdannelse i det "rige" menneskes perspektiv. Formens grænser nåes hele tiden, uden også at indfri de drømme, der bærer den. Men her er det at markedskapitalen kan få sit udkomme som en anden ådselsgrib. Markedskapitalen lever derfor af de betingelser - og generelt af den manglende økonomiske demokratisering, der i sig selv skaber social usikkerhed - der forhindrer mennesket i at afklare sit eget livsgrundlag, en afklaring der nødvendigvis er overindi-

³⁷ Det bliver således graden og arten af behov, der realiseres udenom de immaterielle, der danner mål for den samfundsmæssige frigørelse af behovene. I sig selv udgør det "immaterielle" derimod en "stivnet" behovsstruktur, der kun kan at individualisere og isolere individet yderligere fra dets grundlæggende sanselige virksomhed. Knyttet til det "immaterielle" er også, at behovsbefrielsen får en overvejende symbolsk karakter: individet "bemættes" udefra. Den emotionelle spændingstilstand slukkes derfor kun halvt og må spontant søge besættelse af ny behovsgenstand.

³⁸ Vi har at gøre med en almen Camera Obscura effekt (Marx/jvf også PIT 83) - verden stillet på hovedet - på behovenes område. I et frihedens rige må livet være givet, og første behov dets betingelser!

³⁹ Det er gammel erkendelse indenfor marxismen, at arbejdet under kapitalismen er et middel til at leve, og egentlig leve udenfor arbejdet. Med begrebet om immaterielle værdier/behov kan det nu begrundes, hvorledes det menneskelige individ kan indrette sig herunder, ikke modsætningfrit, men på bekostning af selve livets rigdom. At fastholde arbejdet, den materielle produktion, som nødvendighedens rige, og frihedens rige som begyndende udenfor dette, fastholder derfor også den givne orden. Og således kan Marx også læses, de steder hvor han udtaler sig herom (fx Marx 70/III, s.1055-56). Ikke desto mindre så skriver Marx altid indenfor den form, hvis logik han søges at bestemme i retning mod selve formens egen overvindelse, men med formen selv som forudsætning og grundlag for den efterfølgende form: "Den historiske udvikling beror overhovedet på, at den sidste form betragter de forgangne former som stadier til sig selv"(Marx 74, s.221). At se dette "længdesnitsperspektiv" i den Marx'ske tankegang er se nødvendighedens rige som den kapitalistiske epoke. Med socialismen - udviklet herpå - begynder frihedens epoke! (Det er også dette længdesnits-koncept, der ligger til grund for den tidligere kritik af informationssamfundet/informationbegrebet, som overvindelsen af kapitalismen, note 6).

viduel, af kooperativ og genstandsmæssig art, som et anliggende fæller imellem og i forbund på forenet grund, dvs kort og godt af samfundsmæssig isolation mellem mennesker - og af hvad denne isolation psykisk gør ved det menneskelige individ⁴⁰. Det er også denne dimensionen af isolation under kapitalismen, der gør det så svært spontant at give sine behov ud til medmennesker: der er ikke bare een, men to mure, som behovsudtrykket skal filtrere sig selv igennem. Derfor får behovsudveksling mennesker imellem også typisk en tjenestekaraktter og en modydelsesforlangende.

⁴⁰ Enhver smugkro og generelt ethvert socialt rum, der ikke er formaliseret og gennemstruktureret ift gældende privatkapitalistisk lov og ret, altså autonome sociale rum, vil da være særligt i søgelyset, for overhovedet at mennesker på fælles frit land kan gribe ud efter hinanden er en system iboende trussel - hvad der også forklarer den store statslige aktivitet overfor diverse fristeder: i sig selv er de jo faktisk ingen trussel!! Autonome sociale rum overlever dog først historien - som andet end mere eller mindre humane eksperimenter - når de medproducerer samfundsmæssigheden i deres omgivelser.

5. PROBLEMET

DET VIDERE.

Det er altså når mennesket ikke kan træde i skranken for sit liv gennem deltagelse i den samfundsmæssige realitetskontrol, altså realisere det specifikt menneskelige som den aktivt-forandrende kooperative indflydelse på dets relevante livsbetingelser, men kun via et marked må handle sig til livsopretholdelse, at behovene forbliver uudviklet i samfundsmæssig-menneskelig forstand.

Skrankerne er på den sociale side: manglende muligheder for kooperativ integration og usikker social indbundethed, samt fravær af frihed overfor handlealternativer; og på den individuelle side: en særligt udviklet personlighedsstruktur, der er centreret i det immaterielle.

Og hvad der går forud for etableringen af disse skranke er, at modsigelsen mellem den produktive menneskelige mulighed for at udvide råderetten over de samfundsmæssige betingelser og den umiddelbare indretten sig i privatheden ikke har kunnet holdes i bevægelse som "usminket sandhed" (Peter Weiss) ift markedets nødvendige pamflet, hvad der fører til at den enkelte henvises til reproduktionsområdet, til sammen med andre i fritiden, i sengen eller med stofferne at søge en tilfredsstillende af, hvad der nu kan kaldes 'et behov for livet selv'. Det er således konkrete samfundsmæssige begrænsninger for menneskelig udvikling ud af privatformens grænser - ikke den menneskelige natur som sådan - der gør at behovene idag kan træde frem som egentlig usamfundsmæssige og som begrundet i cyklisk reproduktion via materiel konsum og/eller udvidet ideel produktion af sig selv⁴¹.

Som eksistensforhold udtrykker overstående modsætning - modsigelsen mellem den produktive menneskelige mulighed og den umiddelbare indretten sig i privatheden - derfor et produktivt mulighedsforhold, hvorpå en reel indre differentiering af de menneskelige behov bevidst kan sætte af fra, overfor de borgerlige formers homogeniserende fattiggørelse af selve behovsstrukturen. Samtidig indbefatter dette at imødegå og overvinde, på denne grund, hvordan modsætningen allerede på punkter er spaltet og imaginært sammensat som immateriel værdi/behov i den allerede givne handleevne. Den langsigtede forudsætning herfor er den målrettede - og at holde målforestillingerne for øje igennem konflikterne med - demokratisering af de kooperative indflydel-

sesmuligheder, udvikling af reel forbundethed og produktion af nye handlestrategier.

REFERENCER:

BIRCK-MADSEN, K. Sanselig virksomhed III, Forum Kritisk Psykologi 6-7 / 1990.

DREIER, O (red.): Den kritiske psykologi, Rhodos 1979.

HAUG, W.F.: Ideologie/Warenästhetik/Massenkultur. Entwürfe zu einer theoretischen Synthese, Argument-Studiehefte 33, 1979; - Warenästhetik und kapitalistische Massenkultur, Argument-Verlag 1980.

HAUG, F.: En kritisk psykologisk analyse af sociale relationer og samfundsmæssige forhold, i Dreier 1979.

HELLER, A.: Teorien om de menneskelige behov hos Marx, Modtryk 1978.

HOLLING, E & KEMPIN, P.: Identität und Maschine, Rororo 1989.

HOLZKAMP, K.: Sinnliche Erkenntnisse, Athenäum 1973; - Gesellschaftlichkeit des Individuums, Pahl-Rugenstein 1978; - Grundlegung der Psychologie, Campus 1983.

HOLZKAMP-OSTERKAMP, U.: Motivationsforschung 1 og 2, Campus 1976; - Erkendelse, emotionalitet, handleevne, i Dreier 1979.

LEDER REFLEKS.: Indledning, Forum Kritisk Psykologi 5 / 1989.

LEONTJEV, A.: Virksomhed, bevidsthed, personlighed, Sputnik 1983.

MARX, K.: Den tyske ideologi, MEW 3, 1969; - Kapitalen, Rhodos 1970; - Økonomi og filosofi. Ungdomsskrifter, i Villy Sørensen (red.), Gyldendal 1973; - Indledning fra grundrids, Rhodos 1974.

MASLOW, A.H.: Motivation and personality, Harper & Row 1954; et kapitel er oversat til dansk i antologien "Personlighedspsykologi", Peter Lauridsen (red.), Nyt Nordisk 1977.

PIT/ PROJEKT IDEOLOGI-THEORI.: Teorien über Ideologie, Argument-Sonderband 40, Argument Verlag 1979; - Die Camera Obscura der Ideologie / Stuart Hall, W.F.Haug, Veikko Pietilä; Argument-Sonderband 70, Argument-Verlag 1984.

SEVE, L.: Marxisme og personlighed, Rhodos 1979.

VASTRUP, C.: Den forsvundne produktivitet, Kronik/Information 20.8.1991.

VOLMERS, U.: Om forholdet mellem produktion og socialisation med det industrielle lønarbejde som eksempel, i "Produktion, socialisation, arbejde", Progressiv Bogklub 1977.

WITT-HANSEN, J.: Kristen og marxistisk sameksistens?, Reitzel 1979; - Historisk materialisme, Berlingske 1973.

⁴¹ Spaltningen materiel/ideel mht behovene findes også hos Marx, men konteksten er, at selve den samfundsmæssige struktur, fra og med det første klassesamfund, selv er et spaltet forhold ved at det inddeler menneskene i håndens arbejdere der er besiddelsesløse, og åndens ledere som magthavere herover. I den grad udviklingen af "associerede producenter" finder sted som overgribende falder spaltningen selv væk - eller nærmere: den indtages i den horisontale samfundsmæssige kooperationsproces, hvorudfra den oprindelig er udgået som fremmed samfundsmæssighed. Derfor kan spaltningen heller ikke perspektivere en omvæltning af de nuværende sociale forhold, da den er bundet hertil ved at være grundlaget for den særlige udbytningshistorie, der har skabt disse.

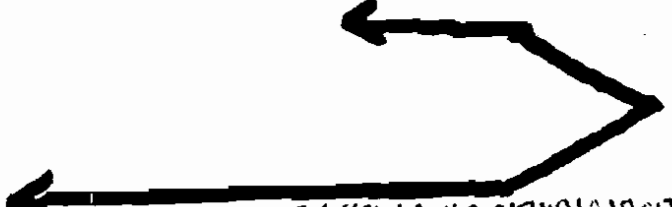
OVERDISPARITY FOR THESE REASONS:

EXPERIMENT WITH INDIVIDUALS - PRODUCTS ARE ENDogenous - HISTORICAL PROCESSES (EINGEN) ADVERSELY AFFECTING MARKET AND MARKETING (NEGATIVE)

SAMPLE / MEASUREMENT:

NATURAL HISTORIEN
 WITH COOPERATION
 (EINSATZ MIT WIRTSCHAFT)

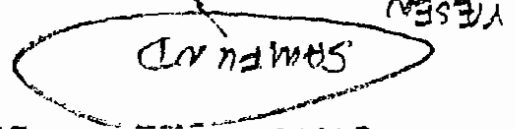
OF ENVIRONMENTAL SAMPLES HISTORICAL PROCESSES (Umwelt, Ressourcen)

ANALYSE DER INDIVIDUELLEN ANWENDER
 FÜR SAMPLING UND EXISTENZEN
 MODELE: ANWENDER-SPECIFISCHE VERHALTENSMUSTER
 FÜR FORTSCHRITT BEI ANWENDER-SPECIFISCHEN VERHALTENSMUSTERN

SAMPLEN, MEASUREMENT

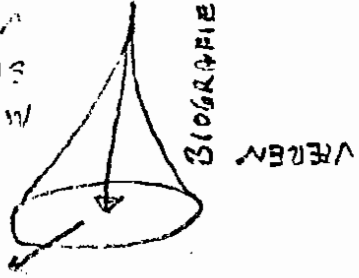
SUBJEKTIVE ODER SYSTEMISCHE BESTIMMUNG

KOLLEKTIVE ANWENDER-SPECIFISCHE

FORMULIERUNG

INDIVIDUELLE ANWENDER-SPECIFISCHE

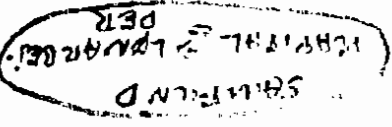
MEASUREMENT: SUBJECTIVE

SELECTIVE MEASUREMENT

THE REASON FOR THE OVERDISPARITY

MEASUREMENT / SAMPLE

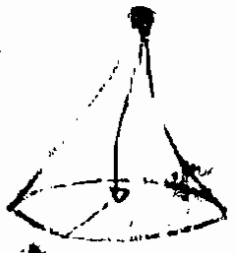
MODELLIERUNG UND SAMPLING

KAPITAL KOSTEN
 INVERREDE INTERAKTION

IT

MEASUREMENT:
 EXISTENZEN
 PRIVATE FORM

ALMENE BESTEMMELSER OM MÆNNEKELIGE UDVIKLINGSNØDVENDIGHEDER OG -MULIGHEDER.

- Kan kun udledes funktionelt-historisk, og dvs: at se livsytringer som funktionelle svar på opfyldelse og overvindelse af livs- og udviklingsnødvendigheder. Dette medfører især en kritik af Freud, Freudo-marxismen og den "akademiske"-psykologi for - kun via den biografiske, den biografiske plus den samfundsmæssige og/eller laboratorie-metoden - blindt at reproducere privatformen som naturlig menneskelig praksisform for livsopretholdelse, hvorved modstillingen mellem samfund og individ naturaliseres. Herved bliver psykologiske teorier implicit i deres grundlag og grundlagsbestemmelser overvejende tilpasningsteorier.

Grundbegreber:

- BEHOV {
- PRODUKTIVE BEHOV : Subjectiv drivkraft for handlinger til kontrol over samfundsmæssige og dermed individuelle livsbetingelser gennem deltagelse i den samfundsmæssige Kooperation.
  - SANSELIGT-VITALE BEHOV: Organiske mangeltilstande, som i deres tilfredsstillelse og udvikling er underordnet de "produktive behov".

- MOTIVATION : Beredskab til overvindelse af aktuelle situationer, der konciperes som utilstrækkelige - ikke blot til tilfredsstillelse af organiske behov, men i dets grundlag til overvindelse og udvikling af kontrollen over samfundsmæssige livsbetingelser som forudsætning for langsigtet kontrol over egne individuelle (organiske) behov. Behov medfører ikke automatisk motivation, ligesåvel som overensstemmelsen mellem handling og behov ikke er naturgroet, men stillet som en opgave.

- ANGST : opstår ved handlekrav, hvor handlemuligheder enten ikke eksisterer eller er ret usikre - dvs. i form af trussel om tab af eksisterende livsgrundlag.

- AGRESSION : opstår når der sættes grænser for stræben efter at udvide kontrollen over egne livsbetingelser, hvor der samtidig ikke er indsigt i og erfaringer med relevansen og nyttigheden af disse begrænsninger. Et aggressivt handleberedskab er derfor et forsøg på at gennemsætte sine interesser på trods af "urimelige" omverdenskrav.

- EMOTIONER : Vurderinger af kognitivt opfattede omverdensforhold med disses subjektive betydninger og de individuelle handlemuligheder overfor dem som målestok.

Emotioner opfattes som grundlag og forudgående trin for enhver erkendelsesproces. Emotioner er uklare, når omverdensrelationerne er modsigelsesfulde - når der samtidig gives og samtidig forhindres bestemte udviklingsmuligheder; når de andres støtte er ambivalent - og emotionerne er klare, når de sociale relationer er entydige. Emotioner kan både være erkendelsesvejledende og erkendelsesforstyrrende i den grad en emotional betingelsesanalyse af de forskellige emotionelle impulsers opståelsesbetingelser fører til en entydig hhv. flertydig handletilskyndelse.

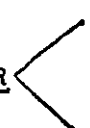
Behov ~ emotional erfaring af "nødtilstande" som subjective "nødvendigheder".

Motivation ~ emotional beredskab til overvindelse af nødtilstande (behov), der realiseres ved målrettede handlinger, der sikrer imod hjælpeløshed og imødekommer behov. For motiveret kravsovertagelse kræves derfor:

- 1 - eksistens af samfundsmæssige mål, der rent faktisk kan erkendes som tilladende udvidet kontrol.
- 2 - nødvendige færdigheder
- 3 - at behovsstrukturen kan struktureres på en entydig måde.

Angst ~ emotional beredskab til nødvending af trussel om tab af eksisterende livsgrundlag.

UDVIKLING overhovedet foregår via overvindelse/bemestring af konflikter, hvor udviklingsretningen går mod større og større produktiv kooperation. Udvikling af produktiv motivation er derfor af central betydning, da manglende motivation betyder at handlekrav må overtages gennem ydre eller indre tvang.

KONFLIKTPOLER

- når nye kvalifikationer/færdigheder åbner op for et højere niveau af kontrol over egne livsbet. (emotionelt beredskab til udvidet kontrol)
- når der anticiperes trussel om tab af eksisterende stadi af handlefærdigheder og kontrol. (emotionelt perciperede trusler pga. handlekonsekvenserne)

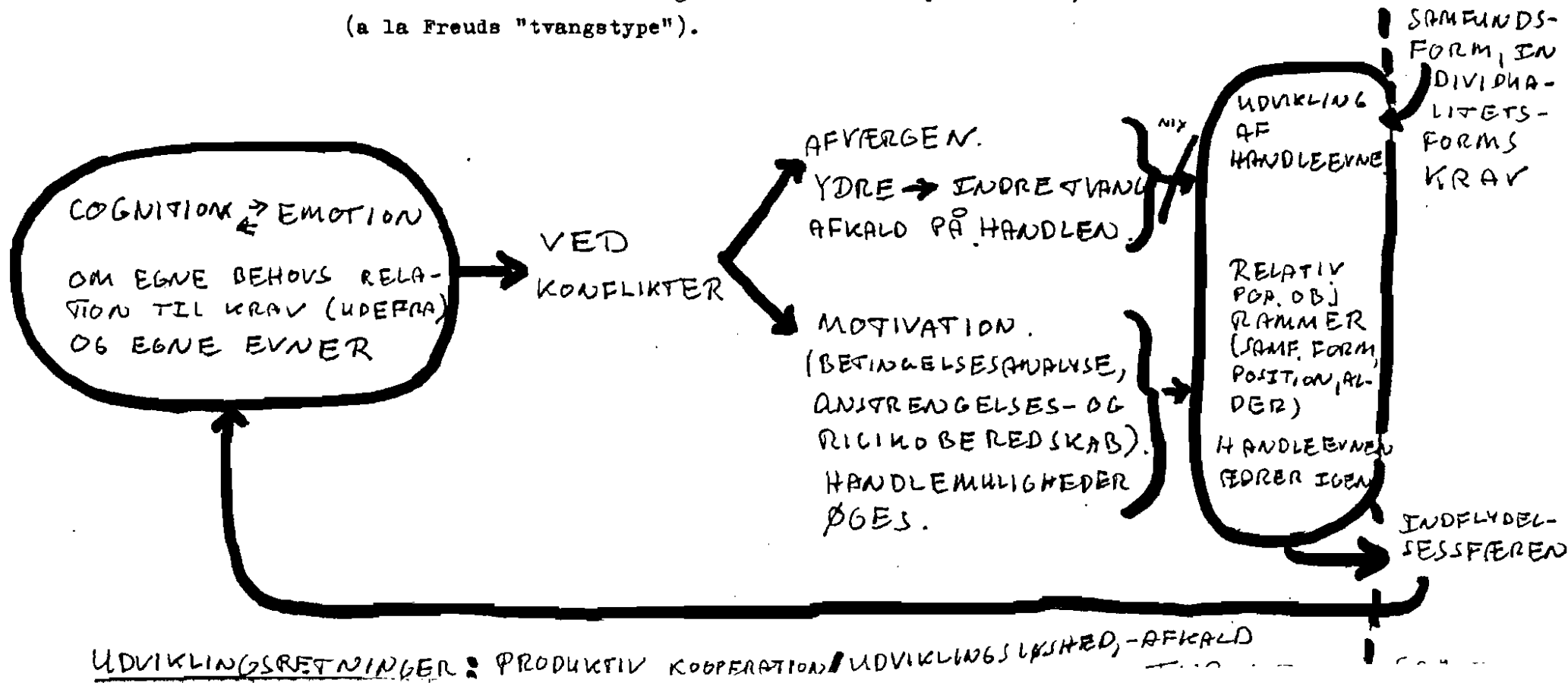
KONFLIKTOVERVINDELSE

- Konfliktbearbejdelse: angsten reduceres gennem analyse af egen livssituation, under bibeholdelse eller udvidelse af allerede opnået erkendelsesniveau. Emotionelt entydigt handleberedskab, der enten omsættes til handling straks eller udskydes uden at den dog opgives.
- Konfliktforsvar: midlertidig angstreducering via undertrykkelse/fortrængning af kognitioner for derved at afværge realiseringen af det "kritiske" emotionelle handleberedskab. Afværge af handlingslammelse - af angst for tab af eksisterende handlefærdighed og eksistenssikring. Derved lægges samtidig grunden til en ond cirkel, hvor angsten holdes væk via aktiv kognitiv udeladelse af angstprovokerende virkelighedsområder, dvs. sådanne områder, hvor der netop er mulighed for at udvikle færdigheder til øget kontrol over livsbetingelserne.

pga. at realiteterne er modsætningsfyldte og/eller uigennemskuelige og manglende (erkendt) middel til at gribe ændrende ind; dvs. når større fremmedbestemthed passivt må imødegås.

PSYKISKE FORSTYRRELSER opstår således pga. manglende mulighed for at øve indflydelse på relevante livsbetingelser. Når individet vælger - eller tvinges til at vælge - tilpasning til eksisterende omverdensforhold - fremfor kamp for udvidet kontrol: dvs. selvstændiggørelse af afværgetendenser.

TILPASNINGS-"NORMALITETEN" - at indrette sig på at livsbetingelser er upåvirkelige og rette sig mod at sikre sig kortfristede-individuelle fordele under de givne aktuelle forhold (bl.a. ved at opretholde "gode relationer" til magthaverne) - er derfor en forform for psykiske forstyrrelser, der udløses når det umiddelbart erfare, at underkastelse alment, dvs. også på kort sigt er resultatløs, og at det selv har forrådt sine egne interesser. I den grad, at denne opportunistiske måde at forholde sig på bliver ulidelig, og der på den anden side ikke findes nogen kraft til at bryde med den, kommer det til "neurose" (à la Freuds "tvangstype").

KRITISK PSYKOLOGIMÅLET FOR DEN
TERAPEUTISKE
AKTIVITET:

Udvidelse af klientens handlerum til forbedring af dets objective, og dermed subjective livssituation.

PÆDAGOGISK-
TERAPEUTISK
FREMGANGSMÅDE:

Skridtvis gennemtrængning af de psykiske vanskeligheders tilsyneladende privathed i retning mod bevidst beskæftigelse med og deltagelse i kooperativ forandring af egne objective livsbetingelser.

Personlighedsudvikling via udvidet samfundsmæssig integration (større gennemsætning af egne behov) og overvindelse af psykiske vanskeligheder og symptomer opfattes som to sider af samme sag; dvs. udviklingsstøtte til overflødiggørelse af symptomer.

PSYKOANALYSE

Isoleret påvisning af den "psykiske" tilstand.

At gøre fortrængte infantile driftsønsker "bevidste"; derved forarbejdning af dem via bevidst afkald eller sublimering.

(betingelse for opståelse af neurose: aktuel sexuel forsagelse, manglende evne til reel befrielse eller sublimering → fixering af libidoen.

Neurotisk udvikling: når libidoen vender sig fra realiteterne mod fantasiverdenen, hvorved der skabes ny ønskebillede, og spor fra tidligere glemte/udviklede/fortrængte ønskebillede genoplives. Libidoen kan nu kun løbe tilbage, og når denne stræben til infantile befrielsesmåder, som er uforenelig med individuelle aktuelle tilstand, har nået en høj intensitet, så må det komme til konflikt mellem den (DET'et) og andre dele af personligheden (JEG'et og OVER-JEG'et), som står i relation til realiteterne. Denne konflikt løses via symptombygning, som er erstatningsbefrielse. Hvis regression til infantile driftsbefrielsesmåder ikke kommer i konflikt til JEG'et, så kommer det ikke til neurose, men til en ikke længere normal befrielse (perversioner).

116

FORHOLDET
TERAPEUTISK
AKTIVITET OG
YDERVERDENEN:

Den terapeutiske aktivitet er i sit grundlag rettet mod ydre-terapeutiske rammer pga. at FRIHED er en SOCIAL katagori.

FORHOLDET
KLIENT/
TERAPEUT:

FörBund/allience.

UDVIKLINGSMÅL
I RELATION TIL
KLIENTEN:

At gøre det ubevidste bevidst/ at ophæve betingelser for symptomdannelse ved at ophæve det fortrængte/at bringe de selvstændiggjorte afværgetendenser ind i subjectet igen

VIA

støtte til aflæsning af det objective erkendelsesindhold i dets emotionalitet og lade dette være retningsgivende for handling. Det er således ikke terapeutens opgave blindt at overrække klienten mål/tilfredsstille klientens behov, men at fremme betingelserne for at klienten selv kan gå i skranken for egne anliggender, og derved selv erfare den subjective værdi, dvs. egenvurdering af deres tilfredsstillelsesværdi.

Absolut adskillelse mellem indholdet i den terapeutiske proces og de konkrete ydre-terapeutiske eksistensproblemer. Helst stilstand i dynamikken i de sociale rammer. Bringes problemer ind herfra må det opfattes som modstand mod behandling/helbredelse.

Ydre/"neutralt".

At gøre det ubevidste bevidst (hvor det ubevidste ses som fortrængte infantile driftsønsker hhv. objectforhold)

VIA

tilbageføring: bevidstgørelse og genoplevelse af de fortrængte infantile driftsønsker (via tolkning, modstandsanalyse og udnyttelse af overføringsfænomenet)

III c

KOMPETENCE-
DIFFERENC
TERAPEUT/
KLIENT:

Ingen apriori viden fra terapeutens side om, i hvilke livsfaser og pga. hvilke konfliktsituationer de konkrete livsvanskeligheder er kommet i stand på grundlag af; Terapeuten henviser til information om klientens objective livssituation (kræver viden om de specifikke udviklingsforhindringer og modsigelser i de forskellige samf. individualitetsformer). Kompetence-differencen reduceres via den pædagogiske aktivitet, hvor terapeuten på sin side udvider sit kendskab til konkrete klasse-specifikke konfliktbearbejdningsformer, og hvor klienten udvider sin viden om samfundsmæssige undertrykkelsesmekanismer og sin evne til behovsformulering.

"PÅVIRKNINGS"
TEKNIK:

Strategisk planlægning: udarbejdelse af (nye) extra-terapeutiske handlemuligheder, hvor det objective erkendelsesindhold i emotionaliteten kan aflæses via konfrontation (tilspidsning af emotionaliteten som forudsætning for erkendelsesudvikling)

Modstand: når klienten på den ene side må opgive den sekundære stabilisering gennem psykiske symptomer og den dermed forbundne sygdomsgevindst, hvor der på den anden side endnu ikke er erkendt muligheden for opnåelse af højere handleevne, eller pga. ubrugelige handleforslag fra terapeutens side.

Terapeuten opererer ud fra opfattelsen af en "almen menneskelig ursituation", hvor udvikling/samfundsmæssiggørelse er ensbetydende med realitetsafværge (fylogenetisk bestemt). Psykiske symptomer opstår når infantile driftsønsker ikke er blevet "adækvat" bearbejdet. Klientens inkompetence består i ikke at kunne gennemskue sine problemer i relation til infantile konflikter. Reduktion af kompetence-differencen er således kun muligt, når klienten indoptager/indser ovennævnte "urtraume".

Ressonans fra ubevidst til ubevidst (terapeuten er underlagt neutralitetskravet, og kan ikke tage andet standpunkt end indføling). Dette betyder også at det er en fejl, at der snakkes om sygdomsforståelse).

Tre udviklingstrin:

- 1 - tydning/tolkning: at sætte det skjulte/ubevidste påbegreb.
- 2 - analyse af modstand: modstand mod helbredelse. MÅ sættes på begreb af terapeuten gennem tydning/tolkning af
- 3 - overføringssituationen: opståelse af libidinøse og eller aggressive bindinger fra klienten mod terapeuten. Skal tolkes som arkaisk "gentagelsestvang" af skjulte infantile-ødipale objectforhold.

Ed

Altså udtryk for for store/forkerte krav til klienten. Må bevidst inddrages i den terapeutiske proces til kritik selvkritik - ligesåvel som udvikling/afdækning af "sygdomsmodel" er en kollektiv opgave.

Overføring: svarer til autoritetsafhængighed.

Må forstås som udviklet via terapiprocessen som afværge af autoritetskonflikter gennem "frivillig" afkald på gennemførelse af sagsrelaterede interesser. Skal ikke fixeres og udnyttes som terapeutisk hjælpemiddel, men skal føres tilbage til de objective rammer for klienten.

EBAT: - når psykiske forstyrrelser ses som en konsekvens af en særlig tilspidsning af nogle negative faktorer, som alment kendetegner situationen for store dele af befolkningen under borgerlige livsforhold, så må man antage at terapeuter/psykologer som regel vil være i samme afmægtige og udleverede situation som deres klienter (omend måske ikke med samme "patogene" tilspidsning). Endvidere må psykologen/terapeuten opfattes som lille selvstændig og lønarbejder i samme person, hvorfor de problemer, der knytter sig til "den småborgerlige" bevidsthedsform /tilpasnings-"normaliteten" må skærpes yderligere.

I hvilken udstrækning er : - udelukkelsen af den obj. samfundsmæssige livssituation, tilbageføring af alle forstyrrelser til konflikter i den tidlige barndom, terapiens tilbagetrækning til terapiværelset, og til det rent verbale plan, det "frie" udtryk for emotionerne uafhængigt af opgøret med de konkrete forhold i omverdenen . . .

selv afledte fænomener i en særlig (terapeutisk) konfliktundgåelsesstrategi? dvs. om ovennævnte pædagogiske tiltag mere er udtryk for sikring af terapeutens/psykologens eksistens end det er partitagen for klientens udvikling

• Kan, skal og hvordan kan det overskrides?

Til organiseringsmødet/7. juni 1991 i Færdig-organiseringen af Kritiske Psykologer.

Et forslag om:

KRITISK PSYKOLOGI SOM ALMENTPSYKOLOGISK SELSKAB I DP-REGI.

Der er argumenteret for det i tre forudgående papirer:

- 1 - "Færdig-organiseringen af Kritiske Psykologer - hvorhen?" / 27.4.1991
- 2 - "Til diskussionen om "Færdig-organiseringen som fagligt selskab ..." / maj 1991
- 3 - "Introduktionsoplæg til den kritiske psykologi" / februar 1991.

Forslaget har tre opgaveniveauer:

FØRSTE OPGAVERNIVEAU: At samle vores kræfter om kritisk psykologi som generel almenpsykologi ved at bidrage til opbygningen af et Almentpsykologisk Selskab i PsykologForeningen. Forholdet til og udviklingen af social- og personlighedspsykologien er en del af denne opgave. Organisatorisk kan vi skimte til, hvor Psykoterapeutisk Selskab allerede har indrettet sig i DP.

Start: et åbent initiativ, hvor den kritiske psykologi må stå sin prøve som brugeligt og almentgørelsesdueligt arbejdsredskab i den selv-følgelige ligeværdige dialog med andre. Som tradition vil den kritiske psykologi naturligt havne i udviklingen af en 'kritisk almenpsykologi' - så længe og så omfattende at de generelle samfundsmæssige livs- betingelser er kritisable mht den frie udfoldelse af de menneskelige væsenkræfter.

Middel: at organisere arbejdet som et systematisk fagligt udviklings- arbejde, som kooperativ produktion.

ANDET OPGAVERNIVEAU: De eksisterende to strenge - Færdigorganiseringen af Kritiske Psykologer og Kritisk Psykologisk Forum - fastholdes på den ene side ud fra, hvad deres arbejdsfunktioner allerede er, medens de på den anden side samles i en struktur, hvis væsentlige opgave er rettet ind efter den almenpsykologiske udvikling, teoretisk som praktisk, indadtil og udadtil. Strukturen er samtidig arbejdende organ ifm det Almentpsykologiske Selskab og ift:

TREDJE OPGAVERNIVEAU: Etableringen af en efteruddannelsesstruktur i form af en formalisering - ikke af den kritisk psykologiske organisering - men af, hvordan det er muligt som enkeltperson eller flere at bruge strukturen som faglig og personlig udviklingsopgave i relation til udviklingen af særskilte almentpsykologiske problemstillinger. Kort er det at opbygge eller bygge et samlet uddannelsesmodul ind som en mulighed i den eksisterende organisering. Fx er det allerede muligt at skabe uddannelsesstilbud (UTB) i A-kasse-sammenhæng i Regnbuen - eet er i gang.

Belært af tidligere, hvor enkeltpersoners passive afvisning af fælles udviklingsopgaver er blevet til gruppe-veto, kan det være nødvendigt at præcisere, at ovenstående tre opgaveniveauer er at se som et over- bygningsforhold, der kun bliver til noget i den grad, at der går ind i arbejdet. En afvisning af dette overbygningsforhold må derfor foregå ved, at man - hvor man allerede er - enten arbejder for et alternativ eller for at trække sin sammenhæng ud af overbygningsforholdet. Man kan kalde en sådan fremgangsmåde for et 'ordnings-koncept', hvis klare

fordel er, at der ikke lægges formelle hindringer i vejen for den enkeltes aktivitet, men kun indholdsmæssige problemstillinger at søge udvikling med andre igennem. Det vil også være en struktur, som nyuddannede eller arbejdsløse umiddelbart kan træde ind i med deres interesser i behold, hvilket er at løse en del af noget fra "kapitalis- mens" lønarbejdsform. Ligeså kan man som studerende indgå, hvor man måtte ønske - til fælles fordel studerende og færdige imellem - idet det reelle samarbejde om sagen er det endelige kriterie for, om man er en del af sammenhængen eller ej. For en kritisk psykologi må et manglende samarbejde eller en konflikt samtidig ses som en fællesnødvendig opgave- problemstilling at søge løsning på.

Et yderligere element i strukturen er, at fællesprojekter mellem studerende og færdige både kan tilgodeselementer i en efteruddannelse for den færdige og blive krediterende afløsningsopgaver for den studerende.

Selvom forslaget i sin helhed kan sættes i værk blot ved at nogen går ind i arbejdet på de tre opgaveniveauer, så bliver der et organisatorisk problem tilbage, der må diskuteres: hvordan organisere os ift arbejdet i et Almentpsykologisk Selskab respektiv arbejdet med en efterud- dannelsesstruktur. Skal der laves en Kritisk Psykologisk Forening, der kan fungere som det formidlende center alle grupper og personer imellem?

Som det er nu holdes helheden i vores struktur sammen via overlap forskellige personer imellem og det er ikke tilfredsstillende. Men er der også ressourcer til en fælles mødesammenhæng - og kan den umiddel- bart bruges til noget?

Kalle Søndag 12/05-1991

FÆRDIG-ORGANISERINGEN AF KRITISKE PSYKOLOGER - HVORHEN?

Siden midten af 80-erne har organisationsproblemet for kritiske psykologer rejst sig med jævne mellemrum. Mange forslag har set dagens lys, men særlig to har skabt debat. Det drejer sig om forslagene om en egentlig foreningsdannelse, og om en fællesorganisering af færdige og studerende. Forud herfor lå en årelang generel praksisvending for kritiske psykologer, hvor færdigorganiseringens medlemmer - ud arbejdet med specifikke psykologiske enkeltområder - mere og mere orienterede sig som gruppe i Psykologforeningens faglige og politiske opgaver, medens studenterorganiseringen var gået ind i en praksisudvikling af græsrodsarbejde - via halvårslige seminarer - og af enkeltområder heri, bl.a. alternativ psykologisk rådgivning og bladarbejde. Desuden var der kommet et vist overløb medlemmer af de to grupper imellem, idet mange færdige forblev i studenterorganiseringen.

Ingen af forslagene kunne dog samle op fuld opbakning. Flere meldte klart fra: studerende for sig og færdige for sig, og ingen sammenblanding mellem faglig og politisk foreningspraksis - og de initiativer der alligevel blev taget i forsøg på en udvikling af det organisatoriske fik ikke tilstrækkelig støtte og døde efterhånden hen. Og med dette døde også, hvad der kunnet have løftet en kritisk psykologisk bevægelse ind i de mere generelle opgaver på det fagpolitiske felt omkring Psykologforeningen og på studiet. Det blev til problemer for de enkeltpersoner, der i forvejen var aktive her - og disse har også siden i stor udstrækning forladt organiseringen. Tabet er måske ikke så stort endda, idet mange har valgt at fortsætte enten i DP's egne organisationsstrukturer og/eller i psykologfaglige udviklingsområder. Men færdigorganiseringen er strukturelt bombet tilbage til en diskussionsklub, der mødes med jævne mellemrum. Der er ikke længere et 'kontaktudvalg', der mødes og koordinerer arbejdet mellem de forskellige arbejdsgrupper og som søger at opsamle og perspektivere diskussioner af vores indholdsmæssige problemstillinger som "kritiske psykologer". Til gengæld er der skabt en "styregruppe", der driver afviklingen af 2 temadage og en årlig sommerlejr. Her mødes så også de resterende grupper, i den grad folk fra dem vælger at deltage i emnerne. Samlet må derfor kunne siges, at da det ikke viste sig muligt at løfte organiseringen "fremad" på de områder, der berørte alle, så er den eksisterende struktur gået mere eller mindre i opløsning.

Det har også haft indholdsmæssige konsekvenser. Der foregår ikke længere som organisering, som gruppe, et kontinuerligt fagligt udviklingsarbejde på udvalgte områder. Blandt andet er det fælles arbejde om udviklingen af terapeutisk praksis svundet hen til sporadiske debatter om enkeltstående problemer, holdninger eller temaer. Det er ikke længere sådan, at problemer opstår og udvikles i organiseringen, og også søges løst gennem et udvidet arbejde hermed. Indlæg kommer nu så at sige "udefra", fra den praksis enkelte eller flere kan stå i. De vendes og drejes - og der gøres tilbage, hvor man kom fra. I forhold til hvordan samfundsmæssige og personlige udviklingsprocesser bevæger sig, når der sker en almengørelse - den kooperative produktion - så er

den nu manglende fælles praksis om opstillingen, udviklingen og løsning af problemer en ren katastrofe - hvorfor der heller ikke er noget at sige til, at den kritiske psykologi ikke længere kan markere sig som produktiv faglig strømning. Hvis det så var for, at mange erkendelser fra den kritiske psykologi var blevet almengjort ud i de omliggende sociale og faglige arbejdssammenhænge, ja så ville det være til at bære. Men det synes ikke at være tilfældet. Her kan man skimte til Psykoterapeutisk Selskab, hvis indholdsmæssige substans er som trukket ud af en 60-er sammenhæng: eklektisk og ahistorisk. Og lige så til den fremvoksende systemteoretiske/-terapeutiske udvikling, der har så klart et fascistisk indhold, at det er skammeligt, at den som psykologisk tradition står næsten uimodsagt.

Nu har jeg selv kun været med i færdigorganiseringen siden 1986, men det har i hele min tid været umuligt at føle sig hjemme. Det har ikke så meget handlet om, at det har gået på min person, for alle andre, der heller ikke har haft et nærmest blindt had til studerende - underligt, for alle har jo været det engang - har lidt stået med det samme. Det er noget med at opleve en stærk tendens til lukkethed og afskærmning overfor nyt og nye - en tendens jeg ikke tror er uvæsentlig, når man skal søge svar på, hvorfor så mange har undladt at gå ind i organiseringen respektiv forladt den igen.

Personligt står jeg selv i en situation, hvor jeg har svært ved at se formålet med organiseringen. Den støtter ikke mig i min dagligdag; der er for langt fra det, der foregår, til det jeg selv står i af problemer og opgaver; og jeg oplever også at stå alene med det, selv om det ikke skulle undre mig at mange kan nikke genkendende hertil. Men jeg er dog endnu ikke stået af.

HVAD NU?

Færdigorganiseringen kan selvfølgelig køre videre, som den gør idag. I så fald afhænger dens overlevelse af, om der kan findes de nødvendige kræfter til styregruppen - men det har det dog haltet med i længere tid. Det har hængt på gamle. Samtidig er arbejdet langt fra overflødig - tvært imod er det vist mere nødvendig end nogen sinde, at psykologien træder sin udvikling som fornyende faglig og politisk kraft i møde. Og her synes den kritiske psykologi at være uundværlig. Jeg tror derfor det grundlæggende handler om perspektiv - hvad vil vi? - og om standpunkt - hvor kan vi gøre det fra?

ALMENPSYKOLOGISK SELSKAB!

Idet perspektivet med kritisk psykologi er en udvikling af psykologiens grundlagsforhold - vel at mærke både i teori og i praksis - så er det det samme som at sige, at den kritiske psykologi må rette ind efter almenpsykologien og socialpsykologien, tilstræbende en almenførelse af disse i deres generelle træk og dimensioner. Standpunktet - det enkelte individ i dets kulturelle og organiske livssammenhæng - handler da om, at stille sig, hvor et arbejde hermed kan finde sted. Og hvad er mere nærliggende end tanken om et Almenpsykologisk Selskab i Psykologforenings regi! En stille start - på det organisatoriske niveau - er at bygge dette op som Psykoterapeutisk Selskab har bygget sig

op. Man tager et initiativ - åbent - og går igang. Der er sikkert andre der gerne vil være med, og den kritiske psykologi må da stå sin prøve som konstruktivt arbejdsredskab hertil. Samtidig kunne man lade den nuværende organisering eksistere som basis herfor. Men - og som et svar på destruktiviteten - søge en fælles struktur mellem færdig- og studenterorganiseringen. Simpelt hen sige at alle eksisterende grupper og arbejdssammenhænge er en del heraf, og der holdes et par fælles formidlingsmøder om året. Møder hvor man så kunne søge løsning på fælles opgaver og udfordringer.

Mht "færdigorganiseringen" som efteruddannelse, kursusforløb mm, så tror jeg, at dette ligger langt ud i fremtiden. Ikke at der mangler indhold at formidle, eller at der ikke er stof nok af kritisk psykologisk art til en selvstændig uddannelsesstruktur, men at der ingen lønform er til at bygge en formidling op på.

KRITISK PSYKOLOGI SOM EFTERUDDANNELSE, KURSUSFORLØB MM?

Hvis der skal tænkes efteruddannelse, kursusforløb mm i den kritiske psykologi, så er dette næppe tænkeligt uden en større grad af formalisering af vores nuværende struktur. En egentlig foreningsdannelse nu kunne være et skridt på vejen, men vil der også være ressourcer til en indholdsmæssig langsigtet planlægning. Jeg er i tvivl.

På den anden side står, at det nuværende arbejde - og deltagelse - i organiseringen i sig selv fuldt ud lever op til de krav, som man med rette kan kræve af en efteruddannelse. Der er bare ingen formaliseret linie omkring "efteruddannelse i hvad". Er det i kritisk psykologi, i almenpsykologi eller ??? Facit er, at som det er nu, er det kun årelang deltagelse i organiseringen, der sikrer en bredde - men det er op til den enkelte selv at søge linien!

Skal jeg drømme - og det ud fra det officielle DP-formål med efteruddannelse: at bygge bro mellem teori og praksis i forhold til det konkrete arbejdsområde - så kan man forestille sig, at en KP-organisering tilrettelagde efteruddannelse i "almenpsykologi" ud fra de problemstillinger og arbejdstemaer, som et Almenpsykologisk Selskab bevægede sig igennem.

TIL DISKUSSIONEN OM "FÆRDIGORGANISERINGEN SOM FAGLIGT SELSKAB, SOM EFTERUDDANNELSE OG/ELLER SOM KURSUSFORLØB", MANDAG D.6.MAJ 1991.

De seneste globale samfundsmæssige ændringer synes at have gjort den kritiske psykologi til en art "utopisk kommunisme", med den modsætning dette indebærer: enten indretter den sig i den samlede omstrukturingsproces som humant moment i et markedsstyret højteknologisk og servicestyret samfund - og så bliver den mod sin egen intention og sit videnskabelige potentiale en "psykologisk skole"; eller den gør sig til plan for et fremtidigt frit menneskeligt samfund i et organisk forhold til vores naturbetingelser - men her bliver dens potentialer abstrakte og akonkrete, idet det samfundsmæssige betingelsesgrundlag forbliver udenfor dens aktuelle indflydelsessfære.

Der må derfor alvorligt spørges til, hvad der skal til for at bringe det kritisk psykologiske projekt praktisk videre. Hvordan idag at gå igang med at overvinde det skæringspunkt, som en kritisk psykologisk bevægelse står i. Tankerne om Fagligt Selskab mv. skriver sig ind her.

At disse tanker presser sig på nu er ikke tilfældigt. Der er faktisk gode muligheder for dannelse af sådan fora i og omkring Psykolog Foreningen, hvor det synes let, hvis man som "skoledannelse" går ind på området. Dette gøres også allerede af de etablerede profiler: psykoanalysen, adfærdsterapien og det systemiske, hvor man på pragmatisk vis deler området imellem sig. Perspektivet heri kan dog ikke være et optimum for en kritisk psykologisk bestræbelse.

På den anden side kan den Kritiske Psykologi heller ikke bare promovere sig som overgribende psykologisk paradigme, idet dette lader virkelighedens faglige kompleksitet helt ude af betragtning til fordel for et rent politisk hegemoni-forlangende. I vid udstrækning er det dog dette, der har været den kritiske psykologis egen identitetsforståelse i snart mange år; og det er også en organiseringsform herom, der indtil idag synes at have været bærende for os.

Hvis ikke ovenstående modsigelse løses gennem en praktisk udvikling af vores organiseringsformer, med en tilsvarende teoretisk udvikling af den kritiske psykologi som kritisk social- og almenpsykologi, så må man sige, at modsigelsen blot reproducerer sig selv med den kritiske psykologi som en slags eksklusiv skole for unge drømmere, der med åre bliver til gamle pragmatikere. Men hvordan gå igang?

En forudsætning synes naturligt at være, at vi må tage bestik af, hvordan vi aktuelt forstår situationen og psykologiens sammenhæng heri, idet det må være herudfra, at vi kan tage begrundede handleskridt.

Vedlagte oplæg "Introduktion til den kritiske psykologi"/feb.1991 kredser om den kritiske psykologis aktuelle stadi, hvor særligt €15-19 giver et bud på vores fælles kontekst. Tanken er at tage diskussionen om Faglige Selskaber o.a. med udgangspunkt heri, hvor der endvidere til selve temadagen vil blive forberedt et mere specifikt oplæg om mulige handleskridt for det videre.

NA:

K. H. Kalle

INTRODUKTIONSOPLÆG TIL DEN KRITISKE PSYKOLOGI.

Oplægget vil falde i to dele. Først om det generelle, det almene, der som historisk tradition karakteriserer den Kritiske Psykologi som denne aktuelt er i udvikling og bevæger sig; og dernæst nogle, overvejende prøvende, tanker til, hvad emnet for dette seminar om "Solidaritet og afværgeformer" kan være i teoretisk forstand, når man står overfor et fælles konkret arbejde hermed i praksis.

Oplægget giver primært en funktionel bestemmelse af den Kritiske Psykologi, snarere end det afdækker det indholdsmæssige i de centrale psykologiske grundkategorier, der idag bærer dens aktual-empiriske forskning og politiske praksis. Der reterer derfor endnu - her i "springet" mellem kapitalismens urolige dødsåndedræt og socialismens konkret-utopiske fundering - en tidssvarende opgave at løse: at udvikle den Kritiske Psykologi som 'kritisk almenpsykologi', for også tværfagligt bevidst at bidrage til etableringen af den fællesejendom, der befrier menneskene fra den hidtidige klassekamps råddenskab.

Indholdsfortegnelse:

I. GENERELT OM KRITISK PSYKOLOGI s.2

- Det nye venstre og den traditionelle psykologi s.2
- 1 - Ideologikritik s.4
- 2 - Teoriudvikling s.5
- 3 - Praksisbestemmelser s.7
- 4 - Kategoriel politisk empirisk fase s.7
- 5 - Fagpolitik som strukturel psykologisk hegemoni (s.9): Interne udviklingsforhold i den kritiske psykologi; Struktureel personlig udvikling; Eksterne udviklingsforhold for den kritiske psykologi: Det videnskabelige; Psykologien som fag; Psykologien som profession; Samlet om den etablerede psykologi.

II. SOLIDARITET OG AFVÆRGEFORMER s.21

- Restriktiv og almengjort handleevne.
- Om solidaritet og afværgeformer.
- Den etiske udfordring.
- De to niveauer i arbejdet: det kollektivt-samfundsmæssige og det individuelt-strukturelle.
- Opsummering og perspektivering.

REFERENCER s.27

I: GENERELT OM KRITISK PSYKOLOGI.

At skulle sige noget generelt om den Kritiske Psykologi (KP) handler om at trække det ud af selve traditionen, der er fælles gods og som forener de forskellige bestræbelser mht psykologien som fag, profession og videnskab.

Sådanne fælles-forhold kan ikke bare tages ud af luften, efter forgodtbefindende. Man er nødt til at gå ind og kigge på, hvornår den kritisk psykologi opstod, og hvad dens grundelse var for ikke bare at kalde sig "psykologi", men netop "kritisk" psykologi. Herigennem får man en bestemmelse af selve udgangspunktet. Men en bestemmelse heraf er ikke nok - for så snart noget, et "væsen" stiller sig på egne ben får det også sin egen historie, der ikke bare simpelt er indeholdt i det gamle, men som i sig selv producerer nye træk, egenskaber, fænomener og forhold ved sig selv og sit forhold til andre genstande, andre væsener. Udgangspunktet er mao selv grundlag for videre bevægelse. Man kan - eller skal - derfor også kigge efter de forhold, der er fælles for den bevægelse, der forstår sig selv som "kritisk psykologisk". Man er kort sagt nødt til at undersøge selve historien, hvis man vil udtale andet end allerede givne mening, fordom eller synspunkt om, hvad der karakteriserer den kritiske psykologi.

Og netop dette - den historiske synsvinkel - er også et generelt træk ved den kritiske psykologi. Og det var også sådan, at den kritiske psykologi blev til som videnskabelig disciplin.

DET NYE VENSTRE OG DEN TRADITIONELLE PSYKOLOGI.

Historien starter i slutningen af 60-erne, hvor "det nye venstre" som politisk kraft vokser frem¹. Det var en kraft, der gik imod at krig, blind vækst og produktion for forbrugets skyld, og at undertrykkelse og udbytning mv kunne og skulle være essensen af samfundsmæssig livsform. I bevægelsen herom når man - blandt meget andet - frem til, at det ikke er muligt at komme videre uden et generelt opgør med den fremherskende psykologi, idet denne alene anskuer mennesket som isoleret privatindivid under fremmedbestemte livsbetingelser.

¹ Dette skal ikke forstås derhen, at det er "det nye venstre", der skaber den Kritiske Psykologi, men kun at det nye venstre blev den kritiske psykologis virkeliggørende mulighedsbetingelse. Der ligger heri et alment-psykologisk paradoks: med arbejderklassens opståen i slutningen af sidste århundrede opstår objektivt muligheden for den kritisk psykologi; men det er først da denne bevægelse som klasse er ved at tabe terræn som samfundsmæssigt subjekt, at den kritiske psykologi lader sig koncipere (For nærmere se Intro-oplæg feb 1989).

Der blev som sådan dengang stillet grundlæggende spørgsmål ved den givne reproduktionsform. Den selvfølgelig hvorigennem noget totalt forrykt bare gentog sig blev gjort til genstand for udforskelse. Dette var i sig selv ikke nyt - historien de sidste par hundrede år indeholder utallige kulturoprør, der stiller spørgsmål ved, om den herskende orden nu også er den eneste mulige. Nyt var imidlertid, at kritikken af det givne lod sig føre ned på det individuelle plan i et sådant omfang, at det fælles også her lod sig øjne: ikke bare at være privatindivider, der overfor hinanden kun kan have en instrumentel interesse, men at være privatindivider i fællesskab. Til dette problem ydede den etablerede, den gamle, psykologi ikke noget. Tværtimod stod den i vejen for, at man overhovedet sammen kunne nærme sig problemet på begrundet måde, idet den væsentligst var idealistisk og spekulativ, mekanisk og statisk.

Skematisk er det følgende psykologiske teorier, der åbenlyst bliver utilstrækkelige:

	! statisk !	! spekulativ !
mekanisk	! behaviorismen !	! humanismen/ ! eksistentialismen !
idealistisk	! psykoanalysen !	! kommunikations-/ ! informations-teori !

De materielle forudsætninger herfor skal søges i den udvikling, produktivkræfterne gennemgår op gennem dette århundrede, hvor det væsentlige nok er overgangen til innovativ brug af viden og ny teknik direkte i selve produktionsprocessen i tiden efter 2. verdenskrig. Centralt er, at dette trækker en typisk fritstilling af individet med sig, en fritstilling der også er forudsætningen for en tilsvarende individuel kvalifikationsproces af de enkelte individer til mere højteknologisk produktion og Kooperation. Dette i sig selv stiller også krav til en ny psykologi, og hvad der produktionsmæssigt kræves er en plastisk og bevægelig teori om mennesket i mennesker.

Man kan overfor de nye samfundsmæssige krav forholde sig på to måder: Enten prøve at revidere og reformere sine psykologiske koncepter i forhold til den nye samfundsmæssige kontekst, og det gøres udbredt også dengang, hvor en "sociologisering" tager form. Da der samfundsmæssigt ikke er tale om et brud i de grundlæggende produktionsmæssige betingelser, men nærmere om en indre udvikling heraf, hvor staten kommer til at spille en mere afgørende rolle, så kan der også stoppes herved, men det bliver med teorier, der

kun spejler statsliggørelse af af den individuelle produktionsproces, ikke hvordan samfundsmæssige tendenser lader sig sætte igennem med alment-udviklede individer som deres almene bærere.

Eller man kan drage selve grundlaget for disse teorier i tvivl. Eksempelvis at forhold som krig skulle være udtryk for et indre, næsten cyklisk vågnende, instinkt i mennesket (:adfærdspsykologien), så at sige behovet for at skulle pisse sit territorium af på andre med jævne mellemrum; - eller at man først bliver rigtigt menneske, når man reproducerede de givne (borgerlige) normer, fx kun at kunne blive kvinde, når man havde født børn (:psykoanalyse).

Det nye venstre gør det sidste. Selve grundlaget forkastes - og det må også gøres - idet ingen af de traditionelle koncepter siger noget om de involverede selv som mennesker med visioner om basale forandringer, ligesåvel som teorierne heller ikke spejler, at det er muligt at forandre verden og sig selv heri.

Selve denne opgave i slutningen af 60-erne er således også, set ud fra et mere sociologisk præget standpunkt, ny. Hidtil havde oprør, kampe og overhovedet overvindelse af det givne primært været standsmæssige og klasse-mæssige projekter centreret om at være et gruppesubjekt, men nu blev problemet overhovedet at danne og udvikle en gruppe, et fælles subjekt, hvor man ikke bare som hidtil, som stand eller klasse, stillede sig op overfor andre særinteresser med sine nye særlige krav, men at blive et samfundsmæssigt kollektiv, der samtidig kunne varetage hver enkelt samfundsmæssige liv.

Der lå mao en ny og fælles opgave at løse set fra det enkelte individs standpunkt mhp en omformning af de generelle samfundsmæssige forhold, der gjorde en selv og hinanden fremmed overfor det egentlige liv.

1 - IDEOLOGIKRITIK.

Det, der fra dengang fører frem til den kritiske psykologi idag, er den ideologikritik, som den traditionelle psykologi udsættes for. Det er en kritik, der går på, at der uerkendt tænkes i de borgerlige former fremfor over dem. Og det er netop også denne særlige kritik-indfaldsvinkel, der fører over i den historiske fremgangsmåde, for kun via denne er det muligt at tænke om de former, i hvilket alt til at begynde med tænkes spontant (W.F. Haug 79).

Det er imidlertid ikke tilstrækkelig kun at hæfte sig ved det historiske - for i den ideologikritiske fase indgik også andre strømninger, end hvad der senere er blevet til Kritisk Psykologi. Og af betydning er her forsøget på sammentænkning af psykoanalysen og marxismen. Denne bestræbelse - Freudo-Marxismen og indenfor psykologien specielt hos Lorenzer - kan dog, og blev dengang, kritiseret for ikke at ville føre den historiske fremgangsmåde til bunds ved at se også selve psykologiens egen virksomme genstand som historisk funderet og produceret. Det kan altså ikke være nok bare at historisere psykoanalysens vokabu-

larium; og psykoanalysen kan derfor heller ikke danne et 'psykologisk a priori' - som det senere blev argumenteret med fra den danske freudo-marxisme-fløj (jvf B.Steen Nielsen 78) - fordi den er "borgerlig videnskab på sit højeste stadi, og som sådan både fordrer og muliggør den en marxistisk-proletarisk ophævelse"(s.22). Tvært imod må psykoanalysen selv ansues som historisk produceret under bestemte - nærmere borgerlige - samfundsmæssige forhold. Og udgangspunktet for en virkelig psykologi må derfor også komme fra (studiet af) det virkelige menneskes livsvirksomhed - og ikke fra hvordan dette som tids- og klasse-type er hypostatiseret i et teoretisk koncept, højborgerligt eller ej, og ligeså hvad angår "rene" proletariske.

Den ideologikritiske bevægelse ender da også op i en splittelse først i 70-erne, hvor der fra kritisk psykologisk side siges fra til yderligere debat om psykoanalyse eller ej som grundlag for en psykologi om det virkelige menneske under borgerlige livsbetingelser.

Et tredje moment, der er centralt i udgangspunktet for en kritisk psykologi er, at ideologikritik i sig selv ikke er nok til at nå en virkelig psykologi om mennesket. Ideologikritik er altid en kritik under den form, hvorunder kritikken udøves; og på en sådan grund er det kun muligt at karakterisere det "falske liv" som det eksisterende, og det "sande liv" som det utopisk-fremtidige. Skal kritikken derfor få andet end skolastiske, men praktiske konsekvenser, så må kritikken gribe til selve det indhold i formen, der også i sidste instans peger ud af den, dvs som etablerer et nyt indhold, en ny materiel kvalitet. Ligeså må kritikken - for ikke at gøre sig selv udviklingsløs, idealistisk - selv være virksom i denne praktiske udviklingsproces. I positiv forstand vender man sig derfor mod den kulturhistoriske skole - Vygotski, Luria og Leontjev - idet denne søger at arbejde ud fra et grundlæggende koncept om psykens egen virksomme udviklingshistorie.

2 - TEORIUDVIKLING.

På denne grund går man så igang med studiet af, ikke det ideologisk bestemte menneske, men det virkelige menneske som det empirisk er givet under dets konkrete omverdensbetingelser. Focus er begrebet om den "empiriske subjektivitet" som indbegrebet af det konkrete, individuelle menneskes virkelige livsvirksomhed (Holzkamp 73).

Det er studiet af psykiske enkeltfænomener - iagttagelse, sprog, bevidsthed, indlæring, motivation, for at nævne nogle centrale - der først og fremmest tages fat i. Analyserne funderes i en bestemmelse af den nuværende sociologiske form, hvorunder man arbejder, samtidig med at de tager deres udgangspunkt i en fænomenologisk før-bestemmelse - via den "fænografiske metode" (Holzkamp 73) - af den psykologiske genstand, der stilles til debat (jvf også Marx' at "mennesket er nøglen til abens anatomi"). Selve analyserne gennemføres på grundlag af en omfattende historisk-logisk rekonstruktion af de naturhistoriske former og udviklingsformer, der går forud for deres opståen som

specifikt psykiske funktionspotentialer på det menneske niveau. I vid udstrækning er det overhovedet disse historisk-funktionelle analyser, som det drejer sig om at udarbejde, idet disse alene kan sige noget indholdsmæssigt begrundet om de psykiske enkeltfunktioner. Man benytter sig af princippet om 'kritik og videreudvikling' af traditionelle koncepter, samtidig med at man så søger at oparbejde et eget teoretisk og metodisk grundlag - en historieteori om menneskets naturlige væsen - for en Kritisk Psykologi. Det er i årene 1971-72 til 76-77, og det bringes specielt videre med afholdelsen af den første kongres om kritisk psykologi i Marburg i Tyskland i 1977.

En central dimension i denne 2.fase er kooperation om at gøre dette nye psykologiske paradigme til en bestræbelse på at udvikle en psykologi indenfor den marxistiske teori (Jvf også Holzkamp i Dreier 1979). Det er i denne forbindelse Sève's fortjeneste fra slutningen af 60-erne med bogen "Marxisme og personlighedsteori", at han meget tydeligt viser, at der både er plads til, men også brug for en psykologi på marxistisk grundlag. Nu vi er ved Sève, så skal nævnes, at den Kritisk Psykologi også skylder Sève den væsentlige distinktion mellem udgangspunkt og grundlag, som også er anvendt i indledningen til dette oplæg.

Kooperationsaspektet omkring kritisk psykologisk teoribygning er væsentlig af andre grunde end de, at området er så omfattende at ingen enkeltperson - eller forsker - kan overskue det hele. Det er væsentligt også ud fra, at det drejer sig om praktisk almen-gørelse af den psykologiske genstand i virkeligheden, og dette er ikke muligt med mindre at ens bestræbelse antager overindividuel karakter som sagsligt samvirke de involverede og berørte imellem, altså i form af at udgøre en kollektiv subjektiv faktor. I denne forstand - idet kravet kommer fra selve den psykologiske genstand - må den kritiske psykologi leve op til sit eget projekt, sin fagpolitiske intention, ved at blive produktiv cooperation, almengjort arbejde. Hvis den kritiske psykologi ikke selv kan betrede dette samfundsmæssige niveau, ja så er der noget galt, forkert og utilstrækkeligt i dens grundlagsmæssige udformning og anvendelse.

Under betingelser af klasseantagonismer og statsformer er ovenstående "projekt" en opgave af politisk - og i sidste instans økonomisk art. Det er en opgave, hvis løsning derfor også nødvendigvis må betrede de "store grundlæggende modsigelsers domæne" som modsætningen mellem hånd og ånd, mellem by og land, mellem mand og kvinde og mellem produktion og reproduktion, som disse konkret skærpes og tilspidses som indre modsætninger i et ellers forenet folk under borgerligt-kapitalistiske betingelser.

Indholdsmæssigt er det meget det metodiske, der er til debat, både indadtil og udadtil. Indadtil handler det om de meget komplekse udviklingsforhold, der skal begribes i overgangsfeltet mellem dyr og menneske, hvor man støder på "hønen og ægget"-problemet: at mennesket har skabt samfundet og samfundet mennesket. Løsningen er nok enkel - at se det som en udviklingsproces fra samme punkt - men selve den historiske rekonstruktion er ej lige til. Udadtil er det spørgsmålet, om det overhovedet er muligt, respektivt væsentligt, at lave en sådan analyse, hvad der

fra alle sider benægtes - undtagen fra reduktionister, der ikke ønsker at se forskellen på mennesker og dyr, netop den forskel, der er den afgørende forskel: at dyr tilpasser sig omverdenen, medens mennesker skaber sin omverden som handlende subjekter - ikke ud af den blå luft, selvfølgelig, men under forefundne historisk udviklede betingelser.

3 - PRAKSISBESTEMMELSER.

I perioden efter 1977, hvor man kan sige, at den kritiske psykologi har fundet en første paradigmatiske form, begynder en praksisvending. Man går bevidst udenfor sin egen faglige og politiske sammenhæng, for sammen med andre, at studere, analysere og berige kategorierne, men også at bevæge og udvikle selve det praktiske felt, hvori der handles. Det er områder som "automation og kvalifikation" (PAQ), fascismearbejde, ideologikritik på ny (PIT), børn, kvinder osv osv. Det er stort set alle områder. Selv mænd bliver der skrevet om fra nu af.

Dette varer ved til 1982-83, som er et vendepunkt i mere end en forstand.

4 - KATEGORIEL POLITISK EMPIRISK FASE.

I begyndelsen af 80-erne begynder det at knage indenfor kritisk psykologisk teoriudvikling, idet det viser sig at flere enkeltteori-koncepter, med tilsyneladende samme kategorielle udgangspunkt, konflikter voldsomt. Det fyger i luften med gensidige beskyldninger for ideologiske standpunkter - dvs standpunkter hvor man tager parti for givne partsinteresser, og ikke for sagen - og man ekskluderer hinanden fra den Kritiske Psykologi med jævne mellemrum. Det er specielt indenfor ideologiområdet og indenfor kvindeteorier. Striden drejer sig om, hvad man skal gøre ved den afmagt, som man selv eller andre tilstedighed handler sig ind i, hvor der så at sige er to bud herpå: det ene er at se det som et fælles problem indefra og fra et arbejderklassestandpunkt (Ute Osterkamp, FKP 8/1981 og 11/ 1983"); eller at se det som problemet om oparbejdelse af sin egen individuelle og sociale historie, hvor man sammen med andre søger at gøre op med sin egen "underkastelsestendens" de specifikke samfundsmæssige forhold (R.Nemitz, FKP 9/1981; W.F.Haug, FKP 11/1983 og F.Haug DA 124/19-81).

At striden bliver så uforsonlig må også ses i den omstrukturingsproces, som den daværende venstrefløj og arbejderbevægelse løber ind i samme periode. Det lykkedes aldrig det "nye venstre" at forbinde sig organisatorisk med arbejderbevægelsen, ligesom arbejderbevægelsen i kraft af selve arbejdets udvikling havde tabt terræn mhp. at være den "almene klasse" for almen udvikling. Og det er nok meget "krydset" herimellem, der frustrerer: det er fra forskellig side at udvikle noget, der går tilbage, i betydningen at tabe sin sociale kraft til forandring af de samfundsmæssige betingelser, hvor man både har brug for hinanden, men hvor man også konkret, med sin kritikform, trækker

"luften" ud af hinandens bevægelsesmæssige position, ved ikke at ville anerkende den andens standpunkt som moment i en almen-gørelsesproces af også ens eget. Det er en politisk strid, mere end det er en faglig, men samtidig må det også konstateres, at det fagligt-indholdsmæssige grundlag må stå for svagt, eller på punkter være kategorielt udfyldt, til at være grundlag for en bevidst kooperativ afklaring.

Det er nok ikke for meget at sige, at hvis ikke "Grundlegung der Psychologie" (GdP) var kommet i 1983, at så ville den Kritiske Psykologi have gået en mere omtumlet periode igennem, end det har været tilfældet. GdP tilbød dog ikke så meget det manglende faglige grundlag, som kontroverserne havde som blindt omdrejningspunkt, men den tilbød en metode til fremtidig afklaring, nemlig den afgørende skelnen mellem historisk empirisk arbejde mht. kategorial-udvikling, og aktual-empirisk forskning mhp udviklingen af specifikke enkeltteorier. Da GdP desforude var en opsummering af Kritisk Psykologisk teoriudvikling indtil da, men på en sådan måde, at de uafklarede sociale punkter - hvori striden bundede - mere blev præsenteret som problemfelt, af betydning for psykologien, snarere end fremstillet som en vedtagen "psykologisk" sandhed, så blev det også muligt at holde ud at være uenige om at være uenige. Det gælder specielt forholdet til og opfattelsen af de aktuelle sociale strukturers dynamik, hvor et centralt stridspunkt er opfattelsen af stat og klasser, både historisk mht de første classesamfund opstående, men også hvad angår idag, samt hvad dette betyder for psykologiske problemstillinger i deres totalsamfundsmæssige formlingsproces². Det er problemer, der langt fra har fundet nogen færdig løsning; og en grund hertil må søges i, at med stat og kapital overlejres formidlingsforholdet mellem individ og samfund med et yderligere komplekst og imaginært niveau, der ret beset kun kan skrælles af, gennembrydes teoretisk, samtidig med at en socialistisk samfundsform konkret lader sig syne frem.

Siden dengang først i 80-erne, hvor man stadig kunne snakke om og praktisere klassekamp, og op til idag hvor dette er tabu på trods af - eller måske nærmere som følge af - at der føres klassepolitik som aldrig før, er der umiddelbart et stort spring. Den kolde krig er slut, muren er faldet - men alene til fordel for ny "varm vold" andre steder. Som sådan kører det gamle lort videre i de samme primitivt forskubbede former som hidtil.

Indenfor den Kritiske Psykologi er der selvfølgelig også sket forandringer - men, som udenom os, ikke på nogen grundlæggende

² Det drejer sig om, hvorvidt og hvordan der er en samfundsmæssig-historisk fase før genesen af privatejendommen, klassedannelser og af staten; eller om disse "fremmede magter" opstår i og med selve samfundshistorien som dennes første form. For analyse, der peger på det første standpunkt som det mest adækvate, se undertegnede 86 og 87.

måde, på et punkt nær; og det er at den kritisk psykologi som fagpolitisk bevægelse synes at have overvundet sig selv ved at det er blevet muligt bevidst at handle sammen med andre på grundlag af en helhed af historiske referencer - hvilket også er stik modsat, hvad der ellers verdenshistorisk udspiller sig. Det er en noget præcis bestemmelse - og sikkert heller ikke den eneste mulige - hvilket kan handle om, at en ting, et fænomen, altid skal have nået en vis udviklingsgrad, før det kan gøres til genstand for refleksion som netop dette særlige fænomen. Men alligevel er der meget, der taler for, at ovenstående bestemmelse kan have noget relevant og væsentligt over sig.

5 - FAGPOLITIK SOM STRUKTUREL PSYKOLOGISK HEGEMONI.

Det, som den kritiske psykologi, står i idag, skal på ovenstående grund benævnes "fagpolitik som strukturel psykologisk hegemoni", hvor hegemoni skal forstås som overherredømme uden en suveræn og uden magtreferencer. Strukturel hegemoni er derfor at forstå som en tilkæmpet kompetence på et givent område, som er tilstået, men ej forlangt og krævet, fordi det er indholdsmæssigt bestemt, snarere end kun funktionelt.

En sådan bestemmelse kan synes ude af trit med virkeligheden, når man undtager vores egen samlede praksis - og selv når denne inddrages, kan bestemmelsen synes skudt forbi, for er vi ikke alle sat i pres under de samfundsmæssige nødvendigheder. Er det ikke mere de traditionelle psykologiske koncepter, med en tilsvarende liberal markedsökonomi og en destruering af "vel-færdsstaten", der er udbredt opbakning omkring, snarere end det er strukturel almengørelse af en kritisk psykologisk praksis?.

Men selv, når man indrager disse ydre forhold - og ikke kun kigger på den kritiske psykologi indefra - er der alligevel grundlæggende forhold, der taler for strukturel psykologisk hegemoni som aktuel udviklingsform for den Kritiske Psykologi i 90-erne.

I det følgende skal først de interne forhold, dernæst de eksterne, der karakteriserer dette, trækkes frem.

Interne udviklingsforhold i den kritiske psykologi.

Det første man kan lægge mærke til er, at den Kritisk Psykologiske bestræbelse er vendt tilbage til sit udgangspunkt: menneskets empiriske subjektivitet. Det var her man startede, omend man dengang fandt denne alene ideologisk bestemt. Men modsat dette, hvor der fra et standpunkt udefra gribes ned i mennesket - hvad den kritiske psykologi også måtte gøre i starten, fx, hvor er det egentligt menneskelige? - så er det idag muligt fra det menneskelige standpunkt selv at gribe efter egen subjektivitet. Det arbejdende menneske, det menneskelige subjekt eller den konkrete samfundsmæssige personlighed optræder ikke længere i

flertal, men som enkeltvæsen, som individ i 1.person.

"Grundlegung .." af Holzkamp har befordret denne overgang, idet kategorianalysen her føres helt frem til det enkelte individ i dets samfundsmæssige kontekst, medreflekterende at dette individ selv har en historie, en biografi, hvorudfra det handler, uden samtidig at være kausal-determineret heraf, og dette i kraft af menneskets grundlæggende 'bevidste mulighedsforhold' til dets sociale og naturmæssige betingelsesgrundlag. På dette grundlag er det også muligt at se sig selv - og andre - som et produkt af almene udviklingsforhold, uden samtidig at skulle se bort fra eller gøre vold på det særlige, der karakteriserer een som netop "mig". Tværtimod er det muligt herfra at komme til en større forståelse af netop "mig", idet det, der begrundes mine livs-yrtringer i deres individuelle egenart, selv er et særligt udviklet menneskeligt forhold, så at sige et særligt svar på særlige, men også generelle og specifikke, samfundsmæssige livsforhold, der er af fælles betydning. Dette betyder igen, at det er muligt at have kontakt til andre, uden at disse samtidig som "generaliseret anden" skal være een lig eller sættes som pol, som een der ift til "mig" har diametralt modsatte interesser, hvilket igen betyder, at det er muligt for individer i en gruppe, en masse, at have en indholdsmæssig funderet virksomhed sammen. Dvs samvirke ud fra indsigt i nødvendigheder - og de heraf givne fælles muligheder.

For det andet har denne bevægelse tilbage til sit udgangspunkt - der er at se som selve psykologiens genstand - medført, at den kritiske psykologi har overskredet sin egen doktrin om ikke at være en konkurrerende skole, men en forskningsmæssig bestræbelse, der sigter mod en afklaring af de grundlæggende forhold for den psykologiske videnskab, forhold der stiller sig som uomgængelige problemer for enhver psykologisk bestræbelse. Hidtil har man dog samtidig været stillet i en position, hvor andre psykologiske skoler har været det, man er trådt op imod, for selv at kunne komme på banen. Som følge heraf har det heller ikke været muligt at få øje på det konkrete menneske, som andre teorier og koncepter indeholder. Disse - og dermed "deres" individer - er i vid udstrækning blevet målt med kritisk psykologiske alen, for herefter at blive forkastet, ikke bare på deres teoretiske forståelse, men på deres personlige væsentlighed. Og dette har i vid udstrækning også ramt de, der selv har søgt at tilegne sig den kritiske psykologi. Selv i "fællesskabet" har man været fremmed for hinanden - og har som følge heraf også kæmpet en masse fremmede kampe. Når den kritiske psykologi har så mange bestemmelser af selvffjendskab, inffight, magt mv handler det også om, at den forskningspraksis som fællesskabet omkring kritisk psykologi har tilbudt selv har været splittet og isolerende. Af disse grunde har det ligeledes været svært at få øje på - eller overhovedet begrebsliggøre - trinene i en positiv fælles udvikling, hvilket omvendt er det eneste der kan overvinde de gamle begrænsninger og den hidtidige menneskelig fornædning heri.

For det tredje har denne 'venden tilbage til udgangspunktet, for herudfra at handle i overensstemmelse med sit eget selv', gjort det muligt at tage hele den empiriske virkelighed ind, også den

der i sin tid blev forladt og forkastet som ikke-kritisk-psykologisk kompatibel. Holzkamp nævner selv Lewin; - Og for egen regning skal jeg inddrage Marx' ungdomsskrifter, der også for nylig er fundet frem igen af Ute (FKP 26 / 1990).

Marx taler i sine ungdomsskrifter om menneskets venden tilbage til sig selv. Ikke som følge af et tidligere syndefald - ud fra skemaet uskyldighed, synd, genopstandelse - men ud fra en kommen til bevidsthed om, at menneskets væsenkræfter, arbejdet, er faldet fællesskabet af hænde ved at træde op som magt over det. At mennesket mao var blevet underkastet sin egen virksomhed; og som følge heraf blevet fremmed for sig selv. Løsningen fandt Marx i en indoptagelse af dette "frasatte" gennem udviklingen af en egen organiseret empirisk samfundsmæssig magt, der kun er mulig som et synligt og gennemskueligt fællesskab.

I forbindelse hermed taler Marx om, at "et væsen først optræder selvstændig, i det øjeblik det står på egne ben, og det står først på egne ben, i det øjeblik det skylder sig selv sin tilværelse" (Marx i "Økonomi og filosofi"). For mennesket må dets beviste kilde idag derfor være at sansse hinanden i perspektivet imødekomende åbenhed.

Strukturel personlig udvikling.

Man kan nu overveje - og det skal gøres - om den Kritiske Psykologi, ud over et udgangspunkt som historisk bevægelse, har skabt et grundlag, der samtidig selv skaber en almen psykologisk bevægelse. Og det samme kan man også gøre for sig selv og om sig selv.

Der er tre ting her, det er vigtigt at huske på. Det ene er, at udvikling altid er uafsluttet proces; og at det derfor ikke kan dreje sig om at nå et mål alene for målets skyld, at realisere et fikspunkt eller noget andet statisk, men kun om at befordre udviklingsprocesser i adækvate retninger, dvs at gennemsætte almene udviklingstendenser. Det almene, der er det væsentlige grundforhold ved udvikling, er da også selv et udviklingsforhold. For det andet er strukturel samfundsmæssig udvikling og individuel-personlig to sider, der både betinger og forudsætter hinanden. De kan derfor heller ikke tænkes uden hinanden. Som følge heraf må det - for det tredje - siges, at det er det overindividuelle som det samfundsmæssigt sagsslige, der er den grundlæggende praktiske analyseenhed. Det kommer fra, at menneskelige relationer ikke bare bærer hinanden abstrakt, men altid gennem en "tredje sag", i sidste instans den samfundsmæssige produktion (jvf F.Haug 79), hvilket også Marx betoner stærkt i ungdomsskrifterne på følgende måde: mennesket bliver kun menneske i kraft af medmennesket for samfundsmæssig produktion. Omvendt kan det så siges, at antager denne enhed ikke almen-gørende karakter, så splittes menneskene og bliver til privatindivider under givne fremmedbestemte betingelser.

Man kan nu spørge til, hvad der indenfor den Kritiske Psykologi

har betinget en historie, der på punkter er en simpel reproduktion af den "splittelses-historie", man har afgrænset sig fra, samt hvad der har muliggjort, at det har været muligt - på trods heraf - at gå videre. Hvorfor har man altså ikke - hidtil! - fælles kunnet arbejde sig til at være 'organiseret empirisk samfundsmagt'? (jvf tidligere). Formuleringer således spørges også til et springs almene karakter på samfundsformsniveau³.

Ud fra at splittelses-historien har taget form af konflikter mellem individer i arbejdsdelte strukturer, så må der specifikt være tale om tab af et område af samarbejds muligheder mellem "mig" i min betingelsesstruktur og den anden i sin på et mere generaliseret niveau. Et sådant tab kan komme i stand, når det ikke er muligt fælles at reflektere, hvad enkeltstående menneskelig virksomhed er i sit forhold til samfundsmæssigt arbejde generelt, dvs når der mangler et indholdsmæssigt bestemt - eller et sådant ikke er fællesejendom - koncept om praksisform for hvert enkelt udtryk af menneskelig arbejdsvirksomhed. Kernen i konflikter er derfor, at forskellige krav til almenførelse - hvad forskellige typer af særligt arbejde stiller - ikke lader sig reflektere på et selvstændigt niveau med andre som krav og muligheder set fra min betingelsesstruktur til din, altså til den "generaliserede andens"; og ligeså omvendt: når det ikke er muligt at være bevidst foregribende subjekt for fælles transformations- og udviklingsprocesser, ud fra der, hvor man måtte være, befinde sig, specifikt indenfor den totalsamfundsmæssige struktur, så må usamtidigheden herimellem på et tidspunkt blive så omfattende, at det ikke længere er muligt at se og reflektere de involverede menneskelige virksomhedsformer som gensidigt supplerende arbejdsprocesser, af såvel kort- som langsigtet betydning for enhver som "generaliserede anden". Omvendt er det også først muligt at reflektere over praksis forskellig fra hinanden, og gøre dette fælles, når man både har almene psykologiske bestemmelser, der kan åbne virkeligheden fra netop hvert enkelt eget standpunkt og perspektiv, og har begreb om de sociale former der handles i, altså teorier om hver enkelt praksisform, og disses alternativt-fælles udviklingsform. Måske er det fra et sådant standpunkt, at det bevidst vil være muligt foregribende at skabe "de gode" sociale processer", som efterlyses i seminaroplægget.

Et andet element heri - som også kun kan forstås ud fra et praksisformsbegreb - er, at man inden for Kritisk Psykologi har undladt at agte, at betingelser der muliggør ens virksomhed også samtidig er den betingelsesgrund, hvorpå og hvorunder man

³ Der findes "spring-bevægelser" - fx Hegel/Marx eller bevidsthedsfilosofi contra praksisfilosofi - der, alle samlende betydningsstrukturer til trods, udviser antagonistiske formidlingsformer, så længe springet ikke er fuldbæret. På tale kan være, at partielle livsprocesser - reelt som symbolsk og som opblussende sole - antager en dødens bevidste omformning.

fremtidigt handler.

Vender vi tilbage til konceptet, at det er efterkrigstidens fritstilling af individet, der er den Kritiske Psykologis mulighedsbetingelse, så må man også, hvis man søger at gribe denne mulighed for Kritisk Psykologisk virksomhed, samtidig have for øje, at det "land" hvorpå man handler og handler sig ind i selv har dette karakteristika. Man er selv den form, hvorunder ting sker. For dengang drejede det sig om at se, at arbejderklassen - og de partier der forholdt sig hertil - ville tage hidtidig indvundet terræn, og at der skulle nye sociale bevægelsesmæssige sammenhænge til.

Konflikten tidligere mellem Haug'erne og Ute blev så at sige både født af et manglende praksisformsbegreb, såvel som den er begrundet heri - både for dem selv individuelt, men også kooperativt set, hvor generaliserende produktionsmæssige forhold tidstypisk har været udenfor bevidst fælles bestemmelse og kontrol. Principielt ville de med praksisforms-begreber kunne have nået til erkendelse om, hvis de havde skuet langt nok - eller andre kunne have fortalt dem det - at de både havde brug for, men også var nødvendige for hinanden. Men uden dette kunne man så heller ikke indfange opgaven at arbejde bevidst og foregribende med et fælles alternativ til det gamle betingelsesgrundlag. Personalisering og lateralisering vil da også blive overlevelsesmåde (jvf Holzkamp FKP 26 / 1990).

Omvendt er det nok meget dette - at skue videre i egen form og ud af den, set fra sit eget standpunkt, medreflekterende, gennem perspektivvekslen, at andre i andre former, også kan - og egentlig også må - gøre det samme, der idag er blevet muliggjort med den Kritiske Psykologis teoretiske og empiriske udviklings-sammenhænge. Og for ikke at gentage de dårlige historier fra tidligere, må denne 'bevidste skuen fremad' mod mulige og nødvendige nye strukturelt-individuelle udviklingssammenhænge tages som en fælles opgave. Der ligger heri, at utopi-begrebet må løsnes fra dets idealistiske og spekulative brug som omfattende noget muligt, men endnu ikke virkeliggjort (Ernst Block) til at omfatte konkret udbygning af det eksisterende gennem etablering af praktiske socialistiske livsformer. Og dette kan gøres ved at undersøge og begrebsliggøre det felt, hvorpå man idag handler på baggrund af den Kritiske Psykologi som almen psykologi.

Set herfra kan man tale om, at 'fritstilling' som specifik kapitalistisk udviklingstendens skaber en udviklingsgrund af forening og isolation: på den ene side bliver vi hinanden lig i at være eksproprieret fra (i betydningen: have råderet over) vores arbejdsydelse, hvilket forener som pøbel; på den anden side isoleres vi og gøres nøgne overfor hinanden, når den sagslige forbundethed trækkes ud af vores betingelsesstrukturer. Vi får samlet en slags splittelse i "anden potens", der som en desorienteret kan overlejlre det oprindeligt problematiske ved at trække ethvert fast betydningsindhold ud af det sociale fællesskab. Det indholdsmæssige - det "fælles tredje" (jvf tidligere) er gået tabt i en slags selvkerende funktionalisme af at gøre menneskene enten abstrakt forenede eller abstrakt isolerede, og med begge som vandrende omkring et koncept af "centersuveræniteten", hvor man enten 'vender sig fra' i formen fisionsgrupper

eller 'til' gennem fusionsgrupper. Men mest af alt er det den oprindelige indholdsmæssige splittelse på det individuelt-samfundsmæssige plan, der her viser sin pseudoform: privatformen for liv hvor det samfundsmæssige sætter sig igennem bag om ryggen på individet, henvisende det sin plads under den givne sociale struktur, der er ukontrollabel og ydre, omend oprindeligt udgået herfra.

Kooperation i ovenstående "Camera Obscura"-verden (Marx) - virkeligheden stillet på hovedet - er at leve i en forenethed med andre uden sag, eller personligt stille sig isoleret overfor hinanden som selve sagen, hvor det, der taler og virker, er 'uformidlede modsigelser' i individernes fælles betydningsfulde livsbetingelser, modsigelser, der så længe de ikke er blotlagte, også aktivt kan forhindre en afklaring af den sag, der definerer, at man er sammen i netop denne - og ikke en anden - situation, position eller sammenhæng, og dette til fordel for en proces, hvor der gæses op i, hvad den ene gør ved den anden, og andre lige så. De uformidlede modsigelser tenderer da at udtynde givne "fælles sager" yderligere, og kan i sidste instans kun overlevs gennem yderligere tilbagetrækning fra hinanden respektivt gennem indgåelse i "skæbnescællesskaber", hvor den oprindeligt producerede afmagt individuelt naturaliseres som "livsløgn" - man ved man er involveret på en mere eller mindre skæv måde, men man undlader at gøre noget ved det - og gruppemæssigt gennem formaliserede samværsformer, hvor man indretter sig efter hinanden i den givne struktur ud fra ikke at træde andre over tærne eller selv blive trådt på.

Ovenstående fremmedbestemte udviklingsproces af det sociale fællesskab, der er at se som menneskelig indretten sig under centersuveranitet, i sin mindste form den enkelte selv, medfører derfor nødvendigvis en ideologisk praksisform som det uundgåelige resultat, et resultat hvorfra det oprindelige "split" kan producere nye former for konkurrence, infight, isolation mv mellem potentielt ligestillede individer, men nu i skindet af en egentlig 'naturlig måde' at omgås hinanden på - for der er jo ikke andre muligheder, nu hvor det materielle grundlag selv er ideologisk produceret. De forskellige betydningsstrukturer vil dermed ikke længe kunne være tankens og handlingens redskab for fælles omformning og udvikling af de fælles livsbetingelser, men de vil som ideologiske værdier henviser til, hvad der tillades gjort (:det moralske empirativ), og dermed også til, hvad der emotionelt overhovedet bør føles⁴. Det bevægelige forhold mellem

⁴ Værdier, der er ideologisk besat, vil være betydningsstrukturer og/eller elementer heri, der virker gennem de enkelte subjekters ufrivillige, men spontane forhold hertil. At gå ind i en opløsning heraf, i perspektivet et "mulighedsforhold" (GdP) - den menneskelige mulighedstype - vil da være ikke bare et kognitivt arbejde vedrørende en teoretisk gennem-brydning af, at en bestemt "værdi", i dets eksisterende teoretiske, praktiske og empiriske udlægning, er af fremmedbestemmende historisk art, men det vil også være en 'emotional praksis', idet værdier altid

kognition, emotion og handleevne-relationen er her revet fra hinanden og erstattet af en ideologisk karakterstruktur, der nedsænker individet i sig selv som dets egen spændetroje - fremfor alment at virke for individets personlige udvikling som udvidelse af dets råderet over fælles relevante livsbetingelser med andre.

Det er således overvindelsen af den eksisterende sagslige splittelse, os som individer imellem, og skaben historie herudfra, der er selve den Kritiske Psykologis almene opgave; og i den grad dette lykkes bliver den Kritiske Psykologi til almen psykologi per excellence. Dette er også en overgang fra centersuveranitet som dominerende samfundsmæssig anordning, der kalder mennesker til orden under fremmede forhold, til etableringen af plurale centra - formidlet gennem strukturel hegemoni - der som flerhed har et indholdsmæssigt samarbejde ud fra de krav, som totaliteten af den samfundsmæssige produktionsproces stiller for udviklingen af den 'frie og alsidigt udviklede personlighed' (Marx). Den Kritiske Psykologi er da også kun kritisk, fordi dens genstand er kritisk, i krise, og når dette overvindes, ja så falder det givne kritiske selv væk, hvad der omvendt netop fordrer det almene standpunkt som bevægelsens retningsbestemmelse.

F.Haug (FKP 26/1991) har søgt en bestemmelse heraf. Og hun finder tre elementer for en sådan teoretisk-empiriske praksis: for det første drejer det sig om et grundlag af fællesejendom; for det andet at udviklingen af produktivkræfterne må indeslutte deres videnskabeliggørelse; og for det tredje om den politiske revolution som den fuldstændige omvæltning af samfundsanordninger og dets aktører.

Anvendes ovenstående målbestemmelse på den Kritiske Psykologis historie, så må man sige at forudsætninger for et direkte arbejde hermed er blevet udviklet. For det første er splittelsen os hver især imellem - og som den Kritiske Psykologi også selv har været med til at reproducere (af de tidlige nævnte grunde) - ikke længere det dominerende træk ved kritisk psykologisk virksomhed. Ligeså heller ikke ift andre, der ikke forstår sig selv kritisk psykologisk. For det andet er demarkationslinierne mellem det at være indenfor/udenfor og oppe/nede - der altid følger i kølvandet på splittelseslogikker - heller ikke længere determinerende anordninger.

Eksterne udviklingsforhold for den Kritiske Psykologi.

At tale fra et Kritisk Psykologisk standpunkt af 'strukturel psykologisk hegemoni' er ved første øjekast - som tidligere nævnt - en tvivlsom affære. Det er jo ikke det, der er under hastig

griber fat i individers sansekerner og dermed i følestrukturer. Tids- og proces-aspektets materielle karakter vil da - fremfor hidtidig døds-stivhed - stille sig som fornyet handleevne-opgave at varetage specifikt og konkret.

udvikling rundt om os. På den anden side træder noget nyt aldrig til at starte med frem som et massefænomen (jvf F.Haug 81/Udkast).

Selve standpunktet skal da også revideres derhen, at det er en mulighed indenfor rækkevidde, hvis det er muligt at skue tilstrækkeligt langt frem ift de betingelser, der samfundsmæssigt indbinder psykologien som fag, profession og videnskab. Fra et sådant standpunkt vil det så også kunne gøres begribeligt - og begrundeligt - hvad det er muligt at gøre for hver "mig", for og med de grupper, der er, samt hvad man må gøre.

Jeg skal starte med det videnskabelige.

Den Kritiske Psykologi er uden tvivl - selv om den er over 20 år gammel - det eneste grundlæggende nye indenfor psykologien som videnskabelig disciplin. Hvad der ellers foregår af forskning er psykologiske enkeltdiscipliners stadige ajourføring af sig selv på et ahistorisk og eklektisk grundlag. Vel er billedet også her forandret de sidste 20 år, men det er en formæssig forandring fra det 'akademiske' til det 'psykotekniske', fra almen dannelse til erhvervsmæssig uddannelse - og psykologien er på dette grundlag tilbage til sine opståelsesbetingelser i slutningen af sidste århundrede, blot er vægten flyttet fra forskning indadtil til påvirkning udadtil. Man må derfor også tale om en "erodering" af den psykologiske disciplin, idet den er ved at tabe sin egen historie i kraft af, at denne ikke synes at lade sig videreudvikle.

Aktuelt synes psykologien som universitetsanliggende også kun at overleve i kraft af et villigt beredskab til at lade sig erhvervskvalificere, hvor den uddannelsesmæssige og forskningsmæssige struktur bygges op omkring umiddelbar brug af psykologisk viden⁵. Dette er i sig selv ikke problematisk, men det bliver det, når den grundlæggende samfundsmæssige struktur er grundlæggende forkert set fra et menneskeligt og medmenneskeligt

⁵ Der synes at tegne sig et skift i den traditionelle psykologis udviklingsretning. Sociologiseringen fra 60-erne, hvor det psykiske søges forklaret gennem tilbageføring til specifikke samfundsmæssige forhold, er afløst af en "kulturliggørelse" af psykologien, hvor det "abstrakte menneske" - der ikke eksisterer, jvf Seve 78 - tematiseres mhp dets dannelsesproces som samfundsbærer. Et sådant "idealmenneske" eksisterer dog kun i de elfenbensbårne forskeres egen fantasi om civilisatorisk betydningsfuldhed. Det er en tendens, der ikke kun lader sig betragte indenfor psykologien. Overhovedet humaniora og hele det samfundsvidenskabelige område griber stadigt dybere efter det i individet, der overlever det samfundsmæssige - og hvis ikke dette skulle være kulturindividet, hvad så! Kulturindividet er dog en lige så "utilladelig abstraktion" (Marx) som begrebet om det abstrakte menneske.

udviklingsstandpunkt. At det heller ikke er nok bare at bruge viden er den anden sag, der senere skal vendes tilbage til.

Klinisk Institut udgør ikke nogen undtagelse herfra. Man tager velvilligt imod kliniske "tilfælde", men nøjes med en basal brug heraf til karieremæssig videreuddannelse, i ånden at være et partial-humanistiske supplement til psykiatrien - hvilket nok også er grunden til at Klinisk Institut fra tid til anden hænger i en tynd tråd. Det, der nemlig kræves fra det etablerede samfund, er nye mere effektive behandlingsformer i bred målestok, og på dette område ydes absolut ingenting.

Psykologien som fag, som producent af viden.

Nok bruges psykologisk viden i stor - og stadig større udstrækning - indenfor det private erhvervsliv og indenfor statslige og arbejdsmarkedsmæssige organisationer, men det er til menneskelig strukturtilpasning: hvad skal man tage højde for hos arbejderne, når man ønsker at ændre en arbejdsstruktur, hvordan finder man den rigtige mand til den rigtige post osv osv. Det er omkring denne læst, at man også kan nøjes med bachelor-psykologer, omend sådanne for at blive i job må søge videre kvalificering indenfor andre mere teknisk betonende områder. En ny slags mellemledere er under udformning.

Psykologien som profession.

Den gamle tredeling - arbejds-, pædagogisk- og klinisk psykologi - har fået en lillebror, der sikkert nok skal vokse sig stor: de privatansatte og de selvstændige. Det er også på dette sidste område, at der er de virkelige muligheder for ekspansion - de andre områder vil med velfærdsstatens udtynding gå tilbage. Den nye studieplan med de mange grene er også udtryk for, at nye professionsområder tilbyder sig respektivt kræves fra omgivelserne side.

Af særlig betydning for professionen er de seneste tiltag til en egentlig markering af psykologisk kompetence: indførelsen af en intern autorisationsordning og en tilsvarende bestræbelse på at få beskyttet begrebet "Psykolog" under en sygesikringsordning. I sammenhæng hermed skal også nævnes tendensen til at søge etablering af "faglige selskaber" - sammenslutninger omkring specifikke teoretiske/praktiske arbejdsemner - som nu er begyndt at dukke op rundt om i PsykologForeningen. Det er positivt, at psykologer idag aktivt synes at organisere sig på et fagligt niveau, men man må ikke glemme, at der for det første er meget stands-ånd over det, der foregår nu. Det handler om, at psykologien/psykologer aldrig rigtig, i højborgerlig betydning, har været accepteret som 'akademisk virke', hvor tendensen til fritstilling trækker en deklassering med sig, der dog i anden omgang kan undgås og imødegås via satsning på en "ny" stands dannelse. For det andet er det organiseringer, der væsentligst er defensivt båret, altså båret af forsøg på fastholdelse af en allerede udviklet faglighed. Der lægges derfor op til fornyet konkurrence psykologer imellem, med mindre det gøres muligt at arbejde med niveauet over i form af den almene psykologis almene

gennemslag.

Bestræbelserne ift en sygesikringsordning har hidtil ikke båret frugt. For det første vil en sygesikringsordning - fri adgang til psykolog - slå bunden helt ud af de offentlige kasser; for det andet er der ikke tilstrækkelig uddannede psykologer hertil; og for det tredje er det et konfliktområde ift den psykiatriske faggruppe, hvor Sundhedsministeriet har lagt op til, at psykiaterne og psykologer først skal finde en enighed, blandt andet omkring en fælles psykoterapeutisk uddannelse, før der kan gås videre (jvf forslagene hertil i DPS 89 og DP 89). De udkast, der har været hertil, og som for tiden er lagt på is, har i store træk fulgt den klassiske diagnostik fra Kraepelin, som psykiatrien bygger på, suppleret med den psykodynamisk/psykoanalytisk behandlingsfilosofi. Ved siden af dette søger PsykologForeningen så at få Sygesikringen "Danmark" til at gå ind i området. Alt i alt vil det ende med, at psykologien for alvor, på det kliniske område, 'bygger sig ind' som psykiatri: visitation og diagnostisk-dynamisk bestemmelse af det "sygdoms-inficerede individ", og eventuel henvisning til et nærmere bestemt antal behandlingsgange hos enten psykolog eller psykiater. Herudover vil der så parallelt være et privat område, hvor man for et beløb mellem 500-1000 kroner kan købe sig til en psykologtime. Som det siges idag: ej gå under en kr. 510,50 for vi skal konkurrere på kvalitet, ikke på kvantitet. Alt andet vil være uværdigt og med til at svække vores omdømme (PsykologNyt nr.23, s.821 / 1990).

Eet er at lavtlønnede, bistandsklienter, pensionister mfl, samt alle de der ikke privat (kan) forsikre(r) sig, er udelukket fra det private marked - det er næsten at vente i en nyliberal tid. Hvad værre er, at psykiatriens visitation stadfæstes og udbredes videre på det psykologiske område, idet denne er uforenelig med den menneskelige syge, der netop går i konflikt, når det ikke er klart for nogen, hvad det lidelsesfulde problem handler om. Det ved man også først bagefter, og som fremtidig brugbar form kun som "social diagnostik".

Denne "delen kunder mellem psykologer og psykiatere" er imidlertid også dybt problematisk, idet psykiaterne aldrig har haft og aldrig kan få nogen indholdsmæssig kompetence på det alment-psykologiske område i kraft af deres biokemiske og social-medicinske indfaldsvinkel. Men omvendt er det dem, der idag har en formaliseret kompetence på området i kraft af den tidligere etablering af psykiatriske anstalter til de mennesker, der hverken har kunnet eller vil tilpasse sig flere urimeligheder - for så at få den værste: psykiatrien selv.

Ligesom den psykologiske disciplin er ved at erodere, vil den anvendte psykologi indenfor det kliniske område også gøre det. På den ene side vil der blive brug for flere testere (bachelors?) - det var også sådan den kliniske psykologi fandt vej ind i psykiatrien - men nu som visitører på gadeplan. På den anden side vil der blive opbygget en markedsorienteret og hierarkisk styret psykoterapeutisk uddannelsesstruktur, som mere eller mindre vil

leve af at uddanne og manipulere hinanden for statslige subsidier.

Ved siden af dette vil så være distriktspsykiatrien, der - i den grad som den opbygges særskilt fra psykiatriske afdelinger (som fx i Viborg Amt) - muligvis ad åre kan overgå til psykologiske rådgivninger. Men dette vil næppe blive tilfældet, idet psykiatergruppens strukturelle magt er stor, bundet som den er til varetagelse af det borgerlige samfunds beskyttede livsnerve.

Derimod kan man sige, at netop opbygningen af psykologiske rådgivningscentre - en parallel rådgivningsstreng ved siden af psykiatrien - er en mulig almenhed. For det første er der pt et politisk flertal herfor. For det andet har psykiatrien selv givet bolden op hertil i kraft af en ret stabil tendens til, at psykiatrien bestemmes som varetagende de "psykisk syges problem" (DSI Rapport 88.06, 89.09 og Sundhedsministeriets temaplanrunde 1989-90). Opgaven er derfor at modvirke en (somatisk) sygelig-gørelse af mennesker, der står i psykiske konfliktsammenhænge. Men hertil kommer nu også en kamp indadtil i den psykologiske faggruppe, idet det må imødegås at psykologien primært bygger sig op som et liberalt erhverv, udgående fra selvtilstået og hierarkisk funderet psykoterapeutisk kompetence-forlangende. Det er tidligere nævnt, at der er for få psykologer til den aktuelle problemmasse, men problemet er slet ikke så voldsomt, hvis det vil lykkes at bryde med det restriktive psykoterapeut-koncept, der består i steril agenterapi og behandlergruppens afskærmning sig mod brugerne, klienterne eller patienterne.

Ovenstående skal ikke forstås derhen, at man skal overlade de "psykisk syge" til psykiatrien, men kun at man fra et standpunkt udenfor psykiatrien må forlange humanisering, dialog og brug af relevant psykologisk viden af psykiaterne. Mao at psykiatrien aktivt bruger den almene psykologiske viden, der er om psykiske problemer, også i deres arbejde. Samtidig må psykologien - og her specifikt rådgivningscentrene - opbygge deres indfaldsvinkel således og så omfattende, at en overgang til psykiatri/psykisk sygdom ikke kan finde sted.

Samlet om den etablerede psykologi.

Den etablerede psykologi har ikke rigtigt længere noget at tilbyde, om den overhovedet har haft det, overfor de opgaver, som udviklingen af det menneskelige stiller fra hvert vores standpunkt. Den kan allerhøjest, hvad den også er begrundet i, passe sig til og underlægge sig dominerende sociale strømninger. Og dette vil fremover ikke være nok i en verden, der bliver mere og mere psykisk, i kraft af hverdagslivets stigende parcellering. Brugbare tolkninger vil lige så godt kunne komme fra anden side - desværre nok fra politisk reaktionær side. Her vil den traditionelle psykologi så stå som humanismens bannerfører - men den vil være tandløs for gennemsætningen af et virkeligt humanistisk samfund. Denne kritik kan synes unfair mod en humanistisk tradition, men kræver denne nok af sig selv på det punkt, hvor det kan blive nødvendigt også at slås for det brede grundlæggende liv for os alle sammen?

Den traditionelle psykologi - og dens bærere - går mao en skærpet intern konkurrence og afmagtssituation i møde. De gamle herindenfor skal nok klare sig - på nær de, der hænger yderligt i stillingsstrukturer, der mest af alt vil få brug for - ja en ordentlig psykologi til at rejse hovedet med.

Og her kommer den kritiske psykologi så ind på ny.

II: SOLIDARITET OG AFVÆRGEFORMER.

Det er tanken i det følgende at gå specifikt ned i emnet. Ikke mht at skabe en teori om "Solidaritet og afværgeformer", men kun at skitsere nogle grundlæggende forhold, der kan have betydning for en orientering indenfor området. En egentlig teoridannelse er også kun mulig på grundlag af en rekonstruktion af, hvordan selve feltet "Solidaritet og afværgeformer" hidtil er betrådt og konciperet indenfor den Kritiske Psykologi. En sådan skal ikke ydes her.

Udgangspunktet skal tages i arbejdets dobbeltkarakter, som dette er udviklet begrebsligt hos Marx. Og grunden hertil er, at det er denne dobbeltkarakter i dens kapitalistiske udviklingsbestemmelse, der overhovedet skaber problemet med ikke som samfundsmæssigt kollektiv at kunne gribe og udvikle virkeligheden sammen, men som tidligere nævnt splitter os overfor praktiseringen af den fælles handlen til fælles fordel.

Kigger vi først på arbejdets dobbeltkarakter af at være produktion af brugsværdi og bytteværdi, så er problemet med det borgerlige samfund, at bytteværdien har selvstændiggjort sig som kapital, der har fået lov at blive såvel formål som eget motiv. Det brugsværdiskabende er i denne form sekundært, selv om det stadig er bærende for bytteværdien. Modsigelsen kan stilles op på følgende måde: uden brugsværdi ingen bytteværdi, men så snart bytteværdien er der, så underkendes brugsværdien. En almen overvindelse heraf er at se derhen, hvor den værdiskabende aktivitet ophører med at være samfundets regulerende bestemmelsesmoment (jvf F.Haug FKP 26 / 1990). Dette vil så også sige, at det værdiskabende i form af kapital, i ren eller afledede former, ikke kun skal undgås, men derimod fremmes nyttigt for den langsigtede udviklingen af produktionens brugsværdiskabende side, herunder reetablering af menneskets forhold til naturen, hvilket er den nødvendige genetablering af menneskets egen natur som naturligt samfundsmæssigt væsen. Dette betyder igen, at demokratiske indflydelse på kapitalforhold er en uomgængelig nødvendighed, både i produktions-, udvekslings-, distributions- og i konsumtionsprocessen, som er de fire procestyper, som det totalsamfundsmæssige strukturerer sig igennem på samfundsniveau (Marx 74). Der må mao skabes en fælles planlægning af selve samfundets reproduktionsform, og det i retning af samfundens selvbestemmelsesproces - snarere end i kapitalens egen valoriserings-imperativ, der tvinger den til at "slå ned", igen og igen og fra oven og sig selv nok, der hvor der for en tid er ekspropriationsmuligheder af jordens fællesskaber.

Restriktiv og almengjort handleevne.

Går vi fra det samfundsmæssige, under formen af bytteværdiens overherredømme, til det individuelle, så støder vi på en analog modsigelse på handleevne-niveau: forholdet mellem restriktiv og almengjort handleevne. Det er vigtigt - som F.Haug også har gjort

opmærksom på - at se dette som en modsigelsesfuld begrebsanordning indenfor det restriktive alternativ, idet det restriktive henviser til den selvskadende karakter omkring konfliktløsning gennem anerkendelse af bestående herskabsforhold. En overvindelse af det restriktive kræver derfor ikke en eller anden partitaget for en normativ forlangt selvdisciplin, fx at undgå at falde ned i det restriktive, men det kræver først og fremmest en retning mod en ny form, hvorunder den søgte overvindelse af udleverethed ikke længere er bestemmende moment. Som modsigelsestype kan vi sige, at vi står med en "urolig modsigelse", idet det netop drejer sig om en klar utilstrækkelighed i en utilstrækkelig situation, hvor det urolige kommer fra, at det vanskeligt er muligt at fastholde form-indholds-spændingen som kontinuitet: det nye er der ikke endnu, og det gamle truer hele tiden med at falde væk!

Om solidaritet og afværgeformer.

Emnet eller begrebsparret "solidaritet og afværgeformer" kan - som modsigelsesforhold - anskues som ovenstående handleevne-modsigelse. Stedet er bare ikke det alment individuelle og samfundsmæssige niveau, men formidlingsniveauet - dvs niveauet af interaktive forhold, interpersonelle relationer og kooperative processer - mellem os som individer indenfor de borgerlige forhold. Trækkes bestemmelsen med fra tidligere, at den form vi står i idag, er formen af betinget fremmedbestemthed, hvilket er en egentlig dynamisk begrænsende sammenføjning af forening og isolation, så kan man sige, at det man reelt-indholdsmæssigt har sammen er overlejret af noget andet, der har sit eget liv, hvilket også betyder, at det 'oprindeligt indholdsmæssige' selv bliver bestemt heraf. Set herfra kan man sige, at solidaritet og afværgeformer er een, af sikkert flere, former, hvorigennem forening og isolation bevæger sig. Kan man derfor finde dennes - og de typiske andres - reproduktionslogik og finde hvad der bryder ud herfra, så har man også samtidig fundet en murbrækker ned i den mere grundlæggende fremmedbestemt, som livet leves ovenpå.

Set fra det enkelte individs standpunkt må man stå i en situation, hvor ens stressberedskab er fremme som subjektiv følelse. 3.persons-processer, der ligeså kan være af mere eller mindre dynamisk ubevidst karakter, hvor bestemte ting enten passivt eller aktivt ikke får plads i den bevidst formidlede kontakt til andre og ens omverden som sådan, dominerer. Man står med et forsvar, der både sikrer een mod at tabe sin handleevne, ligesom dette - desværre - også i større eller mindre grad forhindrer een i en ren indholdsmæssigt-funktionel afklaring af interesser. Det er derfor ikke muligt bare at "skrælle" et forsvar af, for at finde den "rene" vare inde bag ved. Man finder allerhøjest en "vrangside", som man kan være lige så fremmed overfor, som overfor det forsvar man måtte have. På den anden side er denne vrangsside det, der måtte have, når et forsvar også er der. Og alene af denne grund kan det være vigtigt at udstyre sig med evnen til at tage imod chock, når man søger at bevæge sig ud af det gamle "beskyttelsesrum". Man er her slet ikke den man tror

man er. At udholde en vrangsside er derfor et vigtigt handleberedskab at sætte sig op til; det kan være at ville se sin skæve side, mærke når man flygter, dukker sig, eller at være sin egen akavethed. Men herudover også at udholde dets eksistens som et formidlingsforhold mellem mig og andre. Altså ikke flygte fra isolationen til foreningen med andre, idet denne på det foreliggende grundlag er sat som ligeså indholdsmæssigt ubestemt og imaginær på det nye grundlag, hvis platform først skal skabes, udvikles. Det er derfor også muligt at tage fat på den forening, man måtte have med andre, for herigennem at nærme sig, hvad der får lov at isolere sig bag om ryggen på een.

På det interaktive niveau vil de specifikke forsvarsformer - som altså er en fastholdelse af det liv man kender, indtil det er muligt at udvikle det videre - vise sig ved det, der ikke finder vej ind i den bevidste "intersubjektive forholdemodus" (Holzkamp 90). Set fra den enkeltes eget standpunkt vil det være de forhold, der spontant berører een, uden at disse også får lov at blive fastholdt. Sådanne blindt virkende eller tabuerede "pletter" kan endda danne fælles værdsatte komplekser som bestemte 'indforståetheder' om, hvad livet er, når det har værdi. Sanktionerede fjendebilleder skriver sig ind på et sådant plan, ligesåvel som 'meninger om andre', som er overleveret fra anden side end de berørte selv, hører hjemme her. Som "pletter" må også regnes fascinationsstrukturer som gentagelsesakser, man blindt sanser med uden at kunne have bevidsthed på. Det er længslen efter ens egen halvdel, som man får øje på gennem, hvad den anden kan være for een. Dermed ikke sagt, at sådanne processer ikke kan være "sammenføjning af de gode, de fede", men kun at det sagslige indhold, der er det fremtidig afgørende, kun ligger som en potentiel mulighed, der kræver videre arbejde for udvikling.

Om det "frasatte" mødes i den ene eller anden form, så er perspektivet med deres indoptagelse alene i den retning, hvor man kan forholde sig frit til hinanden. Det er at mødes der, hvor man spontan har et frivillighedsforhold sammen - for kun her er der rum for at forstilletheden, de 3.tredje-personsprocesser der tvinger een ned i det gamle, selv kan få bevidst formidlingskarakter. Men de får det ikke af sig selv - kun gennem konflikt! - hvad det følgende fortæller. Desforuden må medtænkes (jvf tidligere), at dette også kræver etableringen af en ny social form for menneskelig sameksistens, idet de netop er begrundet i, at den hidtidige, den gamle, på restriktiv vis var selve deres begrundelse.

Den etiske udfordring.

Om der gribes fat i isolation eller i forening, så er det i begge tilfælde greb på et interaktivt, interpersonelt eller kooperativt niveau, hvorpå andres konflikter også bevæger sig. Dette skaber en særlig konflikt mellem de involverede "generaliserede andre", idet man ikke kan gribe efter hinanden som almene individer, idet man først når det alment menneskelige, når man har grebet hinanden på almen vis.

i den grad

jvf Ute i Dreier 79, s. 243 mht. sandsynlighedsniveau af hinanden efter såvel universitetsmæssig under sønnen som i sin hustru/hjælper

Konflikten kommer fra, at almenførelse af det enkelte individs livsvirksomhed nødvendigvis må antage overindividuel karakter, for kun således er det muligt grundlæggende at ændre på de samfundsmæssige forhold, der fastholder og eventuelt aktivt fastlåser livsvirksomheden til udfoldelse under betingelserne. Men dette kræver en "griben ud efter" medkollektivistisk, som selv er splittet i deres livsvirksomhed. Når almenførelse er en bevægelse "indenfra og ud", det er det særlige indhold i den gamle form, der bryder med formen, så mangler der mao et "sted", hvorfra man i sikkerhed, i retning mod det nye, kan gribe fælles. Dette stiller den enkelte overfor opgaven alene at måtte søge ud af sin aktuelle betingelsesstruktur, omend det samtidig kun vil være det fælles greb om det udviklelige i denne, der overvinder den. Som sådan, under klasse-mæssige betingelser, står den enkelte derfor med en "uroelig modsigelse" imellem sig og sin samfundsmæssige omverden. Og det må vove at kontakte denne - egentlig se som etisk udfordring at der er erfaring at gøre, og at kun ukueligheden holder een i kontakt hermed (se L.Lauritsen 1990).

Smutter dette, dvs det ikke er muligt at holde modsigelsen - og det heri udviklelige, det begrænsende, det mystificerende, det imaginære mv - i bevægelse som genstand for sit eget selv, så kastes man da også ned i det gamle, til en af dets to usanselige sider: enten indenfor betingelserne hen imod en ny niche, hvor man kan være i sikkerhed til næste flugtforsøg stiller sig som opgave, eller ud af dem, med andre der gør det samme, men her bliver det standpunkt, hvorpå man mødes, en "luftig" affære. Hvad der alene kan forhindre, at den etiske udfordring smutter, udebliver mm, er da også satsningen på sammen at skrive historie - og som det formuleres af de radikale New York-er marxister: hver enkelt må gøre verdenshistorie (Holzman mfl 88). Teori har i denne sammenhæng til opgave at sandsynliggøre på begrundet vis, hvor og hvordan dette alment er muligt.

De to niveauer i arbejdet: det kollektivt-samfundsmæssige og det individuelt-strukturelle.

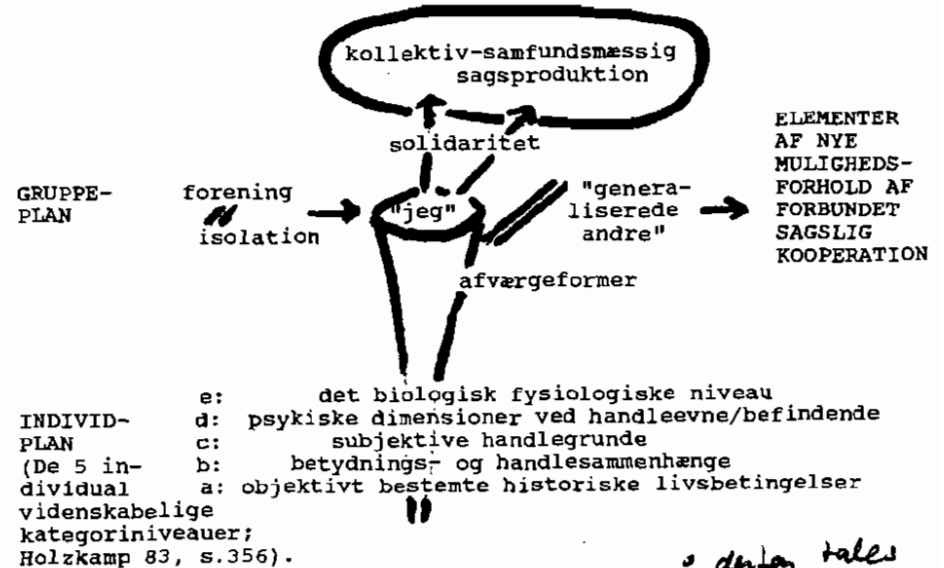
Samlet må der opereres på to niveauer: et personligt-kollektivt niveau indenfor det totalsamfundsmæssige, der handler om selve sammenhængen, og hvad denne er i kraft af dens arbejds-genstand indadtil og udadtil; og et andet strukturelt-individuelt niveau, omhandlende den enkeltes her indenfor. På begge niveauer må man tale om forskellige typer af noget udviklet, der eventuelt som fastlåstheder dynamisk kan forhindre en fælles åbning og forbundethed om almenførelse af de samlede involveredes livsvirksomheder. Sådan er det i det store, og sådan kan det være i det små. Men det kan også være og gøres til genstand for menneskelig virksomhed.

Opsummering og perspektivering.

På det personligt-kollektive niveau er der blevet talt om modsigelsen mellem forening og isolation. Og modsigelsen mellem solidaritet og afværgeformer er blevet bestemt som en af de

former, hvorigennem et almentgørende arbejde hermed kan finde sted fra hver "mit" standpunkt ift andres.

Skematisk således:

Den må derfor tales mid i det.

Det sagsligt-indholdsmæssige er her repræsenteret som fraværende respektivt som imaginært sammensat. Sagen er altså at udvikle sagen. Og her må det være muligt at tale om en mellemtilstand, som en åben produktion af sagen mindst må resultere i: en tilstand hvor man ikke er fremmed for hinanden - og dette ud fra, idet det ikke er muligt at tænke fra et subjektstandpunkt alene. *da*

Sagen, i denne betydning at være genstand for fælles arbejde, kan da bestå i samlet at studere, hvad denne "sagsløse" sag kaster af sig, når den gøres til genstand for praksis af hver enkelt og af gruppens virke herom. Og dette vel vidende, at sagsløse sager ikke findes på et menneskeligt niveau.

Som sådan er ovenstående at se som en bestemmelse af en betydningsstruktur for arbejdet med solidaritet og afværgeformer. Og her er det vigtigt at bruge denne som redskab for tanken, ikke som sit eget subjekt: dvs middelbar brug i overensstemmelse med genstanden, der først og fremmest er fremmed, endnu uden for formidlet greb, samt at se det hermed producerede i sit betingelsesgrundlag hos hver især. Perspektivet er sagen i den form, der bæres af frivillighed mennesker imellem i frihedens og

arbejdets billede; det er overvindelsen af hidtidig abstrakt forening og isolation i retning fælles mulighedsalmengørelse.

Hid. om afværgen:

Holz kamp 73: magis.
fremmedbestemt.

Ute 76-76: vika

Holz kamp 81-82: selektivitet/
uafhængighed

Holz kamp 83: selektivitet

REFERENCER:

- Birck-Madsen, K: Terapi, samfundsform, subjektivitet, Kua 1986; Kollektive forformer..., Forum nr.1 / 1987.
- Dreier, O: Den kritiske psykologi, Rhodos 1979.
- DP: Dansk Psykolog Forening - forslag til uddannelse i psykoterapi, samt rapport om drøftelserne med Dansk Psykiatrisk Selskab, februar 1989.
- DPS: Rapport fra Dansk Psykiatrisk Selskab vedrørende videreud dannelsen i psykoterapi, bestyrelsen 6.3.1989.
- DSI-Rapport: Psykiatrien under omstilling, 88.06; Forsøgsvirksomhed i primær sundhedstjeneste, 89.09.
- Haug, W.F: Individets borgerlige privatform og samfundets omver verdensform, i Dreier 79; Hält das Ideologische Subjekt Einzug in die Kritische Psychologie, FKP 11, 1983.
- Haug, F: Opfer oder Täter, Das Argument 124/1981; En kritisk-psykologisk analyse af sociale relationer og samfundsmæssige forhold, i Dreier 79; Dialektisk teori og empirisk metodik, Udkast 1/1981; Wozu widersprüchliche Begriffsbildungen?, FKP 26/1990.
- Holz kamp, K: Sinnliche Erkenntnis, Athenäum 1973; Kan der være en kritisk psykologi indenfor rammerne af den marxistiske teori, i Dreier 79; Grundlegung der Psychologie, Campus 1983, Über den Widerspruch zwischen Förderung individueller Subjektivität als Forschungsziel und Fremdkontrolle als Forschungsparadigma, FKP 26/1990.
- Holz man, L & Polk, H (red): History is the cure, Practice Press 1988.
- Intro-oplæg / Kalle, Claus, Anne, Inge, februar 1989.
- Lauritsen, L: Etik mellem afmagt og magt, Paradigma 4 / 1990.
- Marx, K: Økonomi og filosofi, i V.Sørensen: Karl Marx, Gyldendal 1973; Indledning til grundrids, Rhodos 1974.
- Nemitz, R: Antwort auf Osterkamps Kritik, FKP 9, 1981.
- Nielsen, B.S & Nielsen, E (red): Socialisationsforskning. Senkapitalisme og subjektivitet, Borgen Basis 1978.
- Osterkamp, U: Die Funktion der Psychologie für die Arbeiterbewegung, FKP 8, 1981; Ideologismus als Konsequenz des Ökonomismus, FKP 11, 1983; Individualität als Verantwortungslosigkeit gegenüber anderen?, FKP 26 / 1990.
- Seminarindkaldelse/oplæg: Solidaritet og afværgen i praksis, Det 14'ene kritisk psykologisk seminar, Indput 1 / 1991.
- Sève, L: Marxisme og personlighedsteori, Rhodos 1978.

referat fra det 14'ende kritisk psykologiske seminar om

**solidaritet og afværge-
former i praksis**

afholdt på Hillerød Børnehaveseminarium d. 8-10 feb. -91.
.....

Hillerød Børnehaveseminarium viste sig at være et nærmest perfekt sted at holde seminar; ikke blot var faciliteterne gode (svømmehal, gymnastiksal, kantine, køkken etc), men også arkitekturen var velegnet. Og så er sådan nogle pædagogstuderende jo så kreative, så der hang, stod, sad og lå underlige skulpturer overalt. Faktisk var vi så glade for stedet, at den nye planlægningsgruppe allerede har booket stedet til næste seminar.

Vi var i planlægningsgruppen på forhånd lidt nervøse for at der ikke skulle dukke så mange op. Dels er emnet tæt på vores eget liv, hvilket ikke mindst må være skræmmende for de, der ikke kender de andre seminardeltagere; dels lægger emnet og formen ikke op til at man kan få en viden "serveret", som man umiddelbart kan overføre til studiebrug. Der dukkede da også "kun" 22 op, hvilket er lidt færre end sædvanligt. Men netop det relativt lille antal deltagere passede fint til formen (vekslende smågrupper og plenum) og gav en god stemning. Det gjorde det også nemmere at tage fælles beslutninger om såvel struktur og indhold som det praktiske.

INDHOLDSREFERAT: SOLIDARITET OG AFVÆRGE.

(Pga. arbejdsformen blev emnet belyst fra mange forskellige vinkler, så det følgende indholdsmæssige referat er desværre ikke dækkende for alt, hvad der blev diskuteret. Ikke mindst de praktisk/erfaringsmæssige sider er gledet i baggrunden. Referatet er "efterstruktureret" og "strammet op", så det kan danne basis for en videre snak om emnet.)

Ved ordet "afværge" forstås her et eller flere subjekters handlinger rettet mod undgåelse af modsætninger, der kan aktualisere eller fremme handleevnebegrensninger.

I det følgende tages udgangspunkt i funktionaliteten af afværge i sociale sammenhænge. Den afværge, der ikke umiddelbart kan forstås udfra den sociale situation kan kaldes "intrapsykisk", men det må understreges, at "den sociale afværge" selvfølgelig også har intrapsykeiske aspekter.

De modsætninger, der afværges i det sociale kan analytisk skelnes som:

1): Modsætningen mellem den måde, som subjektet oplever sig selv og den måde, subjektet ønsker, at andre skal opleve vedkommende. Altså typisk afværge af hændelser og erkendelse, hvorudfra subjektets individuelle indgåen i det sociale vurderes at komme i fare.

≡ indpasse sig

2): Modsætninger indenfor fællesskabet, hvis blotlæggelse vurderes at ville true det fællesskab, der trods disse skjulte modsætninger er til stede. *2 nøddige*

Fællesskabet kan reagere på den (umiddelbare) trussel om blotlæggelsen af modsætningerne ved at personliggøre modsætningerne til blot at være mellem fællesskabet og det individ, der forsøger at blotlægge modsætningerne i det fælles.

Afværgen kan antage mange ind- og udadvendte fremtrædelsesformer, men nogle typiske er: selektiv perception/realitetsudklamring, at hindre indsigelser (ex. ved at virke overbevisende eller ved at formulere sig "tåget"), uholdbar stædighed, at undgå "farlige" situationer, at skubbe problemet over på andre, at fremstille sig selv som sårbar. Afværgeformerne kan også vise sig på gruppeniveau, og vil da typisk (også) være i form af kollektive tabuer, ydre eller indre sydebukke, konformitet, "rygklapperi" etc., og kan da hænge sammen med gruppestrukturer præget af centrering af magt ("centersuverænitet") eller usikkerhed på, hvad man egentlig er sammen om.

Afværgens centrale funktion er *2 ved begrænset / fremstille begrænsningen af en afledning.* bevarelse af en begrænset handleevne fremfor faren ved forsøget på at overskride begrænsetheden. Faren kan subjektivt ses som havende udgangspunkt i ens egne "personlige" begrænsninger (manglende ressourcer, "fjolsomhed", skammen (-s genstand), etc.) eller i mere situationelle aspekter (fællernes "uheldige egenskaber", manglende materielle muligheder etc.). *2 afsløring. En der klare aspekter / uisvare*

Karakteristisk for den situation, hvori afværgen opstår, og som afværgen reproducerer, - "den begravede modsætning" - er manglende udvikling. Både på det individuelle og det fælles niveau optræder stagnationens gentagelser, "tvangshandlinger" og kedsommelig forudsigelighed. Derudover sker mødet menneskerne imellem indenfor konflikten begrænsende former - hvori man er adskilt - fremfor over og igennem modsætningen/forskellene hhv. den i fællesskab afklarede genstand.

Et fællesskab, der er præget af sådanne "begravede" konflikter kan karakteriseres som "pseudo-solidarisk", idet de "officielt" erklærede fællesinteresser for den enkelte blot fungerer som dække for de individuelle interesser. Herved har de andre subjekter tendentielt kun interesse for den enkelte ved deres "brugbarhed" ift. dennes individuelle interesser.

Dette karakteristikum indebærer en (igen: tendentielt) manglende interesse i den andens udvikling og velbefindende; da udviklingen af det fælles ikke (umiddelbart) er den enkeltes interesse, og mere "diffust": det er ikke til at få øje på den anden som et "medmenneske". Herved oplever den enkelte ikke den tillid og velvilje, der er det nødvendige grundlag for at stå frem med egne svagheder og tvivl.

For at indkredse de muligheder subjektet har for selv at forholde sig til egen afværge er det nødvendigt at præcisere en skelnen mellem afværge og afværgeform.

Ved afværgeform forstås en selvstændiggørelse af afværgen, således at selve afværgen kommer i stand uden subjektets bevidsthed herpå; så at sige bag om ryggen på subjektet. En sådan selvstændiggjort form peger tilbage mod en historie, hvor subjektet har befundet sig i "låste" situationer, hvor selvstændiggørelsen har haft en funktion hhv. der ikke har været rum for (bevidstheden om) et mulighedsforhold. Selvstændiggørelsesprocessen kan måske forstås som udviklet gennem "angsten for angsten". Ved den selvstændiggjorte afværge afværges også de muligheder, der eventuelt måtte ligge i situationen; vurderet udenfor "formen" måske endda temmelig nærliggende muligheder.

3 ubehagelighedsundgåelse

Hvor afværgen ikke har antaget selvstændig form fremtræder den for subjektet som en handling, og derved også som en handlemulighed. Hvadenten der fra subjektets standpunkt anes andre muligheder eller ej, er det herfra muligt at forholde sig til andre muligheder; at realisere, opføre eller skabe dem.

Da afværgen, og især dens selvstændiggjorte former, ofte umiddelbart fremstår som et personlighedstræk, ligger det lige for for en udenforstående at betragte afværgen som begrundet i den afværgende som person, hvilket umiddelbart fører mod en usolidarisk forholdemåde præget af overbærenhed, nedvurdering, udgrænsning eller kontekstløs kritik, hvilket kan stille subjektet overfor opgaven at "skamme sig", "tage sig sammen", "lade være med det" etc.

Hvis en eller flere udenforstående finder den enkeltes afværge hindrende for udvikling og arbejde, eller en gruppe oplever sig som begrænset af fælles afværge, og ønsker at bidrage til opløsning af afværgen, er tre veje at se:

- ① At tage problemet om afværgen op som et fælles problem på en solidarisk måde, dvs. en måde hvor subjektet anerkendes. I dette tilfælde vil det betyde at anerkende afværgens subjektive begrundethed - hvadenten denne hovedsageligt ses at ligge i subjektets historie eller i selve situationen.
- ② Så vidt muligt at overflødiggøre afværgen gennem at fremstille handlemuligheder, såvel i disses indholdsmæssige som "relationelle" aspekter. "At give rum".
- ③ For erkendelse af "hvad der er på tale" gælder at "historien er måden at tænke om de former, hvori der spontant tænkes". Denne historie kan være på flere niveauer: samfundsmæssigt, gruppemæssigt eller individuelt, og kan ses som "den store historie" (den relevante skabelses- og udviklingshistorie) eller "den lille": den enkelte hændelse/situations forløb.

Som det berøres i dette sidste punkt om historien, er der også niveauer af afværgeform, som vi har udfra det fælles samfundsmæssige grundlag. Fænomener som splittelse mellem kognition og emotion, samt "den borgerlige privathed". Disse afværgeformer stiller sig på den ene side i vejen for fælles arbejde og udvikling, men udgår på den anden side samtidig derved et individuelt og fælles problem og en udviklingsopgave.

opløsning
veje

Ovenstående kan (mis)forståes sådan, at man i enhver gruppesammenhæng skal arbejde på at ophæve alle modsætninger fællerne imellem. Udover at det ikke er muligt, er det vigtigt også at iagttage at udvikling sker gennem modsætninger, og snarere sker gennem disses bevægelse/afklaring end deres ophævelse. Og at det ikke er muligt at klare "det hele" i enhver gruppesammenhæng. Snarere er det vigtigt at afklare, hvad man kan sammen - og hvad man ikke kan, således at den fælles arbejdsstand kan afklares. I afklaringen af, hvad man ikke kan, er det vigtigt at medtænke de (evt. foreløbige) begrænsninger, der ligger i gruppens grundlag, fx. fremmedbestemte rammer og/eller krav til produkter.

Hvis solidaritet skal være et grundforhold i fællesskabet, er det nødvendigt, at der ikke blot arbejdes på et abstrakt mål eller produkt, men også på det der ligger "nærmere" eller "imellem": udviklingen af den enkeltes befindende og handleevne.

(indholdsreferat slut)

Om søndagen blev der meldt tilbage fra "arbejdsgrupperne":
Regnbuen: kører derudad. Der er nu 18 i gruppen, og nye er selvfølgelig velkomne. (Jørn Bo: 31290278)

Forum: mødes hver anden uge, mødeindkaldelser kommer løbende i Indput. Mød op. (Jesper L.: 36303437)

Bladgruppen: "bladgruppen er død, bladgruppen længe leve". Det betyder vist nok at det overvejes at køre bladet ("FORUM for kritisk psykologi - teori & praksis") videre i en anden form - ideer og arbejds kræfter hertil er velkomne. (Torben: 39274911)

Biblioteksgruppe: Foreløbig Karsten, Frede og Helle er begyndt at samle opgaver og tekster sammen til et "bibliotek" i Studenterhuset. Hvis nogle ligger inde med opgaver omkring den kritiske psykologi, så kom ud af busken. (Karsten: 31853747)

Derudover er der fostret en ide om at beskæftige sig med børnerådgivning på kritisk psykologisk grundlag. Ideen er stadig "løs", men hvis nogen er interesseret, så kontakt Anne (31-103189).

Og så har en ny opfindelse set dagens lys: "den etiske komité". Denne skal stå til rådighed for at konflikter og problemstillinger i og omkring arbejdsgrupperne tages op på frugtbar måde. Torben og Inge påtager sig hvervet indtil næste seminar.

I den afsluttende evaluering gav deltagerne udtryk for, at de havde haft et rigtig godt seminar, og at den åbne form uden de store forkromede oplæg er værd at gentage. Hvordan formen bliver næste gang, er op til den nye planlægningsgruppe, der består af: Pernille, Aino, Kalle og Anne. Ideer til næste seminar, der afholdes d. 4-6 Okt. -91, er velkomne.

Tak for et godt seminar
 på "den gamle" planlægningsgruppes vegne; Jesper L.

Psykologer, socialpsykologi og psykoterapi

– I anledning af generalforsamlingen 1991

Af Kalle Birch Madsen

Jeg kan lidt glæde mig til Odense. Men jeg venter mig ikke noget særligt af generalforsamlingen. Ingen frygte – og egentlig heller ingen tro på snarlig forandring af standens generelle profil, psykologisk og socialt. Der er for megen usamtidighed i det hele, stadigvæk. Og alligevel! Et lille notat på et centralt område må kunne interessere andre passiviserede sjæle – til endog at møde op.

En historie

Jeg skal tage mit udgangspunkt i en bagatel af et afvist indlæg til Psykolog Nyt for ¾ år siden. Det var et kollektivt indlæg fra en alternativ psykologisk rådgivning, Regnbuen, i Studenterhuset/København. Vi havde 5 års jubilæum, og ville i den anledning godt fortælle, hvad vi nu arbejdede med, samt hvordan. Indlægget blev som nævnt forkastet. Først syltet en 3 måneder, og efter en måneds tovtrækkeri mere, så yt: det var for langt – 10% i forhold til standardstørrelsen for indlæg!

Et alternativt projekt

Som gruppe blev vi noget irriterede: I forvejen nok at arbejde med, og så også nu at måtte slås med fagfæller om ytringsfrihed. Vi opgav at komme igennem. Men har så senere arbejdet videre på området, medtagende hvad en sådan afvisning kan handle om i en større kvalitativ sammenhæng.

Det første tanken finder er et fortilfælde, en historisk parallel – for også det oprindelige fagpolitiske oplæg til Regnbuen blev i sin tid afvist. Dengang for 7 år siden var det bare Indput på KUA, der lagde ryg hertil. Her handlede det om, at Kritisk Psykologisk stof fylder for meget. Udgangen var dog – efter en offentlig disput der fyldte 5 gange mere end selve oplægget – at det blev bragt alligevel, hvorved det stiftende møde om Regnbuen kunne blive til noget.

Det i denne omgang afviste indlæg til Psykolog Nyt har pudsigt nok samme initierende akse, som det oprindelige: skabelsen af nye alternativer til det beståen-

de. Det vi nu ville fortælle om var, at der i dag er – og i snart 2 år har været – aktivitet på Folketingsplan om, og i socialudvalget flertal herfor, etableringen af et alternativ til den distriktspsykiatriske udvikling. Problemet er kun at komme i gang, videre. Det man prøver – og indtil nu uden held – er at engagere kommunerne heri. Men på netop dette område – rådgivning og terapi – er kommunerne mere eller mindre sat ud af spillet. De er stort set kun utroværdige mht. at kunne komme med et positivt udspil overfor nye »kunder«, og dette grundet i deres altoverskyggende kontrol- og bureaukrati-relation til staten. Alternativet hertil er at opbygge en rådgivningsstreng – som fællesprojekter – gennem økonomisk og politisk demokratisering via inddragelse af de sociale bevægelser, der i forvejen arbejder med problemerne.

Alt dette beskrev vi grundigt med referencer osv. – håbende at andre psykologer og psykologistuderende ville fatte interesse for sagen, og kontakte os. Det blev det så ikke til! Andre har senere skrevet om andre ideer indenfor samme område. Fint – men her kan savnes en *indholdsmæssig* socialpolitisk forholden sig. Derfor dette indlæg.

Det rådgivningsmæssige og terapeutiske

Regnbuens virksomhed indenfor det psykologiske område – vejledning/rådgivning/terapi – har altid været et tabueret stridspunkt. Ingen er nogen sinde offentligt gået i rette med, at studerende i *denne sammenhæng* arbejder på området. Tværtimod er det forbavsende at man helt har holdt sig tavs, og det på trods af at Regnbuen har været meget skarp i sin kritik af, hvordan psykologer, psykologistuderende og andre behandlergrupper ellers traditionelt arbejder hermed.

Nu er tiden åbenbart inde. I et nyligt Kritisk Psykologisk debatoplæg ses vores virke som yderst problematisk ift. Psykologforeningens etikregler. Oplægget bestemmer en modsætning mellem disse regler – specielt på punktet: kun at gå ind i opgaver man er kompetent til – og det at en studerende kan arbejde terapeutisk uden supervision. Nu skal det siges, at denne modsigelse ikke tilhører Regnbuens praksisfelt: der er ingen studerende hér, der hverken arbejder alene eller

uden supervision. Desforuden tog vi allerede i starten etikreglerne til os, idet vi finder dem ganske udmærkede.

Alligevel er der noget om »noget«, men omvendt! Med vores »anderledes« virke drager vi grundlæggende den etablerede uddannelses- og erhvervsstruktur på området i tvivl. Vores kritik gælder satsningen på at gøre den kliniske psykologi til et overvejende liberalt erhverv, hånd i hånd med psykiatrien, evt. med en fælles psykoterapeutuddannelse, samt accepten af at det psykoterapeutiske specifikt må opøves gennem egenterapi som privat lære-analyse. Vi mener ganske enkelt ikke, at psykologien som profession og fag, på ovenstående grund, lever op til basale videnskabelige krav for udøvelse af psykologisk virksomhed på fremtidig almen måde. Derfor har vi også allerede i starten organiseret os på anden vis end typisk og traditionelt mht. opnåelsen af psykologiske kvalifikationer. Her handler det om, at det ikke i sig selv er kompetencegivende at være cand. psych., eller at have været i lære-analytisk egenterapi. Ej heller ser vi autorisationsordningen som udtryk for basal kompetencetilståelse. Og dette simpelt ud fra, at det ikke er muligt at opøve almene færdigheder ud fra en selvtilstået privat-forms-forholden-sig, eller fortsat at kunne fastholde noget allerede opnået alene i en sådan. I positiv forstand arbejder vi derfor for kvalificeringen af selve *arbejdskollektivet gennem den enkelte*, hvor det er dette, der af andre kan tilstås kompetence; og dette ud fra, at det arbejde, der ydes, har relevans ift. udviklingen af den »sag«, som brugere af psykologisk erkendelse som minimum har krav på at forefinde på handleevneniveau. Det er her videnskabskravet kommer ind.

Socialpsykologi og klinisk psykolog

Vi er således havnet med to væsens-akser for udviklingen af psykologisk teori og praksis: på den ene side det socialt-strukturelle omhandlende udviklingen af selve arbejdsfeltet, og på den anden side - og som bestemt heraf - det individuelt-personlige, relateret til den indholdsmæssige kvalificering over for de, på de forskellige niveauer, givne problemgenstande. Disse to akser genfindes også på det almene niveau inden for Psykologforeningen, men her kun i form af den evige strid mellem klinikere og »andre«, og med det

kliniske som dominerende på en næsten eksklusiv måde, selv om dette videnskabsmæssigt er funktionelt underordnet det socialpsykologiske og overhovedet almenpsykologien. Denne »omvendthed« er nok begrundet i, at den kliniske psykologi har fået lov at være i fred med en almenpsykologi, der bygger på det »syge« eller det begrænsede menneske - men dette gør det ikke bedre. Tværtimod vil en fortsat accept heraf nærmest aktivt spærre for udviklingen af »positive« ledetråde til, at det »menneskeværdige« - den frie og alsidigt udviklede personlighed - kan få nogen praktisk betydning for psykologisk virksomhed.

Generalforsamlingen

Forskellige beslutningsforslag indenfor ovenstående område er vel at vente på generalforsamlingen. Sektionen af privatpraktiserende har luftet et forbud mod privatpraksis, hvis ikke man er autoriseret, ligeså er der tanken om at minimumstaksten for psykologisk arbejde skal tages for enhver pris - selvom dette for lavtlønnede, bistandsklienter, pensionister mfl. er selve den disponible »brød-på-bordet«-kapital; og også om en begrænsning af studerendes virksomhed på et psykologisk arbejdsmarked har været fremme.

Der er problemer her, det skal ikke nægtes. Men spørgsmålet er, i hvilken retning disse reelt kan overvindes. Her synes det ikke for meget at sige, at den frembusende standsmæssige kvalitets-æstetik - der ligger som kode i ovenstående - står i vejen for psykologien som fælles samfundsmæssig ejendom - dét der vel er vores etiske forpligtelse, om nogen. Den psykologiske profession og videnskab har godt nok et højborgerligt og akademisk efterslæb. Aldrig har man været inde i varmen som fx. teologien eller lægevidenskaben - men man kan jo skimte til, hvad disse har opnået: hierarki, status som indhold, og handle mod bedre vidende om, at det sociale er vores fælles menneskelige grund for såvel problemers opståen, som for deres generelle løsning.

Den anden retning, den proletariske måske, er at krybe ned fra den piedestal, man modvilligt eller stedmoderligt søger at finde sig selv på. Måske at begynde dér, hvor der tages fuldt parti for mennesket mod dét i det givne system, der står vejen for samfundsmæssig-

hed. Det er muligt, at psykologien så går en hård tid i møde, når nu det ikke er muligt at tilfredsstille det krav om en holdningsændring, som fx. en kommunaldirektør er citeret for at finde nødvendig: »systemloyalitet, ledelsesforståelse – men også hvad angår de 'hårde' sider – samt politikerloyalitet« (PN nr. 23, s. 836/1990). Men det er vel at holde psykologien etisk i live.

Man kan også spørge sig selv, hvor psykologien blev af, da en underdirektør i Dansk Arbejdsgiverforening i efteråret, og gentaget flere gange i timenyhederne,

kunne fortælle, at »langtidsledige ofte ikke er deres mindsteløn værd«, og skulle man ansætte »sådan nogle skulle der løntilskud på bordet«. Udtalelser som disse – der svarer til, at først låser man folk fast og pisser på dem, for så bagefter at kræve penge for at tørre dem – blev ikke imødegået af bare een faglig organisation indenfor vores område: tavse var og tavse forblev de.

Det kunne være her at starte.

Socialistisk Forum/
Gruppe 89,
September 1990.

Arbejdsgruppe om

SOLIDARISK PSYKOLOGI.

Da Marx - af grunde her unævnte - kom ind på sporet af det moderne kapitalistiske samfunds hemmelighed, så skete det i første omgang gennem en kritisk granskning af privatejendoms-ideologien, særligt som den så ud i hovedet hos det fremvoksende borgerskab. Modsat disse, der så menneskelig længsel og liv gående igennem en underkastelse sig tingenes værdi og magt, deres "oversanselige dansen", hvor selv den grimme og mest hæslige kan købe sig den skønneste kvinde eller mand til sin seng, satte Marx menneskets egen sanselighed, der dog først eksisterer for det "som menneskelig sanselighed i kraft af medmennesket" (Marx' ungdomsskrifter, særligt "Økonomi og filosofi", udvalg hos Villy Sørensen 1973). Lige så sigende sætter Marx derfor også "sanseligheden som basis for al videnskab".

Dette er mere end 150 år siden. Men Marx forblev som alle bekendt ikke stående herved. Han forfulgte privatejendommens oprindelse, og fandt den i historisk udviklede overindividuelle sociale strukturer, startende med annekteringen af den første slave. Det er imidlertid teorien(/erne) om disse "sociale strukturer", hvad Marx primært huskes for og bruges til videreafmåling af. Og udbredt er idag det standpunkt, at Marx' tidlige skrifter er af spekulativ og idealistisk art, hvorved der ofte også menes af "uvidenskabelige" karakter. Ikke desto mindre er Marx i disse skrifter psykologen, der udtaler sig, idet hans genstand er det enkelte individ i en bestemt social sammenhæng.

Indenfor psykologien har der på grundlag af ovenstående også været forfægtet det standpunkt, at psykologien som videnskab ikke eksisterer - eller kun kan eksisterere som borgerlig videnskab. Der er derfor ingen grund til at gå de borgerlige i bedene!

Denne tendens, der var udbredt i 70-erne, har været tavs i 80-erne. Men problemstillingen lever stadig, idet det endnu ikke er muligt at snakke om psykologien som en videnskab med eksakt definerede grundbegreber og metodik. Psykologien af idag er da også en masse konkurrerende og uforenelige skoler - hvad der svarer til at fx fysikken skulle være defineret ved flere forskellige teorier om tyngdeloven.

Der er derfor heller ikke noget at sige til, at såvel samfundsvidenskaberne som humaniorne, som også er forudsætningen for naturvidenskaberne, er på tynd is i alt hvad de laver - for også disse må trække på et psykologisk menneskesyn, der ret beset ikke kan siges at være konciperbar mht videnskabelig status og relevans. Udgangen herpå er to mulighedstyper: enten bliver samfundsvidenskab/humaniorne til teori om sociale og kulturelle strukturer med mennesket som ligegyldigt "forsvindende moment", på trods af at det netop er for dettes skyld og ærinde, at der teoretiseres; eller også må der trækkes på mere eller mindre kritisable borgerlige psykologikoncepter. Begge mulighedstyper strider dog grundlæggende imod den iboende videnskabsbestræbelser indenfor det pågældende område eller felt. Og en ting mere: da begge mulighedstyper er givet i kraft af den aktuelle historiske og sociale

situation for individet - de er et spejl for menneskets nuværende samfundsmæssige liv, når selve livets værdi underkendes - så er det heller ikke muligt at komme videre med en reel beboeliggørelse af noget som helst. Allerhøjest er nye 'strukturkoncepter' på basis af et fremskrevent 'gammelt, fastlåst og forkrøblet individ' mulige for både teoretisk og empirisk praksis. Altså den med ny vin på gamle flasker!

Situationen er uholdbar. Ikke kun for socialister, men også for de borgerlige. Men modsat sidstnævnte, der kan sikre sig selv, på kort sigt kun, ved at satse på nye og bedre manipulationskoncepter, så er det en opgave, der kun kan løses menneskeligt/samfundsmæssigt/videnskabeligt/osv i samme grad, som man finder sammen om udvikling og etablering af praksisfelter, der er et kvalitativt svar på, hvordan det i det daglige er muligt at skabe menneskeværdige udviklingstendenser, dvs hvordan individet kommer ind på dets egen historiske scene som skaber heraf.

Uden at gøre mig særlig klog på det, så er det mit indtryk at arbejdende samfundsforskere/lønarbejdere meget er bundet ind i eksklusive miljø-intriger om forskningsmidler, stillinger mv, som nemt tager al tid og et helt liv - for man skal selvfølgelig også selv overleve. De samme processer findes i den anden ende på bistandsniveauet - omend ressourcerne er færre, med en, måske, større grad af faktisk daglig selvdestruktion til følge.

Dette skal ikke ses som en underkendelse af et hårdt arbejdende intellektuelt mellemlag. Ligeså heller ikke af, at strukturkoncepter er nødvendige udviklingsmål at satse på - for historie skrives jo af masser, der handler på grundlag af faktiske forhold; og kan man på de hierarkiniveauer, hvor man færdes inden for systemet, fremme kvalitative levevilkår, modsat den borgerlige regerings satsning på nedrivning af alt fælleskulturelt, ja så er meget vundet.

Det centrale er imidlertid stadig tilbage, nemlig at få den almene borger med ind i den fælles aktivitet for udvikling og forbedring af livet - det er i sidste instans også dette, der afgør om noget og ikke andet virkeligøres historisk.

Historisk eksisterer der idag en masse brudflader, der venter på at blive grebet. Det er ikke svært at se dem fra psykologiens side. Og grunden hertil er, at det primært er det skrantende og marginaliserede individ, der først og fremmest træder frem for psykologisk praksis. Det handler dog ikke om arbejdsprøvning, terapi eller familiearbejde, men om sociale strukturer, hvor man med andre arbejder med noget nyttigt - og er dette ikke indenfor rækkevidde eller til fremskaffelse, så kan psykologien heller ikke noget.

Det er måske sværere at se brudfladerne fra andre fag, men er det i sidste instans ikke samme hammel?

Meget er hidtil sagt om en manglende psykologisk videnskab, men nævnes skal samtidig, at der siden slutningen af 60-erne er foregået et bredt anlagt historisk grundlagsarbejde i Nordeuropa, centreret omkring konceptet "Kritisk Psykologi". Det er en bestræbelse, der omhandler at bruge det væsentlig i marxismen til at løse psykologiens grundlagsproblemer. Og man er dér i dag, hvor man har en forholdsvis veludbygget teori om det almene samfundsmæssige menneske og dets specifikke regulationsmåde under borgerlige/fremmedbestemte livsbetingelser. Dér, hvor man ikke er meget, er i økonomisk defineret tværfagsarbejde med andre faggrupper, i praksisprojekter studerende og færdige imellem, og mellem folk indenfor systemet og udenfor - og det på så at sige selvbestemte horisontale arbejdsniveauer, men det at komme herhen i stor målestok afhænger også af andre - og det specielt af "folk indenfor systemet" qua de mulige ressourcer og politiske fordelingsnøgler, de sidder i nærheden

af - idet psykologien/psykologer ellers havner i samme konflikt som den, der karakteriserer faktiske brugergrupper: når det ikke er muligt at arbejde sig ind i kvalitativ samfundsmæssighed, så må man blive, indrette sig, i det givne og få det bedst mulige ud af dette! (Denne konflikt er for øvrigt "ny", idet den tidligere var overlejet af partiet/venstrefløjen/modstanden/arbejderbevægelsen, men den er måske endda mere almen, idet samfundsmæssiggørelse ikke kan være subgruppers private ansvar - så det kan derfor også være, at det er en mulig konstituerende akse for det basale socialistiske projekt).

Der er med ovenstående forhåbentligt givet nogle gode grunde til en arbejdsgruppe omkring "solidarisk psykologi". Det kan dog synes, som er det hele verden, der skal i focus, men det er kun udgangspunktet. Mere specifikt kunne man starte med at få et overblik over, hvad det egentlig er for en psykologi, som forskellige faggrupper betjener sig af, og så søge at fremme det delvise respektive overvinde det mere restriktive. Et andet aspekt er det praktisk-politiske, hvor overhovedet forestillinger om praksisprojekter på tværfagsgrund og udredning af økonomisk grundlag for sådanne vil kunne løfte mange problemstillinger videre frem.

KALLE 31-81.37.88
33-13.65.92
Bragesgade 18, I th
2200 Kbh. N

HOMO-TRIPLEX-MENNESKET: SYNÅLEJOMFRUEN OG MÜNCHHAUSEN-SYNDROMET.

Knud Michelsen: Synålejomfruen og lægevidenskabens menneskeopfattelse. Munksgaard 1989. 199s. 178 kr.

En replik til en anbefalelsesværdig god bog / Kalle Birck-Madsen.

I 1984 kom en ret så radikal kritik af den lægevidenskabelige antropologi. Den var at finde i en lille artikel "Rachel Hertz' gåde", skrevet af Knud Michelsen (KM) i tidsskriftet Kritik (1). Udgangspunktet var en konkret sygehistorie fra 1826, omhandlende en stakket kvinde, der gennem en årrække fik udkåret 389 synåle, først antaget som slugt i vildelse, senere afsløret som stukket ind udefra, af hende selv, og som et bedrag fra kvindens side overfor den læge, der over en periode på næsten tyve år havde søgt at helbrede hende for en udsøgt mængde af klager, symptomer, gener, lammelser mv.

KM anfægter med stor styrke, at "synålejomfruen", som tilfældet blev døbt i folkemunde, er et lægeligt, psykoanalytisk eller psykiatrisk behandlingsansvar. Tværtimod ses det som skabt af en blindt ekspanderende lægevidenskabelig antropologi, der ser normalitet i sygdommens billede. Så modsat den gangse diagnose "hysteri" placerer KM problemet i forholdet mellem patient og læge, men på en sådan måde, at det ikke drejer sig om syge mennesker, men om mennesker, der ikke kender andre udveje på deres problemer. Lægen må derfor indrømme sin faglige uformåenhed, idet det kun gør ondt værre at gøre kulturelle problemer til sygdomme, der alligevel ikke kan behandles. I offensiv forstand må de humanistiske videnskaber ind i billedet.

Sådan lød det i 1984. Og i 1989 genoptager KM den gennem udgivelsen af bogen "Synålejomfruen og lægevidenskabens antropologi". Der argumenteres nu ud fra en bredt anlagt historisk analyse af lægevidenskaben og specielt psykiatriens udvikling og antropologi de sidste 200 år. Analysen er eminent og ikke til at komme udenom, hvis vi skal komme på højde med den nuværende situation, hvor det står klart, at på trods af et veludviklet sundhedsvæsen, så er sygeligheden større end nogen sinde og sundhedsvæsenets bidrag til forbedring af den generelle sundhedstilstand så lav som aldrig tidligere (jvf 2).

MÜNCHHAUSEN-SYNDROMET.

Fra autoritativ lægelig og psykiatrisk side vil bogen sikkert blive mødt med tavshed eller uforstand, som det skete med KM's lille oprindelige analyse. Af svar hertil var der kun (ubegrundede) håb om (3,4), at mere præcis diagnostik og fremtidig udvikling af specifik psykoterapeutisk bistand ville løse problemet - ubegrundede fordi man allerede siden 50-erne har søgt at gå denne vej, bl.a. gennem en udvidelse af hysteri-kategorien til diagnosen "somatisk overbehandling" eller "Münchhausen-syndromet", opkaldt efter den eventyrlige løgner. Heller ikke på denne måde synes det at have været muligt at udvikle duelig behandling, snarere kun afmægtig og halehængsagtig diagnostik (for eksempler 5,6).

I vid udstrækning kan man derfor om den aktuelle lægevidenskabelige indfaldsvinkel sige, at den reproducerer det problem, den har sat sig for at løse - og at den gør det i stadig mere skarpede og forskubbede former. Med mellemrum kan sensationspressen da også afsløre, at enkelte skæbner har været behandlet så og så mange (hundrede) gange uden at fejle noget - omend lægerne stadig mener at der fejles noget, der stadig er deres anliggende! I den anden ende af dette spektrum er der f.eks. Arnold Juklerød-sagen fra Oslo, hvor psykiaterne ikke længere vil behandle, men heller ikke opgive den diagnose (:hysterisk kvælantforrykthed), de hævder han lider af! I midten af ovenstående billede findes, som en historisk parallel til "synålejomfruen", Freuds "Dora", en 18-årig kvinde, der af sin fader ønskes behandlet for en art seksuel hysteri, han selv indbinder hende i gennem ægteskabelige intriger. Dora afbrød hurtigt behandlingen og netop efter en episode, hvor også Freud tilskriver hende den seksuelle lyst (og ulyst), som hun netop ikke ville finde sig i, at andre skulle pådutte hende. Som det er bemærket hertil, kommer Freud gennem sin "analyse af Dora til på et bevidsthedsmæssigt plan at fuldbyrde den voldtægt, som ..(en anden havde forsøgt).. at gennemføre rent fysisk"(7,s.198). Det mest bemærkelsesværdige er imidlertid, at også sådanne Freud'ske analyser synes at fundere den historiske legitimitet, hvormed læger, psykoanalytikere o.a. som autoritet bevæger sig ind på problemet med diagnoser om, at "det er den anden, der fejler noget"! Synålejomfruens nåle kan have haft lignende afmægtigt budskab (En terapeutisk rekonstruktion af området er at finde i (8)).

Den tavshed og uforstand, der indtil nu er kommet KM's standpunkt til del fra medicinsk og psykoanalytisk side, kan derfor skyldes, at KM har ramt den

tabuerede akilleshæl hos nævnte parter - netop det sted, der kan få hele den etablerede lægevidenskabelige antropologi til at synke i grus uden at efterlade sig nogen spor, end ikke et fnug. Kejserens "gamle" klæder, om man vil.

Nu skal det ikke nægtes, at "Münchhausen-syndromet" er der som fænomen. Faktisk er det meget mere omfattende end den lægevidenskabelige indfaldsvinkel selv udsiger. Ivan Illich (9) har forlængst peget på en - fra 50-erne af startende - ny overgribende epidemi, iatrogenesis, lægeskabte sygdomme. Og overhovedet kan psykiske "sygdomme", som er psykiatriens gebet, og som den takler ved en genindlæggelsesprocent på 75 (Sic!), ses som skabt af psykiatrien selv - netop i kraft af psykiatriens diagnosticering af noget i det enkelte individ - sjælen eller psyken - der ses at eksisterer uden sammenhæng med det somatiske og uden en samtidig social indbinding (En fortrinlig begrebslogisk analyse heraf findes i (10)).

Det er derfor svært at konkludere andet end det af lægevidenskaben skabte "Münchhausen-syndrom" er Münchhausens eget positive kunstnummer i videnskabelig iklædning: at hive sig selv op med hårene! Dette kan man faktisk ikke, men en afvisning heraf er samtidig at miste problemet af syne, så hvad gøres?

DEN HISTORISKE FREMGANGSMÅDE: FRA SYNDROM TIL DILEMMA.

En vej frem er at tale om et Münchhausen-dilemma, idet der ikke findes nogen virkelighedsansats, der ikke er formidlet af den daglige erfaringsverden. Formuleret således er problemet et andet: hvordan kan vi indhøste viden om de former, i hvilke alt til at begynde med tænkes spontant (jvf 11, s.162). Og løsningen herpå er som bekendt den historiske fremgangsmåde, idet opgaven består i en bestemmelse af overgange, om udviklingen af det ene til det andet.

Den historiske fremgangsmåde er også KM's analyseredskab på fænomenet, der - ud over at være "synålejomfru" - bredes ud til at være hele den nuværende paradoksale situation med et misforhold mellem objektiv og subjektiv sundhedstilstand, hvor der søges læge som aldrig før, samtidig med at forventninger ikke kan undgå at skuffes.

HOMO TRIPLEX: ET INDIVID IBOENDE TVANGSMEKANISMER UAFHÆNGIG AF BEVIDSTHED OG VILJE.

Af særlig relevans er, at KM herved - blandt meget andet - kommer på sporet af en særlig menneskelig

figur - "Homo Triplex" - der går som en rød tråd igennem hele hans historiske analyseområde. Homo Triplex er et individ, der ikke bare er i sine sansers vold eller styret af sin fornuft (det Kant'ske imperativ), men som samtidig indeholder en tredje instans, der ikke umiddelbart er tilgængelig for mennesket selv. Denne tredje instans er så blevet givet forskellige navne: på "synålejomfruens" tid "den højt specialiserede organiske funktion" (Howitz), og efter århundredeskiftet bliver den benævnt med "det ubevidste" (Freud) - blot for at nævne to. Denne instans udgør så at sige en tvangsmekanisme uafhængig af bevidsthed og vilje, der kan bringe individet i konflikt med sine omgivelser og/eller sig selv, og som gør det legitimt for omgivelserne at ty til sanktioner respektiv behandling. Dette, egentligt retmæssigt "syge", menneske danner da norm for mennesket qua menneske, hvad der for KM er den sejrige lægelige antropologi, der således via dette også får indbygget en slet uendelighed i sygdomsbegrebet.

I starten af 1800-tallet, hvor de "afsindige" - oprindeligt "gale" - var et juridisk anliggende udgjorde Homo Triplex en murbrækker for, at lægerne kunne gøre krav på specifik kompetence uden at komme i konflikt med datidens religiøse orden - for hævdede man at afsind var en sygdom i sjælen, ja så vanrygtede man samtidig den kristelige Lære om Udødeligheden. Man havde derfor brug for et organisk-/fysiologisk grundlag, hvad Homo Triplex tilbød. Freuds model, med det ubevidste som grund, kunne yde det samme for sin tid, da det vidste sig, at det organiske grundlag for hysteri ikke lod sig udrede, samtidig med at man havde brug for at konsolidere og udvide sit område. Siden da, hvor religionen helt har mistet sin rolle som dominerende norm, har afsind som sindssygdom, sygdom i sjælen, stille og roligt og uden anfægtelser kunne træde helt frem. Det er fascinerende at følge KM's analyse af dette ideologiske hamskifte fra synd og skyld til naturlig og naturvidenskabelig tvang som det menneskelige eksistensfaktum. Særlig er også den pointe, at psykiatrien i behandlingsejemed aldrig har haft brug for sit somatiske fundament, idet dette alene har tjent som standsmæssig kompetenceargument overfor andre grupper. Det kan da også opgives fra samme øjeblik, hvor sindssygehospitalet oprettes under lægeligt overherredømme, for fra da af er selve institutionen begrundelse nok. Med psykofarmakaens opfindelse er man endog kommet et skridt videre, idet det nu er muligt via den biokemiske psykiatri at inducere et somatisk grundlag (s.135), hvilket så i trangstider kan benyttes som vifte udadtil, overfor rivaliserende faggrupper.

REFLEKSIV PSYKOLOGI SOM ET BEGRÆNSET ALTERNATIV.

Hvad der med ovenstående lægelige antropologi er fremme er mennesket på knæ, og hvem der skal bestemme herover. Hvad der forsvinder er det levende menneske i dets sociale omverdensbetingelser, samt den tvang heri, der kan overbelaste det, gøre det skrantende, rådvildt og orienteringsløs.

KM's alternativ er som nævnt en opprioritering af den humanistiske videnskab; og specielt fremhæves med Kierkegaard en eksistensfilosofi, der kan fuldbyrde det brud med den lægevidenskabelige antropologi, der - fremfor selvskabte sygdomme af ubehandlelig art - kan sætte den menneskelige normal-eksistens i centrum. Samtidig argumenterer KM med Foucault mod den enhedspatologi, der lader fysiske og psykiske sygdomme komme ud på eet - og dermed til fordel for en genoptagelse af psykiske og somatiske problemstillingeres adskilthed!

Med disse alternativer forsvinder, forunderlig nok, hele grundlaget for KM' analyse. Så præcist som KM har afdækket en repressiv historisk logik, ligeså meget placerer han sig selv i den, idet han gør "Homo Triplex"-figuren til sin egen tankeform: i stedet for sjæl, lukket inde af krop og socialitet - et "lille kraftløst subjekt" som hos Howitz og Freud - så Eksistens som stort kulturelt subjekt, omfattende soma og kultur. Vi synes her at blive gidsel for en humanistisk Münchhausen - og dermed slet vidne til en ny simpel kompetencestrid mellem en nu dominerende naturvidenskabeligt funderet lægevidenskab og en ønsket fænomenologisk humaniore-bestræbelse!

EN PSYKOLOGISK MÜNCHHAUSEN!

Vi står overfor en "blindhed hos KM", der også må have været blindt i den hidtidige omgang med vore genstand, Münchhausen-syndromet. Og det vil være en skæbnens ironi - hvad KM også med rette advarer imod - at gentage dette fra psykologiens standpunkt i form af en psykologiseringsstradition, modsat den hidtidige somatisering. Her er m.a.o. et vigtigt budskab til den psykologiske faggruppe - omend lidt sent, for også psykologien har stille og roligt de sidste årtier indrettet sig på sin udgave af Homo-Triplex-mennesket. Siden 70-erne har det eksisteret gennem O-P-S-opdelingen (:organisme-/personligheds-/social-psykologi) på KUA; og med den nye studieplan gjort til den differentierende akse i grunduddannelsen. Nu består denne ikke af andet. Samtidig er der skabt en overbygning af specialiserede erhvervs-grene, hvor også Sundhedsgrenen (12) har valgt at strukturere sig på analog måde med en bio-psyko-social indfaldsvin-

kel! Den samme "Tre-verdens-ontologi" - der også findes hos Popper og Habermas - er nyligt (13) endvidere blevet formuleret i sin helhed som psykologiens grundlag.

Så en psykologisk Münchhausen er allerede en realitet. Denne kan fremdeles historisk så søge at nakke såvel humanisten, medicineren og det religiøse med en mere væsentlig lovmæssighed, der dominerer over deres! Dette skal ikke gøres her. Derimod skal der spørges til, hvad der bryder denne restriktive og cirkulære tankeform. Dermed også et svar på, hvad KM forbigår.

KLASSEKAMPEN.

Det er vanligt på kanten af den offentlige debats tolerancetærskel at tale om klassekamp, denne umoderne og bagstræberiske størrelse, men det er alligevel underfundigt så præcist enhver videnskabelig analyse af et specifikt samfundsmæssigt udviklingsforhold løber sammen i dette, snart kollektive, tabu. Således også hos KM, der selvom han abstraherer fra generelle klasseinteresser - han nøjes med standsmæssige og faglige - ender op med problemet om, hvilken særinteresse - og dermed ideologisk magt - der skal dominere området. Det "omstridte" viser dog altid vej til et real historisk forhold, som det er den egentlige opgave at befordre en løsning af. Münchhausen-syndromet må da være selve problemet om Homo-Triplex-menneskets stadige eksistens og samfundsmæssige reproduktion.

Den nedlukning af sindsygehospitalerne, som vi lige har kriseret for at eksistere, men som længe har været på vej - mest fremskreden i Italien med Lov nr. 180 fra 1978, der udelukker nyindlæggelser på psykiatriske hospitaler - må da være den aktuelle samfundsmæssige grund for, at en ny kompetencestrid kan dukke op og tage form hen over hovedet på den art hvileløse skæbner, som dette handler om, og som enten frivilligt skal have lov at tvangsmedicinere sig selv i usle boliger (:distriktspsykiatrien), eller må vandre ubehandlede og udmattede rundt på gader, stræder og overpissede trappeskakte (:eksistensfilosofien). Erfaringer med denne art udvikling viser samtidig, at selvmordsraten stiger markant (14) - men her kan psykologien så tilbyde sig med psykologisk terapi overfor dem, hvor det er muligt, at det muligvis kan "betale" sig. Autorisationsproblemet for den psykologiske faggruppe er da også trådt ind på den samfundsmæssige arena. FORUD DILEMMAET: AT MISTE SIT MULIGHEDSFORHOLD.

At blive i ovenstående problemkompleks med Homo-Triplex-tankeformen vil da være at gå fra Münchhausen-dilemmaet til selve syndromet. Det omstridte bliver individet, hvor man afhængig af specifik særinteresse nøjes med at gribe i det, som nøgen eksistens, på gentagen fremmed måde. Der må derfor gåes modsat, nemlig efter en udvikling af de grundforhold, der låser (betingelser/fremmedbestemmer) det i dets forhold til sine omverdensbetingelser. Forud for Münchhausen-dilemmaet går altså, at individet allerede har mistet mulighedsforholdet (15) overfor egne relevante tilværelsesomstændigheder, hvorfor også at se dette som et syndrom omhandlende individet som privat-individ vil være aktivt at begynde at stjæle også de sekundære mulighedstyper, der endnu måtte være intakt.

Münchhausen-syndromet omhandler derfor ikke isolerede enkeltindivider, men peger overhovedet på deres eksistens som masse, i klemme mellem ideologiske magter og klasse- og kønsmæssige særinteresser. Dets udbredelse fortæller således om et samfund i grundlæggende splid med sig selv, idet det ikke formår at befordre værdige udviklingsmuligheder for stadigt flere. Den fremvoksende systemiske terapi i den psykologiske faggruppes arbejdspraksis er da også et slet symptom på, at heller ikke den psykologiske videnskab er blevet sin opgave voksen.
SLUT.

Marx skriver et sted, at bevidstløse historier først tager form af en tragedie, for bagefter at gentage sig som en farce. Forskellen ligger i, at man i farcen kan komme på sporet af, genopleve eller mærke det, der i første omgang fandt sted helt uden bevidst forholdene sig til den historiske situations egen udvikling. Det er dog først opnåelsen af frivillighed mennesker imellem, der kan bryde denne kollektivt betingende afmagt overfor sig selv, idet denne oprindeligt er sat i værk af menneskelig udnyttelse af livets fællesskab.

Med KM kom vi på sporet af en sådan konkret historielogik, i skikkelsen Münchhausen-syndromet med dets mange forklædninger: medicinske, humanistiske og psykologiske - alt sammen skåret med Homo-Triplex-tankeformen som grundfigur. Den konkrete afdækning heraf, af denne kollektivt betingede afmagt, der låser os til det umiddelbare, vil derfor kunne bringe os på forkant med udviklingen - for så længe historien foregår blindt, dvs uden kollektivt funderet udvikling, vil Münchhausen stadig dukke op igennem sine uløselige iklædninger, skabt af os selv.

REFERENCER:

- 1) Michelsen,K: "Rachel Hertz' gåde", Kritik nr. 69, s.52-88, 1984.
- 2) Birck-Madsen,K: "Massakren på subjektet I, II og III", PsykologNyt nr.2, 3 og 6, 1990; "Sundhed i tiden - et betændt problem", Forum Kritisk Psykologi nr.6-7, 1990.
- 3) Welner,J: "Hvad, når man gennemskuer", Kritik nr. 69, s.89-100, 1984.
- 4) Dam,H: "Synålejomfruen", Medicinsk Forum nr. 3, 1986.
- 5) Tolstrup,K; Gjørup,S; Jørgensen,V & Theilgaard,A: "En hysterisk patienttype med sympto met "somatisk overbehandling"", Ugeskrift for læger 1959; 121:1516-1525.
- 6) Nordin,H & Dalsgaard Nielsen,J: "Münchhausen's syndrom", Ugeskrift for læger 1984; 146:1491-1493.
- 7) Behrendt,P: "Mellem humaniore og medicin", Kritik nr.69,s.183-199, 1984.
- 8) Birck-Madsen,K: "Sanselig antagonisme", Forum Kritisk Psykologi nr. 5, 1989.
- 9) Illich,I: "Grænser for lægevidenskaben. Lægevidenskabens nemesi: Undergravning af sundheden", Gyldendal 1977."
- 10) Bach,S: "Antipsykiatri eller ikke-psykiatri", Amalie nr.4/5, 1989.
- 11) Haug,W.F: "Individets borgerlige privatform og samfundets omverdensform" i "Den kritiske Psykologi", Ole Dreier (Red.), Rhodos 1979.
- 12) Carlsen,M: "Et bio-psyko-socialt helhedssyn på sundhed og sygdom", PsykologNyt nr.4, 1988.
- 13) Katzenelson,B: "Psykens verden, i verden. Et naturevangelium", Aarhus Universitetsforlag 1989.
- 14) Gustafsson,J: "Ti år "uden" psykiatriske hospitaler. Erfaringer fra italiensk psykiatri", Nordisk Psykologi nr.1, s.37-59, 1990.
- 15) Holzkamp,K: "Grundlegung der Psychologie", Campus 1983.

SAMFUNDSMÆSSIGT OM MENNESKELIGE LIVSPROCESSER, PSYKISKE FORSVARELSE
OG PSYKIATRI.

Til denne første del skal jeg indlede med at sige, at jeg vil tage udgangspunkt i noget selvfølgeligt, netop i det at vi lever et samfundsmæssigt liv, dvs at den måde vi tænker og føler og handler på i sig selv handler om noget i livet. Er man fx glad, så er man glad for noget i den verden, der omgiver een.

Dernæst skal jeg komme ind på noget problematisk - dette vil hurtigt ske. Det problematiske omhandler den nuværende måde, som mennesker generelt har mulighed for at leve eller overleve på.

Og endelig for det tredje skal der spindes en ende, dvs trækkes nogle perspektiver mht selvfølgeligheder og problemer, for en forhåbentlig mere lykkelig fremtid.

STOR MUNDFULD Det er dog noget af en stor mundfuld at skulle sige noget fornøftigt om det hele menneskelige liv - det at man lever i et samfundsmæssigt system - og at skulle gøre dette på en 15 - 20 minutter.

SELVØLGEHED Men man kan starte med at konstatere, at det at tage sit udgangspunkt i det samfundsmæssige liv, for at forstå det enkelte menneske og dermed også sig selv, det er og må være en selvfølgelighed, og der næppe heller nogen, der vil benægte, at det er herfra, at man må sætte af. På en eller anden måde er det eneste sikre også, at man lever i en samfundsmæssig verden, i en helhed, og at man deler denne med andre.

PRAKTISKE DAGLIGDAG Men man kan også samtidig konstatere, at når man i den praktiske dagligdag mere præcist søger at forstå det enkelte individs liv, og hvordan dette kan forandres og forbedres, ja så forsvinder det overordnede, helheden, det samfundsmæssige, det at vi i fællesskab skaber vores verden, næsten helt ud af billedet.

I STEDET FREMME LOVMÆSSIGHEDER Og det, der træder i stedet, er nok mange forskellige ting, men det er især opfattelsen af, at verden kører hen over hovedet på een; og at denne verden endvidere selv har nogle lovmæssigheder, der mere eller mindre har deres eget autonome liv.

To eksempler skal nævnes.

FX Det ene ift det økonomiske område i vores liv. Her er der præcise konkurrencelove, man må leve op til, for ikke at gå under, men det er også love, der slet ikke forholder sig til kvalitet og fælles sikring af nødvendige behov, men som alligevel bestemmer vores liv og udviklingsmuligheder. Man kan tage eksemplet med asbest - det er et byggemateriale - hvor det har været kendt siden 30-erne, at det er ekstremt kræftfremkaldende. Denne viden blev imidlertid syltet i mange år, fordi der var økonomiske interesser forbundet hermed. Og dette er ikke atypisk, snarere reglen idag på alle områder. *(den kemiske industri)*

FX' Hvis vi går tættere på os, så har vi psykiatrien, som i følge dets egen selvforståelse beskæftiger sig med det abnormt psykiske, men som alene forholder sig til, hvordan man somatisk kan gribe ind. Her er der så psykofarmaca, elektrochock mv. Der er selvfølgelig også andre midler - der er huse, senge, samtale - som man sætter i system overfor sine patienter, men det er midler, der ret beset hører hjemme andre steder, i andre traditioner eller videnskaber: den fysiske ramme fra juraen, senge fra de fysiske sygdomme og samtalen fra psykologien. Den filosofi, man bygger på for psykiatriens vedkommende, er, at man har konstateret, at man ved at gribe ind ift det somatiske ved at symptombehandle, så kan man påvirke den andens måde at tænke, føle og være på. Og det er da også stadig en respektabel måde at indvinde diagnoser på at prøve sig frem til det stof, der har en virkning. Ud fra det her kan man også beskrive psykiatere som sociale junkier!

FÆLLES FOR FX Det, der er fælles i disse to eksempler, er, at man, sikkert af bedste hjerte, men også for at overleve, der hvor man naivt er, alene søger at finde og gribe ind i de love eller lovmæssigheder, der behersker ens eget lille område. Man søger så at sige at sikre sit liv, sit arbejde eller sin økonomi ved kun at forholde sig til den del af verden, der er indenfor rækkevidde eller mest nærværende. MEN - og her er problemet - det kan nemlig godt være, at det eller de

love, der virkelig bestemmer udviklingen, ligger udenfor det område, man forholder sig til.

VELKENDT

I forhold til det sidste eksempels område må alle kende til, at man selv psykisk og socialt kan gribe ind i ens somatik. Bare det at løbe en tur, eller elske, eller at se en gyserfilm ændrer - for en tid eller mere - grundlæggende på ens fysiologiske og neurologiske funktionen og tilstand. Ligeså hvad angår det økonomiske, hvor der er flere typer af lovmæssigheder - markedsøkonomiske, planøkonomiske, socialistiske osv - afhængig af, hvad det er for en helhed, man ønsker, der skal komme ud af det på lang sigt.

KONTAKT MED HELHEDEDEN.

Det, som det derfor drejer sig om, det er at holde fast i helheden, finde ud af, hvad der bestemmer hvad, og hvad der styrer og hvad der bliver styret. Det er når kontakten til hertil, til helheden omkring ens område, forsvinder, skæres over eller negligeres, at man kommer på et håbløst arbejde, og måske tillige et grundlæggende forkert arbejde.

BESTEMTE BEGREBER Det at holde fast i helheden kan gøres ved, at de begreber - man bruger - selv holder fast i helheden. Og her skal blot nævnes to akser af begreber, der har betydning for en sådan forståelse af det menneskelige liv.

I: HISTORISK BETYDNING, TID OG RUM.

Med disse tre begreber - som egentlig har 5 dimensioner (rum har tre) - kan man fastholde, at det, der sker, sker på et bestemt tidspunkt, at det har en bestemt betydning - det er ikke tilfældigt det sker, det er udtryk for noget - samt at det foregår og finder sted indenfor en bestemt social sammenhæng. Selv det at forholde sig til en solformørkelse, eller at jorden er rund eller flad, det kræver, at man tager den tid og det sted med, hvorunder fenomenet optræder. Ligeså for sygdomsudtryk, hvor nogle kulturer - fx muslimske - er gode til at somatisere; andre som det danske, hvor man nok snare benægter, at der er eller kan være noget galt.

II: EMOTIONALITET, KOGNITION OG HANDLEEVNE.

Disse tre begreber er specifikt psykologiske begreber, og de fortæller om en sammenhæng i vores måde at gribe verden på: at den måde vi tænker og føler giver os nogle bestemte handlemuligheder; og ligeså omvendt: de handlemuligheder, vi har, bestemmer også, hvordan vi kan have det, samt hvordan det er muligt at tænke herom.

Glæde - fx - er en glæde ved verden; men har den sin tydelige grænse eller er den kommet lidt spøjst til verden, så kan det være, at den er svær at nyde fuldt ud. Det kan galde en fed tanke man får. Her kan man hvide opstemt og få en følelse af at tro på verden igen. Eller man kan havne i en situation, hvor der ingen handlemuligheder er - ja så bliver man angst, fordi man kan imødesee handlingslammeelse.

Endvidere - som noget brudt helhedsmæssigt - kan man også komme ud for, at tanker og følelser trækker i hver sin retning; at de frem for at berige hinanden, modarbejder hinanden. Og dette sker typisk, når man sættes under pres, og kun har dårlige alternativer at handle ud fra.

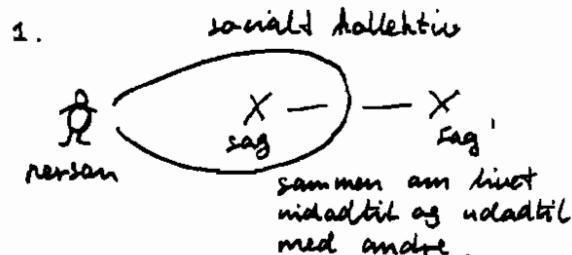
SAMLET

Samlet for disse to begrebsakser kan man sige, at de på en simpel måde fortæller noget generelt om hver enkelt af os som mennesker på et givet tidspunkt og sted i en livsproces; også at vi tænker og handler og føler som et svar på bestemte livsomsændigheder; og sker det at man ikke kan udvikle disse - som er fælles livsbetingelser - så handler man sig ind i angst, fordi man handlingslammes.

EJ SÅ INDVIKLET! Set herfra er livet ikke så indviklet endda. Og det er også muligt at gå en naturlig tand videre og sige, at sådan er det også fra starten af vores liv, nemlig at vi fødes med en spontan lyst til at være virksom og udvikle livet med andre - at overhovedet det at leve er at udvikle livet sammen.

OPBYGGELIGE PROCESSER

Men for at sådanne opbyggelige processer kan have tæten, være fremme, styrende, så kræves også livsammenhænge, der i sig selv er opbyggelige.
 Og skematisk således:

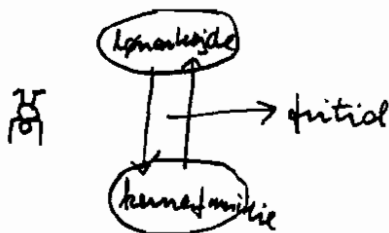

HISTRISK Hvis man undersøger det historisk, viser det sig også, at mennesket er opstået som følge af en social proces af fælles art; og at denne proces selv har ændret vores biologi til at være af social karakter.

IDAG. Sådant ser det ikke rigtigt ud idag. Allehånde psykiske og sociale problemer, og dertil en gryende fascisme - hvor man opfatter fremmede, ikke som venner, men endnu ikke har mødt, men som fjender, der skal slåes ned - vinder mere og mere frem.

Den social struktur, dette udspiller sig i, er ej heller ikke den tidligere nævnte fælles-menneskelige, men en anden, forholdsvis ny, ikke over 150 år gammel fra sin start.

2.

KARAKTERISTIK

Den er karakteriseret af tre ting:

1) den kan ikke udvikles af den enkelte - det er kun muligt at flytte på den private betydningen af den tre områder, og den tidsmæssige ramme herom.

2) den sætter mennesket udenfor spontan indflydelse på dets væsentlige tilværelsesomstændigheder:

a - indenfor løn-arbejdslivet er der nok en sag med andre, men selv sagen er bestemt udefra, via markedet eller via de enkelte, der privat ejer produktionsmidlerne, som lønarbejderen købes til.

b - indenfor kernefamilien har man ingen fælles sag, kun private liv overfor hinanden med et forhold, der bygger på en nærmest ubegrundelig sympati eller antipati.

c - indenfor fritiden har man mulighed for alt, for alskens udfoldelse, men det bestemmende for selve denne ramme ligger udenfor fritiden, nemlig i produktionen og i reproduktionen, hvor man endvidere kun lever privat eller offentligt med andre, ej grundlæggende fælles.

3) i strukturen er den enkelte aldrig i hvile, er altid på cyklisk gennemrejse; og dette - som en stressfaktor - er nok også den dybeste grund til, at alde idag er lig biologisk forfald, overgangsalder, impotens osv osv.

SAMMENFATNING af 2'eren

En sammenfatning af 2'eren ift det grundlæggende ved et menneskeligt liv - at man lever ved at udvikle det, dvs løse problemer, problemer som noget positivt - så drejer det sig om, at alskens forhold, herunder også problemer, konflikter og kriser, så at sige falder ned fra himlen; den verden man lever i stiller sig primært af sig selv, og den stiller sig først og fremmest som krav, man skal forholde sig til - og når man gør det, så får man nogle muligheder. Det er mere eller mindre at leve i en art evig modvind!

Men at leve sådan, med fænomener, der stiller sig af sig selv, her er man heller ikke umiddelbart forbundet. Afhængig af humør og interesser forholder man sig til det eller hinanden, eller man

lader simpelt hen være.
Og dette vil igen sige, at den grundlæggende struktur i det nuværende samfundsmæssige liv har en karakter, hvor man er stillet lige glad eller ligegyldig overfor det egentlige, det centrale ved det at være menneske, nemlig fælles udvikling af liv. Det, der derfor bliver tilbage, det er, at man handler ud fra sin egeninteresse (indenfor behandlingsområdet: spændende klienter eller sympatier/antipatier - ej mennekeligt som noget fælles problematisk).

POTENTIEL PSYKIATRISK PATIENT

En yderligere ting i denne forbindelse er, at når man er frakoblet den væsentlige kvalitet i livet, så er man faktisk også stillet med angsten tæt på hele tiden. Man er dermed i en grad af at være potentiel handlingslammet - og dermed ligeså et emne for psykiatrien, idet man ikke passer ind i den givne karrusels reproduktion, hvor alt bare skal gå hurtigere, højere og stærkere. Og en sådan gryende handlingslammelse virker også som et lille Tjernobyli i os, idet angst øder sjæle op.

INDIVIDET.

Det individ, der kommer ud af dette, er et individ, der mere eller mindre er uforståelig - det er jo netop også ramt af betingelser, det ikke selv forstår at handle langsigtet og mennekeligt på, så at sige et black-box-individ: der foregår noget, men kun måske.

MEN!

Men - og dette er vigtigt at huske - er dette individ virkelig så uforståelig; og så uforståelig, at man kan tillade sig at eksperimentere med det, hvad psykiatrien blankt indrømmer, at den gør?

SIG SELV

Til at svare berpe, kan man starte med at se på sig selv, når man er på røven, ude at skide i sin egen verden. Det kan godt, at det er svært, at være til stede, når man har det dårligt - dvs have bevidsthed på det, fordi man samtidig er bange, det gør ondt, det smærter og måske bruger man også en masse substituthandlinger for at holde sig oppe - men uforståelig er det ikke: man gør jo netop det og det, fordi de og de ting i ens livssituation er svære eller truende, men hvor man så ikke ved, hvordan man egentlig skal overvinde det. Det kan da være ubegribeligt eller skjult, hvorfor man har det sådan, som

man har det - men det er noget andet end det uforståelige.

MISTET HELHEDSKONTAKT.

Og dette briager os tilbage til det med helheden, ens totale livssituation. Det er den man ikke kan finde ud af forholde sig til, takle på en for sig selv bæredygtig måde.

Og for at komme på sporet af, hvad dette kan handle om, så er man nødt til at gribe tilbage til det grundlæggende ved mennesket - det er også herfra vi kommer - samt undlade at lade os blænde af det umiddelbart givne, som netop er uforståelig indtil man finder ud af at handle på det.

DET FÆLLES-MENNESKELIGE.

Og det at gå tilbage til det grundlæggende er at gå tilbage til det fælles-menneskelige (skema 1). For det første er det denne struktur af personlig-kollektiv art, der indtil nu også har holdt een oppe (informelle sammenhænge); for det andet er det denne struktur, hvor man i fællesskab har stillet problemer op, løst dem og fundet nye, som dog er smuttet for een. Og en bestemmelse af det individ, der før var uforståelig og bare en black-box, kan man nu gøre: for det første drejer det sig om at være en tilstand af orienteringsløshed - man kan ikke forholde sig til det væsentlige, kan ikke finde det; og for det andet er man i en personliggjort verden - en verden, der alene handler om en selv, og som ikke umiddelbart kan gives videre til andre, fordi andre netop ikke står med netop disse problemer.

DENNE UUDVIKLEDE STRUKTUR AF FÆLLES KOLLEKTIV ART.

Ud fra det sidste kan man sige at man knækker halsen, når den basale struktur af fælles-menneskelig eller kollektiv art forsvinder i baggrunden, dvs når den ikke lader sig udvikle, og man må indstille sig på det givne.

Og ift mængden af problemer idag må man næsten sige, at denne basale struktur for liv må være under hastig afvikling. Og dette er alt andet end en behagelig konstatering. Så hvad kan man gøre? Og kan man overhovedet gøre noget?

DET PARADOKSALE

Vi er med dette tilbage til tidlige i dette oplæg: at den nuværende struktur motiverer os til at handle ud fra egeninteresse, men denne frivillighed til at tage sig selv på ordet, privat, fører samtidig den enkelte hen i nærheden af den slagtebank, der hedder at handle sig ind i at få det dårligt og blive et potentielt emne for psykiatrien.

Det er imidlertid ligeså paradoksalt, når man vender det om og prøver at forholde sig til, hvad man kan gøre, når det er gået galt. Hver især er vi nemlig frit stillet til at arbejde med den ene struktur - som er psykiatriens - eller den anden struktur, der tilhører det samfundsmæssige menneskes fremtid: i begge tilfælde er det et Sisyfosarbejde, idet der hele tiden kommer nye skæbner til, og man er også selv een af dem.

Alt i alt er det åbenbart en smagssag, hvordan man vil lade sig brænde op.

ET ARGUMENT

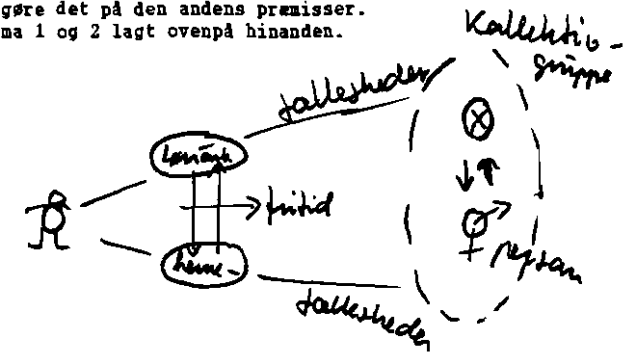
Der er imidlertid et argument, der bryder denne cykliske og ubehagelige trommerum. Tager man fat på det fra den negative side, så kan man sige, at griber man ikke fat - alene eller sammen med andre - i en udvikling af det basale, det fælles, det kollektive, så vil dette også begynde at bevæge sig helt udenfor ens kontrol, hvorved man ikke længere bare er udleveret til det umiddelbare, men nu også til ens rødder - og hvis der er en hemmelighed i skizofrenien eller i seniliteten, ud over undertrykkelse, så er det nok denne. Dvs: om man så har lyst til det eller ej, så har det store omkostninger at undlade at bringe sin sociale historie med sig, når man går fremad i livet. Ligeså hvis man kommer til at stjæle andres historie eller historiebevidsthed.

I positiv forstand må man sige at man får fat på helt andre problemer og fænomener, når man - egentlig primært for sin egen skyld - insisterer på noget grundlæggende menneskeligt overfor alt det nuværende omkring det at medvirke til at stille diagnoser, kæmpe for status eller at være inn, der hvor magten i samfundet er placeret. Man får også en masse konflikter, når man stopper det at være

bydreng for den nuværende håbløshed - men man får samtidig også en smag for, hvad livet egentlig kan være. Eller med andre ord: at det liv, der kendes, egentlig nok kun er en simpel skygge af det liv, der egentlig venter på at blive udviklet og udforsket.

I TERAPEUTISK FORSTAND.

I terapeutisk forstand er det at arbejde med den dobbelthed, der ligger i det at ha' rødder i en problematisk samtid, samt at gøre det på den andens præmisser. Skema 1 og 2 lagt ovenpå hinanden.

Dvs indgå i og medvirke til at skabe en ny total livssammenhæng, hvor den enkelte sammen med andre kan forholde sig til, hvilket indhold, der skal være i et arbejdsliv, familieliv, fritidsliv osv, samt hvordan dette menneskeligt kan organiseres på anden måde globalt end i dag.

EN KONFLIKTMODEL.

I har fået udlevet en skitse, som er et bud på, hvordan psykiske problemer kan opstå, når de anskues på det samfundsmæssigt plan. Gangen i den er, at der er nogle spontane lovmassigheder, der træder i kraft blandt mennesker, når der enten er for lidt rum, uforenelige interesser eller for få ressourcer, hvor det vigtige er ikke at lade sig indfange, dvs blive statisk i sit eget og andres drame, men simpelt hen at holde det givne problem foran sig, så en løsning på et tidspunkt slår igennem - modsat at blive slået ned af problemet, og dermed blive hjælpeløs overfor den mere grundlæggende opgave at befordre livsprocesser, fremtidigt.

APATI

HUN VED VIRKELIG IKKE

OM HUN SKAL RYGE DENNE CIGARET FERDIG

OG DERVED FORKORTE SIT LIV MED 10 MINUTTER

ELLER

KASTE DEN UD AF VINDUET

HOLDE GODT FAST I DEN ENE ENDE

OG DERVED FORKORTE SIT LIV MED 50 ÅR

HUN KAN VIRKELIG IKKE

BESUTTE SIG OG SKODDER CIGARETTE PÅ ARMEN

SÅ KAN VERDEN SE AT DEN IKKE ER ENE

OM AT PINE HENDE OG HENDES KROP

M. STRUNGE: 'SKRIGERNE' BORGEN 80

SUNDHED I TIDEN - ET BETÆNDT ANLIGGENDE!

- Udviklingen i sundhedstilstanden i 80-erne - nogle sundhedsmæssige udfordringer for 90-erne; Dansk Institut for Klinisk Epidemiologi, december 1989. 55 sider. 75 kr.

- Sundhedssektoren - status og udviklingslinier; Sundhedsministeriet, december 1989. 104 sider. 60 kr.

Anmeldelse af Kalle Birck-Madsen.

Siden januar 1990 har Folketinget arbejdet med udformningen af en ny sundhedslov. Udgangspunktet ligger i et lovforslag fra Sundhedsministeriet¹, hvor det i skrivende stund er uklart, hvornår det bliver fremmet til 2. og 3. behandling, og dermed vedtagelse.

Siden fremsættelsen af lovforslaget er det mest den forhadte 800-kroners medicintilskudsregel, der har været ført åbne forhandlinger om. Facit er, indtil videre, blevet et flertal for at lade den gå ud af den endelige lovtekst. De mere overordnede linier i den nye sundhedslov - sundhedsvæsenets fremtidige indretning og funktion - har derimod ikke kunnet påkalde sig nogen særlig offentlig debat.

En konsensus hersker på de centrale områder omhandlende god kvalitet, respekt for det enkelte menneske, let adgang til sundhedsydelser, effektivitet og et decentralt sundhedsvæsen. Samtidig tænkes forebyggelse at indgå som et politisk ansvar på alle niveauer. Alt dette skal endvidere strukturelt reflekteres igennem omlægningen af amter og kommuner, med perspektivet om åbningen af EF's "indre marked" fra 1992, samt leve op til WHO's strategi om "Sundhed for alle år 2000".

Overhovedet kompleksiteten i og om området kan derfor siges at gøre selve udformningen af sundhedsloven og dermed af det fremtidige sundhedsvæsen til et anliggende for eksperter - dem "med overblik" - såvel sundheds-

¹ "Forslag til Lov om det offentlige sundhedsvæsen", Sundhedsministeriet 17. januar 1990.

AT VÆRE SIN EKSISTENS BEKENDT.

Der findes i verden så skønne former i medmenneskelig bevægelse, at det kræver det allerstørste mod bare at forblive sin egen eksistens lig.

Lettere synes det derimod at underkende sig selv som hinandens medskabere i dette, og så enten henfalde i religion som et medtaget dyr, der har drukket af en forbudt kilde, eller som undsagt eksistens inflatorisk at puste sig op til verden og eget begær.

Letheden heri er dog kun tilsyneladende, idet selve underkendelsen viser livet frem som bagside, skygge, lidelse eller urolig frustration. Det er derfor alt andet end let at indrette sig i underkendelse, når livets prøvelser melder sig som uløselige.

Der er derfor heller ikke noget at sige til, at livet, nærmest af udmattelse og selvaftænding, havner i midten af det hele, håbende det bedste og frygtende det værste, med en egentlig tilfredshed ved den "beskedne egoisme" i, at der ikke sker noget som forandrer.

Måtte livet ha' haft et hjerte, der slår, og en hjerne som dets eksistentielle formidler, da er livet nu ikke-liv, men levende død, en jammerlig ulykke.

Et sådant liv er henvist til sig selv, indtil dets betingelser forandrer sig derhen, hvor livet igen er en chance værd.

Ovenstående liv - det idag statistisk mest signifikante selvudtryk for det herskende borgerlige samfunds vold mod det menneskelige - må fordre noget helt "specielt" som en skjult længsel, mere og andet end valget af yndlingsmelodier, hvor øjne og armes kærtegn mødes i en stille pause over natværtshusets jukebox: sig selv tilbage.

Og det sker vel unikt i "overensstemmelse med den teoris standpunkt, som erklærer mennesket for menneskets højeste væsen" (Marx i "Kritik af den Hegelske retsfilosofi", s.66 i V.Sørensen: "Karl Marx. Økonomi og filosofi. Ungdomsskrifter", Gyldendal 1973).

Marx' ungdomsskrifter er på forunderligvis blevet helt glemt de senere mange år. Der er godt nok blevet hængt etiketten på dem, også fra mange marxisters side, blandt andet den franske filosof Lucien Sève, at de er idealistiske og spekulative, men med en selvfølgelig status omhandlende, at Marx havde et humanistisk udgangspunkt for sin kritik af kapitalismen. Spørgsmålet der må stilles er dog, om de ikke indeholder mere for psykologien, end en sådan tankestregs-vurdering; og om de ikke netop bærer ved til kernen af en menneskelig psykologi; og desuden en psykologi der går op imod den ydre tvang til ikke-menneskelig handlen.

Da man synes at være godt dum, hvis man ikke accepterer den evindelige - og følelses-økonomiske - byttehandel med hinandens livsytringer for at være "inde i" samfundet, eventuelt bare bevare status quo, er der realisme i at mærke, at dette ikke kun fører til realisme:

"Den, som kan købe tapperhed, er han end fej. .. (Men) forudsæt mennesket som menneske og dets forhold til verden som et menneskeligt forhold, så kan du kun udveksle kærlighed med kærlighed, tillid med tillid ect.

Hvis du vil nyde kunsten, må du være et kunstnerisk dannet menneske; hvis du vil øve indflydelse på andre mennesker, så må du være et virkeligt inspirerende og stimulerende menneske. Hvert af dine forhold til mennesket og naturen må være et bestemt udtryk for dit virkelige individuelle liv og må svare til genstanden for din vilje. Hvis du elsker, uden at din kærlighed besvares, hvis din kærlighed som sådan ikke skaber genkærlighed, hvis du ikke i kraft af dit livsudtryk som elskende menneske gør dig selv til det elskede menneske, så er din kærlighed afmægtig, så er den en ulykke" (Marx "Om penge", s.90 i V.Sørensen 73).

En teori om mennesket - i sin simple form som at gi' hinanden en psykologi til livet - er vel psykologiens generelle opgave. Måske Marx alligevel havde noget vedvarende at sige, da han var ung. For nok blev han den kapitalistiske sociologs fader, men kunne han blive dette uden at være kvinden til en menneskelig psykologi?

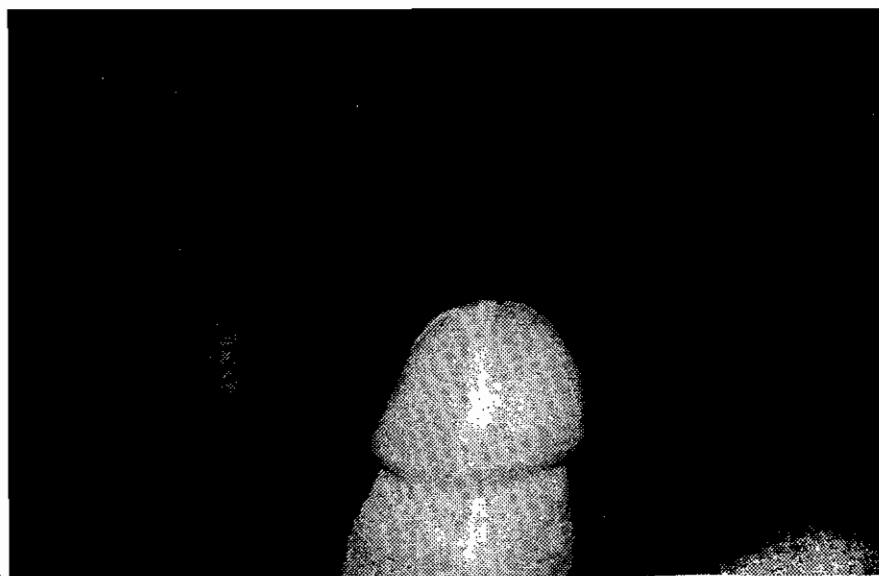
Kalle.

DEN ER FUNDET IGEN

DEN ER FUNDET IGEN
STILHEDEN, MIN VEN
MEN DER SKAL TÆNKES TUSIND TANKER
FØR JEG GIR' STILHEDEN
ORDET TILBAGE IGEN

TÆNKE TANKER
TANKER TÆNKER
TÆNKE TANKER
TANKE TÆNKER..

(TOM LUNDE`N, BIFROST)

FORUM:

FORUM KRITISK PSYKOLOGI er en praksisgruppe, som gennem bladet håber at kunne inspirere til fornyet teoretisk praksis i det levende arbejdes perspektiv. Du er velkommen i gruppen.....

DEADLINE:

BLADET står over for en ændring i format, tidsramme mv. Men det kommer igen senest efterår 91. Så der er deadline nu! Måske kan der findes ud af andet og mere før.....

ØKONOMI:

BLADET har ingen økonomi, ud over den du kan være med til at give det, ved at købe og sælge det rundt omkring. Salget af dette nummer er også forudsætningen for, at næste nummer udkommer.....

TAK til alle omkring os - på psykologistudiet, i Studenterhuset og Regnbuen, Studenterrådet og andre steder - for inspiration, hjælp og støtte i arbejdet med bladet.....

BLADGRUPPEN:

Torben	39	27	49	11
Hysse	31	23	70	64
Pernille	31	22	25	23
Kalle	31	81	37	88
Birgitte	31	83	35	81

Vi hører meget gerne fra dig, hvis du har en idé, et indlæg, en anmeldelse - eller andet på hjerte...

KONTAKT:

FORUM KRITISK PSYKOLOGI
c/o Studenterrådet
Krystalgade 16
1172 Kbh. K

KØB:

Giro: 7 50 41 44 - husk at anføre det ønskede

Abonnement: 3 numre kr 60,-
(portofrit)
Løssalg pr nummer kr 20,-
Dobbelnummer kr 40,-

ET HJERTE

DER SLÅR.

Dette nummer af Forum Kritisk Psykologi har været længe undervejs. Det er også meget forsinket. Og endelig er det som tidsskrift blevet noget helt andet end oprindeligt tilstræbt.

EN RASENDE FORANDERLIG VERDEN.

Det er ikke fordi den mellemliggende periode har været særlig problematisk for os. Det skyldes heller ikke, at uklarhed har rådet. Men det handler enkelt om, at vi har fundet det nødvendigt at stoppe op og søge nyt overblik i den verden, der nu med rasende fart forandrer sig: kolde mure der falder, "vældfærds"-hegn der bygges op, liberalismens triumf-tog med yderligere frisættelse af markedskræfterne, Sovjetunionens fald som imperiestat, USA's ditto på det økonomiske område osv osv.

ALLIGEVEL FORUDSIGELIGT.

Der er dog ikke noget af ovenstående, der kommer synderlig bag på os. Det skulle da lige være hastigheden, hvormed det foregår. Alt har mere eller mindre været forudset fra forskellig side i årevis. Og det er heller ikke dette, der har tvunget os lidt i hi. Det er derimod effekten af forandringerne indad- og udadtil, der på godt og ondt har optaget os: det er den voksende racisme og fascisme, den stigende udstødning af flere og flere fra arbejdsmarkedet, den voksende boligløshed på trods af et stigende boligareal, og en samtidig begyndende demontering af den såkaldte velfærdsstats indsats overfor kulturelle, sociale og psykologiske opgaver og problemområder.

BARBARIET PÅ VEJ FREM.

Disse "effekter" har også til nød kunnet forudses, men det har alligevel overrasket os, hvor hurtigt den offentlige opinion bla har ladet sig forføre til at erstatte støtte med tvang, fx overfor unge arbejdsløse. Fremfor muligheder, bosteder, lære- og praktikpladser og ud-

dannelsestilbud, er trådt opbevaringsbeskæftigelse, endog hos private arbejdsgivere, der så kan få en billig slavekraft. Hertil er kun at sige, at et samfund der ikke kan tage sig af sine børn, gi' dem livet, det kan ikke overleve - og det fortjener det heller ikke.

PSYKOLOGIEN SOM POLITISK KRAFT.

Der må derfor noget radikalt og revolutionerende til, hvis ikke barbariet skal vokse mellem os, samt gå ud over "the point of no return" som i 30-erne. Og fagpsykologisk er det derfor også mere nødvendigt end nogensinde, at psykologien, med dens ubetingede partitagen for det hele værdige menneskelige liv, som politisk kraft søger ud i de generelle sociale forhold, både som modvirkende reaktion, der er igang med at rive alt fælles-kulturelt ned, men også som opbyggelig samfundsforandrende og -forbedrende kollektiv strøm. Opgaven kan formuleres ved, at en verden i forandring kræver en menneskelig forandring af verden om os - ellers bliver virkeligheden til system og mennesket til dets træl.

MEN HVILKEN PSYKOLOGI?

Opgaven er klar nok. Det er mere selve løsningen, der er problemet. Det drejer sig om en menneskelig psykologi som bærende kraft, og kravet er ubetinget partitagen for 'hele det værdige menneskelige liv'. Det er det videnskabelige, der her slås an, idet videnskab ikke er andet end partitagen for genstanden i det almene arbejdes perspektiv.

Men det er samtidig her, at problemet melder sig.

For det første er psykologien af idag mere en samling uforenelige og konkurrerende skoler, end den er en videnskab med eksakt definerede grundbegreber og metodik om den konkrete menneskelige eksistens. For det andet er der næppe nogen psykologisk skoledannelse, der ikke vil hævde, at de ikke tager parti for 'hele det værdige menneskelige liv'. En specifik skole gået på klingen kan så godt resultere i, at det kun er delaspekter ved den menneskelige psykologi, der arbejdes med, men at man selvfølgelig har det 'hele værdige liv' osv osv som perspektiv. For det tredje er det også sådan idag, at psykologien allerede er ude i det generelle samfundsmæssige liv. Faktisk er verden næsten "hyper-psykologisk". Selv børsmæglere opererer på grundlag af teorier, der indeholder psykologiske faktorer. Og det tror fanden, for jo

mere mennesker er isoleret fra hinanden, fra den fælles skaben historie, og uden sine rødder intakte, jo mere bliver virkeligheden en ren 'psykisk affære', der kan menes hvad som helst om, uden at det af den grund får betydning for andet end een selv, som det så igen heller ikke får, i kraft af den manglende forbundethed med andre. Heldet og beregneligheden er da livsopretholdelsens halmstrå.

At spørge efter den psykologiske videnskab er derfor som at råbe i vinden. Og skulle man endelig få et svar, er man ligevidt mht dets videnskabskarakter. At løse dette, som det typisk finder sted som dominerende tendens, via eklektisk teoridannelse (:simpel sammenføjning af endog uforenelige brokker) løser da heller ikke noget, idet grundlaget hvorpå der 'sammenføjes' ikke kan være andet end vilkårligt opstillet, mode- og umiddelbart interessebestemt. Den søgte "videnskabelige psykologi" er derfor ikke den nuværende udbredte, idet denne er sit eget problem - og ikke engang dette problem værdigt, idet den simpelt gentager, og dermed teoretisk fordobler og legitimerer, hvordan mennesket under borgerlige forhold er udleveret til sine generelle sociale forhold, frakoblet som det er kontrollen over de basale og relevante samfundsmæssige livsbetingelser.

DEN HISTORISKE FREMGANGSMÅDE.

En løsning på problemet om videnskabelighed er den historiske fremgangsmåde fra Marx. Det er at koble sig på sin genstand i dens historiske udvikling og udfoldelsesproces, og teoretisk spejle hvordan den logisk er bygget op, og hvordan den til stadighed bygger sig selv op på ny gennem aktiviteten herom. Den vilkårlighed, der ellers vil være i valg og indholdsbestemmelse af grundbegreber vil da asymptotisk kunne overvindes til fordel for begrundede antagelser om genstandens væsensforhold - antagelser der igen, idet grundlaget kan fremvises som historisk-logiske udviklingsforhold, eksakt kan gøres til genstand for yderligere refleksion, præcisering, ændring eller udvidelse.

EN KRITISK PSYKOLOGI.

Som Marx anvendte sin historiske fremgangsmåde på studiet af det borgerlige samfund - og herigennem opdagede dets hemmelighed og transhistoriske, dvs forbigående, mission - så er den "Kritiske Psykologi" den historiske fremgangs-

måde anvendt på psykologiens genstand: det konkrete menneskelige individ¹. En historisk psykologi under de nuværende borgerlige livsbetingelser, hvori mennesket er i krise, må nødvendigvis derfor være en kritisk psykologi, heraf også navnet.

Og dette er også den tradition, som dette FORUM for Kritisk Psykologi har trukket på og forbinder sig med. Og centralt er her, at det ikke drejer sig om endnu en psykologisk "skoledannelse", endnu en konkurrerende psykologi, men om en grundlagsbestræbelse, et arbejde med de almene og generelle forhold for en psykologisk videnskab overhovedet².

Arbejdet, der har stået på i over 20 år nu, mange forskellige steder i Nordeuropa og også andre steder i verden, udgået fra "Freie Universität" i Berlin, kan man så mene om, hvad man mene vil. Men indtil nu er det det eneste systematiske forsøg på at løse grundlagsproblemet i psykologien, et problem ingen kan benægte er reelt nok.

PÅ HØJDE MED SIN GENSTAND?

Spørgsmålet er dog bare, om den kritiske psykologi i dens hidtidige udformning og grundlagskoncipering også er tilstrækkeligt på højde med sin aktuelle empiriske genstand - mennesket som det eksisterer idag under senkapitalismen - nu hvor kapitalismen som universel pamflet har brudt demarkationslinien ift den kommunistiske verden, med den daværende "virkeliggjorte socialisme" på "god" retur.

Ligesom denne "linie" har haft verdenshistorisk betydning for alt samfundsliv tilbage fra oktoberrevolutionen i 1917, så har forholdet til den "virkeliggjorte socialisme" i den kommunistiske verden altid været et problem, der har delt venstrefløjen overalt på kloden: enten har man indsluttet sig i den blok, der har hævdet socialismens virkelige eksistens, det ene eller det andet sted i øst, og at det faktisk er herudfra, at der må arbejdes, også med den kritik af tingenes eksistens, der altid er nær-

¹ Klaus Holzkamp: "Grundlegung der Psychologie", Campus 1983; - "Kan der være en kritisk psykologi indenfor rammerne af den marxistiske teori", i Dreier, se note 2.

² Ole Dreier (red.): "Den kritiske psykologi", Rhodos 1979.

værende; eller også har man taget afstand herfra, set den "virkeliggjorte socialisme" som et kunstigt oppustet bluffnummer, der har skullet skjule at et særligt statsbureaukrati, parasitært, og ikke væsensforskelligt fra vestens oligarkier, har haft den uindskrænkede magt siden 20-erne. Utallige er også de forskellige positioner, der har placeret sig i midten heraf, centreret om, at det drejer sig om et særligt overgangssamfund mellem kapitalisme og socialisme, som det endnu er for tidligt at sige noget bestemt om.

KRITISK PSYKOLOGI OG KOMMUNISME.

Ligesom den politiske venstrefløj har været delt - og i infight med sig selv - ift opfattelsen af den "virkeliggjorte socialisme" i Østeuropa, Sovjetunionen og i Kina, så har den kritiske psykologi som faglig bevægelse også været det lige fra sin start. Men i kraft af videnskabsopfattelsen fra Marx - videnskab som fremme af det almene arbejdes standpunkt på grundlag af den historiske fremgangsmåde - har det været muligt systematisk at gøre forskelligheder, brudflader, og endda eksisterende konsensusforhold, til genstand for fælles refleksion mhp teoretisk videreudvikling af psykologiens genstandsbestemmelse.

Et særligt filter i denne "teoretiske praksis" har været, at det politiske er den praktiske konsekvens, der drages til fremme af den almene udvikling af psykologiske grundforhold; mao at det politiske kommer fra en partitaggen for genstandens videnskabeliggørelse, hvor det omvendte er ideologi: fremmed samfundsmæssiggørelse, hvor sagen tillempes med argumenter udefra³.

Det er for meget at sige, at der har været konsensus om ovenstående, men i vid udstrækning er det et af de tyngdepunkter, der har båret den kritiske psykologi som sammenhængende praksisbevægelse. Det er den stadige og stadige bestræbelse på at lade sagen - og ikke den allerede givne private rordom herom - lede og komme til sin ret, der har været et afgørende samlende punkt. Dette kan så igen kun forstås muligt - og muliggjort - ud fra den historiske indfaldsvinkel, der har båret det hele,

³ W.F. Haug: "Standpunkt og socialistisk perspektiv i kritikken af den politiske økonomi", i Philosophia, nr.1-2-3, 1979.

idet denne netop gør det muligt at praktisere og "indhøste viden om de former, i hvilke alt til at begynde med tænkes spontant".

TO-FRONTS KRIGEN.

Et andet nok så væsentligt tyngdepunkt indenfor den kritiske psykologi er anvendelsen af de resultater, Marx selv fremsætter på grundlag af studier med den historiske indfaldsvinkel. Der har ikke været den store tvivl om, hvorvidt "den virkeliggjorte socialisme" i øst har haft legitim basis i mange centrale teoretiske koncepter hos Marx, væsentligst ift socialisme/kommunisme begrebet og videnskabsopfattelsen - for det har der ikke været.

Mht socialisme/kommunisme begrebet er det hos Marx bestemt som negerende udviklingsperspektiv ud fra kapitalismens universelle udvikling af produktivkræfterne, hvor skranken er kapitalen selv, ligesom kommunisme overalt bestemmes som proces, "den virkelige bevægelse, som ophæver den nuværende tilstand", altså ikke som produkt eller færdigt resultat, som en klasse kan råde over, og slet ikke i "et land først", der var Stalins katastrofale nyskabelse. Hos Marx læser vi da også: "Kommunismen er empirisk kun mulig som de herskende nationers handling på een gang og på samme tid, hvilket forudsætter den universelle udvikling af produktivkraften, og det hermed sammenhængende verdenssamkvem" (Ibid).

Hvad angår videnskabsopfattelsen er denne i vid udstrækning i den "virkeliggjorte socialisme" blevet reduceret til det "nogen" mente, der var i overensstemmelse med klassikerne indenfor Marxismen-Leninismen - hvilket ikke adskiller sig fra middelalderens skolastik, tekstfortolkning, hvor den der har magten også i sidste ende bestemmer den "korrekte" tolkning. På dette punkt er det også, at det absurde viser sig, idet marxismens særkende, dens identitet som verdensanskuelse - hvad også Lenin viderefører - netop er opgøret med kun at fortolke verden forskellig, og at gøre sandhed til et teoretisk spørgsmål.

⁴ W.F. Haug: "Individets borgerlige privatform og samfundets omverdensform" i Dreier (red.), jvf note 2.

⁵ Karl Marx i "Den tyske ideologi", s.111, i V.Sørensen: "Karl Marx. Økonomi og filosofi. Ungdomsskrifter", s.111, Gyldendal 1973.

Dette er nemlig al hidtidig filosofis⁶ ærinde, for "hvad det kommer an på, er at forandre den" (Marx i Feuerbach-teserne), dvs de materielle betingelser for dens eksistens.

Men selv om den "virkeliggjorte socialisme" har været et selvmodsigende udtryk for kommunisme, falsk varebetegnelse - en art "åndens" legen skjul med sig selv - har den alligevel som en dominerende "strukturel verdenshorisont", gjort det uhyre svært for selve den marxistiske tænkning og praksis - som selvbestemmelsens mulighed - at lade sine egne almene problemstillinger bestemme sig selv mht udvikling af en socialistisk praksis, der hvor man måtte være. En "dårlig" front har mao hele tiden presset sig på - hvilket har en analog dimension i logikken fra kapitalismen og dennes monster af liberal frihed, der ikke består i andet end det umulige valg mellem at gå i hundene eller vedvarende at måtte arbejde for fremmede interesser. Det har været en slags to-fronts krig, som marxismen ikke selv har valgt - og de historiske erfaringer med sådanne er ej heller særlig opmuntrende. Om det kunne have gået anderledes, skal her være usagt, ligeså mht hvorvidt elementer i marxismen selv har bidraget til, at en sådan umulig situation opstår historisk.

Det historiske pres mod marxismen, den tilbagevendende realitetskonfrontation på to fronter kan også siges at have ligget som en art praktisk fantasispørring mht den kollektive udvikling og virkeliggørelse af det ideelt mulige og realistiske på kort og lang sigt. Enten har handleskridt været mulige, men ikke løst noget revolutionerende ift den pressede grundsituation; eller også har de været umulige og handlingslammende at leve med; og begge betyder et split mellem handling og tanke, en art gåen i også egen modvind, førende en nærmest imaginær kamp! Men hvis ikke socialismen skulle vokse ud af det nuværende, hvor skulle den så komme fra! De elementer, der kan skabe en ny form, er også de elementer, der kan revolutionere det gamle samfund.

⁶ Der tænkes på "bevidsthedsfilosofien" med Hegel som fornemste repræsentant (se til eksempel W.F. Haug i "Die Camera Obscura der Ideologie", Argument Sonderband 70, 1984), hvis bærende kraft er statsborger-skabet.

NÅR MURE FALDER!

Når mure falder og demarkationslinier overskrides - som det er tilfældet her ind i 90-erne - er det også sådan, at man ikke længere er henvist til at indrette sig, med et eventuelt tærende, længselsfuldt eller fordømmende "røntgenblik" til den anden side, men til at opdage sin egen situation og sammenhæng som umiddelbar del af den andens. Om ikke sider af samme sag, så dog en grundlæggende forandring af ens egen position, og det i kraft af helhedens forvandling.

Den konkrete fantasispærring - som den har eksisteret i praksis qua to-fronts krigen - vil derfor komme ind i en egen opløsningsproces - og tanken vil, i en stadig forandring, blive kastet videre ud i verden, om man så har arbejdet teoretisk med marxismen eller har læst den ud af de generelle daglige undertrykkelsesformer overalt i det nuværende generelle samfund. Kravet om et værdigt liv, medens man lever, og at processen også er målet, vil således kunne stilles i al sin radikalitet som den daglige dagsorden.

Situationen er imidlertid flertydig. De lænker alverdens individer hidtil har været bundet med, vil selvfølgelig af kapitalen - af dens magt til både at være motiv og eget formål - søges erstattet af andre, i sidste instans af den selv. Nok frigør kapitalen individet fra dets hidtidige samfundsmæssige indbundethed, men den gør det ved at ekspropriere individet fra enhver samfundsmæssig og naturlig artsmæssig omverden, om det så er fra luften, vandet, jorden og ilden. Det, som kapitalen ikke gør - og ikke kan gøre, i kraft af at arbejdskraften må være privatejet for at kapitalen kan fungere som kapital - er at bringe individerne sammen som "associerede og forenede producenter" af deres samfundshistorie. Den må nærmest virke ved at forhindre det, for dermed at forhindre sin egen undergang. Og så længe dette ikke skabes, gennem de menneskelige individers rækken ud efter hinanden på frit og fælles land med enhver demarkationslinie ophævet i udvikling, så vil og må kapitalen leve af den hermed forbundne afmagt og isolation individerne imellem.

FASCISME?

At miste en lænke på et sådant niveau er imidlertid langt fra personligt uproblematisk, idet ens hidtidige orienteringshorisont går i stykker. Som Biermann udtrykker det, kan frihed også være en "dødsensfarlig trussel" - for er der ikke om een en kollektiv kraft, der inviterer til fælles-kulturel aktivitet, så vil angstens mørke let få overhånd. Og hvis ikke dette går i selvvalgt isolation - ved at ville møde sig selv, og dermed gå under - vil det spontant kræve social legitimation for individets egen ret til at bestemme over helheden for at ramme andre, netop de "svin" fra "fællesskabet", der tidligere forbigik een, da det var allermest nødvendigt man blev hørt - og gives dette fodfæste som social magt, er grundlaget for ny-fascistisk sammenrend endnu engang en realitet, bare mere globalt^{7 8}.

⁷ En praktisk tese imod "fascistisk sammenrend" kan være, at det gælder om at isolere det, der isolerer os fra hinanden.

⁸ For en bestemmelse af klassekampens niveau i det globale, se Morten Ougaard: "Magt og interesser i den globale samfundsformation", Aarhus Universitetsforlag 1989.

Engels taler et sted om en ny slægt, en æt, der "er opvokset under nye, frie samfundsforhold", og som "vil være i stand til at kaste hele den lurvede stat fra sig"⁹. Hvorfor er det ikke denne - og dette - vi allerede plejer mellem alle vores hænder?

I den nuværende samfundsmæssige opløsnings- og omstrukturingsproces lurer der mao en stor fare for det "uhyrliges" tilbagekomst. Når borgerskabet flottes og godter sig omkring kommunismens endelige, så ve dem, for de næres af lig.

SOCIALISME!

På den anden side er socialismen i krise - men da den endnu aldrig har fundet sine egne samfundsmæssige ben, ja så er det mere en fødselskrise, end det er trummerummen omkring graven, der gentager sig.

At komme videre - igennem! - er ikke kun en psykologisk opgave. Ligeså vigtigt er det at sociologien/samfundsvidenskaben tager hele den politiske økonomi op igen, og konkret undersøger, hvilke erfaringer der kan drages af den hidtidige socialismehistorie. Vægten må lægges på at frem-analysere de valg, der ikke i tide blev truffet mht omstrukturering, uddelgering af opgaver, afgivelse af magt/kompetence/færdigheder/afhændet arbejde osv osv, i perspektivet fælles langsigtet løft - omend overhovedet selve opgaveformuleringen bedst varetages af selvsamme samfundsvidenskab.

Her skal mere en præcisering af den psykologiske opgave vægtes.

KRITISK PSYKOLOGI SOM SAMFUNDSMÆSSIG PSYKOLOGI.

Den kritiske psykologis perspektiv er selve den individuelle samfundsmæssiggørelsesproces som selvsamfundsmæssiggørelse. Heri forstås at det drejer sig om det studie af konkrete menneskers liv, der samtidig bidrager til udvikling af selvsamme liv. Den kritiske psykologi må derfor også overskride sin egen kritik af det bestående til fordel for fremanalysering af, hvilke forhold der, som bevidst grebet, fremmer selvbestemte udviklingsmuligheder

⁹ Efter Lenin: "Staten og revolutionen", s.95, Gyldendal 1967.

og lægger hidtidige begrænsninger og mystifikationer bag sig, i såvel individuel-personlig som konkret samfundsmæssig forstand.

For at opfylde dette formål har den kritiske psykologi udviklet en omfattende kategorial-analyse af naturhistoriens overgang i samfundshistorie, den historie der ud over at være vores artsmæssige naturlige biologiske fundament samtidig har skabt det menneskelige individ som samfundsmæssigt væsen. Den menneskelige biologi giver sig herudfra at være af samfundsmæssig natur.

Fundamentalkategorien for den historiske analyse er det "psykiske"; og dettes udvikling følges derfor fra den første naturhistoriske form - sensibiliteten - frem til den form og egenart, den antager med udviklingen af menneskets totalsamfundsmæssige formidling: menneskets bevidste mulighedsforhold. Herigennem fås en indholdsmæssig bestemmelse af menneskets artspecifikke potentialer for samfundsmæssiggørelse, som de er givet under bestemte og bestemmende samfundsmæssige betingelser. I stedet for traditionel operationel definition - på vilkårligt grundlag, jvf tidligere - af fx angst, emotionalitet, kognition, sexualitet osv opnås således en begrundet bestemmelse af, hvad der skal forstås ved menneskelig livseksistens og dennes samfundsmæssige formidling. Herigennem bliver det også klart, at menneskets handlepotentialer står i livets tjeneste; at de udgør særligt udviklede evner og færdigheder til gensvar på opgaver og mål i omverdensbetingelserne i retning af fælles skabelse af egne livsbetingelser og dermed forenet omsorg for hinanden, og således for samfundsenhedens fremtidige udviklingsproces - og at det er udelukkelsen, isolationen, herfra, der er den dybeste grund til bla psykiske forstyrrelser.

FORELØBIG PRÆSENTATION AF INDLÆG.

I den første artikel "De nødvendige fælles udviklingsformer" går der nærmere ind i, hvad der skal forstås med forholdet mellem individuelle og samfundsmæssige mål, samt hvad konsekvensen er, hvis ikke det er muligt at befordre en perspektivisk overensstemmelse.

Den næste artikel om "Sanselig virksomhed III" er en fortsættelse af to tidligere artikler om sanselighed og dennes skyggeagtige eksistens under de nuværende statskapitalistiske betingelser. Der sættes focus på, hvordan det er muligt i afmagt at vende afmagt til udviklingsopgave, men også at dette går videre end den videre satsning på sig selv. Selve løsningen heraf er ret omfangsrig, ligesåvel som den er udbygget med - eller nærmere som forudsætning har - en generel analyse af paradoksløsning på humant grundlag. Denne analyse kan læseteknisk godt springes over, i første omgang, for så at gå til den færdige løsningsform, for selv om afmagt herefter kan konciperes som løselig gennem specifikt udviklet fremtidig socialitet, så er det overhovedet denne socialitet i formen samfundsmæssighed, som det drejer sig om at få greb om, udvikle, idet det fælles-samfundsmæssige liv ellers forbliver i skyggen. Artiklen slutter i konceptet til, hvordan konkrete samfundsmæssige opgaver, konflikter og eksistentielle nød-tilstande kan holdes i den form for bevægelse, hvor ens sanselighed, fremfor at være et problem, der låser det subjektive, kan blive til selve personlighedens udviklingsfunktion som "sanselig virksomhed", menneskeværd!

I artiklerne "Om psykens grund" og om "Psykens retningsbestemmelse" går der nærmere ind på psykologiens fundamentalkategori: psyken eller det psykiske.

I den førstnævnte artikel problematiseres Leontjevs psykebestemmelse, hvilket - som det skrives - vil være "relevant for folk med interesse for 'kritisk psykologi'", idet også Holzkamp bygger på Leontjevs bestemmelse. Problematiseringen ender op i konklusionen, at Leontjevs bestemmelse af det psykiskes grundform - sensibiliteten - ikke er tilstrækkelig, idet den ikke formår at fremhæve den kvalitative forskel mellem liv og psykisk liv. Med henvisning til N.Engelsted kræves derfor udviklingen af en "klar demarkationslinie". I artiklen findes grunden til, at det går så galt for Leontjev i hans overtagelse af Lenins genspejlingsteori.

I den anden artikel om "Psykens retningsbestemmelse" undersøges det teleologiske forklaringsprincips betydning mht en psykologisk videnskab. Og udgangspunkt er også her Leontjevs psykebestemmelse, der dog hen ad vejen, og også med reference til N.Engelsted, kritiseres for ikke at være tilstrækkelig til at fastholde det specifikt psykiskes kvalitet over for liv som sådan. Hovederindet er imidlertid det teleologiske, hvor det ud fra en bredt anlagt videnskabshistorisk analyse af overgangene mellem det fysisk-kemiske niveau, livets niveau og psykens niveau, viser sig, at det dels kan operationaliseres/defineres/bestemmes på alle niveauer, men dels også at psykologien ikke kan klare sig uden netop dette forklaringsprincip. Desuden vises, at det teleologiske forklaringsprincip på sin vis er komplementært til mekanistiske forklaringsmodeller - for ved "at spørge mekanistisk reduceres psyken til dele, som ikke længere har 'det psykiskes kvalitet', (så) når vi forsøger at bruge mekaniske forklaringsmodeller i psykologien, er det ikke 'det psykiske', vi får fat i". Det teleologiske må derfor forstås som en væsens-egenskab ved det psykiskes eksistensform.

I den næste artikel "Lyksalighed?!" kritiseres en tidligere bragt artikel i Forum; artiklen om "Kollektive forformer" i Forum nr.1 / 1988. Begrebet kollektivitet i dets ideelle betydning som "det fælles forhold, der er bundet op af lyst til at dele liv, være virksom, og at arbejde med det", kritiseres for at være den private drøm "om en tilbagevenden til lyksaligheden i moders liv". Nuvel, men alternativet - "realitetsprøvelse, der tvinger den enkelte til at se nuanceret på virkeligheden i stedet for stereotyp, og som kan modne den enkelte, fordi han vil lære at indse, at hans egen vilje ikke altid kan blive landets endsige verdens lov" - kan meget vel analogiseres til den evige vandring rundt, uden en beskyttende livmoder, og derfor forglemmende og for beskyttelsesløs svag til at kræve lysten i livet frem, medens livet er.

I artiklen afvises også overhovedet muligheden for at lave en kategorial-analyse af overgangen mellem dyr og menneske. Og hvis dette er rigtigt, så taber den kritiske psykologi sin navlestreng, sit grundlæggende grundlag. Argumentet mod en sådan analyse er, at der ikke er kilder, specielt tekster, fra denne tid, hvilket også forudsætter netop den ånd og kultur, der er skabt af selve udviklingen til samfundsliv. Så af gode grunde er der ingen tekster fra selve springet. Den Kritiske Psykologis standpunkt er nu heller ikke, at der er tekster, eller andre materielle vidnesbyrd, men kun at overgangen mellem dyr og menneske

har fundet sted, og at denne overgang er et indre udviklingsprodukt af naturhistorien. I og med at den har fundet sted, så ophæves den naturhistoriske biologi for mennesket også til et samfundsmæssigt naturgrundlag - stadig biologi, men af natur samfundsmæssigt. Hermed er væsentlige determinanter for menneskelig virksomhed også sat på forhånd, og det er overhovedet for at få andet end et tilfældigt greb om disse biologisk-samfundsmæssige udviklingspotentialer, at overgangen søges begrebet i dens indre differentieringsproces.

At afvise muligheden for en sådan analyse, til fremskaffelse af indholdsmomenter i grundkategorier, vil derfor fra kritisk psykologisk side være kapitulation overfor at ville sige noget forpligtende - og i virkeligheden begrundeligt - om, hvad menneskeligt liv kan være ud over, hvordan det i forvejen er bestemt af sin samtid, eller af den, der måtte udtale sig herom. Det er og kan ikke være sådan, at alle synspunkter, overfor en sag eller det menneskeliv, der er i focus, også er standpunkter af samme generalitet og almenhed - så uden nogen art af teoretisk og metodisk begrundelighed mht væsentlighedsniveau af den valgte tilgang og begrebsliggørelse, kan det kun ende med en rekurs til den blotte sympatiske mening, den allerede givne (for)dom.

I kritisk psykologi er dette hidtil blevet diskuteret som problemet om overvindelse af "psykologiske teoriers videnskabelige vilkårlighed"¹⁰.

I det næste "Madsen er stiv, eller er den?" siges der farvel til de elementer i virkeligheden, der hviler i den "beskedne egoisme": "Du må op af stolen, ud af buret, uni eller arbejdet. Ud på Gaden Madsen, ud og se på himlen og verden, for det er der gnisten findes, Madsen - tror jeg". Vi mødes!

Det sidste indlæg "gundhed i tiden - et betændt anliggende" er en anmeldelse af to sundhedsrapporter, der hver på sin måde ligger til grund for et nuværende Folketingsarbejde omkring en ny sundhedslov. Rapporternes resultater gennemgås, hvor det viser sig, at de bliver utroværdige omkring det at drage de nødvendige videnskabelige konsekvenser, idet de skærer deres konklusioner ift de aktuelt

¹⁰ Holzkamp: "Den kritiske psykologis overvindelse af psykologiske teoriers videnskabelige vilkårlighed", i Dreier note 2.

givne partsinteresser på den politiske arena. Hermed forsvinder også problemet omkring, hvordan sundhedsområdet kan blive et område for fælles overvindelse af sygdomsbestingende samfundsfaktorer.

----- EN KRITISK KOMMENTAR: -----

Som en gammel skægget gut har formuleret det: "Det er ikke nok, at tanken søger sin virkeliggørelse, virkeligheden må også selv søge tanken". Dette vil vi som bladgruppe prøve at gøre med på et centralt område.

Det kan selvfølgelig synes lige for let at gi' vores kritik af specielt ovenstående kritiker af Leontjev mfl, idet vi med ord hertil, i hvert fald i denne omgang, vil få 'det sidste ord'. Men samtidig vil det være hyklerisk, hvis vi ikke gør det, når vi samtidig er af den grundlæggende opfattelse, at der rammes helt forbi både ifm Holzkamp, men også ift Leontjev og Lenin.

Debatten om en adækvat psyke-bestemmelse ud fra Leontjevs bestemmelse er ikke ny. Utallige er, bare herhjemme, de artikler i "Udkast" og "Psyke & Logos", der problematiserer og mere eller mindre afviser den - dog altid under en vis anerkendelse af visse bi-resultater. Flere doktor-disputater op gennem 80-erne gør det samme. Også ude i verden er Leontjev stærkt påskønnet - og ligeså stærkt kritiseret. Så bare et overblik over debatten er en selvstændig afhandling værd. At dømme herefter er Leontjevs 'virksomhed' en mytologiens "nektar", den gudedrik der gør een udødelig.

Heller ikke i dette Forum har debatten været fraværende. I Forum nr.4 / 1988 valgte vi som redaktionsgruppe for egen regning at bringe et indlæg af N.Engelsted; og som vi skrev i indledningen til bladet som "et forsøg på holde modsigelsen i bevægelse". Den modsigelse, der blev tænkt på, var modsigelsen mellem en psykologi på kritisk psykologisk grundlag, med Hegels verdensånd efterladt som fremmedgørelsens egen tradition, og så en før-marxistisk psykologi på Hegeliansk grundlag. Motivet til at søge at fremme debatten lå for det første i det teoretiske, hvor fronterne, også i bladgruppen, var meget klart formuleret, men kun overfor hinanden: Holzkamps - og dermed væsentligst Leontjevs - psyke-bestemmelse contra N.Engelsteds udlægning og kritik af Leontjev. Det vi her håbede en debat kunne afstedkomme var, at kritiske psykologer enten

tog fat på kritikken af Leontjev og/eller at kritikere af Leontjev for en gangs skyld tog fat i Holzkamp, i stedet for, som det dengang og stadig idag er blevet en for god vane, at lade kritikken af Leontjev også gælde Holzkamp uden selv at have studeret Holzkamps brug af Leontjev. For det andet lå motivet til debatten i at bringe praksis i og omkring Forum videre. Det gjaldt sammenhængene på studiet, i studentehuset, i rådgivningen "Regnbuen", og i de tilbagevendende debatdage og sommerlejre i Færdigorganiseringsen, samt på de halvårslige seminarer omkring Kritisk Psykologisk Forum - for det var sådan, at de to psykologiske koncepter, ud over kun at have contradialog med hinanden, også syntes at initiere divergerende og næsten uforenelige praksisprofiler mht den videre udvikling af det praktiske psykologarbejde.

Den teoretiske debat - som bladgruppen havde forestillet sig - er udeblevet. I praksis er fronterne dog ikke længere så skarpe; men her kan man næsten fristes til at sige, at Hegelianerne har meldt sig ud af det daglige arbejde omkring de hidtidige former. Dette er dog nok en sandhed med modifikation. Snarere må der være tale om, at der er sket en differentieringsproces, hvor der søges til den praksis og det udsnit heri, en eventuel ny, der modsvarer ens teoretiske standpunkt. Intet tabt, men heller ikke noget vundet, idet standpunkterne stadig er, som de hele tiden har været: uforsonlige. Men måske de nye praksisorienteringer, når de på lang sigt slår igennem konkret, vil gøre det muligt at tage debatten op igen, og det fra en position, hvor standpunkterne ikke længere kun mødes i hinandens antagonistiske billede.

En sådan - egentlig vellykket samfundsmæssig udviklingsproces - vil dog også kræve, at den teoretiske praksis flytter sig ud af stedet, hen hvor et videnskabeligt psykologisk standpunkt er mere udfoldet. Mht kritikken af Leontjev skal vi ikke undlade at gøre kritikere opmærksom på, at den mangel, man hævder eksisterer, i bestemmelsen af forskellen mellem irritabilitet og sensibilitet - mellem liv og psykisk liv - kun er der, når man læser Leontjev med mekaniske briller og ikke vil se bevægelsens spring som fuldbyrdende sig selv, og når man undlader at agte udvikling som en egenskab ved materien. For Leontjev er forskellen mellem irritabilitet og sensibilitet netop sensibilitetens signalformidlethed på grundlag af den hermed opståede virksomhedsproces. Mao: en psykisk organisme, i modsætning til før-psykisk liv, 'forholder sig' til sine foranderlige omverdensbetingelser, idet den er

'middelbart' indlejret heri på grundlag af en aktiv genspejling, sanseligt¹¹, af sit aktuelle forhold hertil, og det i en slags "subjekt-subjekt-objekt-forhold"¹². I samme artikel af Holzkamp - der også er en gennemgang af Leontjevs forfatterskab - argumenteres der endvidere for, at det ikke er muligt at fastholde et subjektstandpunkt i psykologien, hvis man løsner psykologiens grundlag fra genspejlingsteorien, idet liv så alene må ses determineret på mekanisk stimuli-responsagtig vis.

Der kan også argumenteres omvendt: Hvis man undlader at se signalformidletheden - der vokser ud af irritabiliteten - på grundlag af de processer, virksomhed under udvikling, der muliggør, at den psykiske organisme kan sætte sig "i-forhold-til" sine omverdensbetingelser, ja så er irritabilitetens stade endnu ikke overskredet. Signalformidlethed opstår mao først som dominant, når de processer, der bærer den, selv bliver dominante som virksomhedsprocesser, hvilket også er springets hemmelighed. Som det formuleres af Marx: "Et væsen optræder først selvstændigt, i det øjeblik det står på egne ben, og det står først på egne ben, i det øjeblik, det skylder sig selv sin tilværelse"¹³.

Det er også nærliggende at henvise til Holzkamp (note 1, s.70-81), hvor selve springet og dets faser nærmere bestemmes - for et spring er ikke bare et spring fra noget eksisterende til noget andet, noget endnu ikke nærværende, fraværende eller ubekendt, men det er en indre udviklingsproces i selve virksomhedens formidlingsprocesser. Aben "sprang" heller ikke ind i samfundet som samfundsvæsen, hverken i et lille eller i et stort spring; den udviklede sig til samfundseksistens ved at udvikle sine omverdensforhold til samfundsmæssige livsbetingelser, i en gensidig proces, hvorved den blev sit eget menneskelige væsen; og overhovedet var det ikke den enkelte (hun)abe - som springet tit placeres i - der gjorde dette: det var aben i sin socialitet med andre (køns)fæller, der ville med på

¹¹ Den menneskelige "sans" - måske! For et bud herpå, se Jens Mammen: "Den menneskelige sans", Dansk Psykologisk Forlag 1983.

¹² Holzkamp: "Die "Weltlosigkeit" der traditionellen Psychologie und Leontjevs Version des Widerspiegelungsprincip", Forum Kritische Psychologie 25, Argument 1990.

¹³ Marx om "Privatejendom og kommunisme", s.82 i V.Sørensen, jvf note 5.

vejen! Overhovedet er dette en bevægelse i samklang organismer og (skabte) betingelser imellem, eller kan formålsbestemt/intenderet bevægelse ikke træde frem som udvikling i systemets overgribende træk.

Ud fra ovenstående kan det konkluderes, at forsøg på at supplere Leontjevs sensibilitets-bestemmelse, med det nuværende udgangspunkt, kun kan betyde en uholdbar fordobling af psykologiens grundlag. Eller omvendt: den nuværende fordoblede/duale verden - stat/samfund, kapital-/lønarbejder, ånd/hånd, by/land, mand/kvinde - som bestemmende udviklingsmodsigelser under fremmedbestemte betingelser, føres ned i psykologiens grundlagsbestemmelse som grundlæggende psykologien. Og den nuværende dominerende verden er vel for fanden hverken den eneste eller historisk endelige, hvad der med en fordobling gives køb på.

Og udgangen heraf - og her må det været muligt at mødes igen de involverede kombatanter - er at grave et tand dybere i selve sensibilitets-bestemmelsen, og dennes forudsætninger. Den blotte anvendelse af den Marx'ske metode - den historiske metode - giver nok, at der kun findes een videnskab, den historiske videnskab¹⁴, men forudsætningen for aktiv videnskabeliggørelse er den subjektive sansning af selve historiedimensionen, hvilket betinger evnen til at kunne forbinde sig med, kontakte, selve materiens egenbevægelse som genspejlende egenskab ved een selv. Og dette sidstnævnte aspekt - sanselig virksomhed¹⁵ - er et endnu lidet udviklet koncept, altså når der ses bort fra bidragene hos Leontjev!¹⁶

-----

¹⁴ Marx: "Den tyske ideologi", Rhodos 1974.

¹⁵ "Sanselig virksomhed" optræder første gang samlet i Feuerbachtelserne (de er optrykt i referencen fra note 14), hvor det er bærende dimension for udviklingen af det nye materialistiske standpunkt som "det menneskelige samfund eller den samfundsdannende menneskehed".

¹⁶ A.N. Leontjev: "Problemer i det psykiskes udvikling", Rhodos 1977; - "Tätigkeit, Bewusstsein, Persönlichkeit", Volk und Wissen Volkeigener Verlag, Berlin 1979 (hovedparten oversat til dansk i: "Virksomhed, bevidsthed, personlighed", Sputnik 1983; - "Psychologie des Abbilds", Forum Kritische Psychologie 9/1982.

OG SÅ!

Det var alt i denne omgang. Vi skylder dog lige at nævne, at der rundt om i bladet er små digte og pamfletter.

Hvilken form bladet vil have, når det dukker op igen, ved vi endnu ikke. Men det ligger sådan, at bladet i den nuværende form kun har opfyldt halvdelen af sin opgave. Vi har fået god kontakt med andre faggrupper, og da psykologien ikke kan udvikle sig længere end sociologien/samfundsvidenskabens allerede er medvirkende i udviklingen af de samfundshistoriske processer, så kan vi her kun være tilfredse. Vi håber endda på meget mere fremover.

Den anden halvdel, omhandlende udviklingen af den daglige kontakt mellem psykologer og psykologistuderende indbyrdes, synes vi ikke at have bidraget ordentlig til. Der er et hav af tanker, ideer og praksisinitiativer imellem os, og oplæg på oplæg om teoretiske grundproblemer og om aktuelle psykologiske forhold, der bare ikke kan finde vej til Forum i den nuværende form. Forum er her en for stiv konstruktion - ligesom "Madsen" måske er det. Men hvis du har lyst at gå med i bladarbejdet - bringe det og os videre - er du meget velkommen.

Bladgruppen 27.oktober 1990

FORÅRET
1990

Sundhed år 2000

Bladgruppen

Hysse 01-23 70 64
 Kalle 01-81 37 88
 Jørn 01-23 82 59
 Torben 01-62 76 71
 Pernille 01-22 25 23
 Birgitte 01-83 35 81

Bladgruppen hører meget gerne fra dig, hvis du har en ide, et oplæg, indlæg, anmeldelser - eller hvad du ellers har på hjertet ....

Ekspedition

Abonnement: 3 numre kr.60,-
 (portofrit)
 Løssalg pr nummer: kr.20,-

Indbetaling (husk at påføre giroen angivelse af det ønskede) og indlæg sendes til:

FORUM c/o Studenterrådet
 Krystalgade 16
 1172 København K

Giro: 7 50 41 44

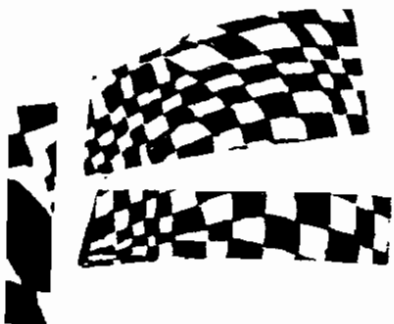

Deadline

Nummer 6: 15.oktober 1989
 -- 7: 15.januar 90
 -- 8: 15.april 90

FORUM

planlægges udgivet 3 gange
 årligt: maj, november og
 februar.

Layout: Hysse og Birgitte.
 Og tak til Inge Svane Nielsen for arbejdet med oversættelsen af Holzkamps artikel.

Ileder refleks !

I dette 5.nummer af Forum Kritisk Psykologi sidder vi endnu engang med overvejelserne over, hvad vi synes en leder skal indeholde og på hvilken måde, den skal skrives.

Vi ved fra tidligere, at en leder kan opfattes som vores ansigt overfor nye læsere. Samtidig vil en leder også kunne læses som en perspektivering af de enkelte indlæg og artikler. Det er derfor af betydning, at en leder løser en dobbeltopgave; den skal på den ene side være et stykke fagpolitik, der viser nye veje til løsningen af "den menneskelige gåde"; og den skal på den anden side samtidig formidle en psykologisk praksis, der søger et videnskabeligt svar herpå.

Denne gang har vi i arbejdet med lederen fundet os stillet overfor en noget sej opgave. Der har ikke manglet såvel svar som spørgsmål, men sammenhængen her imellem har været forbavsende at gribe at fat i; om vi så vendte blikket indad mod os selv, mod den splittelse vi har i vores egen praksis - eller ud mod de nye arbejdsniveauer, der med "Græsrodder på tværs" (/bevægelsespraksis) har ladet sig udvikle.

Der er noget der ikke stemmer. Hvordan arbejde mere alment, hvis ikke det kan gøres i fællesskab. Eller nærmere: hvad er det for en modsigelse i os, der splitter gennem samfundsmæssig udvikling - for også andre med os har dette problem.

I fagspsykologisk forstand er det kliniske felt, hvor indenfor dette generelt takles, endvidere også den nuværende psykologis største arbejdsområde.

DEN ALMENE FORBLÆNDELSESSAMMENHÆNG.

Det er blevet sagt om det at møde nye, at en fremmed blot er en ven, du ikke har mødt endnu; og hvorfor egentlig ikke! Kan den menneskelige tillid til hinanden være andet end et universelt aspekt ved den menneskelige væren; - men i så fald må det der splitter komme udefra. Samtidig kan det imidlertid ikke komme andre steder end fra os selv.

Hvad kan vi derfor kalde den "indre afsondring", der på paradoksal vis bliver os selv fremmed? Det kan ikke kun være stat og kapital, da disse allerede er afsløret som den nuværende samfundsstrukturens hemmelighed. Men det må

være noget forbundet med disse, da det er fællesskabet der angribes.

Vi har ikke noget endeligt svar, andet end den "almene forblændelsessammenhæng", idet det er sider ved det kendte, der bliver til uløselige konflikter.

BORGERSKABETS CHRISTIANSBORG.

Det kan godt være, at Marx er håbløst umoderne idag, men er der et alternativ til tesen om, at det må dreje sig om det sted, det land og den samfundskultur, hvor den enkeltes frie udvikling er forudsætningen for alles udvikling?

I den "almene forblændelsessammenhæng" ja! Her er det umuligt at leve med frihed uden respekt for den private ejendomsret.

Senest er det blevet gennemspillet af Birte Kjær med melodigrand prix vinderen "Vi maler byen rød". Og ligeså er det blevet taget op af statsmanden Schlüter, der forskubbet og fortattet peger på privatejendommen som "personlighedens forlængelse".

At menneskets udvikling således skulle være knyttet til den hellige og ukrænelige ejendomsret - eller den symbolske farvning heraf - er psykologisk ikke nyt, for der er tifold overflod af psykisk armod, social deroute og kropslig-somatisk forfald blandt besiddelsesløse, der kun har deres arbejdskraft at handle med. Nyt er heller ikke, at menneskets frihed hænger sammen med dets dispositionsmuligheder - men hvis disse kun er givet gennem deres politisk-økonomiske aspekt, så er det alene det eksisterende, der bekræftes. Selvbekræftigelsen heraf i formen penge bliver da det menneskelige alternativ - for det at overleve herindenfor er at måtte naturalisere forholdet mellem frihed og privatejendom: at købe, sælge eller overhovedet handle sig hertil, til lykken eller livets indhold.

Kan det være dettes pendant på det psykologiske niveau - privatejendomsbegæret, at ville/måtte eje, i alle dets former - der splitter almene sammenhænge indefra; og også være dét, der fastholder den almene forblændelse af mennesket selv. Det er i hvert tilfælde en ny hemmelig udgave - gåde - af sig selv, hver gang det "går op" i sig selv!

I så fald er udgangen af den almene forblændelse enkel: for ligesom borgerskabet med denne har Christiansborg at mødes på, så må mennesket, der ikke længere i sig selv er interesseret i simpelt forbrug af hinanden, i klasse- og kønsundertrykkelse eller i fremmedhad, have behov for egne steder og fælles land med andre.

Om dette rum så kaldes alternativt, befriet område eller autonomt kommer ud på eet - for det er når etableringen af dette ikke lykkes, at det kommer til samfundsmæssige brud fremfor almene projekters fælles brydninger.

Omvendt må almene brydninger nødvendigvis også ses i deres total-samfundsmæssige betydning og kontekst: netop som indstiftelsen af plurale centra. Vi får her tilgang til den "almene" forblændelses bagside, men lykkes ikke her, fra dette standpunkt, en socialistisk kappestrid som konkurrence på kvalitet, så fås igen kampen om magten, der som foragt for liv ligeledes er uden mening.

I overført betydning er det altså, når vi har borgerskabets "enkle centrum" - besiddelsesbegæret - imellem os, at vi fejler det samfundsmæssigt-menneskelige. Den almene betydning heraf fordrer i sig selv en videnskabelig udforskning, der ikke begrænser sig til fakta-videnskabelig analyse (:om "ting" eksisterer og i hvilken mængde osv), idet de gængse (borgerlige) bevidsthedsformer da kun finder en simpel be- eller afkræftelse. Yderligere fås hermed heller ikke et bolværk mod opbyggelsen af nye alliance-forhold, hvis "værd" er bundet til det gamle "indholdstomme" begær.

DEN FORBAVSENDE SAMMENHÆNG.

Dette nummer af Forum har en tekstmæssig sammenhæng, der på forunderlig vis spejler ovenstående praktiske udviklingsopgave. Et bud, forståes !

Det starter i den tunge ende. I "Sanselig Antagonisme" søges en bestemmelse af den dybeste afmagt og af veje ud heraf, men samtidig veje der fører ind i det samfundsmæssige liv. I midterstykket "Menneskets samfundsmæssige natur" kommer det til en nærmere bestemmelse af det essentielle ved den menneskelige natur - den samfundsmæssige formidling - samt herunder hvad der kan siges at være særligt ved den borgerlige forbestemmelse af den individuelle eksistenssikring: udviklingen af restriktiv handleevne. Til slut sættes der i "Fantasi og selvbestemmelse" focus på et - i kritisk psykologisk regi - noget overset aspekt ved udviklingen af den menneskelige handleevne. Vigtigheden heraf er let: er det ikke muligt at fantasere, er det ej heller muligt at forestille sig et udviklet, anderledes selvbestemt liv. Det praktiske fravær heraf bringer os tilbage til den "sanselige antagonisme". På tværs heraf bringes artiklen "Kritikformer i teoretisk arbejde"; af tekniske grunde som indstik - selv om det ligeså godt kunne være grundet det selvreflektoriske for de øvrige artikler. Endelig bydes tidsskiftet "Social Kritik" velkommen til verden.

SANSELIG VIRKSOMHED III.

Kalle Birck-Madsen

I denne tredje del videreføres studiet af "Grundlagsproblemer i psykologien". Hvor del I konstaterede, at det ikke står godt til, hverken teoretisk eller empirisk med kernen i en menneskelig psykologi - sanseligheden - så kunne del II fremvise et yderligere ubehageligt resultat: en generaliserende tendens til at den menneskelige livskraft, som resultat af udviklingen af fremmede magtbestemte betingelser, vender sig mod sig selv i formen antagonisme, dvs være sin egen ødelæggelse. Herved bliver det menneskelige dramatisk alene i negativ forstand: stadig og vedvarende destruktion og fornedring af livsytringer¹.

I denne tredje del søges formuleringen af almene veje ud af disse, for liv, umulige og uværdige, eksistensbetingelser.

INDTIL NU.

Hidtidig virksomhed har således stillet et problem af allerstørste betydning: hvordan bliver mennesket subjekt for sit samfundsmæssige liv. Det er selve grundlaget for den menneskelige psykologi, det der gør mennesket til menneske, dets subjektagtighed, som er på tale. Modsat udviklingen af mere ødelæggende og overforstillet magt står vi overfor den nødvendige skabelse af fælles livsmuligheder i den omverden, vi alle forenet lever i kraft af.

¹ Del I og II er optrykt i Forum Kritisk Psykologi nr.4/1988 og nr.5/1989.

Det blander umiddelbart, at den menneskelige kraft skulle være så udviklet, svag eller fraværende, at der må spørges til den; den har dog på kort tid kæmpet to verdenskrige, skabt radioaktive mennesker og en natur, der forgiftet er ved at rådne op for fødderne af os; men dette kan ikke være det egentligt søgte og menneskelige, idet der her er tale om en kraft, der alene angriber og undergraver vores eget historiske livsrum.

I psykologiens historie står vi også overfor en generel uløst problemstilling, idet det viser sig, at samtlige dominerende psykologiske teoridannelser - adfærdspsykologien, psykoanalysen, kritisk teori/freudomarxismen, den humanistiske psykologi og eksistentialismen - lader sig placere på underordnede niveauer indenfor den menneskelige psykologis almene område. Den samme sekundære genstandsbestemmelse blev endvidere genfundet i nyere psykologisk grundforskning, som den tager sig ud hos blandt andet Mammen 83, Engelsted 86a,b, samt hos Schultz 86 (jvf del I s.31f og 39ff).

VIDERE.

Det drejer sig derfor om, hvordan grundlaget for den menneskelige psykologi tydeliggøres, realiseres, og udvikles i sit væsentlige fulde omfang. Og hertil viser hidtidig teoribygning også kun negativ vej, da denne har været båret af antagelsen om en eller anden 'substans' som stående over eller udenfor den materielle virkelighed, men som hjemmøgende denne på alene begrænsende og restriktiv måde. Fra en sådan, i sidste instans metafysisk, position er det nemlig kun muligt at møde den eksisterende verden med et nyt dogme, som det allerede givne, den gamle virkelighed, endnu engang må rette sig ind efter. Den virkelige logik, de grundlæggende udviklingsforhold, forbliver her uberørt og ubegrebet.

Vi må derfor, i positiv forstand, koble os på den historie, som genstanden "sanselig virksomhed" selv foretager, for således at bidrage til en løsning af de iboende modsigelser, der alene lader den menneskelige psykologi fremstille sig selv i virkelighedens verden. Kun herigennem er det også muligt at yde andet end en abstrakt kritik af de grundforhold, det i sidste instans vedrører at revolutionere - for selv om hidtidig psykologi ikke synes at kunne tilbyde noget grundlæggende, men mest minder om et fattigt hylster for utallige fejltagelser, så er den dog samtidig funderet i og gjort af det "stof", som

det menneskelige i mennesker faktisk forefinder som givne livsbetingelser. Heri er hidtidig teoribygning samtidig at bestemme som begrænset - og begrænsende - forhold.

Det bliver således nødvendigt at bryde med bevidsthedsfilosofiens vej, der finder sit reneste udtryk hos Hegel i hans objektive idealisme; - Og ligeledes følge Marx i hans afvisning af en "særskilt ånd", af en "dybere mening" iboende historien som sådan og/eller i individet selv, idet forestillinger er virksomme individers forestillinger om deres konkrete stofskifte og samkvem med naturen og med hinanden (Marx 74, s.25 og 33). Det er vores liv, vi skal udvikle gennem de samfundsmæssige forhold - ikke bare undres, tvivle eller bevidst tænke andre forestillinger, men styrke livets fremtidighed ved at leve det ud af det gamle. Andre handlemuligheder eksisterer heller ikke.

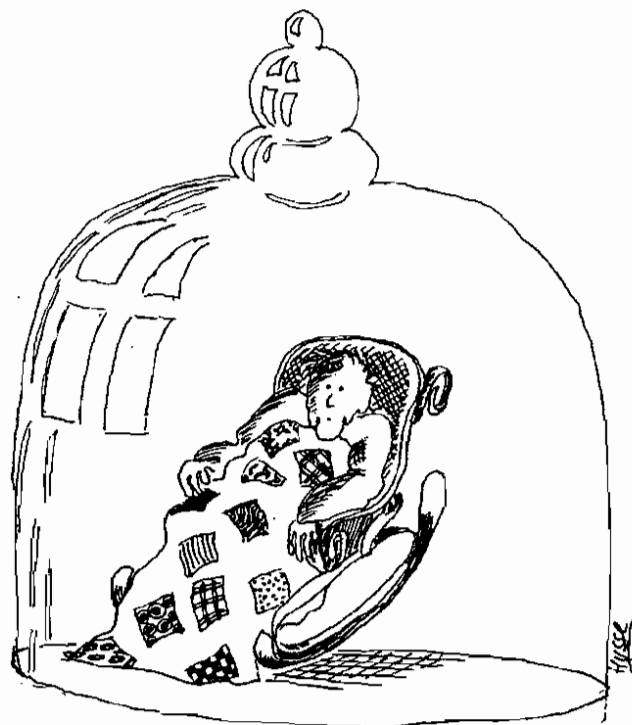
Vi vender os derfor mod hele det gamle standpunkts psykologi, dvs den psykologi der sanser og ånder indenfor og på grundlag af de nuværende samfundsmæssige betingelser. Og vi gør det i perspektivet almene veje til det grundlæggende ved mennesket, mod det, der skaber det sanseligt virksomme menneskelige liv.

INDHOLDSFORTEGNELSE DEL III:

- Det gamle standpunkts psykologi: et paradoks om tilblivelse.
- Ekskurs om paradokser.
- Mellemlægning om tilblivelsens paradoks: afgivelse af individuel sanselig historie.
- Den gamle psykologis perspektiv: et paradoks om genoplivelse.
- Slutspil om genoplivelsens paradoks: afståelse af social virksom bevidsthed.
- Ekskurs om civilisationsforestillinger hos Freud og Sartre.
- Løsning af paradokserne: sanseligheden som globalt problem for hver af os.
- Sanselighedens sidste problemstilling: at blive ved sig selv som sin egen ressource.
- Sanselighedens modsigelsesproces: at være sol.

DET GAMLE STANDPUNKTS PSYKOLOGI: ET PARADOKS OM TILBLIVELSE.

Fælles for hidtidig psykologi er studiet af mennesket under betingelser, som det ikke kan øve bevidst indflydelse på. Det er psykologi, hvor den individuelle virksomhed både er utilstrækkelig til løsning af betingede livspraktiske modsigelser (del I), og ej heller sanseligt livsdueligt subjekt for overvindelse af fremmede forhold, særligt som disse er givet med magtbestemte samfundsmæssige betingelser (del II). Historisk tager dette generel form med udviklingen af de første slave- og classesamfund og frem til idag med statsmagter af verdenshistorisk størrelsesorden.

Psykologien fremmaner således alment det enkeltstående individ som alene objekt for sin egen samfundsmæssige historie. Men dermed er den, psykologien i dens resultative udtryk, også samtidig ophav til det manglende grundlag for en virkelig menneskelig psykologi: en psykologi uden sanseligt virksomt grundlag er ingen psykologi om mennesket. Problemet om et muligt udviklet udgangspunkt for en menneskelig psykologi kan således ikke stringent og dueligt stilles af denne, det gamle standpunkts psykologi selv, men må komme udefra, gennem ønsket om, muligheden for eller viljen til noget andet - og alligevel, samtidig, må også dette komme fra den menneskelige psykologis eget område. Det modsigelsesfulde heri kan vi resumere med begrebet tilblivelsens paradoks, hvilket også bringer os tilbage til, hvor vi tidligere slap den sanselige virksomheds problemstilling: at ville være andet end sin egen objektform (Del II, s.21). I og med at virkeligheden skrider fremad gennem udviklingen af modsigelser, har vi her det springende punkt, hvis løsning den psykologiske videnskab ikke har udarbejdet på almen vis. Det videre kan derfor alene afhænge af, hvordan vi går til værks med denne, i den psykologiske videnskab, iboende modsigelse både at være ophav til sig selv og alligevel ikke at kunne være det. I dens hænder ligger en virkelig anden fremtid end den nuværende.

EKSKURS OM PARADOKSER.

Paradokser er ikke noget fremmed for videnskabsbestræbelser. Tværtimod synes paradokser - og særligt deres løsning - at betyde et væsentligt erkendelsesmæssigt fremskridt, idet deres eksistens netop peger på en fundamental begrænsning i den hidtidige omgang med den givne genstand. Der kan derfor også tales om et med paradokser forbundet afmagtspostulat (jvf Witt-Hansen

85,s.321f), idet der refereres til en tilsyneladende umulighed på de eksisterende præmisser. Løsning af paradokser må derfor skabe rum for udvidelse af praktiske handlemuligheder.

En sådan "rumudvidelse" må kunne opnås igennem en generalisation af de begreber, der allerede anvendes, idet disse må gribe for snævert. Endvidere må der være tale om afhjælpning af en mangel på begreber, idet det specifikke i det "nye" rum endnu ikke er grebet. Der må derfor ligeledes i paradoksløsning være tale om en udvikling af begreber.

En sådan dobbeltopgave finder vi formuleret hos Witt-Hansen. Ud fra studiet af generalisation og generalisationsproblemer indenfor det matematiske område ses løsning af paradokser i første omgang at gå igennem "ideen om udvidelse eller generalisation af begreber" (Witt-Hansen 63,s.97 og 107), og som det senere udtømmende bestemmes: "enten generalisation af begreber eller ved udvidelse af den logiske ramme, indenfor hvilken de pågældende begreber optræder" (Witt-Hansen 73,s.100). Paradokser i ovenstående betydning er "ontologiske modsigelser", altså modsigelser af den art, hvor et princip i verden er på tale til vurdering sand-falsk.

Nu er begrebet om ontologiske modsigelser selv modsætningsfyldt, idet alle modsigelser tilhører det værendes princip, så når dette princip selv er iboende historien i form af udvikling, da er det ikke længere tilstrækkeligt med den Aristoteliske enten/eller-logik og dennes opdeling af virkeligheden i en anskuelig jordisk verden og en himmelsk begrebslig sfære, nok i uafbrudt bevægelse og forandring, men uden historie. Witt-Hansens paradoksløsning medinddrager derfor den Hegelske udviklingslære som metode: begrebsudvikling via begrebsophævelse og -sætten. Og på dette grundlag er det da også muligt for Witt-Hansen at følge løsningen af et væld af matematisk-logiske paradokser.

Således også - hævdes det - hvad angår den Marx'ske løsning af merværdi-problemet: at merværdien må udspringe af cirkulationen og alligevel kan den ikke udspringe heraf, grundet at udveksling er udveksling af ækvivalenter (Marx 70/I,s.281; Witt-Hansen 73, s.88, 97 og 98). Løsningen hos Marx var som bekendt, at arbejdskraften selv opfattes som en vare, men netop den vare, der udvekslet og anvendt i produktionsprocessen skaber mere værdi, end den selv forbruger og behøver for egen reproduktion. Hos Witt-Hansen læser vi ligeledes: "Ved at generalisere vare- og værdibegrebet, ved at definere arbejdskraftens værdi i

overensstemmelse med værdiloven, ved at udvide værdiloven til også at omfatte varen arbejdskraft har Marx ikke blot løst merværdiparadokset og beskrevet den dialektiske udvikling fra den før-kapitalistiske vareproducerende samfundsformation til den kapitalistiske, men også vist, hvorledes kimen til en helt ny teori udvikles gennem denne procedure: teorien for den kapitalistiske samfundsformation" (73,s.98).

Spørgsmålet er imidlertid om ovenstående almene og specifikke paradoksløsningsbestemmelser - begrebsudvikling via generalisation - egentlig er tilstrækkelige til også at bryde med paradokset, så at sige indefra og ud, hvilket er en sagsmæssig nødvendighed, når paradokser stiller sig som historisk udviklede betingelser for menneskelig handlen. Den realhistoriske dimension synes mao at være underbestemt i Witt-Hansens paradoksløsningskoncept.

Det viser sig da også, at ligeså præcist Witt-Hansen kan følge de forskellige paradoksale løsningsformer for merværdiproblemet - arbejdskraftens værdi på grundlag af dens (re)produktionspris, produktionspris på grundlag af gennemsnitsprofitten, produktiv brug af naturerkendelse/viden/videnskab på trods af ingen værdi, når den først er indhøstet (73,s.138-40) - ligeså afmægtig er han overfor en opløsning og dermed udgang af den sidste paradoksform. Vidensparadokset synes nemlig ikke at kunne blive løst indenfor den historiske materialismes grund. Men fremfor at overveje, om dette kunne handle om den udviklede kapitalismes akilleshæl, der hvor dets fornedrende hjerte viser sig, så foreslår Witt-Hansen i overensstemmelse med sit udgangspunkt i Aristoteles og Hegel naturligt nok en udvidelse, i formen generalisation, af dette gennem indførelsen af en endnu større grundlæggende abstraktion: informationsbegrebet (s.170). Men hermed tabes samtidig de omkring ethvert paradoks specifikke historiske betingelser, hvilket er en "util-ladelig" abstraktion, idet paradoksløsning som erkendelsesfremskridt nu engang er indbundet i en bestemt historisk samtid, der ikke på nogen måde bare er ydre overfor selve erkendelsesindholdet. Derfor er det af betydning, at selve generalisationsomstændighederne - som historisk udviklede sagsforhold - er med i begrebet herom, ellers vil den specifikke paradoksløsning enten kun kunne ses havende gyldighed på sit eget historiske tidspunkt, ligegyldig vil den efterfølgende være, hvorved dens brugsværdi ikke kan antage historisk værdi, eller også naturaliseres selve løsningen til at have almen status a priori.

En underkendelse af omstændigheds-dimensionen må også føre til, at paradoksløsning i sig selv bliver paradoksal, hvad den ikke kan være qua den med paradokser forbundne afmagt. Således også hos Witt-Hansen: en erstatning af værdibegrebet med informationsbegrebet - hvordan kan dette finde sted uden antagelse af noget ydre, der hen over hovedet på mennesker indsætter et andet livsgrundlag! Dette er ikke paradoksløsning, men snarere paradoksets egen reproduktionsform - og dermed her en gentagelse af kapitalens overherredømme over brugsmæssige livsbetingelser, altså merværdiproblemet endnu engang, men i en ny kvalitativ form. Så fremfor indførelse af informationsbegrebet som ikke-løsning af vidensparadokset² som merværdiproblemet (måske) sidste form, må kapitalens reproduktion på basis af informationsteknologi sættes på begreb. Kun således er det også muligt at fastholde merværdiproblemet - kapitalens imperativ af profit som underliggende udviklingsgrund - og derved undgå at glemme, at udviklingssammenhængen omkring paradokset både er forskellig - nye udbytningsformer, nu over naturens egen reproduktionsevne - og grundlæggende identisk: kapitaltvang og empirialiseret viden og natur (Heraf også Niels Bohrs diktum om en åben verden).

Fornyet generalisation uden greb om ovenstående samfundshistoriske kontekst - disse specifikke generalisationsomstændigheder - vil da også bare fjerne os endnu mere fra den historiske opgave, som et paradoksal problem har rejst, og dette i en form, hvor det empirisk-materielle får sit liv, og det begrebsligt-ideelle et andet, hvilket også er en tilbagevenden til en skarp adskillelse mellem subjekt og objekt, samt til naturalisering af den Aristoteliske logik og dobbeltverdensanskuelser (jvf også Holling & Kempin 89, s.70-80 og Haug 84).

Dette sidste er imidlertid også selve udgangsbetingelserne for det at blive stillet overfor et paradoks, hvorfor paradokser må have deres fundering i udviklingen af en sådan splittet og dual verden, hvor de samfundsmæssige

² Et moment til en løsning af vidensparadokset er at anskue det ud fra kapitalens genererende produktion af ikke-samfundsmæssige, men tingsmæssige forhold mellem mennesker, der subjektivt er vidende herom, uden at kunne gribe ind heri, idet det samfundsmæssige grundlag cyklisk forsvinder som selvstændig genstand. Et begreb i en løsning er dermed misforhold som forhold mellem mennesker uden også at være samfundsmæssige forhold (for nærmere se Birck-Madsen 89a).

forhold er løbet de involverede af hænde, samtidig med at de stiller sig som afsubjektiverede problemer (jvf Seidel 76). Så snarere end at abstrahere fra de omgivende specifikke betingelser i den materielle virkelighed - og dermed tabe den historiske løsning af et konkret paradoks af syne - så drejer det sig om at få greb om det utilstrækkelige i den samfundsmæssige form, som paradokset er problem for. Paradoksløsning som begrebsudvikling via generalisation og henføring heraf til en analog materiel form kan altså nok følge paradoksløsningens modsætningsfyldte bevægelse, og dermed selve deres eksistens som refererende til udviklede former som specifikke historiske forhold mennesker imellem, men den er altså ikke tilstrækkelig til at gribe det med paradokser forbundne faktum, at selve deres eksistens henfører til en praktisk begrænsning, dvs historisk betingede, stivnede eller fremmedbestemte forhold, som det i sidste instans handler om at bryde ud af.

Vender vi tilbage til Marx' merværdi-problem, så er det rigtigt, at noget af en løsning består i, at varen arbejdskraft indfanges gennem generalisation som begrebsudvidelse, men det der ikke i sig selv medinddrages således i begrebets form er, at arbejdskraft som specifik vare selv er et historisk udviklingsprodukt, nemlig et produkt af arbejderens adskillelse og ekspropriation fra sine produktionsmidler, hvilket er et nyt socialt forhold, der har sine modsigelser at få løst gennem den videre historiske proces. Samlet er dette andet og mere end både simpel og udvidet generalisation, om det så anskues i dets procesmæssige eller i dets resultative udtryk. Snarere er der tale om en modsatrettet dobbeltbevægelse, et atypisk realhistorisk og specifikt fremmedbestemt bevægelsesforhold, hvor noget subjektivt går op i en gentagende objektiv proces, hvorved den klare subjekt-objekt-adskillelse forsvinder til fordel for et selvhenførende fænomen - i dette tilfælde arbejdskraften. Samtidig forbliver paradoksformens uløste modsætninger i stadig bevægelse uden om³. En simpel retlinet dobbeltbestemmelse af dette - som foreslået af Witt-Hansen med hans hedenske gudebryllup mellem Aristoteles og Hegel - er derfor ikke til-

³ En analyse af to andre paradokser (interaktionens paradoks, hvis løsning er den "tredje sag", F.Haug 79, s.208 og individualitetens og humanitetens paradoks, hvis løsning er arbejdsdelingen, L.Sève 78, s.302ff-31) afslører samme paradoksale karakteristika.

strækkeligt til at komme hinsides paradokset, idet det som 'løsrevet væren' må stille sig igennem sin egen gentagelse i verden respektivt gennem mere udviklede paradoksale former som både overbygning og underlag for enhver fremtidig menneskelig bestræbelse; og at se dette som simpel samfundsmæssig "rekapitulation" vil derfor være at underkende, at bevægelse altid finder sted fra den udviklede form selv - hvor skulle den ellers sætte af fra! - og ud fra dennes determinanter af væsentlighedsdimensioner. Problemet med et paradoks må derfor være, hvilke væsentlighedsdimensioner, der som u(be)grebne og specifikt udviklede i den udviklede form, der - fremfor almen udvikling af formen selv - bevæger formen henimod sin egen simple eller udvidede rekapitulation - og dermed mod sin egen objektform, denne afmagtens hypotetiske slutstatus, som paradoksformulering i sig selv er udtryk for. En sådan bevægelse udenom paradokset, men ind imod det, er også en bevægelse, hvor modsigelser - al dialektiks springkilde (Marx) - suspenderes og spalter sig i poler, der gensidigt går op i sig selv. Så nok er et paradoks karakteriseret af dette sidste, den Aristoteliske logik og en tilsvarende Hegelsk udviklingsbevægelse, men en åbning af det, som en udtræden af dets form, kan ikke være det.

En løsning af et paradoks består derfor i den udviklingsbevægelse, hvor det bestemmende udenfor rækkevidde inddrages mhp en fundering af paradoksets eksistens i ubegrebne og udviklede modsigelser i grundlaget for den aktuelle samfundsmæssige forms egen reproduktion. En billedlig bestemmelse heraf kan være pyramiden i et åbent afgrænset rum, en pyramidal cirkelstruktur, hvor hemmeligheden, pyramidens gåde, er den omstridte refleks. Men først en - praktisk - almengørelse af de hertil knyttede specifikke samfundsmæssige grundbetingelser, der lader "gåden" almengøre sig selv ud i det generelle samfundsmæssige liv, vil lade paradokset svinde hen som et specielt tilfælde af menneskelig væren under samfundsmæssige betingelser, hvor disse er fetisch for liv. Til at begynde med er dog både det udenfor og indeni paradoksets rum ubestemt, kan heller ikke være andet, idet ovenstående generelle betragtninger over paradokser kun kan være metodologiske ledetråde for et konkret arbejde med et særligt paradoks - ikke erstatte dette.

Med ovenstående er vi både blevet bragt hinsides gængs brug af paradokser indenfor psykologien - godt det samme - ligesom vi er stillet helt forfra med opgaven.

EKSKURS SLUT.

Med paradokset om tilblivelsen stilles vi på den ene side, fra subjektsiden, overfor en problemstilling, der er så gammel som mennesket selv. Mennesket er, hvad det er gjort til, og hvad det gør ved sig selv. I en sådan diskurs af det uodgrundelige semantik taler det eksistensfilosofiske: den skabende omgang med de til enhver tid givne kosmiske tråde af energi, som de psykisk er givet og manifesterer sig i ethvert levende væsens kraft. Heraf den helhed, hvis oprindelse må tabe sig i den eksisterende væren, i en verden besjælet med ånder, hvor mennesket bliver til i kraft af at se sig selv som skabt heraf, af dette natur-religiøse som psykologiens første færd. Vores problemstilling bliver da ligeså ubegribelig som selve verdens egen tilblivelsesproces.

På den anden side, fra objektsiden, har vi at gøre med en problemstilling, der - set med mere industrialiserede sjæles øjne - er historisk ny. Den tilhører psykologien som videnskabelig disciplin, startende med den eksperimentelle udforskning af mennesket i de psykologiske laboratorier i Europa for godt 100 år siden. Mennesket er her et psykoteknisk udforskningscentrum og interessant ud fra

⁴ Der tænkes her på den vidtstrakte brug af paradoksal intervention indenfor skizofreni- og familierapi-området. Ud fra en antagelse om, at skizofreni skabes i (familie)sammenhænge, hvor kommunikationen i sig selv er paradoksal, hvorved den berørte kun kan udvikle sig ved at udvikle sig væk fra det kommunikative fællesskab, henimod en reel ekskommunikation herfra, så søges behandlingen - eller opløsningen af dette sygdomssyndrom - gennemført gennem indførelsen af nye paradokser på de områder, hvor man ønsker at fremme en bestemt udviklingsretning (se til eksempel Elkaïm 90). Ikke underligt kommer de berørte aldrig menneskeligt til orde i sammenhæng med deres "behandlere". Men det mest grove er nu, at den afmagt, de berørte i forvejen er stillet med, simpelt hen fordobles - endog bevidst intenderet! Ord rækker ikke rigtigt her, men det minder om en moderne form for djævluddrivelse, hvor tvangsarbejdet, protestantisk eller katolsk, er norm.

dets evne til gensvar på omverdensbetingelser. I denne anden diskurs er det sådan, at mennesket har skabt psykologien.

Der er tusinder af år mellem ovenstående formulerede eksistensfilosofiske og psykotekniske diskurser; - Og alligevel trives begge idag side om side gennem dikotomien mellem det humanistiske og det naturvidenskabelige syn på det menneskelige og dets tilblivelse - typisk som et skisma i strid eller gensidig fordragelighed mellem en forklarende og en forstående videnskab. Ingen af diskurserne formår imidlertid en bestemmelse af selve dikotomien, endsige at overvinde den duale menneskeverden, som de samlet konstruerer. I deres egenskab af at danne et specifikt historisk tværsnit på det menneskelige liv - natur/kultur - er det dem kun muligt at arbejde sig ind på hinandens område fra et standpunkt, der ikke nærmere lader sig begrunde mht genstandsrelevans overfor det egentlige menneskelige, dvs mennesket selv hvorudfra dets bevidste væren udgår, og som det standpunkt, der i sidste instans binder dem sammen. Den virkelighedsinstans som eksistensfilosofien og psykoteknikken, set som psykologiske idealtyper, overser - den konkrete samfundsmæssige verden - må derfor indføres som den selvfølgelig formidler heraf. Samtidig må vi imidlertid også konstatere, at det netop er fra dette standpunkt, at den hidtidige psykologi også er blevet produceret. Hvor skulle vi ellers være, befinde os, for enhver psykologisk bestræbelse!

En overgang til dette standpunkt bringer os derfor ud af "tilblivelsens paradoks" uden i sig selv at være en løsning. Ufærdigheden kommer fra, at der fra standpunktet af den konkrete samfundsmæssige verden kun kan være tale om, at mennesket har afgivet sin eksistens - til religionen eller teknikken - for psykologisk at komme til sig selv; og et sådant menneskeligt tab af eget historiske standpunkt, fortæller nok, hvor vi kommer fra - fra os selv i den samfundsmæssige verden! - men det siger i sig selv intet om, hvordan det kommer i stand. Modsigelsesfuldheden heri kan ikke andet end at dække over en ny modsigelse, som det videre må rette sig ind efter: nemlig mennesket som samfundsmæssigt sat og tabt heraf.

MELLEMREGNING OM TILBLIVELSENS PARADOKS: AFGIVELSE AF INDIVIDUEL SANSELIG HISTORIE.

Fra det samfundshistoriske perspektiv er hidtidig psykologi karakteriseret ved det standpunkt i verden, hvor der

ikke stilles spørgsmål ved dette tab af sig selv, af sin egen oprindelse. Den psykologi, der metodologisk abstraherer fra sin egen herkomst, er da det gamle standpunkts psykologi. Tilblivelsens problemstilling omhandler således specifikt det virkelighedsforhold, at den sanselige virksomhed har mistet kontakten med helheden i sin samfundshistoriske verden, samtidig med at denne virkelighed er blevet splittet i mere eller mindre usammenføjelige dele, der ikke kender til hinanden genese. Tilblivelsens paradoks må derfor komme i stand, når det individuelle menneske må afstå sin egen sanselige historie til omgivelserne, men det er dog først, når betingelserne herom selv udslukkes, at tilblivelsen bliver paradoksal - for kun fra da af er tråden tilbage sanseligt suspenderet. Der vil da være en verden i og om individet og en verden udenom, hvis formidling ikke længere er synlig, momentant nærværende eller givet gennem den sociale struktur. Det menneskelige individ henvises da til den givne orden som denne anskueligt fremtræder og begrebsligt lader sig fremstille. Og en indleven i denne er at måtte lade mennesket skabe sig selv med dets egen indre psykologi eller lade det være skabt af den Guddommelige Anden og dennes psykologi.

Antikken er overhovedet et udtryk for essensen af denne dobbelte problemstilling. Aristoteles, for hvem slaver var ikke-mennesker, men "talende redskaber", udtrykker således blot de antikke bysamfunds ønskede mangel på bevidsthed om den udbytningshistorie, hvorpå de som "polis", dvs bystat, er opstået og udbygget. Og en lignende naturalisering findes i Platons "gyldne løgn", hvor nogle ses født med guld, andre med sølv og resten med bronze i sig, hvert karakteristika sigtende mod en bestemt position i polis: filosof, soldat og producent (jvf E.Christensen 74,s.13ff og 97).

Det er tankevækkende, at antikken ofte ses som den nuværende civilisations begyndelse. Men der er intet mere rigtigt end dette! Begge "skabelses"-alternativer er også sider af samme samfundshistoriske sag: imperialismens logos. Det at skabe sig selv alene er at lade andre arbejde for sig, hvilket udtrykker sig i de stadige slavehandler fra antikken gennem Romerriget til de globale imperialismekrige i dette århundredes begyndelse. Medens det at se sig selv som skabt af den Guddommelige Anden er dets bagside: at måtte gå i hi under det givne overherredømme af andre - med den mørke middelalder som paradigme.

Og alt sammen på en snor omkring forskellige eugenik-koncepter⁵. Her skal blot nævnes det psykologiske koncept om "intelligensens arvelighed" i den klassiske intelligens-psykologi hos Francis Galton i sidste århundrede, og dets videreførelse i 1960-ernes USA af Arthur Jensen, der - med stor støtte i befolkningen - påstod, at det ikke kunne betale sig at investere uddannelsesressourcer i farvede børn (Headstart-programmet), idet disse per genetik var mindre kloge (se B. Simon 74 og S. Thyssen 77). At nazisterne betjente sig af samme formel behøver vel næppe nævnes.

Med antikken som almengørende samfundsform sker der mao en generel suspendering af den sanselige historie fra samfundshistorien selv. Og klasser af ikke-sans råder da med klassekampen monopoliseret herover.

DEN GAMLE PSYKOLOGIS PERSPEKTIV: GENOPLIVELSENS PARADOKS.

Overgangen til det samfundsmæssige standpunkt og dermed til det historiske perspektiv på den menneskelige psykologi bringer individet i centrum som først og fremmest "genfundet". Det har været nedsunket i religionen, men her er det, næsten som vækket af de dødes rige. Som pol til tilblivelsens paradoks har vi derfor "genoplivelsens", idet den livgivende kraft er kommet udefra, fra anden side. Vi føres hermed af sanselighedens modsigelsesproces ud af individet til de samfundsmæssige forhold, der skaber dette, men disse forhold kan samtidig ikke have psykologisk karakter⁶.

⁵ Da det nærmest er god latin i den hvide europæers kultur at glemme, at ingen ringere end Aristoteles bærer ansvaret for legitimering af forskellige slave-doktriner, hvor nogle mennesker på grund af naturgivne træk har en ret til overhøjhed over andre, og hvortil der kan/skal bruges magt til opretholdes, skal det hermed være nævnt!

⁶ Jvf også Sève (78), der løser paradokset via henvisning til arbejdsdelingen, der samtidig individuerer hvert enkelt individ. Det er imidlertid ingen tilstrækkelig løsning - for hvad har skabt arbejdsdelingen. Problemet i Sève's koncept viser sig også på det punkt, hvor Sève konciperer teori om det konkrete individ, idet dette sker gennem en simpel overføring

Vi stilles her overfor et "sine qua non" - et uomgængeligt udgangspunkt - mht en menneskelig psykologi: enten eksisterer den som samfundsteori, som teori om de sociale strukturer, der har skabt mennesket, eller også eksisterer den ikke. Hvis ikke det var for vores metodologiske ledetråde for paradoksløsning, så ville vi være ilde stedt, idet vi da måtte renoncere på nogen mulig løsning overhovedet. Men vi ved fra paradoksløsning, at denne tager form af paradoksal reproduktion på nyt grundlag og som effekt af gammelt uløst, og så længe de bestemmende forhold for en livspraktisk løsning er uden for begreb. Vi ved også at denne reproduktion er af arten Hegelsk gen-tagelse.

Et blik på den traditionelle psykologi som videnskabelig disciplin bekræfter også dette ex negativo:

Logisk er denne mere samfundsteori om det fremmedbestemte menneske, end den er teori om det virksomme individs psykologi - en indsnævring og forskydning, der kan føres tilbage til lignende begrænsninger i de menneskelige individers samfundsmæssige forhold, særligt til manglende muligheder for at øve bevidst indflydelse på relevante livsbetingelser (jvf Holzkamp 83).

Og historisk lader det samme sig begrunde: Efter at alle mennesker gennem middelalderen har været gjort lige overfor Gud, nogle dog mere lige end andre, naturligvis konger, fyrster mm, har vi kapitalen på jagt efter mager - fritstillede individer, der kun har deres arbejdskraft at sælge - hvilket opnås gennem ekspropriering af feudalismens standsmæssige indbinding af menneskene. En sådan fritstilling er på den ene side overhovedet forudsætningen for et psyko-teknologisk studie - for er indbindingen total er der umiddelbart intet individ at bearbejde; på den anden side kan en bearbejdning kun finde sted i samme grad, som individet ikke af egen kraft kan forlade disse livsbetingelser respektivt ændre dem. Et studie på sådanne betingelser, hvor der ingen nærmere sanselig historie er individerne imellem, dvs hvor man

af givne sociale strukturer (:kapitalistiske) til strukturer i psyken, hvad der på måde ingen er en bestemmelse af det menneskelige subjekt i dets samfundsmæssige liv - kun udsagn om, hvordan individer (ufuldstændigt) formes heraf (Jvf også Sève 79, hvor psykoanalysens driftsbegreb gøres til metafysisk kerne for samfundsmæssig påfyldning).

ikke kan se, hvad man menneskeligt har til fælles, blændet af en overgribende objektiv logik, må også tendere at nagle individet til, hvad det set udefra kan bruges til: psykologi bliver til (reduceret) samfundsteori, teori om den anden - som også er mig selv - og som samfundsobjekt for manipulation. Og det er da også, hvad der finder sted op gennem dette århundrede: først hos Freud, der genfinder den individuelle livshistoriske betydning af tidligere (problematisk) erfaringer; dernæst i 30-ernes Amerika, hvor menneskets sociale opmærksomhed og fundering genopdages som arbejdsmotivation (Hawthorne-studierne); og endelig bredt i vesten fra 60-erne og frem, hvor relevansen af selvoplevede handlinger blev dyrket og genudviklet med alle til rådighed stående (stimulans)midler indenfor Encounterbevægelsen.

Når vi er nået så vidt, er vi allerede lige i hjertet af Hegels bevidsthedsfilosofiske projekt: indstiftelsen af det selvbevidste subjekt, sat af sig selv og stræbende efter sin anden-væren. Endnu gøres dette dog på teknisk vis, via eksterne midler, men det kan kun være et spørgsmål om tid inden formuleringer af ren metafysisk art i simple psykologiske former vokser frem. Fra 70-erne og frem begynder dette da også at tage form med "Tre-verdens-ontologien" hos Popper, Habermas og senest Katzenelson (89). Alle forskelle til trods har vi her at gøre med virkeligheden, hele kosmos, organiseret i tre distinkte, men successivt efterfølgende og sammenhængende verdener: den naturlige verden, hvorudaf den menneskelige verden springer, hvilket igen er ophav til kulturens verden (se Katzenelson 89, s.146ff). Centralt er nu, at det er muligt at undersøge overgangen fra uorganisk liv i første verden til organisk liv i anden verden, og dets udvikling og overgang til den menneskelige psyke i samme verden med følge af opståelsen af en tredje kulturel verden.

Med Tre-verdens-ontologien er noget af det ypperste for teori-bygning under de nuværende forhold nået. Vi kan også sige, at i perspektivet af den gamle psykologi er mennesket endelig genfundet af individet selv, men faktisk (be)finder individet sig hele tiden heri i samme grad, at det selv tænker historisk om sin egen almene fremkomst. Tre-verdens-ontologien gør derfor en selvfølgelig historisk akse til en psykologisk slutform, fremfor til udgangspunkt for refleksion over, hvorfor selvsamme almene individ åbenbart ikke generelt samfundsmæssigt har rettet sig ind efter egne væsensforhold: at være sanseligt virksom gennem sin egen historie. Fravær af denne refleksion i individets grundlag får da også til følge, at dets sanselighed må tilføres eller oplyses individet udefra. og

vi får en psykologi, hvor det kun at have bevidsthed på egen usanselige væren i dennes mere og mere "virksomme" trin kan have gyldighed, for først her kan en sanselig historie komme frem, vise sig. Men et sådant udgangspunkt, hvori ingen sanselig egen-historie hersker, betyder dog samtidig, at kun perspektivet om at gå op i sig selv, dvs blive sin egen attrap, stedfortræder for andet (jvf W.F. Haug 79, 80 og 81), er til rådighed for det berørte menneske.

P.Bastian (87) har med "Ind i musikken" til eksempel fostret et selvudtryk herfor, idet mødet med andre mennesker sker hinsides den individuelle sanselighed selv. Eller hvad med musikkens Prince: "Gud er kærlighed. Kærlighed er Gud. Der er en himmel. Jeg ved det - og derfor kan jeg modstå det. Gå over grænsen. Gud passer på jer". Det er godt nok verdener, vi alle lever i; og hvem kunne ikke tænke sig at kunne spille som P.Bastian, eller at kunne fremstille sin seksualitet "åndeligt" som Prince! Men almene livsmuligheder kaster disse kræfter ikke af sig - viser allerhøjest for hver enkelt, hvilke slumrende potentialer for udtryksmuligheder mennesket besidder, når det må ønske sig selv - og kun får denne mulighed. Bagsiden af Tre-verdens-ontologien viser sig her som eksistentiel tvang⁷.

Det problematiske og det der skal forklares, det at den samfundsmæssige verden konkret eksisterer gennem et genoplivelses paradoks, tager Tre-verdens-ontologien for givet. Og da dette "givne" er et grundforhold ved det nuværende, så må der ske en simpel reproduktion af noget kendt, måske til nye former, men som kvalitet alene inden

⁷ Selv om Tre-verdens-ontologien har fremtiden for sig under herredømmet af kapital, så har den som antropologisk psykologi en lang fortid. Således bygger den sejrige lægevidenskab, psykoanalysen og psykiatrien - der alle ser mennesket i sygdommens billede - på analogt menneskesyn, et Homo-Triplex (jvf K.Michelsen 89) - omend dette slet ikke er begrænset hertil, idet såvel humaniora som psykologien også har deres udgaver heraf (jvf K.Birck-Madsen 90).

Samlet har vi i denne diskurs med mennesket at gøre som begrænsning - den menneskelige eksistens som umage eller ulige part krop (soma og natur), psyke (sjæl og ånd) og socialitet (kultur og humanitet) - ej mennesket som personlig helhed i et samfundsmæssigt kollektiv. Set i dette perspektiv er Tre-verdens-ontologien en dødens, en afmagtens sjælelige smerte over intet at have tilbage i livet, enhver ytring under afgivelse.

for det gamles rækkevidde. Men da ikke-løsning af modsigelser ikke får modsætninger til at forsvinde - intet kan have selvstændigt liv, alt må eksistere i en sammenhæng af konkret historisk karakter - så må uløste modsætninger snige sig ind, skjule sig som modsigelser af anden art i de koncepter, der er bygget op herom. Vi finder også grundlæggende for Tre-verdens-ontologien, at den, i sin reduktion af den samfundshistoriske verden til en arts-mæssig menneskelig verden som formidler mellem natur og kultur, lukker sig inde i en materialistisk udgave af syndefaldsmyten: menneskene levede først i fællesskab, da kom arbejdsdelingen mellem dem, og endelig fandt de igen sig selv i samarbejdet, hvad der på simpel vis modsvarer 'uskyld, synd og genopstandelse' i religionen. Som diskurser kan disse da også alene ophæves abstrakt gennem det Hegelske udviklingsprincip om "negationens negation" (jvf V.Sørensen 73, s.24).

Men hvad er det egentlig, der er sket for ovenstående traditionelle psykologi, denne den gamle psykologis perspektiv. Jo, den har utilladeligt abstraheret fra sin problematiske herkomst: at det menneskelige individ allerede har afgivet sin sanselige historie i global målestok fra det med antikken indstiftede "tilblivelsens paradoks". Så fremfor en bevidsthedsfilosofisk naturalisering af denne afgivelse, må vi derfor hævde, at det kun er muligt at eksistere menneskeligt i vores samtid, når vi samtidig afslører de samfundsmæssige forholds pseudo-karakter af at være en almen samfundsmæssig-menneskelig verden. Da vi ligeledes kun kan gå fremad, når vi undlader at abstrahere fra vores problematiske herkomst - for kun således undgår vi også en videre befordring af ikke-løsning af modsigelser, idet selv den største omgåelse bygger på omgåelse af noget, netop det der abstraheres fra - så har vi for det videre en dobbeltopgave: vi skal opløse det naturlige islæt i den nuværende verden, og det kan kun gøres i denne selv, og samtidig skal vi befordre en løsning af de hermed forbundne, forbigåede og uudviklede samfundsmæssige betingelser, der ellers resulterer i fornyet cyklisk generering af genoplivelsens paradoks med menneskene som samfundsmæssig genfundet og tabt heraf.

SLUTSPIL OM GENOPLIVELSENS PARADOKS: AFSTÅELSE AF SOCIAL VIRKSOM BEVIDSTHED.

Med genoplivelsens paradoks - menneskene som samfundsmæssig tabt, men herfra fundet gennem samfundshistoriens egen udviklingsproces - er vi blevet stillet overfor spørgsmålet om, hvad der betinger denne bevægelse, samt hvad der grundlæggende bryder hermed, med dette genoplivelsens paradoks, hvor mennesket nok er subjekt, men kun for sig selv og sin egen inderverden. Dette kunne jo være et specialtilfælde af psykologisk sans, fremfor sanseligheden selv.

Udgangspunktet er den givne virkeligheds fordobling i en verdslig og en himmelsk sfære. Og at vi herindenfor er kommet til genoplivelsens problemstilling gennem vores underkastelse en magt udgået fra os selv. Denne magt er kapitalen. Og den Hegelske reproduktion heraf kan da heller ikke være andet end blikket ind i verdensmarkedets etablering og verdensborgens fremkomst i samfundshistorien. Modsat en overgang til en menneskelig skaben sanselig verdenshistorie stilles vi derfor i en anskuende materialistisk position. Genoplivelsens problem må således komme i stand, når de menneskelige individer indlæses i en sådan anskuelsens reproduktionsform, hvor det er den stadige

bevidsthed herpå - og kun på dette, det at se sig selv som subjekt overfor et objekt⁶ - der må danne genoplivelsens paradoks, for her skabes man netop hele tiden, men kun udefra, selv om denne stræben i sidste instans kommer fra en selv. Paradokset må da opstå, når betingelserne for social virksom bevidsthed er fraværende i de menneskelige individers samfundsmæssige forhold, for her er hver enkelt henvist til ikke at kunne se andre som nødvendige kooperative medsubjekter for forandring af det forefødte sociale liv, men kun sig selv⁷. Det, der indlæser er derfor, at der ingen fælles forhold er at gribe hinanden med eller igennem. I en sådan situation vil socialitet være henvist til gruppedannelser, der finder sted ud fra, hvad der bedst tjener den enkelte. Samfundet dannes således af arter af samfundskontrakter (Rousseau).

I genoplivelsens problem falder maod den internt menneskelige fælleshed til stadighed på gulvet i form af begrænsede samfundsmæssige kooperationsforhold. Den samfundsmæssige reproduktion heraf er ikke i første omgang af psykologisk karakter, men den bliver det i den grad at generationer henvises til samfundsmæssiggørelse alene gennem sådanne kontrakter, idet de henvises til sig selv og mod andre fæller på en og samme tid. Som effekt kan vi derfor tale om et socialpsykologisk fænomen af individualisme contra kollektivismen - en kooperativisme - hvor igennem den samfundsmæssige verden reproducerer sig på dette historiske udviklingstrin. Det er da også muligt at finde ovenstående som udbredte civilisationskoncepter.

⁶ Haug (jvf 79, 79a, 83 og 87) har døbt denne samfundsmæssige individuering under fremmedbestemte forhold til "ideologisk subjektion", fremmedbestemt selvbestemmelse, eller som det også formuleres: "Den ideologiske subjektiverings inderste kerne er fremmedbestemmelsens imaginære selvbestemmelse".

⁷ Som "indlåst i anskuelse" har det menneskelige individ kun alternativet, enten at tage ansvaret for sig selv i situationen, hvorved det bliver subjekt for denne, uden dog at kunne forandre dette objektivt låsende forhold, eller at krakelere. Den sanselige virksomhed er i dette suspenderet, gjort til et randfænomen for individet. Så at gøre "ansvar" til kernen i en menneskelig psykologi, som det fx sker hos N. Engelsted (86b, s.340), er da at stille psykologien på hovedet, gøre den usanselig i sin væsentlige og essentielle bestemmelse, ved at lade det "stivnede i os" tale.

EKSKURS OM CIVILISATIONSFORESTILLINGER HOS FREUD OG SARTRE.

Freuds civilisationsmyte (Freud 61) er bygget op over et individualistisk skelet: først var urhorder, hvori de forenede sønner levede under dominans og fordrivelse af den patriarkalske, voldsherskende og skinsyge fader, der holdt alle kvinder for sig selv; da besluttede de at myrde ham for at få del i det attråværdige, for selv om de elskede og beundrede ham, så stod han i vejen for deres egne magt- og seksuelle krav; men gjort så måtte de af fortrydelighed indstifte en ny orden til at holde sammen på socialiteten: tabuet om mordet og at alle fremover i lige grad må give afkald på de af dem eftertragtede kvinder. Totemismen som historiens første kultur eller samfundsorden opstod således ud af denne fælles beslutning om at blive sammen, og samtidig pålægge hinanden bestemte ubrydelige tabuer og normer, gentaget som ubetvivlelige elementer i ethvert individ (ødipus- og elektra-komplekset) til enhver artsmæssig tid.

Som tiden går finder kreative sjæle ind til den akse, hvorom alt drejer uden at kunne finde bevidste ord: det ubevidste og længselsfulde savn efter urfaderen (Freud 76): først magikeren, digteren, kloven og narren, der for folket kan gennemspille det fælles tabu på en for autoriteterne uskyldig måde; - Og endelig træder det menneske frem på den historiske scene - Freud selv - der ved at lave sin egen bevidste analyse af det ubevidste, afslører denne dødsynd, som det samfundsmæssige liv er opstået i kraft af.

Det er godt nok umuligt at lave sin egen analyse, sin selvanalyse, idet man tvinges til at stå alene overfor faderen, hvad man netop tidligere ikke kunne, har kunnet eller kan. Men som tidligere nævnt forsvinder uløste modsigelser ikke gennem linjar generalisation, viser sig tvært imod som modsigelser af anden art, dvs som interne modsætninger, der implicit gør den teoretiske konstruktion selvmodsigende. Men selve budskabet er der stadig: civilisation som tæmning af drifter, gennem rationalitet, under herredømme af naturlige autoriteter, indstiftet af den eneste ene! Psykologisk er dette vel den stivnede sans at hænge fast i det første oprør - og ikke at ville slippe det.

En komplettering af genoplivelsens paradoks fra den kollektivistiske side finder vi hos Sartre: menneskene levede antropologisk først uden nogen form for gensidighed, uden reciprocitet, og kun serielt; opståelsen af ydre trusler - andre grupper eller egen forarbejdede

materie - får imidlertid de menneskelige individer til at søge sammen i fusionsgrupper med en formidlet reciprocitet; lykkes det at trænge truslerne tilbage, da bliver gruppens enhed et problem, men eden om at fastholde denne kan overvinde dette, og den edssvorne gruppe er opstået. I den edssvorne gruppe - der for Sartre både er paradigmet på den revolutionære gruppe og på "menneskehedens begyndelse" (jvf L.Lerborg 85, s.50-87) - må den aflagte ed bakkes op af sanktioner i tilfælde af løftebrud, hvad der gør terror, godt nok i en åben form, til legitim basis for samfundsmæssighed, hvilket dog er stabiliserende for den næste sociale gruppe - organisationen - hvor arbejdsdelingen er blevet permanent.

Når enkelte individers ene-projekter om fællesoverlevelse og sammenhold er det, der indstifter det samfundsmæssige, så må der blive problemer med samvirket og koordineringen af disse projekter hinanden imellem. Sartre har da også et yderligere gruppeniveau - institutionen - hvori man ikke indgår ud fra at have deltaget i beslutningen af den almene målsætning, men af andre, personlige eller tilfældige grunde. I institutionen, der er en tilbagevendende mod serialiteten, finder der en kollektiv gentagelsestvang sted, samtidig med at dens virke beherskes af en suveræn, den eller de personer, hvorigennem institutionens projekt inkarneres. Staten er i forlængelse heraf at se som den suveræne institution, der ligesom serialitetens indirekte reciprocitet, må afløses af den direkte, hvis mennesket skal bevare sig selv som menneske. Vejen hertil er den selvsamme, som allerede er betrådt - og ikke noget at sige til, at Sartre finder mennesket i, hvad det gør sig selv til (Sartre 84, s.15). Således henvist til ikke at kunne gøre andet end betinget gentagelsestvang - hvad der også er essensen hos Freud - forsvinder realisering af det menneskelige som udvikling af samfundsmæssige grundforhold. Men modsat Freuds stivnethed i det første oprør, så er Sartres psykologi pubertetens uendelige oprørs-sans, udgået fra at der ikke synes muligheder for andet end uvirksom etablerethed.

EKSURS SLUT.

Fra alene at være objekt for ydre magter - og kasterbold herimellem - er den menneskelige psykologi, i ovenstående kooperativistiske betydning, imidlertid dømt til kun at kunne være historisk skaber for og af sig selv: ingen fælles samfundsmæssig sag for udvikling, kun indordning og afkald på forenet alment virke, men med fremstilling af sig selv som subjekt herfor. Offerets position, passivt eller aktivt, er givet i og med denne diskurs, ej menne-

skets grund af subjektagtighed som forandring af omverdensbetingelser. Den historie, der skabes herfra, kan derfor ikke være andet end historien om privatejendomsbegæret - at ville/måtte fastholde og dermed eje sig selv i enhver livsmæssig udvekslingsform - og via dette sikre sit liv gennem kontrollen over andre individer. Den søgte samfundsmæssige betingelse for udviklingen af genoplivelsens problem kan i forlængelse heraf ikke være andet end det menneskelige individs genfinden sig selv i handelsmarkedet, uddrevet herfra uden midler som hos Freud eller gennem den Sartreske selvhenslæbning hertil for at få del i rovet.

Det menneskelige individ er i handelsmarkedet ikke at se som skilt fra sit produkt, som det er i verdensmarkedets vareform - i denne dobbelte fremmedgørelsesform - idet det er direkte udveksling af egne livsytringer overfor andre individer, som det, ikke ydre men organisk, dvs reproduktionsmæssigt, er forbundet med, ikke i fællesskab, men kun egenoverlevelse som fællesfordel. Herved sker der også en fastholdelse af mennesket i en art almen forblændelse overfor de egentlige samfundsmæssige forhold, idet historieskaben er individets aktive skaben historie. Begrebet om "subjektet" er derfor ligeså et forblændelsesbegreb, men subjekter, flertal, kan der tales om (jvf også W.F.Haug 87, s.95).

For det menneskelige individ betyder eksistensen af kun et handelsmarked som samfundsmæssigt livs- og udviklingsgrundlag, at det nødvendigvis må gå efter forfinelse af sin egen sanselige virksomhed mhp udveksling ud fra, hvad der tidstypisk er på tale for at være inde eller komme ind i "samfundet". Langsigtet fælles forsyng er hermed udelukket og panikkens psykiske form og angstens somatiske må tage over. Attrappen er - som nævnt tidligere - telos, og denne må kendes og dens egen genbesættelse stadig opfyldes, idet dette er bedre end ikke-liv eller mindre farlig end den symbolske undergang af ens "tomme intethed". Skammen, skylden eller beruselsen, som effekt af denne forskubbede aktivering af sig selv, træder da frem som behovenes befrielses-kvalitet - og hvad der ligger herudover er nadveren som fortsættelsesform, den samfundsmæssige fra- eller udstødning respektiv den kropslige udmarvelse.

Og vi lærer heraf, at det er når vi begynder at handle med vores liv, overgi vores sans helt til det usanseliges egen skæbne, modsat at kunne gi sig hen til det fælles, at vi begynder at kvæje os overfor os selv - for her bliver vi statisk for en markedsidé og rent kropsligt hylster for bytteværdi.

Genoplivelsens problemstilling kan yderligere også foregå tilblivelsens - og det sker når det menneskelige individ må overleve eller fremme sig selv via et handelsmarked som dets eneste eksistensform. Og hvad der institutionaliserer dette er den inkarnerede magt over produktionsmidlerne: staten og markedet.

LØSNING AF PARADOKSERNE: SANSELIGHEDEN SOM GLOBALT PROBLEM FOR HVER AF OS.

Vores paradokser viser sig nu at være sider af samme sag. De sættes samtidig som problemet om den menneskelige sanselighed: mennesket er blevet til i kraft af at skabe sin samfundsmæssige eksistens, samtidig med at denne ikke tillader mennesket at komme virksomt til orde som historisk skaber heraf. Heri ligger såvel tilblivelsens paradoks (:at afgive sin egen sanselige historie) som genoplivelsens (:at afstå fra social virksom bevidsthed), idet disse samlet lader samfundshistorien bevæge sig gennem de enkelte individers frasi den fælles skaben samfundsmæssighed. Da dette er at underlægge sig en magt udgået fra individerne selv, så er vi i sanselighedens modsigelsesproces derfor nu der, hvor det drejer sig om den sanselige virksomhed overfor samfundshistorien af stat, marked, klasser og monopoler. Fremfor en udvikling af det menneskelige livs egen samfundsmæssighed med andre som fæller fås således problemet, at det menneskelige individ er tvunget til at nøjes med at se sin stadige afgivelse i øjnene ved ufrivilligt at måtte afstå fra erobring af dets samfundsmæssige livshistorie, kropsligt og socialt - betinget som det er af sin overmagt. Den strukturerende akse heri, i grupper og enkeltindividers handlen sig ind i tilblivelsens og genoplivelsens paradoks, er imidlertid selv tilblevet og genfundet, idet den kommer fra en almengørelse af handelsmarkedet - hvorfra varemarkedet generaliseret sætter af - ind i den menneskelige psykologi.

Det at komme videre herfra er - indledningsvis - at se enhver bevægelse som form for historisk bevægelse. Det aktuelt samfundsmæssige, den nuværende samfundshistorie, er da bestemt form for samfundsmæssig-menneskelig praksis, dvs specifik historisk praksisform for menneskeligt liv. Herfra dannes problemerne i den sanselige virksomhed og for den menneskelige subjekttagtighed som paradoksal i samme grad som samfundshistorien forlenes med praksisformer, der bygger på fravristen af sanselige subjekters

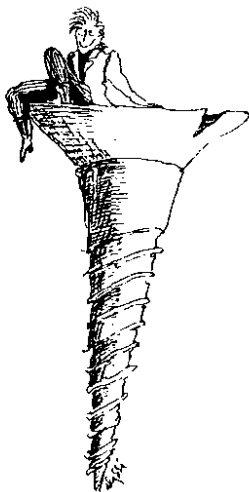
virksomhed gennem opbygningen af såkaldte protoideologiske fænomener - potentielle statsapparater (jvf W.F.Haug 79a og 87, s.17f) til magtmæssig indoptagelse af grupper eller enkeltindividers individuelle ytringer og arbejdsprodukter - og som ikke indoptages gennem videreudvikling af den samfundsmæssige produktionsproces, den fælles skaben historie, men som tværtimod selvstændiggør sig som ideologiske magter med samfundsmæssiggørelse fra oven, hvorunder enkeltindivider og grupper for fremtiden tvangsmæssigt er henvist til at henslæbe deres liv. En sådan - sluttelig - 'indoptagelse gennem udvikling' er endvidere kun mulig fra standpunktet af sanseligheden som globalt problem for hver af os, ellers kan sanselig menneskelig virksomhed ikke mødes som genkendelig i den anden, udgået fra samme kosmiske bestræbelse, med udvikling heraf som en skæbnens positive karma.

Det er da også, når det ikke er muligt samfundsmæssigt at realisere dette standpunkt - når det kræves - at det må komme til en spaltning og dermed fordobling af den samfundshistoriske proces i en verden inde og ude, nede og oppe osv osv. Altså en dual verden styret af dikotomier og binariteter med ethvert menneske overforstillet andre i en verden i indre splid med sig selv. Men alt dette er først og fremmest praksis, samfundsmæssige former som det menneskelige liv lever igennem, hvorfor også enhver ophævelse af dualismen først er mulig, når den praksis, der begrunder den, selv er revolutioneret til ikke-dualitet. Dèt i denne form, der kan gennemsætte det, er en gammel hemmelighed fra Marx: det besiddelsesløse individ i massemålestok, som i deres universelle samkvem, skabt af kapitalens udvikling af produktivkræfterne som ingen grænser kender, kun har deres arbejdskraft at sælge og alene lænker at miste. Et sådant proletariat fremstår naturligt af kapitalens ekspropriering af arbejderens livsgrundlag som en generel adskillelse mellem producent og produktionsmiddel. Men kapitalen bringer dog kun individerne i forbindelse med hinanden via handelsmarkedets førerskab og tugt - deres forening på et standpunkt og perspektiv af ikke-dualitet må da også komme fra anden side, nemlig fra en samfundsmæssig-menneskelig psykologi.

Fremfor på Hegelsk vis at se samfundsmæssigheden som havende et sådant Gruppemessias - proletariatet - til gode, eller på Gammel-Leninistisk måde at forestille sig dette skabt gennem et kadreparti, der indpoder arbejderklassen den rigtige bevidsthed/ånd - begge standpunkter som simple gentagelser af et kooperativistisk standpunkt, der kun udefra og fra oven forholder sig til helhedens

egen indre udviklingsproces - så ligger der for os som mål, opgave og projekt at bestemme, hvordan udviklingen af det individuelt-menneskelige liv ser ud fra dette menneskehedens standpunkt af sanseligheden som globalt problem for hver af os.

Når begreber er det, vi griber og bevæger vores verden med (Brecht), så er det vigtigt også at trække den terminologiske konsekvens af ovenstående konkret-almene paradoksløsning. Og dette skal gøres ved at tale om eksploring som begreb for logisk udvidelse af det rum, hvorindenfor der er søgt en løsning via fiksering som begrebslig fastholdelse af det i det hermed historisk udviklede rum, der grundlæggende betinger paradokset i den nuværende samfundsmæssige verden. Hvor eksploering er fremadrettet i tiden, da er fiksering historisk bagudrettet, og deres skæringspunkt er det søgte genstandsmæssige fænomen, der med et begreb fra Marx (78, s. 296) er den "ejendommelige genstand", hvis ejendommelige logik det drejer sig om at begribe^{10 11}.

¹⁰ I dette tilfælde er "verdensstaten" resultat af eksploering, "handelsmarkedet" af fiksering, og den ejendommelige genstand altså "sanseligheden som globalt problem for hver af os".

¹¹ Et analogt forsøg herpå indenfor det terapeutisk-kliniske område - fra naturhistoriske sygdomsformer til socialistiske - er at finde hos undertegnede (86).

SANSELIGHEDENS SIDSTE PROBLEMSTILLING: AT BLIVE VED SIG SELV SOM SIN EGEN RESSOURCE.

Fra menneskehedens aktuelle standpunkt står vi overfor opgaven at orientere os i verden på ny, hvilket er at udvikle interesser i den virkelige verden, den verden der som samfundsmæssigt menneskeværd går hinsides den nuværende fordoblede verden, men som også udgår herfra. Vi står derfor nu i og med den form for modsigelse, hvor kravet til en løsning er den sanselige virksomheds eget: livsmuligheder (jvf også del I, s. 38). Dette er imidlertid samtidig en opgave, der er givet i en samfundshistorisk form iboende klassemæssige klassesubjekter, som kan søge eksistensmuligheder på bekostning af hinanden, hvor magt via privat dispositionsret er det afgørende herfor. En sådan dobbelthed vil til stadighed bortlyves, negligeres eller omfortolkes fra central herskende side som forsøg på fastholdelse af private og dermed særskilt offentlige fordele - og i den grad dette lykkes vil det også være muligt for individuelle subjekter at opnå kortsigtede forbedringer af deres livsbetingelser. Sanseligheden kan dog ikke overleve en sådan privat-offentlig omgang med eget og andres livsgrundlag, idet betingelsesgrundlaget herfor alene er handel med magtmuligheder. Om mennesket her kan vi da også sige - ikke bare sloganagtigt, at "magt og udbytningmuligheder korrupperer", men - at den sanselige virksomhed bliver sin egen æstetiske kamp, idet kun tom undergang kan forløse. Da ingen liv i længden undslipper sit eget endelige, for den givne eksistensform, så vil denne problemstilling også altid indhente den enkelte - men hvor det da vil kunne være temmelig sent at begynde at gøre livet i denne eksistens om!

Handel med magtmuligheder er sui genesis verdensmarked og verdensstat og almengørende ontologi i den enkeltes reproduktive grundlag. Så langt væk og dog alligevel dybt under huden - og hvor findes overhovedet en udgang af denne kapitalismens vækstlogik, hvor det ene Babelstårn fostres efter det andet, samtidig med at også omgivelserne af netop denne grund økologisk lægges i ruiner. Da en løsning kun kan komme fra vores egen modsætningsfulde form som en specifik almengørelse af det, der bryder med selvsamme, er vi tilbage til 'sanseligheden som globalt problem for hver af os' i dets egen almengørelsestendens ud over kapitalismens egen bestemmelsesproces.

Da kapitalismen kun bringer os sammen som ydre konkurrenter på et handelsmarked under verdensstaten, så er overhovedet en forenet organisering af fælles livssammenhænge et skridt ud over kapitalismens grænser. Og også

skridtet, der må betrædes - hvis ellers livet kan være tro mod sig selv. Yderligere må organiseringen være autonom ift magten i den eksisterende omverden, når netop alliancer med magter forpasser livets globale muligheder. Heri ligger også, at når ethvert magtcenter for handel med menneskelige ytringer aktivt æder processen af samfundshistorie, så vil også tiden for løsningen af ethvert livspraktisk problem forpasses i samme grad, at det trækkes ind i et styrkeforholdsmedie. Endelig må organiseringens indhold være rettet mod en total samfundsmæssig formidling af hver enkelts arbejdsvirksomhed, idet det ellers ikke er muligt lokalt at trænge den nuværende form tilbage. Samlet kan vi derfor tale om udviklingen af horisontale organiseringer af livssammenhænge ud fra sagsarbejder, som forbund mellem producenter, deres fag og brugere. Sådanne organiseringer, i sidste instans som faglige internationale, kan endvidere siges ikke at kunne blive magtcentre for handel, idet de enkelte faggruppers rum defineres ud fra den betydning, som genstanden for deres arbejde selv tilstår af de enkelte folk, der bruger og rummer organiseringen. Et fagligt internationale er altså almengørelsesdueligt - og dermed en livsmulighed indenfor rækkevidde (K.Birck-Madsen 88a og 88b).

Hertil er Holzkamps koncept "viden om at vi lever i et klassesamfund" (73, s. 263) et uomgængelig skæringspunkt for menneskets sanselige virksomhed som subjekt - for uden dette koncept tabes den umiddelbare orienteringsevne under de nuværende samfundsmæssige betingelser. Det drejer sig derfor om at sanse andre arbejdskammerater i samme sammenhæng. Men kommer vi også frem til udviklingen af sanselighedens virksomme modsigelsesproces her? For horisontale sammenhænge af forenet kooperativ produktion gør os kun til sanselige subjekter i bestemte situationer og positioner indenfor det nuværende globale klassekollektiv. Det sociale liv, vi deler med hinanden og andre, er til stadighed gennemskåret af antagonismer - og konkret er det stadig ubesvaret hvem vi deler interesser med og hvilken virkelig verden dette angår¹².

¹² Det er her F.Haug's paradoks om "interaktionen" hører hjemme: "Således opstår interaktionen uden tvivl ved, at mennesker mødes og talende og tænkende når frem til gensidig forståelse, og samtidig kan den ikke opstå på den måde. Antagelsen om at interaktionen skaber sig selv, forklarer hverken, hvad man kommer til forståelse om og hvorfor overhovedet de enkelte bliver udstyret til et sådant møde, uden igen i kraft

Mediet for denne problemstilling er handelsmarkedet, dør hvor vi mødes, bytter ytringer - og eventuelt udvikler morgendagens forenede fællesskab, hvis ellers indsigten i, hvilke virkelige interesser der gælder, kan udvikles. Men er det ikke muligt for det individuelle subjekt selv at kunne skabe sig indsigt heri, så er det heller ikke muligt at fastholde orienteringen mod gennembruddet af den sanselige antagonisme - og dermed interessen i et generelt opgør med den nuværende klassesamfundsform. Tværtimod må det stiltiende komme til en indretten sig i betingelserne - og dermed til passiv støtte til givne magthavere.

Da interesse-antagonismer oprindeligt er udgået fra historiske individers egen begrænsede kooperative praksis, startende med annekteringen af den første slave, og som usanseligt løsrevet herfra med magt som selvstændiggjort fortætning af styrkeforhold mellem modsatrettede interesser (jvf Poulantzas 81), så må det også være muligt historisk at eliminere dette. Og en indfaldsvinkel til dette almene perspektiv er at finde i sansningen af forholdet mellem brugs- og bytteværdi. Da bytteværdi altid er repræsenteret genstandsmæssigt af bruget - varer udveksler ikke sig selv, det gøres af mennesker gennem brugsværdi forventningen (jvf W.F.Haug 80, s. 44-45) - og da betydninger repræsenterer en genstand uden selv at være det præsenterede, så følger heraf, at netop sansningen i byttet, i formen tvivl på om det ydre nu også præsenterer det indre, giver information om splittet helhed og ufornelige interesser, modsat vished for videre etablering af muligt udvidet fælles livsgrundlag. En tvivls eksistens - eller forekomsten af diverse mislyde, skurrenhed mv - fortæller altså, at vi potentielt står overfor hinanden som handlende om livet og konkurrenter herpå, fremfor som fæller om fremtidighed. En afklaring mod en langsigtet overvindelse af, hvad der ligger heri af uudviklede og samfundsmæssigt problematiske forhold, konkrete som almene, er dermed at huske, hvis ikke dagligdagen simpelt skal gentage sig, eller undgå at få solidariske kvaliteter.

af interaktionen" (F.Haug 79, s. 208, jvf også note 3). Som tidligere nævnt ses løsningen i menneskelig forbinden sig med hinanden gennem "den tredje sag" - i sidste ende den samfundsmæssige produktion - og herom skal der heller ikke tvivles. Men det er ingen tilstrækkelig løsning - for mennesker er altid forbundet, om ikke andet så om en manglende forbundethed.

Men nået så langt stilles vi overfor en ny modsigelse: vi kommer ikke - som ovenstående privatjægs-psykologi, der hviler i tvivlen - til sanseligheden alene ad bevidsthedens vej, men vi kommer heller ikke til sanseligheden med denne og dennes ego-bevidsthed, idet kun forenet virke i fælles sfære er skaber heraf.

Leontjev har givet noget af en løsning hertil, idet han indfører begrebet om personligheden. Vi bliver til personlighed i det omfang, vi bliver subjekt i de samfundsmæssige relationer, vi realiserer gennem den virksomhed vores bevidsthed formidler (Leontjev 83). Der er altså et sanseligt udviklingsforhold mellem virksomhed, bevidsthed og personlighed. Men også et udviklingsforhold, der i den historiske proces - vores resultater fra tidligere del I og II om ikke-løsning af livspraktiske modsætningsforhold - har måttet realisere sig gennem begravelse af modsigelser, gennem det sanselige subjekts forhimling af modsætninger, samt gennem udviklingen af antagonisme i den individuelle virksomheds egen grund qua påtvungen magtbestemt løsning af konflikter. Livets smerter om noget.

Vi er nu af sanseligheden ført over i personlighedsdannelsen, men det i den form, hvor den endnu ikke eksisterer i verdenshistorisk målestok. Som almen dannelse er den samfundshistorisk udeblevet, hvorfor den kun kan komme til sin ret som en historisk og individuel faktor i den grad, at magten skubbes ud af klassekollektivet gennem udviklingen af de sociale strukturer til almene kollektive arbejds- og bogrupper. Men den forbliver også sig selv begravet, forhimlet eller antagoniseret i samme grad, som menneskelig praksis udveksles gennem magtcentre for handel.

Ovenstående er også sanselighedens sidste problemstilling: det er dens værk at blive ved sig selv, være sin egen virksomme ressource. Og i den grad dette ikke lykkes, da falder dens livsmuligheder også væk. Det, der betinger denne problemstilling i dens begrænsning og uudviklethed for menneskelige subjekter, er ganske enkelt manglende muligheder for udviklingsbestemmelse af egen sanselige historie. Det er rummet for udvikling, som historisk ikke personligt har kunnet fastholdes. Det er tværtimod blevet okkuperet af stat og kapital i en nuværende verdenshistorisk form, hvor selv tiden for rummets eksistens er under hastig afvikling. Derfor får vi også mere og mere travlt med at komme ind i livet bare for at overleve - men det har aldrig kunnet og kan heller ikke længere nås

indenfor den givne magtbestemte levemåde, hverken samfundshistorisk eller individuelt-personligt.

Vi er hermed tilbage til vores udgangspunkt, men dog med den centrale forskel, at vi nu har konkret begreb om, hvad der - som hidtil ikke alment grebet ved de menneskelige individers samfundsmæssige stofskifteprocesser - simpelt og udvidet reproducerer den aktuelle og kendte verden og betinger denne såvel historisk som individuelt¹³.

Det springende punkt er således ikke bevidsthedsfilosofiens leg med sig selv - denne private tomgang - men at tage rummet for kollektiv-personlig udviklingsbestemmelse af de samfundsmæssige livsprocesser. Og dette er meget mere end klassekamp, selv om denne også er dets medie. Det er altså manglende rum for fælles udviklingsbestemmelse af egen sanselige historie som udviklingspræmis - et rum som klassekampen også aktivt æder - der skaber og genskaber den nuværende "fordoblede verden" med tendensen til etablering af et socialt mangelfuldt alment perspektiv på sanseligheden som vores centrale psykologiske bestemmelse (Del I) og til en medvirkende reproduktion af en fornedret verden gennem overgivelse af eget personlige standpunkt til forefundne begrænsninger, således at livets egen virksomhed vedvarende foregår forskubbet fra sig selv (Del II).

¹³ Den bevægelse, der ligger heri, er en bevægelse fra det pseudokonkrete, fra et før-begreb (:vores udgangspunkt at "sanseligheden af idag idealtypisk kun er en simpel skygge af, hvad der er muligt, levende og virkeligt", Del I/s.28), over det abstrakte, det almene, et teoribegreb (:denne del III's paradoksløsning "sanseligheden som globalt problem for hver af os") til det tankekonkrete, et konkret-almant praksisbegreb (:ovenstående om "manglende rum for fælles udviklingsbestemmelse af egen sanselige historie"). Kollektiv-personlig udviklingsbestemmelse af dette rum, i betydningen at tage det gennem bevægelse af de samfundsmæssige livsprocesser, er i forlængelse heraf den iboende tendens, der fører ud af sanselighedens nuværende problematik. Hvordan denne tendens selv bevæger sig gennem praksis skal afdækkes i næste afsnit, idet de tidligere sanselighedsbestemmelser skal trækkes med frem.

SANSELIGHEDENS MODSIGELSESPROCES: AT VÆRE SOL.

Vi kommer derfor til sanselighedens eget perspektiv ved at stille os i rummet. Og det er det, der ligger udenom eller nedenunder den historiske som individuelle antagonisme, men hvori der er stadig bevidsthed. Sanselig virksomhed er at fylde rummet fra dette standpunkt - for kun her igennem bliver sanseligheden livsmulig som sin egen historiske betydning i tiden.

Som grundforhold i almen udviklingsbevægelse er mao enheden af rum, interessen heri, samt ressourcer til realisering - en enhed der bevæger sig i tid, idet tiden er "rummet for udvikling" (Marx).

Vi havner hermed på sanselighedens eget historisk-logiske standpunkt i verdenshistorien af stat og kapital; nemlig i bevægelsen af subjektorienteret samfundsvidenskab¹⁴. Først nu kan sanseligheden siges at kunne blive forenet med sin egen betydningsfulde virksomhed - og virke uden at være halv i såvel livet som døden. Niveauerne heri og kravene hertil er givet af hidtidig analyse, der fremstillingsmæssigt er omvendt sammensat, idet bevægelse altid virker gennem den mest udviklede form:

- at indtage (:erobre, besatte, okkupere, annektere) rummet for kollektiv-personlig udviklingsbestemmelse af eget standpunkt. Det er at tale ind i fællesskabets kerne ved at lade sine interesser og ressourcer virke om de problemer, som rummets tid og betydning selv stiller af opgaver for fælles udvikling af almene sagsforhold - for kun her igennem kan perspektivet om problemer som udviklingsopgaver selv virke i deres almene betydning

¹⁴ Marx er her den første, der formulerer en psykologi på sanseligt grundlag (se Marx' "Ungdomsskrifter" i V.Sørensen 73, specielt "Økonomi og filosofi"), idet han gør sanseligheden til "basis for al viden-skab" (s.82). Tankerne er i vid udstrækning indeholdt i arbejderbevægelsens, venstrefløjens og modstandens historie, og som psykologisk teoridannelse i "den kulturhistoriske skole" (Vygotsky, Luria og Leontjev) og i dennes videreførelse indenfor den kritiske psykologi (Holzkamp mfl).

af udviklingen af arbejdsvirksomhed. Det er udadtil et opgør med privatejendommen indenfor fælles rammer - og indadtil mod eget kollektiv er det afklaringen af de tvivl på hinandens interesser og ressourcer om det fælles, der måtte dukke op, idet de individuelle mål her endnu ikke er udviklet så de kan nå, berige hinanden. Det drejer sig dermed om den psykologi, der ikke sætter tingene, men de medmenneskelige relationer til udfoldelse.

Det, der bevæger sig i denne form, er strukturen af fælles-menneskelig tid/interesser/ressourcer/betydning; - Og yderligere

- at udholde konflikter ud fra egnet perspektiv. Det er at fastholde egen historiske tids betydning for fælles problemudvikling mod en duelig løsning - fremfor brud eller underlæggelse. Kritikken og selvkritikken af ens egen og af andres sanselige subjektivitet må derfor ud til den fælles midte, og gøres til genstand for problemudviklingsprocesser i retningen opløsning af sanselighedens låse. Og det er orienteringen på egen grænse, hvorom man hele tiden bevæger sig, der viser vej for arten og hastigheden af nødvendige handleskridt.

Den virksomme struktur er individuelt her mening/orientering/grænse; - Samt

- at holde tvang og trang i bevægelse - fremfor blindt at opgive overfor deres retning i tiden.

Strukturen er det eksistentielle enkelt punkt: spænding.

I sanseligheden som problem indgår mao tre-enigheden af det fælles-menneskelige, det individuelle og det eksistentielle som konkrete væsensniveauer i den udviklede personlige virksomhed. Rummet for deres virke er personligheden som kollektiv proces med det psykologiske på individsiden, og det kollektive som socialt grundforhold på samfundssiden. Genuint er dette af samfundsmæssig art, "thi menneskets egen sanselighed eksisterer først for det som menneskelig

sanselighed i kraft af medmennesket" (Marx 73, s.83), hvilket også er at fastholde, selv når sanseligheden går i konflikt pga opstået manglende rum, forskellige interesser og/eller utilstrækkelige ressourcer. Så i den grad at den sanselige struktur, under langsigtet overvindelse af disse begrænsninger, kan gøres til subjekt og virke som en livets flod for personlighedens dannelsesproces gennem udviklingen af de sociale strukturer til medmenneskelige rum, vil sanseligheden ikke længere være et problem, der låser subjektet, men er nu selve personlighedens udviklingsfunktion som sanselig virksomhed. Personlighedens kollektive sans, den bevidste væren, viser vej i dens evne til at gi' hinanden en psykologi til livet.

En virkelig gennemtrængning af de aktuelle muligheder og begrænsninger, som de stiller sig og må gribes konkret i vores dagligdag fra hver vores standpunkt, får vi dog først, når vi også følger sanselighedens egen historie genetisk nedefra. Dette er en udviklingsopgave af arten historisk rekonstruktion, hvor focus særligt må lægges på det udviklelige, dvs de forhold, der foregår, ligger udenfor, under og om sanselighedens problemstillinger - at begrave modsigelser, forhindre, antagonisere eller kun blive ved sig selv - idet det er her, at sanselighedens historiske forandringspotentialer ligger.

Sanseligheden kan nu, på højde med sig selv, som sin egen sol - den opgave den har at være - udvikle sig gennem sin betydning for rummets egen udvikling. Herigennem får den som gave en historisk tid at virke i, men også udfordringen at vokse tilbage i naturhistorien, i solen selv som kosmisk bevægelse.

Omvendt er solen selv et udviklingsprodukt af kosmos, hvor sanseligheden opstår, når tidens betydning bliver en funktion af udviklingen: almen genspejling. Naturhistorien som funktionel genspejling vil da træde frem, når tiden bliver til struktur (:organ) for udviklingsbetydninger i rummet. Medens samfundshistorien møder op med arbejde til lyst og virksomhed, når sanseligheden som struktur og funktion af tidens organiske betydninger bliver subjekt for udviklingen af eget rum: historisk-logisk udvikling. Stat og privatejendommen og deres almene udtryk gennem magt og vold er da at se som en samfundshistorisk synder, der fik eget liv, da kampen om rummet ikke bare blev opgivet, men skrinlagt gennem magten og volden selv.

Derfor kan personligheden også kun komme til sin historiske ret i samme grad som staten omstyrtes (Marx 74, s.99) - for der er ikke noget, der er mere fremmed for sanseligheden end at begrunde sin egen lyst til at virke fuldt ud med andre i sit rum.

Dybden i vores liv er da også i det globale fællesskab, der er kontakt med. Dér vil jeg leve - for der kan der leves. Det er at tage fat, hvor tidligere liv slap, gav op, eller hvor mennesker urimeligt måtte stoppe pga deres historiske samtid, dér hvor interessen i livet var livet selv.

REFERENCER (Del III):

Bastian, P.: "Ind i musikken", Gyldendal 1987.

Birck-Madsen, K.: "Homo-Triplex: Om synålejomfruen og Münchhausen-syndromet" / under udgivelse 1990; - "Problemer og problembestemmelse - om misforhold, der har betydning for et alment arbejde med problemer", Skrift til 11. Kritisk Psykologisk Seminar, Forum 1989a; - "Sanselig antagonisme II", Forum Kritisk Psykologi nr.5, 1989; - "Sanselighed I", Forum Kritisk Psykologi nr.4, 1988; - "At svare igen med udvikling. En positiv historie om gruppen af kritiske psykologer", Forum 1988a; - "Kritisk Psykologisk Forum - politisk!", Forum 1988b, - "Kollektive forformer, fortidigt, nutidigt, fremtidigt", Forum Kritisk Psykologi nr.1, 1987; - "Terapi, samfundsform, subjektivitet", spec Kua 1986.

Christensen, E.: "Politisk teoridannelse i antikken", Berlingske Leksikon Bibliotek 1974.

Engelsted, N.: "Personlighedens almene grundlag I og II", Psykologisk Laboratorium/KUA 1986 a,b.

Elkain, M.: "Hvis du elsker mig, så elsk mig ikke", Politisk revy 1990.

Freud, S.: "Massepsykologi og jeg-analyse" i O.A.Olsen (red.): "Freud: Metapsykologi 1 og 2", Hans Reitzel 1976; - "Totem og tabu", Hans reitzel 1961.

Haug, W.F.: "Pluraler Marxismus 2, Argument Verlag 1987; - "Die Camera obscura des Bewusstseins. Kritik der Subjekt/Objekt-Artikulation im Marxismus", Argument Sonderband 70, 1984; - "Hält das ideologische Subjekt Einzug in die Kritische Psychologie", Argument Sonderband 93, 1983; - "Ideologische Werte und Warenästhetik am Beispiel der Jeanskultur", Semiotik 1981; - "Warenästhetik und kapitalistischer Massenkultur I", Argument 1980; - "Theorien über Ideologie"/PIT, AS40, Argument 79a; - "Ideologie/Warenästhetik/Massenkultur", SonderHeft/Argument 1979.

Haug, F.: "En kritisk-psykologisk analyse af sociale relationer og samfundsmæssige forhold", i Dreier (red.): "Den kritiske psykologi", Rhodos 1979.

Holling, E & Kempin, P.: "Identität und Maschine", Rororo 1989.

Holzcamp, K.: "Grundlegung der Psychologie", Campus 1983; - "Sinnliche Erkenntnis - Historischer Ursprung und gesellschaftliche Funktion der Wahrnehmung", Athenäum Verlag 1973.

Katzenelson, B.: "Psykens verden, i verden. Et natur-evangelium", Aarhus Universitetsforlag 1989.

Leontjev, A.: "Virksomhed, bevidsthed, personlighed", Sputnik 1983.

Lerborg, L: "Sartres kritik af den dialektiske fornuft", speciale samfundsfag, København 1985.

Mammen, J: "Den menneskelige sans", Dansk Psykologisk Forlag 1983.

Marx, K: "Kritik des Hegelschen Staatsrechts", MEW I/1978; - "Den tyske ideologi", Rhodos 1974; - "Økonomi og filosofi" i V.Sørensen 1973; - "Kapitalen", Rhodos 1970.

Michelsen, K: "Synålejomfruen og lægevidenskabens menneskeopfattelse", Munksgaard 1989.

Poulantzas, N: "Staten, magten, socialismen", Rhodos 1981.

Sartre, J-P: "Eksistentialisme er humanisme", Stjernebøgerne/Vinten 1984.

Schultz, E: "Personlighedspsykologiens teori og metode", Det Humanistiske Fakultet 1986.

Seidel, R: "Denken. Psychologische Analyse der Entstehung und Lösung von Problemen", Campus 1976.

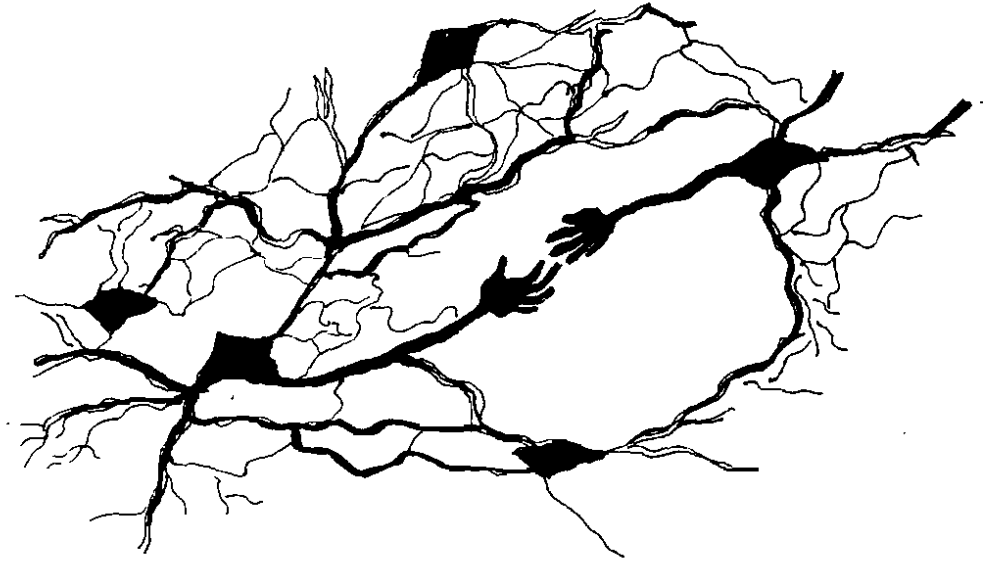
Sève, J: "Psykoanalyse og historisk materialisme", Rhodos 1979; - "Marxisme og personlighedsteori", Rhodos 1978.

Simon, B: "Intelligens, race, klasse og uddannelse" i "Marxistisk psykologi", Sjølund (Red), Gyldendal 1974.

Sørensen, V: "Karl Marx. Økonomi og filosofi. Ungdomsskrifter - Indledning", Gyldendals Uglebøger 1973.

Thyssen, S: "Evner og motivation i marxistisk psykologi", Marxistisk Pædagogik 3, 1977.

Witt-Hansen, J: "Videnskabernes historie i det 20. århundrede. Filosofi", Gyldendal 1985; - "Historisk materialisme", Berlingske Leksikon 1973; - "Om generalisation og generalisationsproblemer i de matematiske og historiske videnskaber", København 1963.

AFMAGTENS BANKENDE HJERTE.

- At rumme afmagtens bankende hjerte;
- At tage det medmenneskelige ansvar for den andens liv;
- Kort: at eksistere i den andens billede af håb og tro på livet.

En nisse.

6 Sanselig antagonisme II¹

Kalle Birck-Madsen

I denne anden del videreføres bestræbelsen på en kategoriel indtrængen i den aktuelle sanseligheds bestemmelsesform. Det er en fortsættelse fra det punkt i del I, hvor individets sanselige grundlag er kommet i splid med sig selv.

Individet er som subjekt dér, hvor det "undskylder sit eget virke, sin aktivitet, sine handlinger, ja selve sin eksistens overfor andre og overfor sig selv". Og dette er også den verden, hvorom der kan siges, at den ikke indeholder samfundsmæssige livsmuligheder - fordi individets livskraft her vender sig mod det selv. Deraf begrebet om "sanselig antagonisme".

Vi kom til denne verden, fordi vi ledte efter livsmuligheder under de eksisterende betingelser. Vi ville herindenfor en løsning på sociale konflikter og samfundsmæssig nød - men vi fik kun eksisterende magt fremmed tilbage. Fremfor livsmuligheder, der lader sig gribe og alment udvikle, blev vi indfanget af en verden, der spontant destruerer vores verdighed til at leve i den; en verden der tager magten fra os ved at undergrave vores egen kompetence til at leve i den. Vi var blevet vores eget ubudne drama.

1 Som i første del - der blev bragt under "Sanselighed I" i Forum Kritisk Psykologi nr.4/nov 88 - er perspektivet heri et forsøg på en almengørelsesduelig bestemmelse af den nuværende sanseligheds historisk-logiske struktur. Her - i denne anden del - er det den dybeste afmagt, der tematiseres - og der søges veje ud af denne; veje der dog først med den efterfølgende tredje del om "Sanselig Virksomhed" får en nærmere specificeret udfoldelse.

7
Men kan den arena, der er forbundet hermed - og hvorpå og hvorigennem der sker en reproduktion af denne samfundsmæssigt-menneskelige fremmedbestemthed - nærmere læres at kende, så må det også være muligt på lang sigt at træde overflødiggende ud herfra.

Kan det lige så identificeres, hvad der fører ind i denne ikke-sanseligt virksomme verden, så må det også perspektivisk være muligt at holde denne, i bund og grund historiske fornedring, stangen, indtil reelle handlemuligheder lader sig forfølge. Dette handler denne anden del om.

INDHOLDSFORTEGNELSE DEL II.

Om dette afsnit; Sanselig Antagonisme (fortsættelse fra del I); Erfaringskomplekser; det smertelige først :opløsningen af forholdet mellem arbejde og lyst; Det eftertænksomme erfaringskompleks :nedsmeltningen af hinanden, af de subjektive ytringer og som part i livet; Forude det smertelige og det eftertænksomme: det satte problem som kompleks.

Om dette afsnit.

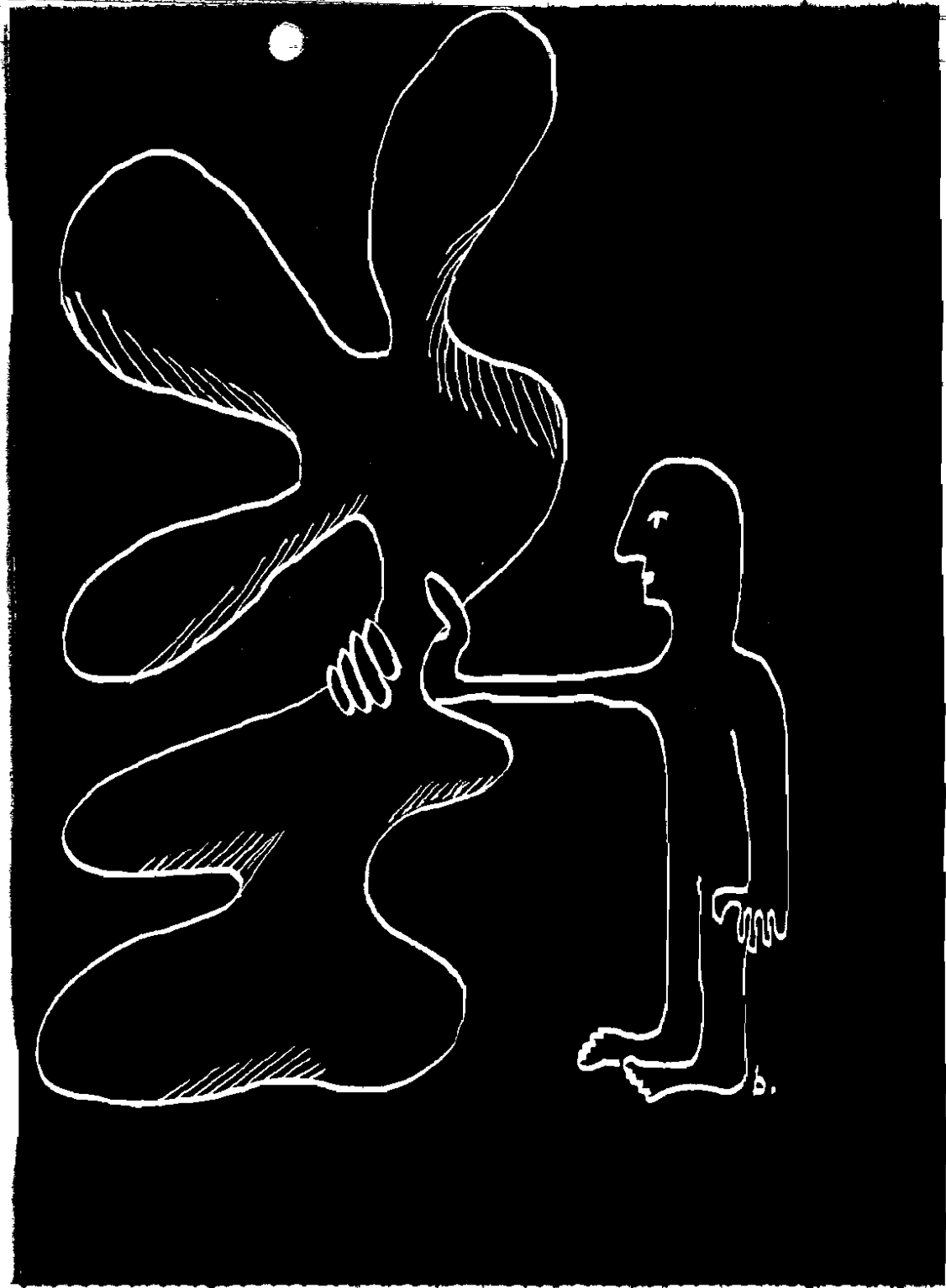
Når vi i det følgende stiller os på standpunktet af sanselig antagonisme - hvortil vi er kommet og hvad der er muliggjort af at koble os på sanselighedens egen modsætningsfyldte historie (:fra begravelse af subjektive modsigelser over forhimling af individuelle løsninger til deres fælles opgivelse, jvf tidligere) - så har vi at gøre med den eksistensform, der traditionelt psykologisk-/sociologisk indfanges med "dobbel-bind"-begrebet. Vi møder her - som særlig udviklingsopgave - håndteringen af magten imellem os; men i modsætning til gængse teorier herom, der typisk kun studerer dette udefra, med "klinisk distance" og hermed med begrænsede "skin"-løsninger til følge, så træder vi i det følgende ind i denne verden. Kun derved kan vi også lære den indholdsmæssig at kende, så den kan forandres og endelig opløses; men vi må gøre dette respektfuld, da den ellers indoptager os, subsummerende. En reel løsning af sanselighedens problem er da også på dette punkt givet ved det mulige i en bestemmelse af de udviklings- og stagnations-modsigelser, der realhistorisk er på tale (jvf også Marx (70/I,s.695) for princippet om historisk løsning af modsigelser).

I Kritisk Psykologisk regi bevæger vi os inden for et endnu stedmoderligt overvundet stridspunkt, idet der idag er adskillige begreber for magtforholds individuelle og sociale repræsentation - bla "indre/inderliggjort tvang" (Ute Osterkamp 76, s. 65n-66), "opportunistisk forholdemåde" (Ute Osterkamp 79), "selvfjendskab" (Ute/K.Holzkamp 83, s. 377ff) og "ideologisk subjektion" (W.F.Haug 79a, 84). Endnu kan disse begreber ikke siges at have fundet en overgribende, genstandsmæssigt reflekteret kategoriell sammenhæng (for striden, se til eksempel R.Nemitz 83, Ute Osterkamp 83 og W.F.Haug 83a).

Konceptet om sanselig antagonisme er her overfor at se - ikke som et konkurrence-begreb til Ute's social-biografiske respektiv klasse-mæssige, Holz-kamps individual-historiske og Haugs social-strukturelle begreb, men - som komplettering af disse på det social-historiske område, hvor grupper skriver historie. Det er et bidrag til undertrykkelsens, udbytningens og fornædningens socialhistorie, der med det foreliggende søges ydet - og på dette område må konkurrence være fjern!

Den verden, vi skal ind i - eller videre med fra del I - er en verden, der er kommet til veje qua staten som fixpunkt for argumentation og handletiltag. (Heraf den overgribende instans, der kan blive til "magt imellem os"). Vi har her at gøre med en historisk specifik praksisform, der særlig fra marxistisk side er blevet viet opmærksomhed - for statens afskaffelse er den nødvendige bagside af kampen for frigørelse, for den praktiske udvikling af det herskabsfrie samfund; eller for etableringen af kommunismen i dette ords smukke betydning: som den proces der bare fremmer "sandt menneskelige relationer .. der opstår .. hvor de enkelte slår sig sammen for at indrette verden mere beboelig" (F.Haug 79, s. 211).

Dette er imidlertid også den problemstilling, der historisk har været allermest svær at omgås og udvikle på almen vis; og arbejder- og venstrebevægelsen har da også siden slutningen af 1800-tallet været splittet herpå: enten har man sat sig for at erobre staten, realpolitisk og reformbundet eller også er man utopisk gået igang med opbygningen og revisionen af eget frisatte og frigjorte område; en konfliktakse der også internationalt har været gennemgående gennem modsætningen mellem verdensrevolutionen og socialismen i et land først. Så sent som i 1970-erne kom det til endnu en dybtgående splittelse, idet "det nye venstre" knækkede over i en partipolitisk og terapeutisk fløj. Det "nye venstre" blev - simpelt sagt - delt på spørgsmålet om, hvor der skulle begyndes: Med den ydre eller indre undertrykkelse og frigørelse. De fælles betingelser for kollektiv-personlig udvikling blev

endnu engang ladet tilbage, uudviklet begrebsligt og praktisk.

De samme grunde gør også, at staten - dens samfundsmæssige genese, dens væsenkendetegn og reproduktionsformer - er et stadig stridspunkt indenfor Kritisk Psykologi (jvf til eksempel W.F.Haug 83a, s.26ff, W.Elfferding 83, 84 og Jäger 83).

Samlende kan vi sige, at det er som har der historisk manglet samfundsmæssige betingelser for et adækvat arbejde med ovenstående forhold mellem magten, staten og kommunismen. I teori-historisk forstand modsvares dette af den berømte blinde plet hos Marx, hvor proletariatet som de "forenede producenters magt" ses som en liniær følge af kapitalens udvikling af produktivkræfterne. Det er som bekendt gået anderledes. Det enkelte individ er nok historisk blevet frisat, sammen med alle andre, men kommunistiske kooperationsformer er langt fra blevet realiseret. Tvært imod er samfundshistorien blevet forlenet med en verdensstatslig overbygning; og individets eksistensform med dobbeltheden af både at være statsborger og privatindivid, hvorved der også fremkommer en menneskelig "adskilthed fra sig selv", der kan fremmedgøre, eller endog, i sidste instans, gøre individet til sin egen fjende. Det kan dog synes vildt overdrevet, at konceptet om sanselig antagonisme skulle rumme alt overstående - fra det kliniske felts "dobbelt-bind" til stridighederne på den politiske økonomis verdensstatslige område - men ikke desto mindre er det dét, der er på tale, når "magten imellem os" historisk reproducerer sig selv. Veje ud heraf må derfor også få en dobbelthed af næsten ligegyldige dagligdags valg af specifikke handlinger såvel som den altafgørende globale betydning af den valgte handleform, både for den enkelte selv som for helheden.

Men i den udstrækning at vi kan kredse den sanselige antagonisme ind, dvs i samme grad at vi er mere end en simpel udgave heraf, så har og får vi samtidig tilgang til det samfundsmæssige standpunkt, hvorudfra en almengørelse af menneskeligheden, af kommunismen som proces kan sætte af fra. Det er nemlig dét standpunkt, der - som ikke-splittet i noget indre/ydre, under/over eller reform/revision - lader reelle samarbejdsrelationer etablere i samfundshistorisk målestok.

Konceptet herfor er - hvad der vil vise sig - begrebet om "problemsætten", der kategorielt præsenterer den subjekt-agtighed, hvorigennem noget i sig selv objektivt-fremmed fastholdes. Herigennem kan selve den grundlæggende proces af restriktiv "løbsk praksis" gribes som opgaven om "problemafklarung", hvorved det givne, fastlåste, forhold kan bevæges mod en mulig fremtidig almen udviklingsopgave.

Som udviklingsstype udgør problemsætten - og dets pol: problemafklarung - en (under klasse-mæssige betingelser) specifik konfliktproces, idet problemers alment-menneskelige karakter, der er givet gennem 1) selve udviklingen af problemforholdet, 2) dets formulering, samt 3) dets løsning, er faldet de involverede af hænde som noget "afsubjektiveret" (jvf Seidel 76 for disse tre procesdimensioner i problemer).

SANSELIG ANTAGONISME (fortsat fra del I).

Vores betingelser for at træde nærmere ind i denne verden er analytisk givet med det tidligere². Her kom det frem, at vi med den sanselige antagonisme som eksistensform ikke kun a) har at gøre med et umiddelbarhedsforhold mellem det enkelte individ og dets sociale gruppe, men også med det forhold, at der b) intet samfundsmæssigt grundlag er for en videreudvikling heraf. Forud herfor gik suspensionen af det individuelle som samfundsmæssige subjekt, af den fælles skaben socialhistorie. Individet og/eller gruppen må derfor gå til grunde, med mindre håndteringen af magten lykkes.

Ud af det første stilles vi da med, at den historiske tids aktuelle betydninger aktivt - og uden distance, uden sanseligt forhold - virker igennem os (:at være subjekt uden reaktionsevne). Og ud af det andet får vi, at kun hvis det er muligt at "leve op til" at være med i den livsstil, der er mode det givne sted (:håndteringen af magten for magtens skyld), så kan man eksistere som individuelt sanseligt subjekt, idet dette netop udbreder et betingelsesgrundlag herfor. Instabilt og flygtigt, godt nok, men dog overhovedet et grundlag at være på. Prisen er lige så dyr - for vi får et individ, der for det første ikke længere kan finde sin egen subjektive sanselighed, og som endvidere smertelig må holde det væk, der måtte være bundet hertil; og som for det andet hele tiden må bevæge sig om sin egen grænse uden også at kunne begrunde sin orientering i subjektivt sansede betingelser.

I den sanselige antagonismes form kan man derfor kun komme til sin ret som individ i den grad, at man er fleksibel og tilpasningsagtig på alloplastisk vis. Og man kan kun blive på en given scene i samme udstrækning, at dette ikke

² Mange af de følgende formuleringer bygger endvidere på social-kliniske erfaringer med Kritisk Psykologi i praksis.

afsløres. Heraf også særlig falskhedens farve - det intense skær af "ingentingens" centrum - over samværsformer, iboende denne imaginært-eksisterende kvalitet, da samværet ej heller og alligevel ikke finder sted.

Menneskeligt er vi da kun noget, når vi privat formår at løse dette grundlæggende legitimationsproblem med at eksistere netop dér og hér, og ikke andre steder - ellers vipper man af pinden, af banen, kommer måske aldrig ind, bliver vejret og fundet for let. Man må taktisk handle med sig selv, og dette i en form, hvor det ikke er muligt offentligt - eller åbent - at gi' udtryk for, hvad man egentlig indeholder, om noget, idet dette netop kan blive brugt mod een.

Det siger også sig selv, at man skal være hurtig, helst meget forude sine fæller i sine "beregninger" over, hvordan situationen overvindes alene for sig selv, således at der for det første stadig er kontrol over den givne sammenhæng, og for det andet herskab over "fæller", så man - hvad stadig realitetsbenægtningen af fælles problemer med een selv kan udfylde - kan komme mulige kritikere af ens forholdemåde i forkøbet (For en nærmere bestemmelse af den hermed forbundne samfundsmæssige afmotivering, afsubjektivering og afpolitisering af individets handletiltag, se Gråbæk Nielsen 88).

Her ud over kan man så risikere at blive fanget og brugt i andres iscenesættelse af deres interne drama. Og hermed ligger det sted åben, der som en arena er lukket for andet end ren æstetik: den "smukke død" eller den "fuldendte forbrydelse". Vi eksisterer her alene som stedfortræder for dramaer - og andre som selvsamme i vores. Men hvem der får den smukke død eller som begår den fuldendte forbrydelse afhænger af den givne magt og snilde til at trække i og omgås et styrkeforholds tråde: om det så er spørgsmålet om, hvilken galejslave, der skal nagles til skroget inden kampen, eller hvilken gladiator, der kan skånes overfor andre.

Men alt dette er ikke kun fortid, en romersk krønike, som ovenstående billede kan forlede til. Aktuelt iscenesættes vores hverdag stadig på romersk vis - blot er formen en anden, idet individer, der ikke længere kan udholde underlæggelsen, udspyttes til statshospitaler, til fængsler eller til det stille eller voldsomme selvmord, når ingen menneskelige livsmuligheder længere tilstås. Den romerske tid kan endvidere siges at være verdensstatens forhistoriske gestalt - for udadtil udkæmpes stadig imperialismekrigene per stedfortræder, medens beslutningstagerne sidder højt oppe, godt i sikkerhed og på afstand af kamppladsen; indadtil knokler folket stadig for øvrighedens tomme overflødighed.

Romerriget varede ikke evigt, så hvorfor skulle verdensstaten gøre det. Og egentlig: hvorfor bruge sit liv med en sådan selvdestruktiv "logik" også i eget personlige livsgrundlag. Lad os komme ud!

Desværre er der ikke nogen, der kan slippe os ud - for vi er allerede "frie"; frie til at sælge vores arbejdskraft eller lade være. Det er friheden til at gå i hundene eller vedblivende at måtte arbejde for fremmede mål og interesser. Magten smutter man ikke sådan fra! Man må tvært imod underordne sig, når man ikke kan undslippe; og at "tro på" undslippelsen generelt er da også blot et valg af ny undertrykkelsesform, af nye klæder - som man nu selv har valgt og er nu dobbelt fanget. Der er imidlertid forskel på vedblivende at handle sig ind i den, hvorved man bliver aktiv i sin egen fornedrelse, overfor det at holde magten stangen. Mao's "3-verdens teori" var - medens Kina stadig havde overgribende socialistiske kim i sig - et sådant udtryk for det sidste (se Kommunistisk Tidsskrift nr.5/77, s.20-43). Nu er Kina - som Sovjet - forlængst trukket ind i staten og kapitalens destruktive "økologi".

Som ved første og anden problemstilling (:at begrave modsigelser resp forhimling af løsninger) kan vi også ved denne tredje om fælles opgivelse og underlæggelse lære noget. Det kan dog ikke være en simpel læreproces - for vi kan ikke tage det med tilbage, da der ingen vej er tilbage, når magtens betingelser er overgribende (jvf det "frie" ovenfor). Hvad der er muligt er derfor alene en erfaringsdannelse om os selv indenfor de klasse-mæssige betingelser, som har trukket een med ind i livet. I positiv forstand kan dette formuleres på den måde: at kan man blive bevidst om de skridt, der fører ind i den ikke-sanseligt virksomme verden³ - ind i den sanselige antagonisme - så må det også være muligt skridt for skridt at træde tilbage fra den, hvilket også er en forudsætning for det at holde magten stangen. Dette kan imidlertid ikke være den endelige løsning - for vi er stadig i de betingelser, der gør vold på os. Men vi kommer dog nærmere det standpunkt, hvor ud fra en sanselig virksom livsmulighed må søges. Vi havner hermed i hverdagslivet - og kan vel heller ikke undres over dér at støde på både et smerteligt og et eftertænksomt erfaringskompleks.

³ Selv her har vi at gøre med et subjektivt mulighedsforhold for individet, som kan indkredses, gribes fat i - hvis ressourcer og interesser er for rådighed - idet det generelle fravær heraf - som Holzkamp 83 bemærker - klart nok er identisk med ophøret af individets eksistens.

Erfaringskomplekser; det smertelige først
:opløsningen af forholdet mellem arbejde og lyst.

Det smertelige erfaringskompleks kommer fra den med arenaen forbundne benægtelse af det basale hverdagsforhold, at man i sin virksomhed har lyst til hinanden og til at arbejde med interesser på grundlag af indhold i det fælles (jvf også F.Haug 87). Forud for sanselig antagonisme går altså det betingelses-aspekt, at arbejde og lyst er faldet fra hinanden; eller mere præcist: qua overgribende magt rives de fra hinanden, og dette på en sådan måde, at det individuelle subjekt i sin egen virksomhed ikke formår en reetablering på dets egne præmisser.

På det seneste har dette forhold mellem arbejde og lyst endvidere fået yderligere og endnu mere usynlige spilleregler at sætte sig i forhold til hinanden på; spilleregler, der kan være dræbende i mere end een forstand, hvis de ikke efterleves stringent. Vi skal nemlig her og nu rumme det at handle helhedsmæssigt under truslen af Aids, pres på boligbetingelser, uddannelse og lønarbejde, samt af et produktionsapparat, der vender klodens økologi mod os. For tiden ædes vi så at sige op af vores egen afsondring, samtidig med at handlepresset ikke bliver mindre af, at det endda er muligt at skimte tvangsarbejdet med digebyggeri, når "drivhus-effekten" slår igennem, se flugten til de kolde steder, der endvidere må overdækkes som beskyttelse mod solens stråler, samt næsten smage kemikalie-rensningen af mulige fødevareremner og af drikkevandet. Vi skal godt nok tilbage til solen igen om nogle milliarder af år - men dette er for meget. Selv rotter og kakerlakker vil snart få svært ved at overleve. Men hvad er der andet, hvis ikke man frivilligt vil gå under før tiden, end at tage overblik over situationen, se og udpege hvad der er muligt på lang sigt for os alle; mao gebærde os som kaptajnen gør på et nødsted skib, der søger land.

I længden bukker imidlertid også hun under, hvis ikke der kommer grund tids nok; men indtil da drejer det sig om individuelt at passe på sin lyst og tænke på det fremtidige. Ansvarlighed kan dette hverdagsforhold kaldes.

Eller om arbejde og lyst i en anden omgang (ved hjælp af den sidste kraft for, foran andre, at nå den sidste grønne gren, magten, æren og berømmelsen) knyttes sammen til pligt, etik, kunst, politik, økonomi, noget juridisk eller filosofisk, dét kommer ud på eet - for det er og forbliver ideologi, forstået i betydningen ideel samfundsmæssiggørelse fra oven eller fremmed samfundsmæssiggørelse (W.F.Haug 79, 79a, 84): at gøre noget pga af ydre, ikke-naturlige interesser.

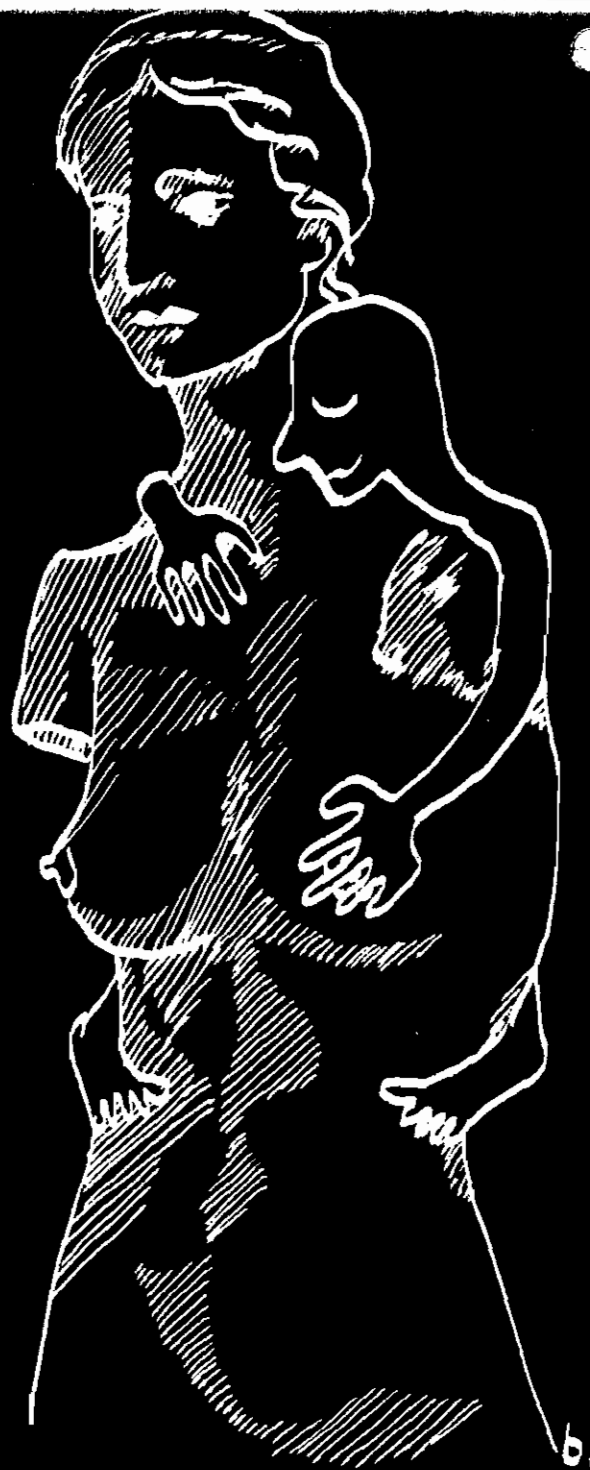
Centralt i de forskellige ideologiske former er da også, hvordan det sanselige subjekt søges inddæmnet, omformet og styret. Kort sagt: hvordan subjektet kan kontrolleres og beherskes, så sanseligheden forbliver i sine betingelses vold, dvs indenfor de rammer, der i forvejen er for snævre. Lykkes dette, er det en molestrelsering, ikke kun af ens krop eller af sociale ressourcer for modernitetens, højtidsens eller det hedne offers skyld; - men en molestrelsering af selve evnen til at føle, til at kunne gi' sig hen, eller til det frivillige i at være eller lade sig berøre. Berørt er dog netop, hvad individet er, men "frivilligheden" til at sanse er fra tidligere låst fast. At overleve hermed er at forfine indfølelsesevnen til at gå uden om det - men man kan også dyrke det, hvad modeindustrien beviser, men det er dog kun attrappen - som er værdiløs i sit eget værd - der kan fås frem.

Vi må derfor i livsmulig forstand trække en grænse ved os som individer på det punkt, hvor vi begynder at koncipere os strukturelt eller isomorpft de ideologiske formers behandling heraf - for her er den sanselige subjektivitet på fremmed område. Grænsen går præcist på det punkt, hvor konkrete handleskridt afledes ud fra en idé som værdi - at det gælder om at være ansvarlig, være pligttopfyldende, moderne osv osv - idet virkeligheden her mødes fra oven, fra et ikke-virksomt standpunkt.

Det eftertænksomme erfaringskompleks

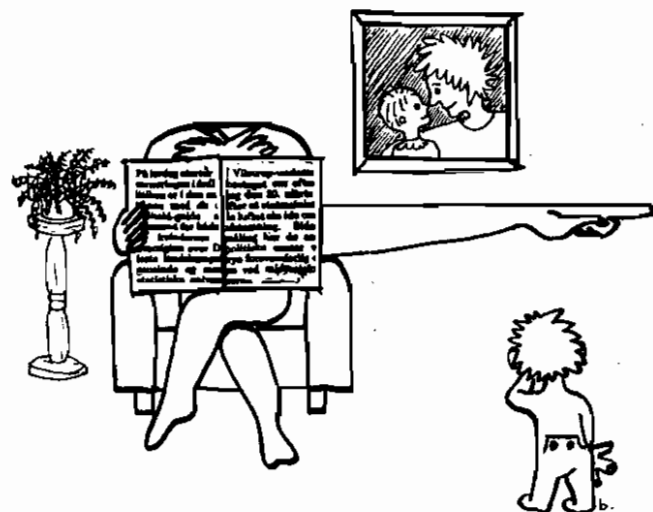
:nedsmeltningen af hinanden, af de subjektive ytringer og som part i livet.

Det andet moment i erfaringskomplekset - det eftertænksomme - mødes, når der uforvarent trædes over hinandens grænser. Det er når vi træder for tæt på hinanden eller går for langt væk uden, at der er en samtidighed i relationen herom. Ligeså er det hinsides denne samtidighed, at individuelle subjekter lever på magtens arena uden sanseligt forhold hertil. Og det kommer i stand, når ideen med ens liv ikke modsvares af en tilsvarende strukturel, identisk eller komplementær, ide hos andre, som det i situationen ikke er muligt fælles at samle op. Med de udviklede/etablerede klassebetingelser har vi endvidere grunden til den systematiske reproduktion heraf. Vi stilles dermed overfor brudprocesser, der smager af gensidigt overgreb og udleverethed. Kamp resp flugt bliver umiddelbart de mulige handlealternativer; - men den hermed forbundne - i samfundsmæssig forstand - fælles afmagt reproducerer blot brudet i nye, forskubbede og

17
fortattede former som instrumentalisering, infight og tabuering af hinanden. I værste fald trækkes de involverede - som følge heraf - videre ind, hvor blot nærværet hinanden imellem udløser panik eller apati. Facit af denne, nærmest psykiske kvælningsproces, hvor det er som gramses der - af personlige andre, uindbudte - på det inderste af ens sjæl, er at blive rørt af isens vind, den endelige isolation (:i klinisk forstand er det etableringen af en skizofreni-klemme, jvf K.Birck-Madsen 87a,s.27-31).

Allerede etablerede brudprocesser kan imidlertid også blive til selve mediet for vores møde med hinanden under betingelserne - nemlig når vi passer ind i hinandens idé som to identiske halvdele, der kun er levedygtig gennem projektet med den anden. Det er den moderne, den æstetiske forelskelse - fascinationen (jvf K.Birck-Madsen 87,s.39-42 og 87a,s.12n-15) - vi her har fat i; snarere end det er kærligheden, som den også forveksles med (se Alberoni 81 for denne systematiske fejl), hvilket kan ske når undertrykte liv ånder ud og "tilfældigt" finder hinanden. Når brudprocesser mødes i fascinationen, så sættes deres bundne livskraft, det identiske tab af fælleshed, fri; - men som fraspaltet sanselig subjektivitet kan disse kun frisættes helt, når nye sociale og individuelle mål i fællesskab, fremtidigt fra nu af, lader sig realisere. Dette er alt andet end en simpel retlinet og fremadskridende proces, for den indbefatter nødvendigvis inddragelsen af gamle konflikter og nød-tilstande - via eller over forbund om generobringen af de analoge strukturer af subjektiv værensfylde, der for de berørte er blevet efterladt, fortidigt, stjålet - såvel som de bæres af de enkelte, som de er repræsenteret udenfor i de givne sociale strukturer. Det er en proces, som hvis den ikke lykkes, får en negativ udgang af skærpet samfundsmæssig instrumentalisering, infight, tabuering og isolering af de involveredes subjektive ytringer. Fjendskabet og retræten, fremmedheden, lægges så at sige ned i den samfundsmæssige struktur som stier, der kun kan betrædes alene; men hermed kommer det også til etableringen af et skyggeliv, der uopfordret - og uden for kontrol - virker bestemmende ind på socialiteten. De praktiske konsekvenser er endnu et brud i det sociale hverdagsliv: konkurrence, social marginalisering, historisk udgrænsning eller helt udstødning af hinanden som part i livet (jvf K.Birck-Madsen 86,s.289-294). Vi får noget at "tænke" over - for vi får endnu en gennemgående spaltning, hvilket også er grundstrukturen i magt (jvf M.Jäger 83 og R.Nemitz 86). Ikke noget at sige til at trygheden i det "eksisterende", det gamle, ofte panisk søges fastholdt og stadig lader sig smage - selvom bismagen vokser, når det fælles ikke lykkes.

Det kan gå galt - selvfølgelig. Men det går netop galt på det punkt, hvor det sanselige subjekt ikke formår at udholde konflikten, mellem at det gamle ikke eksisterer mere og det nye endnu er uden for rækkevidde, ud fra eget perspektiv. Modsigelser i forhold til andres ideer, der gøres eller gøres gældende, kan ikke holdes i bevægelse; men falder enten sammen eller fra hinanden. Mao: en spænding har ikke kunnet udholdes, og det individuelle subjekts grænse går i opløsning. Ikke bare blev kritikken af det eksisterende ikke ført igennem, men det var heller ikke muligt selvkritisk at være på højde med det gamle, hvorfor også kun flugten som underlæggelse sig det "overgribende" er til rådighed.

I den grad perspektivet heri - det sorte hul - opgives gennem en indgaaen i det nærværende, så er det også en flugt fra sig selv til ideernes egen værdiverden - for en selvformedring kræver ikke så lidt af en forklaring eller legitimation.

Og at mærke det land, der hermed betrædes, kan vel bedst sammenlignes med at stå på glasskår og flytte fødderne igennem spændte rævesakse, hvis midte udgøres af sylespidse stålrør.

Forude det smertelige og det eftertænksomme: det satte problem som kompleks.

Det smertelige og det eftertænksomme erfaringskompleks mødes hermed i os - for kan sanselighedens subjekt ikke bestemme sin grænse i de spændinger, der arbejdes med, så kan det heller ikke være virksomt individ for udviklingen af livsduelig subjektivitet eller sanseligheden bliver ikke livspraktisk.

Og endvidere: da dette grundlæggende er et kooperativt anliggende, så må der gå det forud etableringen af erfaringskomplekset, at et sat problem de involverede imellem er blevet forbigået. Der er mao ikke sket en problem-sætten på mødte grænser omkring spændinger mellem berørte standpunkter, hvorfor afgørende forskelligheder i udgangspunkter, målforestillinger og motiver er forblevet i mørke, efterladt som uvæsentlige - og igen, endnu engang!

Ikke bare er der blevet trådt over hinandens grænser, men det er også kommet til en stiltiende accept af, at dette er det eneste mulige. Livet leves nu i hinandens "individuelle rum", uden at der også er gensidig plads hertil. Summa er: fremfor fælles genstandsmæssig udvikling af den kooperative sammenhæng qua problemsætten på, hvad der også nødvendigvis kan og skal arbejdes med af forskellig-artetheder, så kommer det til samarbejdsrelationer, der ikke er reelle - men snarere og afhængig af kontekst komplekse, imaginære eller obscure; samarbejdsrelationer, der ud-ad-til bæres af eet, ind-ad-til af noget andet, men som-i-virkeligheden styres af et tredje, der er udenfor fælles kontrol (4). Den hermed forbundne struktur kræver ikke så lidt udholdenhed af det individuelle subjekt, hvad også de tidligere umenneskelige krav til sig selv og andre viser.

Tilsvarende skal der også mere end en almindelig "aflastning" til, før noget allerede etableret komplekst, imaginært eller obscult lader sig gøre til genstand for refleksion - for overhovedet det at tage det ind stiller

4 I klinisk forstand har vi at gøre med en psykotisk struktureret kontekst, hvor begrebet om problemsætten kan siges at være en specifik perspektivisk selvbestemmel-sesmulighed; - Og dette særligt overfor det etablerede restriktive alternativ af psykoanalyse og psykiatri, hvor man menneskeligt lader sig forkaste som samarbejdspartner, enten aktivt via involvering i et overføringsperspektiv eller passivt via diagnostisk berøringsangst. I social forstand reproducerer dette restriktive alternative da også den fælles afmagt på den ene side, og den givne (asymmetriske) magtfordeling på den anden.

handlekrav, der peger ud af de givne betingelser, og netop sådanne eksisterer ikke indenfor denne sammenhæng. Derfor kan der da også igen og igen gøres regning over - med samme negative udfald - om de individuelle og sociale omkostninger ved at blive er tilforladelige. Det er de ikke, og det har de aldrig været!

Sådanne "eftertænksomme" cost-benefit-analyser kan imidlertid også optræde igennem deres emotionelle pol: I den mest omfattende form kan det være gennem et blik tilbage på ens liv, hvor snoren for alle ens fejltagelser, for den måde man har spildt sit liv på, for de forkerte kampe man har ført, for de gange man valgte forkert, pludselig med eet lys op. Hele ens liv har bare været forkert, og hvad er der tilbage at leve for! - Eller det være sig i en mindre omfattende udgave, hvor blot fastlåsthed i ens indgåen i bestemte sammenhænge - såkaldte livsudsnit - tager form. Men også her spørgsmålet: orker jeg mere?

Selvfølgelig - og man kan starte med at konstatere, at man skulle have lagt meget mere mærke til "bi"-smagen med alle dennes mulige og umulige rationaliseringsformer i den gammelvalgte tryghed, idet det er denne, der er blevet til gift for een. Det er dog ikke denne, selve giften, der skal gribes fat i - det er at blive og hænge i det gamle - men afgiftningsprocessen, der starter dér, hvor der kan trædes tilbage fra den individuelle kritik og selvkritik af ens egen sanselige subjektivitet. Det er opløsningen af den givne "dobbelt-bind", dér hvor den hører hjemme - hvilket i sin form selv er dobbelt: det er dét at gå noget ud og stå ved det, frem for som hidtil at trække det tilbage igen; og det er samtidigt dét at tage imod noget og varetage det, fremfor den kendte uopmærksomme drøssen det bort i samme åndedrag. Det satte problem vil da melde sig, dér bag ved munddiarreen og uden om den indvendige dialog.

I almen forstand er dette også at stille sig på standpunktet bag den "abstrakte rummen det hele" og bag den lige så "konkrete reageren det hele ud" (5). Mao drejer det sig om at holde magten stangen samtidig med, at der søges opgør med den vold, man tilstedelighed påfører sig selv, og som udnyttes af magtens mennesker.

Men dette er en udviklingsopgave, der kræver et standpunkt uden for selve kernen af "voldens magt". At komme derhen er i første omgang at udnytte den frisættelse, som erfaringskomplekset også indeholder qua den aflastning (:ens egen objektform direkte in front), der viser sig eller som skabes via problemsættin; det drejer sig om markering af konflikter. I anden omgang drejer det sig om at stille sig bag "ansvars"-dispositivet, som det aktivt stiller sig i vejen for udviklingen af processen af arbejde og lyst: det er at sætte focus på indholdet i den bestemte sammenhæng ved ikke længere at ville spille med på den givne måde. En problemafkllaring er da i udvikling.

Med ovenstående skubbes kritikken og selvkritikken af ens egen sanselige subjektivitet ud foran een; - Og om muligt ind til den fælles problemudviklingsproces. To faldgruber, ud fra hvordan forholdet mellem kritik og selvkritik falder een af hænde, viser vej her: glemmes kritikken af sig selv, så fås en gold revolutionsromantik, hvor man med ryggen mod muren vil skabe friheden; medens dét at glemme selvkritikken ikke fører til andet end plat privat-formskvalificering, hvor det nye søges skabt på gamle rådne gulvbrædder.

I positiv forstand har vi at gøre med en bestemt angstform: nemlig angsten for de andres angst, hvor den bevidste stillen op hertil, på vej mod fællesheden, er uomgælig.

Hver især er vi henvist til ovenstående arbejde med at gøre os vore magtbetingelser klart. De virker dér, hvor vi falder sammen eller spontant dukker os, flygter, eller bare kæmper uden sanselig kontakt. Men standpunktet for deres afskaffelse, den menneskelige frigørelse som perspektivisk proces, er os endnu ikke givet - selv om det spontant kunne se sådant ud.

Vi kan godt nok nu gøre os individuelle stillingtagener overfor de dramaer og tildragelser, vi er bundet ind i og selv medvirker i realiseringen af. Og ligeså kan det virke socialt befriende at kunne se sin livssituation udefra - for en gangs skyld - for det giver luft og muliggør korrektion og ændring af ens livsretning med andre.

Men her overfor står - som modsætning - at dette ikke er den sanselige virksomheds eget værk eller dets egen be-drift. Den er kun blevet det gennem ydre kraft - nemlig gennem muligheden og viljen i at være andet end sin egen objektform.

Det næste må være sanselighedens sidste problemstilling - for vi står ikke længere kun med et ulykkeligt derivat. Endelig!

5 Et sådant "standpunkt bag" er for det første karakteriseret ved at være mere overgribende end psykoanalytens tomme deltagelse, men for det andet også ved at være mere direkte end psykiatriens repressive modvold (Se også Benedetti 83 for et forsøg på indkredsningen af dette standpunkt ifm skizofreni og psykoterapi).

(Fortsættes i "Sanselig Virksomhed III" i Forum Kritisk Psykologi).

REFERENCER (DEL II):

Alberoni, F: "Forelskelse og kærlighed", Informations Forlag 81;

Benedetti, G: "Skizofreni og psykoterapi" (Red. Lars Thorgaard), Odense Universitetsforlag 83;

Birck-Madsen, K: "Terapi, samfundsform, subjektivitet"/86; - "Kollektive forformer ...", Forum Kritisk Psykologi nr.1/87; - "Spiri-Marx"/87a; - "At svare igen med udvikling"/88; - "Sanselighed I", Forum Kritisk Psykologi nr.4/88b;

Elfferding, W: "Klassenpartien und Hegemonie", AS91 s.7-37, Argument 83; - "The relevance of the Withering-Away-of-the-state-Thesis" i "Rethinking Marx", AS109 s.186-90, Argument 84;

Gråbæk Nielsen, J: "Taylorisme på Uni", Forum Kritisk Psykologi nr.4/88;

Haug, F: "En kritisk psykologisk analyse af sociale relationer og samfundsmæssige forhold" i Dreier (red): "Den Kritiske Psykologi", Rhodos 79; - "Arbeitsverhältnisse. Ein Frage an Klaus Holzkamp zum 60.Geburtstag" i Malers mfl: "Kritische Psychologie als Subjektwissenschaft", Campus 87;

Haug, W.F: "Theorie über Ideologie", Projekt Ideologie Theorie (PIT) AS70, Argument 79, - "Ideologie/Warenästhetik/Massenkultur. Entwürfe zu einer Theoretischen Synthese", SH33/Argument Verlag 79a; - "Hält des Ideologische Subjekt Einzug i die Kritische Psychologie", AS93 s.24-56, Argument Verlag 83a; - "Die Camera Obscura des Bewusstseins. Kritik der Subjekt/Objekt-Artikulation in Marxismus" i AS70 s.9-97, Argument 84;

Holzkamp, K: "Grundlegung der Psychologie", Campus 83;

Jäger, M: "Über Macht und Parteien", AS91 s.38-123, Argument 83;

Kommunistisk Tidsskrift: "Om 3-verdensteorien", nr.5/77;

Marx, K: "Kapitalen", Rhodos 70;

Nemitz, R: "Antwort auf Osterkamps kritik", AS72 s.144-154, Argument 83; - "Der neue Spiritualismus". Über Capras "Wendezeit", DA155 s.43-56, Argument 86;

Osterkamp, U: "Grundlagen der psychologischen Motivationsforschung II", Campus 76; - "Emotionalitet, kognition, handleevne" i Dreier (red). "Den Kritiske Psykologi", Rhodos 79; - "Ideologismus als Konsequenz des Ökonomismus. Zur Kritik am Projekt Ideologie-Theorie" i AS93 s.7-24, Argument 83.

Seidel, R: "Denken", Campus 76.

A

S

I

OM
DE

KI

Sanselighed I

Kalle Birck-Madsen

Det følgende er en tekst om grundlagsproblemer i psykologien. Det er kommet til veje ud fra en bestræbelse på at indfange den grundlæggende centrale kerne, der aktuelt bevæger os som samfundsmæssige individer; en bestræbelse der her ender op med fokus på sanseligheden og med en bestemmelse af dennes logiske struktur.

Der kommer med skriftet en meget skarp kritik til syne af de nuværende livsbetingelser og af sanselighedens menneskelige fylde heri, samt af de almene måder, der tænkes på herom. Det er ikke en kritik, der undsiger muligheden for lykke under de nuværende betingelser af økonomisk, politisk og økologisk ragnarok; men det er snarere en kritik af sanseligheden for væsentligst at være sorg, smerte og ulykkeligt livslevned. Centralt i kritikken viser sig at være, at sanseligheden kan "låse sig selv" under bestemte betingelser, der i dag er almene betingelser.

Kritikken viser dog - idet den er søgt funderet i selve genstanden - samtidig vej her ud af. Der kommer nye principper til syne, der i den grad de gribes føres sanseligheden frem som livgivende funktion i almen-menneskelig virksomhed. Her igenem går typiske lykkeformer imidlertid ikke fri af kritik; deres kostbarhed og momentane uudsigelighed viser sig kun at være et fattigt hylster for det virkeligt menneskeligt mulige og værdige.

---

¹ Dette skrift er første del af to af en udbygget version af et oplæg om "Grundlagsproblemer i psykologien" holdt på 9. Kritisk Psykologiske Seminar, Skovtofte Seminarium 1988. Anden del af oplægget bringes i næste nummer af Forum Kritisk Psykologi (nr.5 feb 89).

INDHOLDSFORTEGNELSE DEL I:

Indledning: Om denne tekst; En slags sanselig historie.
 Udgangspunkt; Sanselighedens første problemstilling:
 ikke-løsning af modsigelser som deres begravelse; Anden
 problemstilling: fremmed løsning af modsigelser som
 deres forhimling; Tredje problemstilling: magtbestemt
 løsning af modsigelser som sanselig antagonisme.

INDLEDNING.

Sanselighed har ikke synderligt meget med psykologien af
 idag at gøre. Og dette må undre, da der næppe er nogen,
 der vil underkende, at sanselighed er en afgørende kva-
litet ved psykologiens genstand. Konstateres kan da
 også, at selv om ingen psykologi søges opbygget under
 total abstraktion fra, at dens genstand er sanseligt
 indlejret, så tenderer sanselighed som kategori enten at
 forsvinde i den videre teoribygning, eller også hypo-
 stateres en bestemt side af sanseligheden til at være
 det grundlæggende, som alt andet må rette sig ind efter.

Sanselighedens forsvinden i teoribygningen findes udpræ-
 get indenfor den positivistiske psykologibestræbelse.
 Den sanselighed, der her bliver tilbage, er sanselighed
 som sansning gennem relativt distinkte sanseapparater-
 vores 5 eller flere sanser; - og det endog selvom psyko-
 logien som nyere videnskabelig diciplin satte af herfra
 for over 100 år siden. Som dengang (jfr Jaeger mfl 78)
 må vi også idag konstatere et udbredt studie af menne-
 sket reduceret til et spørgsmål om dets arbejdsformåen.

En bestemt side af sanseligheden hypostatiseret som det
 afgørende - fx lidelsen, lysten eller det eksistentielle
 valg - finder vi særligt indenfor den fænomenologiske og
 hermeneutiske psykologibestræbelse. Her er det menne-
 skets tilpasningsdynamik, der er i centrum - hvad der
 også spejles i denne psykologibestræbelses samfundsmæs-
 sige placering som humanistisk opposition. Men også her
 et reduceret studie af det menneskelige liv. Ingen ud-
 vikling!

Eksistensen af ovenstående mainstream-psykologier må ses
 muliggjort af en tilsvarende reduktion af det samfunds-
 mæssige menneskes konkrete betingelser for udviklingen
 af selvbestemmende livsvirksomhed. Alene at være noget
 som menneske gennem sin arbejdsformåen respektiv sin
 tilpasningsdynamik er noget man bliver til, når andre
 muligheder er udtømte, og når selvbestemmelse må søges
 under betingelser, der er menneskeligt fremmede. Det er
 vores borgerlige livsbetingelser, der her tematiseres.

Den sanselighed, som mainstream-psykologierne bringer på
 bane, er derfor ikke slet og ret et falsum, men snarere
 et specifikt historisk moment ved den aktuelle sanselig-
 heds udviklingsbevægelse. Og dette må derfor også medre-
 flekteres på indre logisk måde i en teori om sanseligheden,
 hvis det er et alment-videnskabeligt koncept herom,
 der søges.

Inddragelsen heraf, af den psykologiske genstands grund-
 læggende historiske karakter, synes imidlertid heller
 ikke at finde sted indenfor nyere samfundsvidenskabelig
 psykologi. I det mindste ikke i tilstrækkelig grad. De
 sidste danske års psykologi har godt nok været præget af
 en paradigmebestræbelse med Holzkamp og Leontjev som
 udenlandske inspiratorer med hjemlige teoretikere som
 O.Dreier, J.Mammen, N.Engelsted og E.Schultz, hvor men-
 nesket som subjekt, som sanselig virksomhed, har stået i
 centrum. Men noget enhedsstiftende koncept under udvik-
 ling er der ikke tale om. Snarere gås der skævt af hin-
 anden, idet det ikke synes muligt at tale ud fra en
 fælles kerne. Dette viser sig bla ved, at lige såvel som
 der indenfor paradigmebestræbelsen kaldes til forsoning
 mellem de forskellige teoretiske diskurser (jfr Engel-
 sted, der søger at tale om en særlig "dansk skole" (86a,-
 s.140), ligeså er der fra anden side stillet grundlæg-
 gende spørgsmål ved det mulige i en fælles bestræbelse
 på et altafgørende punkt her indenfor, nemlig på proble-
 met om nødvendigheden af et overfor subjektbegrebet
 distinkt personlighedsbegreb (fx Dreier 86,s.268).
 Her ud over er forskellene i teoretiske og metodiske
 præmisser også voldsomme, og i flere tilfælde direkte
 uforenelige. Fælles er imidlertid, at kritikken af main-
 stream-psykologiernes reducerede begreb om sanseligheden
 ikke er overvundet. Snarere tvært imod! - hvad der se-
 nere vil blive argumenteret nærmere for (Dreiers, Holz-
 kamps og Leontjevs positioner dog undtagelsen herfra).

OM DETTE SKRIFT.

Ovenstående betragtninger om veje til psykologiens
 grundlagsproblem hjalp mig i første omgang ikke til at
 komme videre. Der manglede et eller andet, netop det jeg
 søgte: en sanselighedens psykologi. Og lige meget hvor
 jeg ledte - teoretisk som empirisk - fandt jeg kun redu-
 cerede udgaver heraf, mig selv inklusive.
 Jeg prøvede mange veje, mange afsæt; og forfulgte dem
 til den bitter ende, hvor jeg til sidst sad tilbage bare
 med håbet om at blive overrasket. I en længere periode
 blev det også helt umuligt for mig at være en ganske
 almindelig normalbruger af kulturstimulanser; de virkede
 direkte ødelæggende på den "livskraft", som min gen-

stand syntes at tiltvinge sig. Men alligevel kun blindgyder.

En særlig blindgyde skal nævnes, idet jeg i lang tid kom til at sætte min lid til den. Det var i en periode, hvor jeg fokuserede meget på formidlingssiden, bla ud fra at det ville være en for dårlig selvmodsigelse, hvis mine bestræbelser førte til et knastørt oplæg. Som modbillede hertil trådte det erotiske, det vulgære eller det saftige frem. Men heller ikke dette syntes at være et brugbart udgangspunkt, idet sanseligheden heller ikke her ydes fuld retfærdighed. Fx behøver området af "store oplevelser" - som man bare ved, når man står overfor, men som ikke umiddelbart lader sig videreformidle til tredje-person - ikke nødvendigvis at gå igennem den seksuelle erotiks domæne.

Jeg søgte i første omgang at komme videre herfra ved på den ene side at kredse sanselighed ind som begreb. Og ved på den anden side at gøre det samme ved sanseligheden set som fænomen. En kombination af disse to indfaldsvinkler gav mig måske det søgte.

Men det viste sig at være en gentagelse af en klassisk videnskabslogisk fejl, idet virkeligheden bliver gjort til eller den konstrueres som en dual verden med det ideelle som noget overfor eller udenfor det materielle. Jeg lærte imidlertid noget om dagligdagens sanselighed: som begreb er sanselighed nærmest fraværende, og når det endelig optræder er det som fremhævende det basale i et nærmere bestemt virkelighedsforhold, fx sanseligt begær, sanselig erotik, sanselighedens utopia mv; som fænomen er sanselighed imidlertid ganske nærværende, idet det bærer en global fælles betydningsstruktur, der refererer til det individuelle ophævelse eller nedsunkethed i sig selv, fx gennem toppunktsoplevelser, transcendentale tilstande eller gennem manglende oplevelseskontakt. Hvad er dette andet end den nuværende typiske dagligdag: livet går der ud af, til tider lidt gråt i gråt, andre gange meget godt - og så af og til er der noget, der bare bryder det; - men herefter forfra igen!

Selv om ovenstående ikke kunne bruges som udgangspunkt, så gav det alligevel noget til et begreb om sanseligheden. Jeg var stødt på et sanselighedsforhold: een måde som sanseligheden kan sætte sig sammen på i en bestemt kontekst.

Jeg begyndte nu at se mig på rette vej. Kunne jeg indkredse mulige sanselighedsforhold, så ville det også være mulige at abstrahere sig til deres basale grundforhold - og en historisk rekonstruktion kunne da tage form.

EN SLAGS SANSELIG HISTORIE!

Jeg tog nu fat på en bestemmelse af mulige sanselighedsforhold. Og formidlingsmæssigt måtte det dreje sig om at tage udgangspunkt i det, som vi alle umiddelbart er med på.

Vi har mundvand. Og bliver vi ved dette, så kan vi uden anstrengelser mærke vores eget. Vi kan undersøge det nærmere - og måske fortæller det os noget bestemt: at man er tør i munden, eller at man har en dårlig smag fra noget spist, eller som man kommer til at tænke på. Det kan også være en glæde, der kommer een i møde, hvis man føres hen i oplevelsen af en kær, man har delt kys, spyt og mere med - en oplevelse hvor man har drukket af en anden, af hinanden.

Typisk er det at ha' mundvand et ganske uproblematisk forhold. Som oftest lægges der ikke engang mærke til det. Men lad os forestille os et glas, som vi fylder med mundvand. Det at drikke det igen er noget andet! Men dette dog ud fra, at ens perceptiv og tankemæssige processer spiller en større rolle i vores forhold til denne genstand end overfor mundvand i munden - og ikke ud fra, som det er hævdet, at "kropsvæsker .. i forkerte kategori-identificerede sammenhænge .. er utroligt ulækre" (Schultz 87, s. 265).

Argumenterne for og imod kan man overbevise sig nærmere om - måske! - hvis et analogt sanselighedsforhold, der optræder hos Susanne Brøgger, betragtes. SB beskriver et besøg hos en elsker, der desværre ikke er hjemme, da hun kommer. Men - skriver SB - han har været så "betanksom", at han har stillet et lille jægermeisterglass med sperm udenfor døren på trappen til hende.

Nu er dette godt nok en andens oplevelse i en anden kontekst. Men hvis vi sætter os selv ind som aktør, så vil det være svært ikke at komme til stede på en anden måde end tidligere - og måske frygtes så nye eksempler, eller også synes det meget skægt det her, og glæder sig i stedet til det.

Men allerede nu er vores fælles vej ind mod sanseligheden ved at skilles. Den har måske endda gjort det forlængst - sanselighed kan være ens morgenbad slet og ret! - for jo flere psykiske processer, der er involveret i en sanseakt, jo mere individualiseret er også den tilsvarende subjektive oplevelse af det tilsvarende sanselighedsforhold. Nævnes skal blot et eksempel med at tegne en solnedgang, hvor bevidstheds- og hukommelsesprocesser er mere fremtrædende end ved de øvrige eksempler. Nogen vil kunne nyde at tegne en solnedgang, måske ud fra dengang, hvor man bare sad i en sådan, hånd i hånd med hele sit kollektiv. For andre kan det være en

pine, hvis den sidste solnedgang var forbundet med et kæmpeskænderi, hvor den elskede gik sin vej og ikke er set siden.

Samtidig er der dog med ovenstående eksempler også tale om mere og mere generaliserede sanselighedsforhold: fra simpel sansning over perceptiv sansning til bevidstheds-mæssig sansning. Hertil kan vi også føjes det transcendentale sanselighedsforhold: "den rene væren", det "numiose" mm.

Endvidere er det også klart, at individuelle erfaringer på mere generaliserede niveauer medbestemmer den subjektive oplevelse af sanseakter på mindre generaliserede. Men hvad bestemmer hvad?

Det synes ikke her muligt at svare på anden vis end ud fra sig selv: de og de forhold har haft den eller den betydning for mig, og derfor har jeg det således med dette. Tvivlen på om det nu også er sådan må tages med i købet.

Igen en blindgyde! For vi er bare tilbage i os selv, i den verden der allerede kendes. Og som er så udbredt: den private verden.

- o -

Det var i situationen ikke rart at konstatere, at en "klart" sanselig vej bare førte ned i mig selv og væk fra andre på samme tid. Og jeg begyndte derfor at reflektere over, hvor det gik galt. Løsningen var ikke svær at finde. Også denne gang havde jeg startet med en konstruktion af et abstraktum - individet som sanser - som jeg så forsøgte at vride så meget som muligt ud af. Hegel - og dermed essensen af det før-marxistiske - måtte jeg konstatere spøjte i mig.

Det eneste svar herpå er den Marx' metode, der går ud på som perspektiv at nærme sig genstandens eget standpunkt ved at tage den "virkelige verden" som udgangspunkt og løse de modsigelser, der er på tale - for dette er også den måde som tingene i praksis udvikler sig på.

Det følgende er et forsøg herpå. Jeg har opgivet a priori at "konstruere" en "virkelige verden" (et individ, der sanser er endvidere også et for snævert udgangspunkt). Der imod har jeg gjort nogle antagelser om den nuværende karakter af samfundsmæssig-menneskelig sanselighed, som jeg så søger at kvalificere ift sanseligheden som specifikt virkelighedsforhold. Udgangspunktet er dermed transsocial relatering; en relatering der videreføres og går over i standpunkts

relatering^a. Konsekvensen heraf er også, at det først er til sidst, at et begreb om sanseligheden træder frem.

Jeg skal medgive, at det er blevet et underligt oplæg. Det er som hører det ikke hjemme nogen steder. Og jeg kan også sidde tilbage med, at jeg ikke længere har nogen forbundsfæller tilbage indenfor psykologien. Noget hænger sammen med, at der sker en karikering af de teoretikere, der trækkes ind. Dette er imidlertid ikke noget tilsigtet - men det er en effekt af måden, som min genstand begyndte at sætte sig selv sammen på, da jeg kom ind i arbejdet med den. Karikationen ender da også med at ramme mig selv. Men da det er genstandsbegrundet - og endvidere er et centralt moment i den nuværende ødelagte form for sanselighed - håber jeg det er muligt at mødes igen bagefter ved at tage det op som en udfordring om overflødigsgørelse af de betingelser, der aktivt skaber dette.

UDGANGSPUNKT.

Det skal hævdes - ikke til troende, men til sin begrundelse - at sanseligheden af idag idealtypisk kun er en simpel skygge af, hvad der er muligt, levende og virkeligt. Det skal endvidere hævdes, at grænsen for, hvad der er rimeligt og menneskeligt værdigt at skulle befinde sig med for længst er overskredet af såvel den historiske som individuelle tid.

Påstande som disse, hvor rimelige eller utroværdige, naive eller indlysende, som de ved første møde er, stiller en meget simpel, men også total opgave: at bringe livet ind i solen igen. Man kan selvfølgelig føle sit overfor en sådan opgave eller for opgaven som sådan - for man kan endog lade den ligge, hvis man ikke kan forbinde sig med den. Eller man kan helt forbigå den, hvis man ikke synes, at det også er ens egen opgave. Har

^a Transsocial relatering og standpunktsrelatering er de to af marxismens tre metoder (den tredje er standpunkts transformation, se også K.Birck-Madsen 87, s.25-26).

Hvor transsocial relatering - som bestemmelse af et forholds/ en tankeforms historiske specificitet - gør det muligt at "kigge ud over" eksisterende former, så muliggør standpunkts relatering en bestemmelse af selve forholdets/tankeformens historiske almenhed, idet dets iboende udviklingsretning vurderes ud fra dets almengørelsesduelighed.

man endvidere heller ikke overskud til opgaven, kan den blive overladt som et problem for andre.

Men så let synes det ikke at være på et så grundlæggende niveau af livsprocesser, som sanseligheden griber ind i. Tvært imod endda; - for det viser sig hurtigt over for bestemte betingelser, at opgaven som en almen problemstilling selv trækker ens egne grunde til at lade den ligge ind i sig; - og endvidere at den gør det gennem en skærpelse af dem til konflikter på en mere overgribende lidelsesfuld og fremmed måde. Hvad er det da, der er på tale her? Det er livspraktiske modsigelser, hvorom historien kun kender een fremgangsmåde, og det er deres konkret-historiske løsning (Marx 70/I, s.695).

At undslå sig problemstillingen er altså at undslå sig en historisk løsning af de modsigelser, der er på tale ved sanseligheden. Vil vi søge at løse problemstillingen, må vi derfor finde begreber til at gribe denne i sin praktiske bevægelse og udviklingsproces. Vi betragter derfor sanselighedens modsigelser, konsekvenser og muligheder som proces med det mål at blive subjekt for deres udvikling. Standpunktet for et sådant arbejde kan kun være sanselighedens eget, men dette er dog samtidig også hver vores i den form, hvorigennem det bevæges (En nærmere argumentation for det mulige og nødvendige i at stille sig på sin genstands standpunkt, for her ud fra at kunne udviklingsbestemme genstandens perspektivisk nye principper, se W.F.Haug 76, 83 og K.Birck-Madsen 86, 87 - og deres kilde Marx 74).

Vores opgave at bringe livet ind i solen igen støder imidlertid på sit eget problem, sin egen modsætning: at vi allerede vandrer i solen. Det er nemlig fra dette standpunkt, at det gøres gældende (:første påstand), at livet er karakteriseret ved, at sanseligheden som aktual-historisk betydningsstruktur kun er en simpel skygge af sig selv.

Den første problemstilling er derfor, hvordan det kan komme i stand, at sanseligheden ikke formår at løse modsigelser.

FØRSTE PROBLEMSTILLING: IKKE-LØSNING AF MODSIGELSER SOM DERES BEGRAVELSE.

Modsigelser, der ikke er blevet løst, er pånødede opgaver, hvis livspraktiske løsning er udeblevet. Man har måttet lade modsigelser være modsigelser ved at indstille sig på situationen. Tilbage er at skulle nøjes med to ting: enten en modsigelsesfri fremvisning af den ek-

sisterende sanselighed eller at sige fra til sanselighedens modsigelser ved at lade den fremstille sig selv.

Begge dele kan lade sig gøre. Vi finder det gjort før, idet det er holismens og postmodernismens projekter. Projekter der også kommer i stand ved at hævde den historiske tids ligegyldighed eller endelige. Men friheden hertil viser sig nu at være katastrofal overfor sanselighedens egen sans.

I holismen - som forestillingen om altings naturlige enhed - hvor den historiske tid sættes som ligegyldig overfor det konkretes logiske udvikling, må modsigelser løses på ahistorisk vis. Livspraktiske modsigelser kan da ikke længere holdes i bevægelse mod deres egen historiske løsning, hvorfor de må falde fra hinanden. Sanseligheden må derfor - og kan i livspraktiske forstand ikke andet end at - erstatte tomrummet i midten med sig selv. Med holismen bliver vi mao i fuld dagslys vidne til isoleret sanselig befrielse, til skabelsen af et slags himmerige eller helvede af evig foruroligelse. Eller mere billedligt: et selvindstiftet Damoklessvær af sanselighed indstiftes i subjektet. Det er en tvangs-tilstand; en tilstand der også aktivt kan blænde subjektet, hvis situationen træder frem med evighedens karakter. New Age-bevægelseen med bla J.Bertelsen kæmper her. I postmodernistisk forstand, hvor det historiske endelige er indtruffet, er der her overfor ikke længere nogen modsigelser at løse. Kun sanseligheden er tilbage. Vi er på det uhistoriske overdrev, men dog indenfor historien, hvorfor det alene kan være sanselige modsigelser, der er faldet sammen, ikke kun i subjektet, men som subjekt. Modsat holismen er vi med postmodernismen i skyggen, hvor en selvoptærende sanselighed slår smut med sig selv, prøver at lyse op for at komme ud i solen. Det er en tvangs-tilstand, hvortil subjektet er blevet bundet uden nogen form for løsning. På afstand er det billedligt som mordet i Finnerup Lade; kun de, der var der, ved hvad der foregik, og hvordan det var, omend udgangen er kendt: den ødelagte sanselighed eller den destruerede subjektivitet. Vi kan også prøve at gå tættere på, gå indenfor dette rum ved at dvæle ved Sisyfos, der - modsat i myten - ikke får fred til sit projekt med stenen, men som tvært imod konstant bliver gennemskåret af skrigene fra Dødsriget Hades, hvis skrænter og dyb er Sisyfos' område.

Her er det også som når vi i nærheden af grænsen for vores fatteevne, idet intet billede, begreb eller ytring længere synes dækkende. En sanselighed, der ikke længere af nød har nogen modsigelser at løse, må blive sin egen skrækindjagende tilstand. Fra dette dyb lyder intetmen er en overgivelse til "noget" muligt, så er også

holismens opgivelse indenfor rækkevidde. Det er her vores hjemlige Paradigma-bevægelse med bla S.Brier virker - mens det i mere ekstern forstand er Baudrillard, Perniola og Lyotard (jvf Vollmer mfl 85 for en analyse af forskelle her imellem).

Holismen og postmodernismen er kun ufuldstændigt sider af samme sag, idet der ligger forskellige produktionsbetingelser til grund. De er dermed også væsensforskellige. Men de er fælles på det punkt, hvor der sker en suspension af tidens historie. Vi kan derfor også sige, at netop en sådan suspension bringer os ud af den sanselige virksomhed - fremfor ind i den. Eksplicit ved vi også nu, at hvis vi ikke formår at lade sanseligheden være sin egen livspraktiske løsning, men tvært imod stiller os uden for og herudfra aktivt nærmer os den fra et holistisk eller postmodernistisk standpunkt, så vil det være den pure opgivelse af sanseligheden overhovedet, og dermed også af ens egen. Dette kan også udtrykkes på anden måde: når nøden bliver overgribende, blokeres den aktuelle sanseligheds modsigelser på en skærpet måde, hvor modsigelserne i sig selv synes at begynde at sanse for os, helt "oversanseligt"!

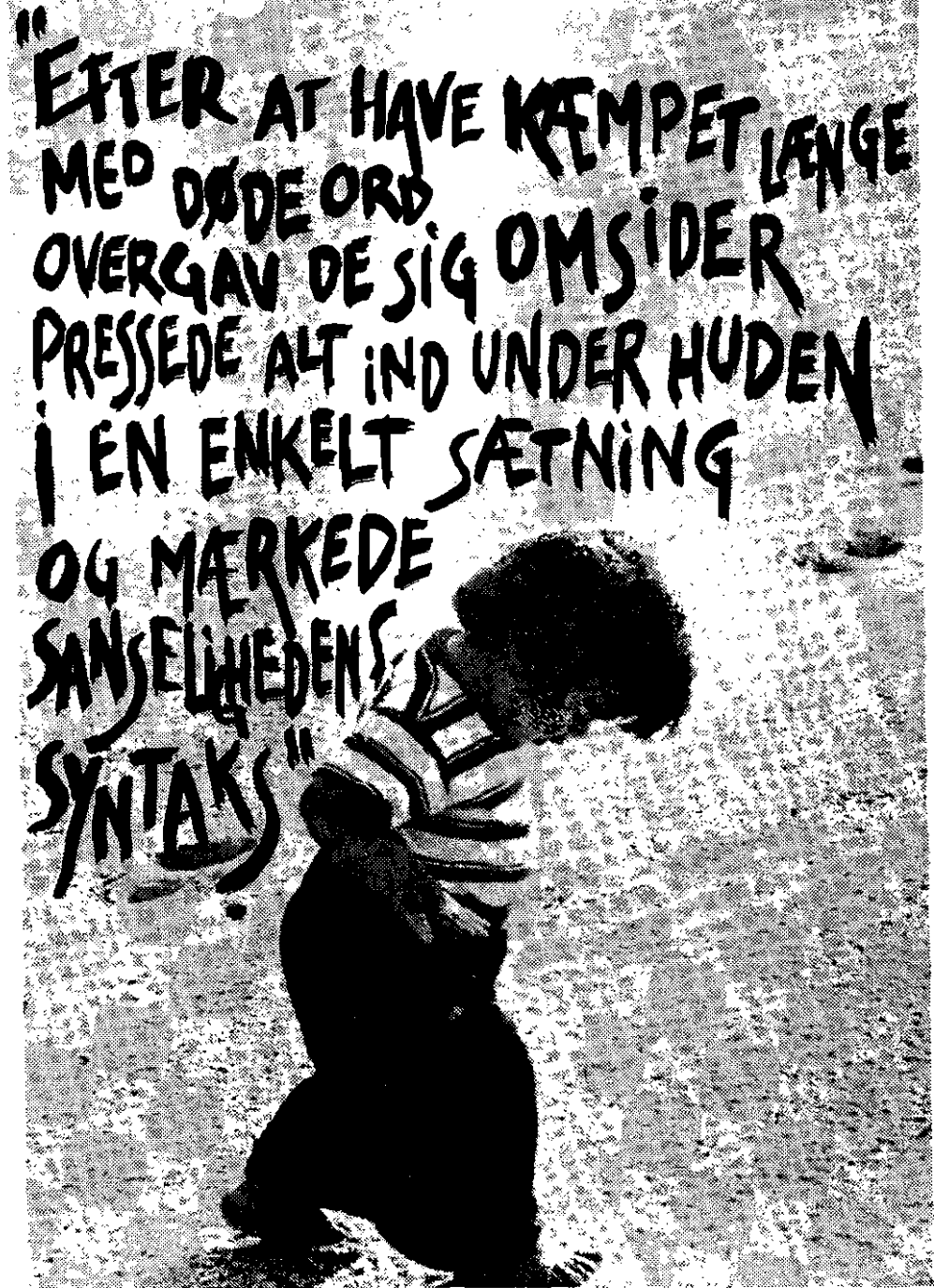
Nu er holismen og postmodernismen ikke bare nogle ligegyldige størrelser, der kun har lokal udstrækning. Intet subjekt, ingen sanselighed, kan siges ikke at være en del af deres reproduktionsfelt. Ikke sådant forstået, at det er "naturligt" at komme i nød, men snarere at deres aktive reproduktion peger på en nuværende strukturelt funderet levemåde, hvor betingelserne for nød ikke længere blot er et utilsigtet biprodukt af samfundsmæssig menneskelig aktivitet, men mere selve deres basis. Styrken af dette reproduktionsfelt er derfor heller ikke at kimse af i dag. Det er faktisk ret så kraftigt, hvad man også kan forvise sig om i et nyligt værk af J.Mammen (83), hvor netop det "oversanselige" kommer til at bestemme selve psykologiens genstand (se til eksempel s.494). Det kommer i stand på den måde, at mennesket ses at have skabt en "struktur af idealisationer" (s.272-73, 296, 492), der er udtryk for objektive træk ved virkeligheden. Disse idealisationer bestemmes som "udvalgte kategorier". Og de ses som værende selve den "menneskelige virksomhed" (s.494), selv om de dog ikke er konstituerende for det menneskelige. Det er der imod en særlig menneskelig sans for det konkrete, den menneskelige sans (s.256, 264, 272). Nu hævder Mammen dog ikke simpelt tingenes evige tilstand, men kun at den menneskelige sans - som grundlaget for deres tilegnelse - dog ikke uden videre kan antages at være "fuldt udfoldet i de samfundsformer, vi kender idag" (s.499). En udfoldelse

heraf bindes imidlertid alene til erkendelsen af "de konkrete mellem menneskelige forhold... som samfundsmæssige relationer". Sat uden for parentes hos Mammen er derved den praktiske forandring af de betingelser, der lader den menneskelige sanselighed (for)blive livspraktisk u- eller asanselig. Kort sagt: ved at naturalisere det "oversanselige" kommer Mammen til at give køb på den virkelige menneskelige sanselighed på det punkt, hvor udviklingskræfter virker, positivt eller negativt. Det bliver en ren halehængsagtig tydning af aktuel sanselighed, hvor kun de i forvejen fortabte og ødelagte "sjæle" genfindes af de "idealiserede" findere - fremfor hvad der er muligt: begribende udviklingsfremmende indgreb i betingelserne for deres simple reproduktion (I parentes bemærket må Mammen også lave en oversætter"fejl" af Leontjevs "ausersinnlichen" til "oversanselig" for at få sit regnestykke til at gå op. Leontjev 79, s.218 og Mammen 83, s.237, 293, 295).

Det ser slemt ud det her. Og vi synes også at være kørt af sporet overfor vores opgave at bringe livet ind i solen igen. Men ikke helt! For vi kan træde tilbage fra de problemstillinger, som holismen og postmodernismen - og som de blev naturaliseret hos Mammen - konkret afslørede for os om sanselighed som genstand for erkendelse. Og da det heller ikke har været "helt" u- eller asanseligt at bevæge sig her inden for, kan vi også tage noget med tilbage. Nemlig: at når livspraktiske modsigelser ikke kan løses eller der ikke længere er nogen modsigelser at løse, så er der heller ikke længere nogen sanselighedens historie at leve i. Solen er slukket her, kan man sige! Og den kan heller ikke tændes igen bare gennem en 'anden erkendelse eller bevidsthed' af sådanne sagsforhold, som det til eksempel plæderes for af den "gamle materialisme" (For en bestemmelse heraf se Marx 74a, s.12-13/tese 9-11 - og for en indfangethed heri se S.A.Madsen 87, s.97 og 88, samt debatten i Forum nr.2 og nr.3 (H.Forchhammer 87 og S.A.Madsen 88a)).

Vi skal tilbage fra denne problemstilling, hvilket må være at stille sig på den modsigelse, der foregår, at sanseligheden må suspendere en løsning af modsigelser gennem dets historiske tid. Suspensionen peger på det bortabstraherede, der i det følgende må bringes ind. Og vi konstaterer nu, at vi står i og med en bestemt løsningsform af sanselighedens modsigelser - men dog den form, hvor igennem modsigelser så at sige "begraves". En bestemt ikke-livspraktisk betydningsstruktur virker.

Vi kan nærme os standpunktet af modsigelsen her bag, ved at bruge vores erfaringer til at kigge fremad. Og i

dette tilfælde som erfaringer om ikke-løsninger kan vi søge at holde dem foran os som "usminkede sandheder" (P.-Weiss), der ikke skal gentages. Men dette er kun en tilstrækkelig løsning, hvis de også kan knyttes til denne tids aktuelle betydninger - for finder dette ikke sted, så vil erfaringerne som "lig i lommen" ellers ureflekteret drysses ud over sanseligheden selv, eller det vil tilstedegivelse forbigås, at de eksisterer. Her over for står - som modsætning - at kun den sanselighed, der er realiseret - det være begrebsligt, oplevelsesmæssigt eller intuitivt - kan siges at være virkelig livspraktisk til rådighed. Eller mao: vi skal befordre løsningen af den modsigelse, som sanseligheden ikke hidtil eller tidligere havde råderet over. For sanseligheden må dette være en spænding mellem sig selv og dets betingelser, som subjektet ikke tidligere har kunnet udholde.

En sådan spænding må dog blive subjektet fremmed i den grad, at den aktuelle tids betydninger bortabstraherer sanselighedens egen nød. Subjektet kan da ikke komme igennem med "hele sig". Og den må da slippe sin historiske tids retning ved at indstille sig på betingelserne.

Også dette finder vi realiseret foran os. Og vores anden problemstilling bliver da at se som betingelserne for det sanselige subjektets fremmede løsningsforsøg.

ANDEN PROBLEMSTILLING: FREMMED LØSNING AF MODSIGELSER SOM DERES FORHIDLING.

Opgaver, der ikke kan holdes i bevægelse mod en fremtidig livspraktisk løsning, er ikke bare pånødede problemer, hvis løsning udebliver; men det er modsigelser, der er i konflikt med den aktuelle tids betydninger. At blive i konflikten er derfor at blive på grundlag af en aktiv ide om at skabe en løsning. Og det er, når dette ikke lykkes, at subjektet må indstille sig på de betingelser, der netop skaber konflikten.

To videnskabssyn, der har været historisk gennemgående siden antikkens slavesamfund - den nomotetiske forklaring og den ideografiske forståelse - er et meget alment udtryk herfor.

I den nomotetiske forklaring afstås der fra en bestemmelse af det konkrete særtilfælde. Det sker på grundlag af det Aristoteliske aksiom om, at det eneste, der er muligt - qua begreber som abstraktioner - er videnskab om det generelle. Det kommer da til dannelsen af abstrakte lovmæssigheder, hvor igennem det enkeltes kon-

ketes særegenhed forbliver uvæsentligt. Set fra subjektets standpunkt bliver det da ikke muligt at handle på netop de særlige betingelser, der netop angår een selv, men kun på noget abstrakt fælles. Og dette er at underlægge sig den mening, som den historiske tids betydninger kunne have med een. Indenfor psykologien repræsenteres dette i dag af behaviorismen eller adfærdspsykologien.

I den ideografiske forståelse hævdes her overfor, at netop een selv som konkret særtilfælde er det væsentligste at handle ud fra. Og man søger da at bestemme netop det unikke. Dette kan dog kun finde sted gennem en stadig forstående beskrivelse ud fra sig selv. Herved udelukkes imidlertid en bestemmelse af det, der er fælles, eller i bedste fald gøres det uvæsentligt. For subjektet må dette betyde, at den historiske tids betydninger alene må ses som skabt af eller funderet i subjektet selv. Konflikten bliver til en konflikt i subjektet, som det alene må søge at komme igennem. Subjektet bliver sin egen historiske mening, som det må søge at komme overens med. Psykoanalysen handler her.

Fælles i den nomotetiske og ideografiske bestemmelsesmåde er livet - og dermed konflikter - som skæbne. Vi får en sanselig subjektivitet passiv underlagt dets betingelsers vold. Men også en sanselig subjektivitet på flugt fra oprøret. En sanselig subjektivitet henvist til at leve af sin egen konflikt, hvilket historisk opstår med den første slaveejer og slave.

Betingelserne for dettes opståen er indenfor rækkevidde: en sanselig subjektivitet, der må leve af sin egen konflikt, opstår, når den historiske tid ingen betydning tilståes eller tilstår een; når man overses eller overser andre for at vinde tid til at leve i.

Det sanselige subjekt kan ændre indstilling på grundlag af denne indsigt, eller når der ikke er flere flugtmuligheder. Og det må komme til oprør overfor betingelserne, eller til at betingelserne må forlades.

Vi stopper altså flugten udad til det generelle eller nedad til det særegne, det unikke. Og vi prøver indenfor betingelserne at holde konflikten i bevægelse foran os.

Dette er også søgt gjort før! Og hvad der kommer til syne er kombinationen af det nomotetiske og det ideografiske. De kan ses som sider af samme mønt, hvor mønten bliver deres fællesområde - begrundet i, at begge erkendemåder er utilstrækkelige. Man kan have sine tvivl på, om dette er nok til et oprør eller til det at forlade de "usunde" betingelser, altså om det er tilstrækkeligt

til også at løse konflikten på duelig måde. Vi finder et "nej" i vores verden, men også at vi ikke har andre muligheder. Det er eksistentialismen (se til eksempel P.Lauritsen 77.s.74 eller E.Hougaard 83,s.85). Men vi møder også et "ja" i den humanistiske psykologi (se Maslow 54). De modstridende svar kommer fra forskelligt fokus på mønten: nej-et kommer fra, at kun ændringer i det stadige 'nu' ses som væsentlige, hvilket er en teoretisk underdanighed overfor tidens egen historie. I praksis er det kampen for at komme ind i en solnedgang med halsen ud af munden. Ja-et derimod har også nu-et som det væsentlige, men det ses kun at kunne opnås som effekt af følgagtighed overfor de givne betingelser - så vil de i sig selv smile tilbage, fx ved en forfremmelse på arbejdet eller med en tipsgevinst - hvilket er empirisk opportuniste.

Eller mao: et ja eller et nej ud fra fokus på betingelserne for møntens tilsynekomst som toppunktsoplevelse eller på toppunktsoplevelsen i sig selv.

Dette sidste fortæller os også, at det ikke er tilstrækkeligt med en simpel kombination - for det sanselige subjekt tvinges ned i det 'nu', som det netop i forvejen ikke tilståes tid til, også for sig selv. Vi lærer heraf, at i konflikt kan det sanselige subjekt slippe dets aktuelle orientering, dets nuværende. Og når dette sker, så indretter det sanselige subjekt sig aktivt i betingelserne.

Dette er også sket før! Og det kommer til syne, når det nomotetiske og det ideografiske ses som sig selv nok. Vi får en abstrakt løsning af vores konflikt. Mønten bliver sin egen abstraktion, sit eget medie, hvor igennem vores begreber selv lader sig bevæge, forandre og udvikle. Det er Hegels "selvudviklende ånd", vi har møder. I stedet for en konflikt får vi her en strid mellem de enkelte sanselige subjekter om dette "almene" - men vi får også noget mere, idet konflikternes aktuelle betingelser stadig eksisterer konkret i den samme historiske tid.

Et gennemført oprør må også tage dette med; - for selv om slaveejere og slaver har fælles problem om aktuel tid, så er deres orientering om den retning, som tiden skal skabes igennem forskellig. Tiden har mao forskellig betydningsstruktur afhængig af produktionsmæssig standpunkt. Og dette er også forskellige mål, der står overfor hinanden. Det er klasser af mennesker.

Nu er - ligesom hvad angår holismen og postmodernismen - også det nomotetiske, det ideografiske, deres simple eklektiske sammenføjning, samt deres abstrakte ophævelse

til eget "himmelske" medie selv dimensioner i den nuværende strukturelt funderede levemåde. De er dermed del af klassemæssige sanselige subjekters aktuelle betingelsesgrundlag, som dette bæres gennem eksistensen af stat og privatejendom.

Af dette følger, at et gennemført oprør må have to dimensioner: det må for det først rette sig mod frigørelse af konkret menneskelige praksis, hvilket for det andet kun lade sig gøre gennem magtens afskaffelse over denne (I praksisfilosofisk forstand er "Feuerbach-teserne" det sted hos Marx, hvor dette udgår fra (Marx 74a)). Vi kommer endvidere heller ikke uden om et oprør i ovenstående dobbelte forstand, idet vi har måttet konstatere, at en løsning af de sanselige subjekters konflikter ikke kunne findes indenfor betingelserne. Dette betød tvært imod en forhimling af modsigelser som indstiftelsen af et illusorisk, dvs ikke-sanseligt fællesskab, der endvidere lod konflikten være ved som strid. Den dobbelte opgave ændres heller ikke af den logiske mulighed - og dets historiske faktum - at det har været muligt for sanselige subjekter at forlade sådanne betingelser, der fastholdt dem i konflikt og nød ved at søge magt over dem - for samfundshistorisk er det ikke længere muligt at melde sig ud af klassers og staters historie, idet verdenshistorien er empiricaliseret til sidste kvadratcentimeter. Det er en verdensstat, som vi står i og med i dag - ikke at forglemme. Og som menneskelig individer er vi under denne.

Vi føres hermed af sanselighedens modsigelser over i individet som hver af os underlagt betingelserne. Og disse betingelser er konkrete materielle betingelser, der endvidere i idealiseret form er "forhimlet" som et ikke-sanseligt fællesskab. Her overfor stiller sig nu som modsætning - at om den verden, der ingen kontakt er til, der er heller ingen sanselighed til stede. Det er vores anden indledende påstand, der her kan gøres gældende. Næmlig påstanden om fornedrelsen af mennesket, og

3 "Forhimling" er et begreb for abstrakt ahistorisk "løsning" af et konkret historisk problem. Det kommer i stand, når de involveredes interesser på een gang er uforenelige og henvist til en løsning via hinanden. Gennem forhimling findes der et kompromis, der yder begge parter en slags kompensation, som parterne nu indenfor formerne kan sætte sig i forhold til hinanden på (jvf også W.F.Haug 79a,s.8-10). Centralt i forhimling af modsigelser er, at de drivende forhold bortabstraheres, hvorved forandring og udvikling blindt sætter sig igennem.

dettes overståede faktum i den historiske og individuelle tid.

Indtil nu har vi søgt at holde et problem mellem sanseligheden og dets betingelser i bevægelse, så vi livspraktisk kunne gribe nye betingelser, og dette ikke kun gennem en bekræftigelse af nøden. Vi har for det andet søgt at holde en konflikt foran os, så vi subjektivt kunne fastholde muligheden for livsduelig orientering i det fremmede, og med det mål at finde subjektiv sanselig virke på ny.

Men nu synes rebet at stramme - for det er det livsmulige, der stiller sig, ikke bare som problem eller konflikt, men som antagonisme: et individ underlagt betingelserne kan ikke have kontakt til dets subjektivt sande virksomhed.

Sanselighedens tredje problemstilling giver sig: at den under betingelser må kunne negere sig selv på ikke-sanselig måde. Er dette muligt?

TREDJE PROBLEMSTILLING: MAGTBESTEMT LØSNING AF MODSIGELSER SOM SANSELIG ANTAGONISME.

En modsigelse, der ikke kan løses i livet, og som man heller ikke kan undslippe en livsløsning af, er - upåagtet muligt pånødede opgaver eller stillede konflikter - en modsigelse, der må løses gennem sig selv, i sig selv og af sig selv. Antagonisme er næppe en for 'blød' bestemmelse af denne type modsigelse (For diskussion af antagonismebegrebet, se Sève mfl 72).

Nu kan man selvfølgelig hæfte sig ved, om et sådant individ overhovedet bagefter er levedygtig. Og sat op mod dagligdagens individer, som hver af os, kan man så i et næste skridt afvise realitetsindholdet i vores antagonisme med en svada om, at livskvaliteten selvfølgelig ikke er den bedste for alle befolkningsgrupper, og måske også tilføje, at den er skævfordelt. Det er levevilkårsundersøgelser, vi her har fat i (jvf til eksempel E.Körmendi 75, P-H.Kühl 81 eller E.J.Hansen 88).

Det er klart, at vi ikke kommer ind i livet alene som underlagt betingelserne, hvad også spædbørnsundersøgelser af institutionsanbragte spæde har vist, idet de klart ses at vælge døden, når den sociale pleje og understøttelse på deres præmisser udebliver. Men herefter synes vi at kunne klare en større eller mindre dosis af dårlige livsbetingelser. Disse skal selvfølgelig forbedres - kan man sige - men der er jo også visse politisk-økonomiske realiteter at tage hensyn til: der skal være råd til det, og politisk skal der være basis for

det! Men stillet op på denne måde går perspektivet ikke videre end til at kunne løse rebet lidt for de, der lige for tiden er ved at blive kvalt - hvis de vel at mærke for skreget op om deres eksistens i tide.

Man kan også hæfte sig ved den nedre grænse for, hvad man kan klare uden at gå helt i stykker. Freudomarxismen har til eksempel fostret begrebet "emancipativt minimum" (Volmerg 77) for dette. Men udgangspunktet herfor er konceptet om en biologisk "bærer", der møder de sociale betingelser.

Det skal ikke benægtes, at det ikke er vigtigt at diskutere livskvalitet, eller at der ikke er en nedre grænse for, hvad man kan klare af mangel herpå. Men det er afgørende, på hvilket grundlag en sådan diskussion finder sted, hvis også livskvaliteten reelt skal kunne forbedres. I ovenstående kan dette ikke ske, idet vi føres tilbage til Hegel eller forud ham - tilbage til det uholdbare for en subjektiv sanselighed med nomotetisk og ideografisk tilsætning.

Vi må tilbage herfra, tilbage til den modsigelse, der lader livsmuligheder udvikle sig i vores livs tids historiske betydning. Men straks er der også en "indre stemme", der melder: du er jo selv underlagt dine betingelser, og hvis du bare selv eller din gruppe søger livsmuligheder, så sker det jo på bekostning af andre "mere svage". Vi synes at måtte blive i vores betingelser og få det bedste ud af det under dem.

Vi prøver at blive. Men vil en løsning!

Og vi støder hurtigt på to løsningsforsøg, som er fremtrædende indenfor den nuværende debat om psykologiens grundlag. Skulle der ikke være hjælp at hente her. Det drejer sig om E.Schultz (86) og N.Engelsted (86a,b). Begge tager - hvad også Mammen gjorde - deres udgangspunkt i, at psykologien er karakteriseret af grundlagsproblemer (stadigvæk!) selv om psykologisk viden overalt hober sig op. Og de søger eller ønsker derfor at prøve at samle de nuværende delbrikker af psykologisk viden op til en enhedsstiftende helhed. Schultz gør det ved at hævde sin ide om "psykologisk evidens" (s.47) i alt, hvad han tager fat på, hvilket særligt er rummet af den konkrete person. Engelsted her overfor gør det ved at genfinde sin ide om "enheden mellem sammenhæng og adskilthed" (86b,s.1) overalt, men dog som udfoldet-dvs ikke helt "rummet" (86a,s.5) af alverdens filosoffer, psykologer og sociologer - inden Engelsted gør det. Hvor Schultz ender op med at hævde at have fundet personen (sidste sider s.348-49), som er hver af os som

erkender af verden, hvad Schultz dog også forudsætter (s.2. 18) inden personen er fundet af ham selv; så hævder Engelsted at have identificeret personlighedens almene grundlag - særligt i dets højdepunkt af "ansvar"- (86b,s.340) - og dette ligeledes ud fra en erkendelses-teoretisk indfaldsvinkel (86a,s.1. 4. 6).

Ud over, at det må siges at være godt klaret af begge, således egenhændigt at finde personen eller personlighedens almene grundlag i sig selv, så er det ikke desto mindre bemærkelsesværdigt, alt i den stund at det huskes, at staten må omstyrtes for at individerne selv kan "hævde deres personlighed" (Marx 74b,s.99).

Det er således ikke aktive, men fikse ideer i ordets negative betydning, vi her har fat i; - for hvad er en person henvist til identifikation af sig selv via "psykologisk evidens" andet end et blafrende lys i mørket; eller hvad med en personlighed af "rent ansvar", kan denne være andet end en overmægtig kæmpe, der af Guder er dømt til, uden at kny, at bære alverdens byrder og gerninger, inklusive gudernes egne, på sine skuldre. Eller hvad med vores eget argument - "staten" - hvor vi taler disse imod; - for en individuel subjektiv sandelighed, der udgår fra staten er vel heller ikke levedygtig, den er vel endog endnu værre; totalitær og voldelig.

Her ser vi også, at vores eget argument kan vende sig mod os selv. Som effekt kan det slå indad ved, at man kan blive flov over en sådan uretfærdighed mod andre; eller måske er det skylden, der aktiveres. Men man kan også gøre sig ligeglad, fx ved at huske at man selv var i konflikt og nød. Men ingen bestemmelse heraf (det være som forklaring, tydning eller tolkning, eller ved at tie eller helt isolere sig heroverfor) synes at kunne skabe hvile på dette punkt. Der er noget særligt på spil, nemlig vores verdighed som deltager og aktør på denne scene. Og det er også denne, der som en sulten tiger fanget i sin egen fælde prøver at gøre sig selv klar til endnu et udfald - eller opgivelse.

Vi synes mao at være fanget af vores egen ide om det mulige i en løsning. Men det kan ikke være afgørende, at det var de forkerte ideer, vi forfulgte - og dermed ikke fandt nogen løsning - men alene at vores aktivitet kunne vende sig mod os selv. Igen! Vi har i overført betydning fået stene for brød. Og om dette er bedre end at begrave eller forhjule modsigelser, kan man altid diskutere med sig selv - hvis man ellers kan komme til orde i det drama, der nu aktivt virker i een. Men en livsduelig eller -praktisk løsning på vores konflikt eller nød fik

vi ikke. Tvært imod blev konflikten og nøden - modsat det intenderede - ført ind og ned i individets sanselige grundlag: individet undskylder nu sit eget virke, sin aktivitet, sine handlinger, ja selve sin eksistens overfor andre og overfor sig selv. Samtidig må individet stadig - men nu forgæves - søge at hvide sig selv op med hånene. Individet ville blive i konflikten, men endte op med usynlige respektundergravende elastikker til andre; individet ville andres aktivitet - af nød godt nok - men fik kun sig selv dårligt tilbage; individet ville udholde konflikten, ville finde en livsmulighed, men kom kun ind i en arena af ideers magt, der som værdier dramatisk kunne kæmpe en kamp, der konstant undergraver selvsammes eksistensberettigelse.

Der er gået noget galt - for vi kom ikke til sanseligheden, men fik kun eksisterende magt fremmed tilbage. Vi fik en verden af værdier, der hele tiden kalder på sin egen modsætning og negation; ikke specielt en "oversanselig" verden, men en verden, der tager magten fra os ved konstant at undergrave vores egen kompetence til at leve i den. Vi er blevet vores eget ubudne drama!

Nok er der gået noget galt, men vi er også kommet ind i der verden, der i livspraktisk og -duelig forstand ikke er sanselig virksom kontakt til. Så kan denne verden være nok så meget anvendelig og udbredt, dvs udhyttelig og undertrykkelig af andre og vice versa, men livsmuligheder indeholder den ikke - for individets livskraft vender sig her mod sig selv.

Lad os blive lidt i denne verden. Lad os lære den at kende.

(FORTSÆTTES I NÆSTE NUMMER AF FORUM KRITISK PSYKOLOGI. Indholdsfortegnelse for del II: Sanselig antagonisme- (fortsat), Sanselighedens sidste problemstilling: at blive ved sig selv; Sanselighedens modsigelsesproces: at være sol.)

REFERENCER (DEL I):

Bertelsen, J.: "Selvets virkelighed", "Energi og bevidsthed", "Højere bevidsthed", Borgen 88/84/83; Birck-Madsen, K.: "Terapi, samfundsform, subjektivitet" 78b; "Kollektive forformer", Forum nr. 1/87; "Soiri-Marx" 87a; "At svare igen med udvikling" 88; "Kritisk Psykologisk Forum - Politisk!" 88a; Brier, S.: "Uvidenhedens sky", Information 24.11.86; Engelsted, N.: "Personlighedens almene grundlag I og II", KUA 86a og b; Forchhammer, H.: "Det bedste forsvar er et angreb", Forum nr. 2/87; Prejer, O.: "Persönlichkeit und Individualität in psychologischer Theorie und klinischer Praxis" i Jahrbuch des IMSF 10/1986; Han-

sen, E. J.: "Generationer og livsforløb", Hans Reitzel 88; Haug, W. F.: "Vorlesung zur Einführung ins 'Kapital'", Fahl-Rügenstein 76; "Ideologiegie/Warenästhetik/Massenkultur", SH33/Argument 79a; "Krise oder Dialektik des Marxismus", ASI00/Argument 83; Hougaard, E.: "Psykotterapi som non-specifik behandling", Psykologisk Skriftserie Aarhus 83; Jaeger, M. mfl.: "Die Gesellschaftliche Genese der Psychologie", Campus 78; Kormendi, E.: "Psykkisk handicappede", Socialforsknings Institut pub. 67/75; Kühl, P.-H. mfl.: "Psykkisk sårbar", Socialforsknings Institut pub. 102/81; Lauritsen, P.: "Personlighedspsykologi", Nyt Nordisk 77; Leontjev, A.: "Tätigkeit, Bewusstsein, Persönlichkeit", Volk und Wissen Volkseigener Verlag Berlin 79; Madsen, S. A.: "Personlighed og virkelighed" i "Forsvar for fornuffen", KT 87; "Blot "problematisk"- en replik", Forum nr. 3/88; "Fundamentalisme på dansk", Cicero 88; Mammen, J.: "Den menneskelige sans", Dansk Psykologisk Forlag 83; Marx, K.: "Kapitalen bog I", Rhodos 70; "Bidrag til kritikken af den politiske økonomi. Indledning fra Grundrids", Rhodos 74; "Feuerbachtserne", Rhodos 74a i "Den tyske ideologi", Rhodos 74b; Séve, Sobolev, Mao: "Politik som dialektisk proces. Tre indlæg om modsigelsers rolle i dialektikken", Ny Dag 72; Schultze, E.: "Personlighedspsykologiens teori og metode", KUA 86; Vollmer, M. mfl.: "Rigor Mortis - om postmodernismen", RUC 85; Volmerq, U.: "Om forholdet mellem produktion og socialisation med det industrielle lønarbejde som eksempel" i "Produktion, arbejde, socialisation", Progressiv Bogklub 77.

21

DER FØLER JEG MIG HJEMME

Der, hvor landet ligger udstrakt
og grænserne er fri
og hvor man selv bestemmer
om man vil rejse eller bli'

Der, hvor havet skyller ind
over sand og ral og klit
hvor man en tidlig morgen finder rav
og trækker vejret frit.

Der føler jeg mig hjemme
og der vil jeg leve mit liv.

Der hvor skoven skifts farve
og vilde blomster gror
hvor kornet står og modnes
til brødet på mit bord.

Der, hvor meninger kan brydes
og tanken flyver frit
hvor et menneske lukker døren op
når en fremmed ber om ly.

Der føler jeg mig hjemme
og der vil jeg leve mit liv.

Der, hvor hjerter stadig banker
og børn bliver født af lyst
hvor man kan gå forelsket
ved Vesterhavets kyst.

Der hvor livet er en kamp
der giver mening og mod
hvor det vigtigste i verden
er gjort af kød og blod.

Der føler jeg mig hjemme
og der vil jeg leve mit liv.

Der hvor man kan være sammen
og alene hvis man vil
hvor man engang kan lægge sig
og dø med værdighed.

Der føler jeg mig hjemme

Henrik Strube

Forslag til debataften om

SANSELIGHEDENS LOGIK

under herredømmet af stat & kapital.

Det er næppe nogen hemmelighed længere, at magten i systemet griber dybt i de menneskelige subjekter som hver af os. Vi kaldes "til orden" i hoved og røv - og pressende omverdensbetingelser, hvor også et produktionsapparat, der vender klodens økologi mod os selv, kan gøre resten til, at det kan "betale sig" at handle individuelt og privat: passe på sin lyst og tænke på sin egen fremtid. Ansvar hedder dette i dag bredt indenfor de etablerede politiske partier; - og dem, der ikke kan klare dette til fulde, udspøttes til statshospitaler, til fængsler, til den resignative dagligdag eller til det voldsomme selvmord. Det er intet liv her, ingen menneskeverdig sanselighed til stede, og fraværende er også det specifikt menneskelige i at ha' lyst til hinanden og til at arbejde for det fælles liv ud over alle grænser.

Ovenstående er lidt strofer fra et projekt om "grundlagsproblemer i psykologien". At det endte op med focus på "sanselighed" var en overraskelse for mig selv - men også en overraskelse, der vendte sig som harme, idet det i forlængelse heraf viste sig, at også megen såkaldt "progressiv videnskabelig psykologi" nøjes med en systematiseret og idealiseret fremstilling af fornedret og ødelagt sanselig subjektivitet - og med en fornyet "kalden til orden" under verdensstatens og -markedets destruktive pamflet.

Der må brydes med dette; brydes med dette rum, som vi dog alle også er del af. Og i positiv som negativ forstand er der næppe heller tid til andet, idet okkupationen af den nuværende verdenshistorie gennem stat & kapital har nået en grad, hvor selv tiden for samfundshistoriens eksistens er under hastig afvikling.

Konceptet om "sanselighed" har vist nogle veje ud herfra, og også blotlagt nogle nye handlemuligheder, der er meget tæt på hverdagslivet. Det stiller imidlertid også krav om nogle fundamentalt nyepraktiske organiseringsformer, hvis det på lang sigt overhovedet skal lykkes at kaste stat & kapital på den verdenshistoriske madding for fuldendte fejltagelser.

Lidt debat herom har jeg lyst til at lægge op til med udgangspunkt i "sanseligheden" af i dag. En anden interesse, der indgår heri, er et ønske om en sociologisk kritik og videreudvikling - en interesse jeg håber er gensidig, idet et for svagt eller mangelfuldt personligt subjektbegreb også lader den sociologiske videnskab stande i vande.

Jeg forestiller mig en debataften sidst på året, december 88 eller januar 89. Og det vil være fedt, når andre har ideer eller lyst til at gå med i et samarbejde om en sådan aften.

Mange hilsener

Kalle Birck-Madsen
Bragesgade 18^I th
2200 Kbh N 01-81.37.88

SANSELIGHEDEN

Disp. for mundt-
ligt oplæg.

- hvorfor sanseligheden som kerne i psykologien.
- en løsning som selvformering og udfordring
- om teoretisk og metodisk fremgangsmåde (gamle Karl): historisk løsnings^{modsigelse:} af
- håbløsheden ved ikke-marxistisk fremgangsmåde/teoretisk eksempler
- at lade gammelt opstå af nyt

Udgangspunkt: sanseligheden i den virkelige verden

- To påstande herom: 1 - at sanseligheden af idag kun er en simpel skygge af, hvad der er muligt og virkeligt
- 2 - at grænsen for det menneskeligt værdige for længst er overskredet af den historiske som individuelle tid

To påstande, der stiller en simpel, men meget total opgave:

Opgaven: at bringe livet ind i solen igen.

Første modsætning: at vi allerede vandrer i solen.

Sanselighedens 1. ste problemstilling: at begrave modsigelser.

- ikke-løsning af modsigelser som deres begravelse. Det er det livspraktiske, der står på spil. Men begravelse gennem holismen og postmodernismen: pånødede opgaver som tvang og trang uden historisk tid.

Kan ikke-løsninger ikke holdes i bevægelse, så konflikt ift den historiske tids betydning.

Sanselighedens 2. problemstilling: fremmed løsning af modsigelser.

- kan konflikten ikke udholdes, så opgivelse af modsigelser som deres forhimling. Det er det livsduelige, der er på tale - og aktiv bortforklaring gennem den nomotetiske forklaring, den ideografiske forståelse, deres eklektiske sammenføjning i eksistentialismen og humanismen, samt i den abstrakte løsning heraf hos Hegel (:bevidsthedsfilosofiens blomst)

Kan konflikten ikke udholdes, så opgivelse af eget perspektiv og underordning sig betingelserne. Opgivelse af aktuel betydning

- Vores indledende påstand nr.2 er her på denne scene. Men et liv under betingelserne, er det overhovedet muligt?

Sanselighedens 3. problemstilling: udviklingen af sanselig antagonisme.

- at underlægge sig fremmede betingelser - ideernes værdiverden - som etablering af sanselig antagonisme i alle klassesubjekter. Det er det livsmulige, der står til debat - og som smides af helvede til i aktuelle levevilkårsundersøgelser, i udfindelsen af nedre grænse for anvendelse af magt og vold, men også selv at være en del af denne sociale og individuelle struktur.

Prøver at blive. Men vil en løsning. Kan dog ikke ende op med andet end egen fornedring som også andres. Ikke noget livs- praktisk eller livsmuligt - men en verden af ikke-sanselighed, hvor ens livskraft vender sig mod sig selv som tre-enigheden sanselighed-kamp-selvkritik. Underkastelse sig historisk betydning

Men erfaringsdannelse kan gøres: smertelige og eftertænksomme. Personlige erfaringer kan gøres, men er dog ikke gjort som subjekt for sanseligheden selv, hvad der imidlertid er grundlaget herfor. =>

Sanselighedens sidste problemstilling: at blive ved sig selv.

- sanseligheden som globalt problem; og en verden hvor livsmuligheder kan skaffes på bekostning af andre. Opgivelse af historisk proces. Verdensstat og verdensmarked - og deres mikrobearbejdning gennem strategisk og dynamisk psykoterapi. Men også at kunne udtrykke slumrende muligheder ved at ville eje sig selv: kapitalkraft som subjekt (P.Bastian og Prince - hvem kunne ikke også godt tænke sig også at kunne være som dem!)

1. livsmulighed: udviklingen af fagligt internationale - der er i sanselig global forstand ikke tid til andet!
2. livsmulighed: bevægelsen af subjektorienteret samfundsvindenskab (Holzkamp, Leontjev mv)

1+2: at udvikle interesser og ressourcer til den virkelige verdens virkelige udvikling - fremfor at nøjes med at få den gamle og sig selv fremmed tilbage. At ville ældes - fremfor at nøjes med at blive gammel. At ville livet - fremfor disput om klassen på kloden som et kæmpe Titanic af kendte som ukendte entertainers.

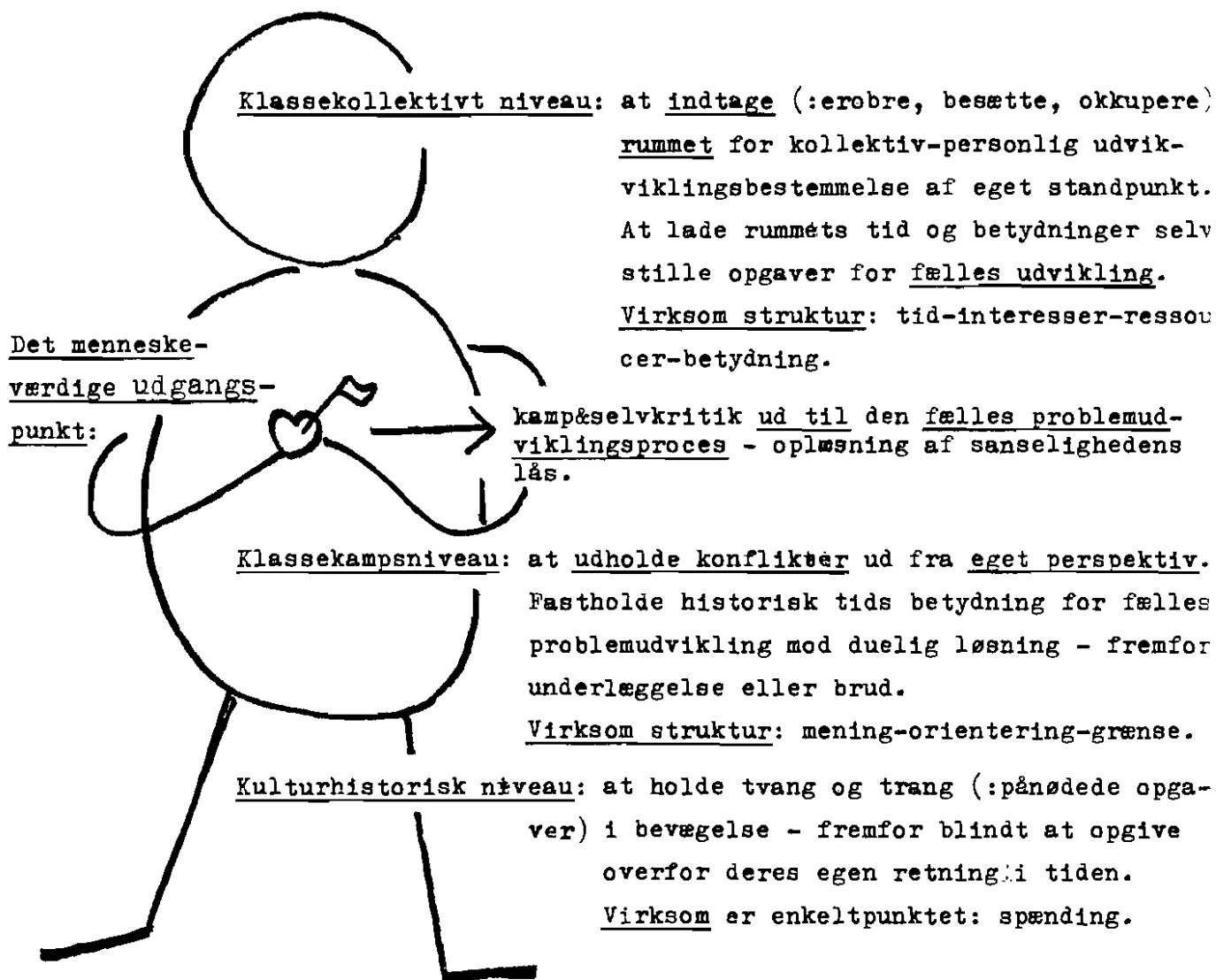
Betingelsesgrund for det værendes fornedrelse: at rummet for udvikling ikke har kunnet fastholdes. Og heraf

Opgaven: at tage rummet for kollektiv-personlig udviklingsbestemmelse.

Sanselighedens modsigelsesproces: at være sol.

- Vi kommer til sanselighedens standpunkt ved at stille os i rummet, at fylde rummet ud fra eget menneskelige standpunkt; i dag under verdenshistorien af stat og kapital: at tage det menneskeværdige som udgangspunkt.

Heraf nu sanselighedens logiske struktur under stat og kapital, men i dens perspektiv det samfundsmæssige menneske verdenshistorisk;

Dybden i vores følelser er da også i det fællesskab, der i virkeligheden er kontakt med. Men det er der altid til videre udvikling - som menneskeværd og produktivkraft til at kaste kapital & stat på historiens mødding for fuldenkte fejltagelser. Som gave og udfordring i denne proces er personlighedens udviklingsfunktion den sanselige virksomhed selv: at ha' lyst til hinanden og til at arbejde for det fælles liv ud over alle grænser.

SANSELIGHEDEN

• om grundlagsproblemer i psykologien,
eller om den ubetingede kærlighed til livet ♥

Det skal hævdes - ikke til troende, men til sin begrundelse - at sanseligheden af i dag idealtypisk kun er en simpel skygge af, hvad der er muligt, levende og virkeligt. Det skal endvidere hævdes at grænsen for, hvad der er rimeligt og menneskeligt værdigt at skulle befinde sig med for længst er overskredet af såvel den historiske som individuelle tid.

Påstande som disse, hvor rimelige eller utroværdige, naive eller indlysende, som de ved første møde er, stiller en meget simpel, men også total opgave: at bringe livet ind i solen igen. Man kan selvfølgelig føle sit overfor en sådan opgave eller for opgaven som sådan - for man kan endog lade den ligge, hvis man ikke kan forbinde sig med den. Eller man kan forbigå den, hvis man ikke synes, at det også er ens egen opgave. Har man endvidere heller ikke overskud til opgaven, kan den blive overladt som en opgave for andre.

Men så let synes det ikke at være på et så grundlæggende niveau af livsprocesser, som sanseligheden griber ind i. Tvært imod endda - for det viser sig hurtigt overfor bestemte betingelser, at opgaven som en almen problemstilling selv trækker ens egne grunde til at lade den ligge ind i sig; - og endvidere at den gør det gennem en skærpelse af dem til konflikter på en mere overgribende lidelsesfuld og fremmed måde.

Hvad er det da, der er på tale her? Det er livspraktiske modsigelser, hvorom historien kun kender een fremgangsmåde, og det er deres konkret-historiske løsning (Marx 70/I, s. 695).

At undslå sig problemstillingen er altså at undslå sig en historisk løsning, af de modsigelser, der er på tale ved sanseligheden. Vi må derfor finde begreber til at gribe denne i sin bevægelse og udviklingsproces. Standpunktet herfor kan kun være sanselighedens eget, men dette er dog også hver vores i den form, hvorigennem det bevæges. Vi betragter derfor sanselighedens modsigelser, konsekvenser og muligheder som proces med det mål at blive subjekt i deres udvikling. (En nærmere argumentation for det mulige og nødvendige i at stille sig på sin genstands standpunkt, for her udfra at kunne udviklingsbestemme genstandens perspektiviske nye principper, se W.F.Haug 76, 83 og Kbm 86, 87 - og deres kilde: Marx 74).

Vores opgave at bringe livet ind i solen igen støder umiddelbart på sit eget problem, sin egen modsætning: at vi allerede vandrer i solen. Her over for står, at vi i vores påstande gør gældende, at dette liv er karakteriseret ved, at sanseligheden som aktual-historisk betydningsstruktur kun er en simpel idealtypisk skygge af sig selv.

Vores første problemstilling er derfor sanselighedens ikke-løsning af modsigelser.

Første problemstilling: ikke-løsning af modsigelser som deres begravelse.

Modsigelser, der ikke er blevet løst, er pånødede opgaver, hvis livspraktiske løsning er udeblevet. Man har måttet lade modsigelser være modsigelser ved at indstille sig på situationen. Tilbage er at skulle nøjes med enten en modsigelsesfri fremvisning af den eksisterende sanselighed, eller at sige fra til sanselighedens modsigelser ved at lade dem fremstille sig selv.

Begge dele finder vi gjort før. Det er holismens og postmodernismens projekter. Projekter, der kommer også kommer i stand ved at hævde den historiske tids ligegyldighed eller endelige. Men friheden hertil er katastrofal overfor sanselighedens egen sans.

I holismen, hvor den historiske tid er ligegyldig, må konkrete modsigelser løses ahistorisk. Livspraktiske modsætninger kan da ikke holdes i bevægelse mod deres egen historiske løsning, hvorfor de må falde fra hinanden, falde subjektet af hænde. Sanseligheden må derfor - og kan i livspraktisk forstand ikke andet end at - erstatte tomrummet i midten med sig selv, altså en usanselig løsning. I holismen bliver vi map i fuld dagslys vidne til isoleret sanselig befrielse, til skabelsen af en slags himmerrige eller helvede af evig foruroeligelse. Eller mere billedligt: et selvindstiftet Damoklessværd af sanselighed etableres i subjektet. Vi har med en trangtilstand at gøre; en tilstand der også kan blænde subjektet, hvis det må lade sig binde til situationen som dets evighed. New Age-bevægelsen med bla J.Bertelsen kæmper her.

I postmodernistisk forstand, hvor det historisk endelige er indtruffet, er der her overfor ikke længere nogen modsigelser at løse, men kun sanseligheden tilbage. Vi er på det uhistoriske overdrev, men dog indenfor historien, hvorfor det alene kan være sanselige modsigelser, der er faldet sammen, ikke kun i subjektet, men som subjekt. Modsat holismen er vi her i skyggen, hvor en selvoptærende sanselighed slår smut med sig selv, prøver at lyse op for at komme ud i solen. Det er en tvangstilstand, hvortil subjektet er blevet bundet; en tilstand hvor subjektet panisk prøver at gribe situationen uden at der længere er noget at gribe i, ej heller længere sig selv sanseligt.

På afstand er det billedligt som mordet i Finnerup Lade - kun de, der var der, ved hvad der foregik, og hvordan det var, omend udgangen er kendt: den ødelagt sanselighed eller den destruerede subjektivitet. Vi kan også prøve at gå tættere på, gå inden for dette rum ved at dvæle ved Sisyfos, der - modsat i myten - ikke får fred til sit projekt med stenen, men som tvært imod konstant bliver gennemskåret og flået op af skrigene fra dødsriget Hades, hvis skrænter og dyb er Sisyfos' område.

Her er det også som når vi i nærheden af grænsen for vores fatteevne, idet intet billede, begreb eller ytring længere synes dækkende. En sanselighed, der ikke længere af nød har nogen modsigelser at løse, må blive sin egen skrækindjagende tilstand. Fra dette dyb lyder intet - men er en overgivelse til "noget" mulig, er også holismens opgivelse indenfor rækkevidde. Det er her vores hjemlige Paradigma-bevægelse med bla S.Brier virker - mens det i mere ekstern forstand er Baudrillard, Perniola og Lyotard (jvf Vollmer mfl 85 for en analyse af forskellene her imellem).

Holisme og postmodernisme er kun ufuldstændigt sider af samme mønt, idet der ligger forskellige produktionsbetingelser til grund. De er dermed også væsensforskellige.

Men de er fælles på det punkt, hvor der sker en suspension af tidens historie. Vi kan derfor nu sige, at netop en sådan suspension bringer os ud af den sanselige virkelighed - fremfor ind i den. Eksplicit ved vi også nu, at hvis vi ikke formår at lade sanseligheden være sin egen livspraktiske løsning - men tvært imod stiller os uden for og herud fra aktivt nærmer os den fra et holistisk eller postmodernistisk standpunkt, så vil det være den pure opgivelse af sanseligheden overhovedet, og dermed også af ens egen.

Dette kan også udtrykkes på anden måde: når nøden bliver overgribende blokeres den aktuelle sanseligheds modsigelser på en skærpet måde, hvor modsigelserne i sig selv synes at begynde at sanse for os, helt "oversanselig"!

Nu er holisme og postmodernisme ikke bare nogle ligegyldige størrelser, der kun har lokal udstrækning. Intet- subjekt kan siges ikke at være en del af deres reproduktionsfelt. Ikke sådan at det er "naturligt" at komme i nød, men snarere at deres aktive reproduktion peger mod en nuværende strukturelt funderet levemåde, hvor betingelserne for nød ikke længere er et utilsigtede biprodukt af samfundsmæssig-menneskelig aktivitet, men selve deres basis. Styrken af dette reproduktionsfelt er derfor heller ikke at kimse af. Det er faktisk ret så kraftigt, hvad man også kan forvise sig om i et nyligt "værk" af J.Mammen (83), hvor netop det "oversanselige" kommer til at

bestemme psykologiens genstand (se til eksempel s.494). Det kommer i stand på den måde, at mennesket ses at have skabt en "struktur af idealisationer" (s.272-73, 296, 492), der er udtryk for objektive træk ved virkeligheden. Disse idealisationer bestemmes som "udvalgs-kategorier", og de ses som værende selve den "menneskelige virksomhed" (s.494), selv om de dog ikke er konstituerende for det menneskelige. Det er der imod en særlig menneskelig sans for det konkrete (s.256, 264, 272). Nu hævder Mammen dog ikke simpelt tingenes evige tilstand, og at det "oversanselige" generelt er uden for rækkevidde, men kun at den menneskelige sans - som grundlaget for deres tilegnelse - dog ikke uden videre kan antages at være "fuldt udfoldet i de samfundsformer, vi kender idag" (s.499). En udfoldelse heraf bindes imidlertid alene til erkendelsen af "de konkrete mellem-menneskelige forhold (.) som samfundsmæssige relationer". Sat uden for parentes hos Mammen er derved den praktiske forandring af de betingelser, der lader den menneskelige sanselighed (for)blive livspraktisk usanselig eller asanselig. Kort sagt: ved at naturalisere det "oversanselige" kommer Mammen til at give køb på den virkelige menneskelige sanselig på det punkt, hvor udviklingskræfter virker, positivt eller negativt. Det bliver en stadig halehængsagtig tyndning af aktuel sanselighed, hvor kun de i forvejen fortabte og ødelagte "sjæle" genfindes af de "idealiserede" findere - fremfor begribende udviklingsfremmede indgreb i betingelserne for deres simple reproduktion. (I parentes bemærket må Mammen over lave en oversætter "fejl" af Leontjev' "ausser-sinnlichen" til "oversanselighed" for at få sit regnestykke til at gå op. Leontjev 79, s.218 og Mammen 83, s.237, 293, 295).

Det ser slemt ud alt det her. Og vi synes også at være kørt af sporet overfor vores opgave at bringe livet ind i solen. Men ikke helt! For vi kan træde tilbage fra de problemstillinger, som holismen og postmodernismen - og som blev naturaliseret hos Mammen - konkret afslørede for os om vores sanselighed som genstand for erkendelse. Og da det heller ikke kun har været "helt" u- eller asanseligt at bevæge sig her kan vi også tage noget med tilbage. Nemlig: at når livspraktiske modsigelser ikke kan løses eller der ikke længere er nogen modsigelser at løse, så er der heller ikke længere nogen sanselighedens historie at leve i. Solen er slukket her kan man sige! Og den kan ikke tændes bare gennem en anden erkendelse eller bevidsthed af sådanne sagsforhold, som det til eksempel plæderes for af den "gamle materialisme" (For en bestemmelse heraf se Marx 74a, s.12-13/tese 9-11 - og for en indfangethed heri se S.A.Madsen 87, s.97 og 88, samt debatten i Forum nr.2 (Hysse F. 88) og Forum nr 3. (S.A.Madsen 88a)).

At træde et skridt tilbage fra denne problemstilling er at stille sig på den modsigelse, der foregår at sanseligheden må begrave modsigelser ved at suspendere en løsning gennem sin historiske tid. Denne suspension er mao det bortabstraherede, der i det følgende må bringes ind. Og vi konstaterer nu, at vi allerede står i og med en bestemt løsningsform af sanselighedens egne modsigelser - men dog den form, hvor igennem modsigelser begraves: en bestemt ikke-livspraktiske betydningsstruktur virker.

Vi kan nærme os standpunktet af modsigelsen her bag ved, ved at bruge vores erfaring til at kigge fremad. Og i dette tilfælde som erfaringer om ikke-løsninger kan vi søge at holde dem foran os som "usminkede sandheder" (P. Weiss), der ikke skal gentages. Men dette er kun en tilstrækkelig løsning, hvis de også kan knyttes til denne tids aktuelle betydninger, idet "ligene i lommen" - som passiv refleks af disse erfaringer - ellers ureflekteret tilstedehed drysses ud over sanseligheden selv, eller de helt forbigås stadig at eksistere. Her over står - som modsætning - at kun den sanselighed, der er realiseret - det være begrebsligt, oplevelsesmæssigt eller intuitivt - er virkelig livspraktisk til rådighed. Eller mao: vi skal befordre løsningen af den modsigelse, som sanseligheden ikke hidtil eller tidligere havde råderet over. For sanseligheden må dette være en spænding mellem sig selv og dets betingelser, som sanseligheden ikke tidligere har kunnet udholde.

En sådan spænding må dog blive sanseligheden fremmed i den grad, at den aktuelle tids betydninger bortabstraherer sanselighedens egen nød. Sanseligheden kan da ikke komme igennem med "hele sig", og den må da slippe sin historiske tids retning ved at indstille sig på betingelserne.

Også dette finder vi realiseret foran os. Og vores anden problemstilling bliver da at se som sanselighedens fremmede løsningsforsøg.

Anden problemstilling: fremmed løsning af modsigelser som deres forhimpling.

Opgaver, der ikke kan holdes i bevægelse mod en fremtidig livspraktisk løsning, er ikke bare pånødede problemer, hvis løsning udebliver; men det er modsigelser, der er i konflikt med den aktuelle tids betydninger. At blive i konflikten er derfor at blive på grundlag af en aktiv ide om at skabe en løsning. Og det er, når dette ikke lykkes, at sanseligheden må indstille sig på de betingelser, der netop skaber konflikten.

To videnskabssyn, der har været historisk gennemgående siden antikkens slavesamfund - den nomotetiske forklaring og den ideografiske forståelse - er et meget alment udtryk herfor.

I den nomotetiske forklaring afstår man fra en bestemmelse af det konkrete særtilfælde. Det sker på grundlag af det Aristoteliske aksiom om, at det eneste, der er muligt - qua begreber som abstraktioner - er videnskab om det generelle. Det kommer da til dannelsen af abstrakte lovmæssigheder, hvor igennem det enkeltes konkrete særegenhed forbliver uvæsentlig. Set fra sanselighedens standpunkt bliver det da ikke muligt at handle på netop de særlige betingelser, der angår også een selv - men kun på noget abstrakt fælles. Og dette er at måtte underlægge sig den mening, som den historiske tids betydninger kunne have med een. Indenfor psykologien repræsenteres dette idag af behaviorismen eller adfærdspsykologien.

I den ideografiske forståelse hævder man her overfor, at netop een selv som konkret særtilfælde er det væsentligste at handle ud fra. Og man søger da at bestemme sig selv som unik, hvad der dog kun kan finde sted gennem en stadig forstående beskrivelse ud fra sig selv. Herved udelukkes imidlertid en bestemmelse af det, der er fælles. For sanseligheden må dette betyde, at den historiske tids betydninger alene må ses som skabt af eller funderet i sanseligheden selv. Konflikten bliver til en konflikt i sanseligheden, som den alene må søge at komme igennem. Sanseligheden bliver sin egen historiske mening, som den må søge at komme overens med. Psykoanalysen handler her.

Fælles i den nomotetiske og ideografiske bestemmelsesmåde er livet - og dermed konflikter - som skæbne. Vi får en sanselighed passivt underlagt dets betingelsers vold. Men også en sanselighed på flugt fra oprøret. En sanselighed henvist til at leve af sin egen konflikt, hvilket historisk opstår med den første slaveejer og slave.

Betingelsen herfor er nu også imden for rækkevidde: en sanselighed, der må leve af sin egen konflikt, opstår, når den historiske tid ingen betydning tilståes eller tilstår een; når man overses eller overser andre for at vinde tid til at leve i.

Sanseligheden kan ændre indstilling på grundlag af denne indsigt eller når der ikke er flere flugtmuligheder. Og det må komme til oprør overfor betingelserne, eller til at betingelserne må forlades.

Vi stopper altså flugten udad til det generelle eller nedad til det sværgne, det unikke. Og vi prøver indenfor betingelserne at holde konflikten i bevægelse foran os.

Dette er også søgt før! Og hvad der kommer til syne er forslaget på kombinationen af det nomotetiske og det ideografiske. De kan ses som sider af samme mønt, hvor mønten bliver deres fællesområde - begrundet i, at begge erkendemåder er utilstrækkelig. Man kan have sine tvivl på, om dette er nok til et oprør, altså om det er tilstrækkeligt til også at løse konflikten. Vi finder et "nej" i vores verden, men også, at vi ikke har andre muligheder. Det er eklekticismen, vi her har mødt (se til eksempel P.Lauritsen 77,s.74 eller E.Hougaard 83,s.85). Men vi møder også et "ja" i den humanistiske psykologi (se bla Maslow 54), som dog ikke er mindre eklektisk. Nej-et er den teoretiske underdanighed overfor, at kun ændringen af det stadige 'nu' er væsentlig som drivkraft. I praksis er det kampen for at komme ind i en solnedgang med halsen ud af munden. Ja-et er dette omvendtheds som empirisk opportunisme. Nu'et er stadig det eneste væsentlige, men ses kun at kunne opnås som effekt af følgagtighed overfor givne betingelser - så vil de i sig selv smile tilbage, fx ved en forfremmelse på arbejdet, en tipsgevinst.

De modstridende svar hænger altså sammen med forskellig focus på mønten: nej-et kommer fra at man kun kan bruge begrebslig bestemmelse af møntens eksistens i sig selv, medens ja-et kommer fra, at bestemme betingelserne for møntens fremkomst. Eller mao: focus på møntens tilsynkomst som toppunktsoplevelse eller toppunktsoplevelsen i sig selv.

Dette sidste fortælles os også, at det ikke er tilstrækkeligt med en simpel kombination - for vores sanselighed tvinges ned i det 'nu', som det netop ikke tilståes tid til, også for sig selv.

Vi lærer heraf, at i konflikt må sanseligheden slippe dets aktuelle orientering, dets nuværende. Og kan den ikke det, må den indrette sig i betingelserne.

Dette er også sket før! Og det kommer til syne, når det nomotetiske og det ideografiske ses som sig selv nok. Vi får en abstrakt løsning af vores konflikt. Mønten bliver sin egen abstraktion, sit eget medie, hvorigennem vores begreber selv lader sig bevæge, forandre og udvikle. Det er Hegels "selvudviklende ånd", vi her møder. I stedet for konflikt får vi her

en strid mellem de enkelte individer om dette "almene" - men vi får også noget mere, idet konflikternes aktuelle betingelser stadig eksisterer konkret i den historiske tid.

Et gennemført oprør må også tage dette med - for selv om slaveejere og slave har fælles problem i tid, så er deres orientering om den retning, som tiden skal skabes igennem forekkelig. Tiden har mao forskellig betydningsstruktur afhængig af produktionsmæssig standpunkt. Og dette er også forskellige mål, der står overfor hinanden. Hermed har vi ikke længere bare en sanselig virksomhed, men også forskellige sanselige subjekter, hvilket også er klasser af mennesker.

Nu er også - ligesom hvad angår holismen og postmodernismen - det nomotetiske, det ideografiske, deres simple eklektiske sammenføjning, samt deres abstrakte ophævelse til eget "himmelske" medie selv dimensioner i den nuværende strukturelt funderede levemåde. De er dermed en del af sanselige subjekters aktuelle betingelsesgrundlag, som dette bæres gennem eksistensen af stat og privatejendom. Af dette følger nu, at et gennemført oprør må have to dimensioner: den må for det første rette sig mod frigørelse af den konkret menneskelige praksis, hvilket for det andet kun lader sig gøre gennem magtens afskaffelse over denne (I praksisfilosofisk forstand er "Feuerbachteserne" det sted hos Marx, hvor dette udgår fra (Marx 74a)).

Vi kommer endvidere heller ikke uden om et oprør i ovenstående dobbelte forstand, idet vi har måttet konstatere, at en løsning på sanselighedens konflikt ikke kunne findes indenfor betingelserne. Dette betød tvært imod en forhimling af modsigelser som indstiftelse af et illusorisk, dvs ikke-sanseligt fællesskab, der endvidere lod konflikten være ved som strid. Vores dobbelte opgave ændres heller ikke af den logiske mulighed og dettes historiske faktum, at det har været muligt sanselige subjekter at forlade sådanne betingelser, der fastholdt dem i nød ved at søge magt over dem - for samfundshistorisk er det ikke længere muligt at melde sig ud af klassers og staters historie, idet verdenshistorien er empirialiseret til sidste kvadrantcentimeter. Det er en verdensstat, som vi står i og med idag - ikke at glemme. Og som menneskelige individer er vi under denne.

Vi føres hermed af sanselighedens egne modsigelser over i individet - ikke den ene eller anden klasse - som hver af os underlagt betingelserne. Og dette er konkrete materielle betingelser, der endvidere i idealiseret form er "forhimlet" som et ikke-sanseligt fællesskab. Herover for stiller sig nu - som modsætning (sanselighedens tredje) - at om den verden, der ingen kontakt er til, der er heller ingen sanselighed til stede. Det er vores anden indledende påstand, som vi nu står overfor. Nemlig påstanden om fornedrelsen

af mennesket, og dettes overståede faktum i den historiske og individuelle tid.

Indtil nu har vi søgt at holde et problem mellem sanseligheden og dets betingelser i bevægelse, så vi livspraktisk kunne gribe nye betingelser, og dette ikke kun gennem en bekræftigelse af nøden. Vi har for det andet søgt at holde en konflikt foran os, så vi subjektivt også kunne fastholde muligheder for livsduelig orientering i det fremmede, og med det mål at finde virke på ny.

Men nu synes rebet at stramme - for det er det livsmulige, der stiller sig, ikke bare som problem eller konflikt, men som antagonisme: et individ underlagt betingelserne kan ikke have kontakt til dets egen sanselige virksomhed.

Sanselighedens tredje problemstilling giver sig: at den under betingelser kan negere sig selv på ikke sanselig måde.

Tredje problemstilling: magtbestemt løsning af modsigelser som sanselig antagonisme.

En modsigelse, der ikke kan løses i livet og som man heller ikke kan undslippe en livsløsning af, - upådtet mulige pånødte opgaver eller stillede konflikter - er en modsigelse, der må løses gennem sig selv, i sig selv og af sig selv. Antagonismen er næppe en for 'blød' bestemmelse af denne type modsigelse (for diskussion af antagonismebegrebet, se Søve mfl 72).

Nu kan man hæfte sig ved, om et sådant individ overhovedet er levedygtig - og sat op mod dagligdagens individer, som hver af os, der lever, kan man i et næste skridt afvise realitetsindholdet i vores antagonisme med en svada om, at livskvaliteten selvfølgelig ikke er den bedste for alle befolkningsgrupper og måske også endda, at den er skævvordet. Det er levevilkårsundersøgelser, vi her har fat i (jvf til eksempel E.Körmeni 75, P-H Kuhl 81 eller E.J.Hansen 88). Det er klart, at vi ikke kommer ind i livet alene som underlagt betingelserne - hvad også spædbørnsundersøgelse af institutionsanbragte spæde har vist, for de ses klart at vælge at dø, når den sociale pleje og understøttelse udeblive. Men herefter - vel klaret dette i en "go' kernefamilie" - synes vi at kunne klare en større eller mindre dosis af dårlige livsbetingelser. Disse skal selvfølgelig forbedres - kan man sige - men der er jo også visse politisk-økonomiske betingelser at tage hensyn til: der skal være råd til det! Perspektivet heri rækker dog ikke videre end til at kunne "løse rebet" lidt, for de, der er ved at blive kvalt - hvis de vel at mærke får skreget op om deres eksistens i tide. Man kan også hæfte sig ved selve den nedre grænse for, hvad man kan klare uden at gå helt i stykker. Pseudo-marxismen har til eksempel forstret begrebet "emancipativt minimum" (volmerg 77) for dette. Men udgangspunktet herfor er konceptet om en biologisk "bærer", der møder de sociale betingelser.

Det skal ikke benægtes, at der er en nedre grænse "et sted", eller at det ikke er vigtigt, at diskutere livskvalitet. Men det er afgørende på hvilket grundlag, at dette finder sted - og i ovenstående føres vi da også til-

bage til Hegel eller forud ham; tilbage til det uholdbare for en sanselighed med nomotetisk og ideografisk tilføjning.

Vi må tilbage herfra; tilbage til den modsigelse, der lader livsmuligheder udvikle sig i vores livs tids historiske betydning. Men straks er der også en "indre stemme", der melder: du er jo selv underlagt dine betingelser - og hvis du bare selv eller din gruppe søger livsmuligheder, så sker det jo på bekostning af andre "mere svage". Vi synes at måtte blive i vores betingelser og få det bedste ud af det.

Vi prøver at blive. Men vil en løsning!

Og vi støder hurtigt på to løsningsforsøg, som er fremtrædende indenfor de nuværende debat om psykologiens grundlag. Skulle der ikke være hjælp at hente her. Det drejer sig om E.Schultz (86) og N.Engelsted (86a,b). Begge tager - hvad også Mammen gjorde - deres udgangspunkt i, at psykologien er karakteriseret af grundlagsproblemer - stadigvæk! - selv om psykologisk viden overalt hober sig op. Og de søger derfor - eller ønsker - at prøve at samle de nuværende delbrækker af psykologisk viden til en enhedsstiftende helhed. Schultz gør det ved at hævde sin ide om "psykologisk evidens" (s.47) i alt, hvad han tager fat på, hvilket særligt er rummet af den konkrete person. Engelsted - her over for - gør det ved at genfinde sin ide om "enheden mellem sammenhæng og adskilthed" (86b,s.1) overalt, men dog som udfoldet - ikke helt "rummet" (86a,s.5) af alverdens filosoffer, sociologer og psykologer - inden Engelsted gør det.

Hvor Schultz ender op med at hævde at have fundet personen (s.348-49), som er hver af os som erkender af verden, hvad Schultz dog også forudsætter (s.2, 18) inden personen er fundet af ham selv,; så hævder Engelsted at have identificeret personlighedens almene grundlag - særligt i dets højdepunkt af "ansvar" (86b,s.340) - og dette ligeledes ud fra en erkendelsesteoretisk indfaldsvinkel (86a, s.1, 4, 6).

Ud over, at det må siges at være godt klarat af begge, således egenhændigt at se eller finde personen eller personlighedens almene grundlag i sig selv, så er det ikke desto mindre bemærkelsesværdigt, alt i den stund at det huskes, at staten må omstyrtes for at individerne selv kan "hævde deres personlighed" (Marx 74b,s.99).

Det er således ikke aktive, men fikse ideer i ordets negative betydning, vi her har fat i; - for hvad er en person henvist til identifikation af sig selv via "psykologisk evidens" andet end et blafrende lys i mørket; hvad med en personlighed af rent ansvar, kan denne være andet end en overmægtig kæmpe, der af Guder er dømt til, uden at kny, at bære hele verdens byrder og gerninger, inklusiv gudernes egne, på sine skuldre. Eller hvad

med vores eget argument - "staten" - hvor vi taler disse imod - for en sanselighed, der udgår fra staten er vel heller ikke levedygtig; den er vel endnu værre: totalitar og voldelig.

Her ser vi også, at vores eget argument mod andre endda kan vende sig mod os selv. Som effekt kan det slå ind indad ved at man kan blive flov over en sådan uretfærdighed mod andre; eller måske er det skylden, der aktiveres. Men man kan også gøre sig ligeglad - fx ved at huske at man selv var i konflikt, i tvang eller trang. Men ingen bestemmelse heraf - det være som forklaring, tydning eller tolkning, eller ved at tie eller helt isolere sig her over for - synes at kunne skabe hvile på dette punkt. Der er noget på spil, nemlig vores værdighed som deltager og aktør på denne scene. Og det er også denne, der som en sulten tiger fanget i sin egen fælde prøver at gøre sig selv klar til endnu et udfald - eller opgivelse.

Vi synes at være fanget af vores egen ide om en løsning. Men det kan ikke her være afgørende, at det var de forkerte ideer, vi forfulgte - og dermed at vi ikke fandt nogen løsning - men alene at vores aktivitet kunne vende sig mod os selv. Igen! Vi har i overført betydning fået stene for brød. Og om dette er bedre end at begrave eller forhindre modsigelser, kan man altid diskutere med sig selv - hvis man ellers kan komme til orde i det drama, der nu aktivt virker i een. Men en livsduelig eller -praktisk løsning på vores konflikt og nød fik vi ikke. Tvært imod blev konflikten og nøden - modsat det intenderede - ført ind og ned i individets sanselige grundlag: individet undskylder nu sit eget virke, sin aktivitet, sine handlinger, ja selve sin eksistens overfor andre og overfor sig selv. Samtidig må individet - men nu forgæves - stadig søge at hive sig selv op med hårene. Individet ville blive i konflikten, men endte op med usynlige respektundergravende "elastikker" til andre; individet ville andres aktivitet, men fik kun sig selv dårligt tilbage; individet ville udholde konflikten, men kom ind i en arena af ideers magt, der som værdier dramatisk kunne kæmpe en kamp, der konstant undergraver selvsammes eksistensberettigelse.

Der er gået noget galt - for vi kom ikke ind i sanseligheden, men fik den kun fremmed tilbage; vi fik en verden af værdier, der hele tiden kalder på sin egen modsætning og negation; ikke specielt en "oversanselig" verden, men en verden, der tager magten fra os ved at undergrave vores egen kompetence til at leve i den. Vi er blevet vores eget ubudne drama!

Nok er der gået noget galt, men vi er også kommet ind i den verden, der i livspraktisk eller livsduelig forstand ikke er sanselig kontakt til. Så kan denne verden være nok så meget "anvendelig", dvs udbyttelig og undertrykkelig af andre og vice versa, men livsmuligheder indeholder den ikke - for

individets livskraft vender sig her mod sig selv.

Lad os blive lidt i denne verden, lad os lære den at kende.

Det første vi bemærker er, at den historiske tids aktuelle betydninger aktivt virker igennem os selv. Og for det andet, at vi kun er noget som sanselig subjekt i den udstrækning vi formår at være med i den livsstil, der er mode. Vi kan derfor kun komme til vores ret, i den grad at vi er fleksibel tilpasningsagtig på gummimåner. Og vi kan kun blive på en givet scene i den udstrækning, at vi ikke afslører dette. Vi er da kun noget menneskeligt set, når vi underdanigt formår at træde op til kamp og selvkritik under stadig "privat" løsning af vores eget legitimationsproblem med at eksistere netop dér og hér, og ikke andre steder - ellers vipper vi af pinden, af banen, kommer måske aldrig ind, bliver vejret og findes for let. Vi må taktisk handle med os selv - og enhver aktivitet, fra det at pille sig i næsen til ferieture, vil være under mistanke, fra os selv og andre, for hedonisme respektiv selvudslettelse. Her ud over kan man risikere at blive fanget og brugt i andres iscenesættelse af deres interne drama. Og arenaen ligger åben - selv om den er lukket for andet end æstetik: den smukke død eller den fuldenkte forbrydelse.

Vi eksisterer alene som stedfortræder for dramaer selv - og andre som selvsamme i vores. Men hvem der får der "smukke død" eller som begår den "fuldenkte forbrydelse" afhænger af den givne magt og snilde til at trække i eller omgås et styrkeforholds tråde: om det så er spørgsmålet om, hvilke galajslaver, der skal nagles til skroget inden kampen, eller hvilken gladiator, der kan skånes overfor andre.

Vi har med en sanselighed at gøre, der for det første ikke længere kan finde sin egen individuelle lyst, og som endvidere smerteligt må holde det væk, der måtte være bundet hertil; og som for det andet må bevæge sig om sin egen grænse uden også at kunne begrunde sin orientering i individuelt sansede betingelser. Men det er ikke kun en romersk krønike, som ovenstående billede kan forlede til. Aktuelt iscenesættes vores hverdag stadig på romersk vis - blot er fornen en anden, idet den sanselighed, der ikke længere kan udholde underlæggelsen udspøttes til statshospitaler, til fængsler eller til det stille eller voldssomme selvmord, når ingen livsmuligheder længere tilståes. Den romerske tid kan endvidere siges at være verdensstatens forhistoriske gestalt - for udadtil udkæmpes stadig imperialismekrigene per stedfortræder, medens beslutningstagerne sidder højt oppe, godt i sikkerhed og på afstand af kamppladsen. Romerriket varede ikke evigt, så hvorfor skulle verdensstaten gøre det - og egentlig: hvorfor bruge sit liv med en sådan selvdestruktiv instans også inde i eget personlige livsgrundlag. Lad os komme ud!

Desværre er der ikke nogen, der kan slippe os ud - for som privatindivider er vi "frie", frie til at sælge vores arbejdskraft eller lade være. Det er en frihed til at gå i hundene eller vedblivende at måtte arbejde for fremmede mål. Magten smutter man ikke sådan fra! Man må tvært imod underordne sig, når man ikke kan undslippe. Der er imidlertid forskel på vedblivende at handle sig ind i den, hvorved man bliver aktiv i sin egen fornedrelse - overfor at holde magten stangen. Mao's "Tre Verdens Teori" var - medens Kina stadig havde overgribende socialistiske kim i sig - et sådant udtryk for det sidste (se Kommunistisk Tidsskrift nr.5/77, s.20-43).

Som ved sanselighedens første og anden problemstilling kan vi også ved denne tredje lære noget. Det kan dog ikke være en simpel læreproces - for vi kan ikke tage det med tilbage: der går nemlig ingen vej tilbage, når magtens betingelser er overgribende (jvf det "frie" ovenfor). Hvad der er muligt er alene en erfaringsdannelse om sig selv indenfor de klasse-mæssige sociale betingelser, som har trukket een med ind i livet. Vi kan formulere det på den måde: at kan vi blive bevidst om de skridt, der fører ind i den ikke personligt sansede verden, så er det også muligt skridt for skridt at træde tilbage fra den. Dette kan imidlertid ikke være den endelige løsning - for vi er stadig i de betingelser, der gør vold på os. Men vi kommer dog nærmere det standpunkt, der kan være vores eget, og hvor ud fra en livsduelig løsning må søges. Vi havner hermed på hverdagslivets arena - og kan vel heller ikke undre os over både at støde på en smertelig og eftertænksom erfaringsdannelsesproces.

Den smertelige først. Og det er nægtelsen af det basale hverdagsforhold, at man i sin virksomhed har lyst til hinanden og til at arbejde med interesser på grundlag af indhold i det fælles (jvf også F.Haug 87). Arbejde og lyst er faldet - eller mere præcist: revet - fra hinanden. Og her på det seneste om muligt fået yderligere og endnu mere usynlige spilleregler at sætte sig i forhold til hinanden på - spilleregler, der kan være dræbende i mere end een forstand, hvis de ikke efterleves stringent. Vi er sat under pres af Aids, bolig, uddannelse og arbejde, samt af et produktionsapparat, der vender klodens økologi mod os. Det er muligt at skimte tvangsarbejdet med digebyggeri, når "drivhus-effekten" slår igennem, se flugten til de kolde steder, der endvidere må overdækkes som beskyttelse mod solens stråler, samt næsten smage kemikalierensningen af mulige fødevareremner og af drikkevandet. Vi skal godt tilbage i solen om nogle milliarder af år - men det er næsten for meget! Selv rotten og kakerlakken vil snart få svært ved at leve. Hvad er der andet end at tage situationen i sit arm, og søge at få det bedste ud af det, mens tid er. Ansvarlighed kan dette hverdagsfor-

forhold kaldes, hvor det drejer sig om at passe på sin lyst og tænke på sin egen fremtid. Eller om arbejde og lyst i en anden omgang (ved hjælp af den sidste kraft for, foran andre, at nå den sidste grønne gren, magten, æren og berømmelsen) knyttes sammen til pligt, moral, etik, kunst, politik, økonomi, noget juridisk eller filosofisk, dét kommer ud på eet. Det er og bliver ideologi, forstået i betydningen ideel samfundsmæssiggørelse fra oven eller fremmed samfundsmæssiggørelse (W.F.Haug 79, 79a, 84). Centralt i de forskellige ideologiske former er da også, hvordan det sanselige subjekt søges inddæmnet, omformet og styret. Kort sagt: hvordan sanseligheden kan kontrolleres og beherskes, så subjektet forbliver i sine betingelser indenfor rammerne.

Vi må derfor trække en grænse ved det sanselige subjekt på det punkt, hvor vi begynder at koncipere os selv strukturelt eller isomorft de ideologiske formers behandling heraf - for her er sanseligheden på fremmed område. Grænsen går præcist på det punkt, hvor individet begynder at aflede konkrete handletskridt ud fra en ide som værdi, idet virkeligheden her mødes fra oven, fra et standpunkt ude fra.

Den eftertænksomme erfaringsdannelsesproces i hverdagslivet møder vi, når vi uforvarende træder over hinandens grænser. Det er når vi træder for tæt på hinanden eller går for langt væk uden, at der er en samtidighed i relationen herom. Og det kommer i stand, når ideen med ens liv ikke modsvares af en strukturelig ide hos andre, som det i situationen ikke er muligt fælles at samle op. Vi stilles dermed overfor brudprocesser, der smager af gensidigt overgreb og udleverethed. Sådanne brudprocesser kan imidlertid også blive til selve mediet for vores møde med hinanden; nemlig når vi passer ind i hinandens ide som to identiske halvdele, der kun er levedygtig gennem sit projekt med den anden. Det er den moderne, den æstetiske forelskelse, vi her har fat på - ikke kærligheden, som den også forveksles med, hvilket mest systematisk i teoretisk form sker hos Alberoni (81). Det er bundet livskraft, der sættes fri i fascinationen (jvf Kbm 87, s.42 og 87a), der som afgrænset sanselig virksomhed kun kan frisættes helt, når nye sociale mål i fællesskab lader sig realisere. Vi får en proces, hvor der også må bides skeer med gammel tvang og trang - såvel som den bæres af virksomheden selv og som den er repræsenteret udenfor i de aktuelle sociale strukturer; en proces, der hvis den ikke lykkes får en negativ udgang af skærpet sanselig instrumentaliserings, infight, tabuering og isolering. De praktiske konsekvenser er endnu et brud i det sociale hverdagsliv: social marginalisering udgrænsning eller helt udstødning af hinanden som part i livet. (jvf Kbm 86). Vi får noget at "tænke" over - for vi får endnu en spaltning, hvilket også er grundstrukturen i magt (jvf M.Jäger 83 og R.Nemitz 86). Ikke noget at sige til, at trykningen i det "gamle" stadig smager, selv om bismagen vokser.

Det kan gå galt - selvfølgelig. Men det går galt på det punkt, hvor det sanselige subjekt ikke formår at udholde konflikten ud fra sit eget perspektiv. Modsigelser i forhold til andres ideer, der gøres eller gør sig gældende, kan ikke holdes i bevægelse - men falder enten sammen eller fra hinanden, hvor så kun flugt eller underlæggelse er til rådighed. Og i den grad perspektivet opgives gennem underlæggelse sig det nærværende, så er det også en flugt fra sig selv til ideernes egen værdiverden - for en selvforbedring kræver ikke så lidt af en forklaring eller legitimation. Og at mærke den er som at stå på glasskår og flytte fødderne igennem spændte revesakse, hvis midte udgøres af sylespidse stålrør.

Mac: en spænding har ikke kunnet udholdes og den personlige sanseligheds grænse går i opløsning, hvilket er ikke selvkritisk at kunne rumme kampen. Og dette er faktisk ikke uvæsentligt. Det er det afgørende - for kan sanselighedens subjekt ikke bestemme sin grænse i de spændinger, der arbejdes med, så kan det heller ikke være subjekt for udviklingen af livsduelig sanselighed eller sanseligheden bliver ikke livspraktisk.

Det smertelige og den eftertænksomme erfaringsdannelsesproces mødes hermed i os. Det kan være gennem et blik tilbage på ens liv, hvor snoren for alle ens fejltagelse, for den måde man har spilt sit liv på, for de forkerte kampe man har ført, for de gange man valgte forkert, pludselig med eet lys op. Hele ens liv har bare været forkert - og hvad er der tilbage. Men orker jeg mere. Selvfølgelig må man sige - og man kan starte med at konstatere, at man skulle have lagt mere mærke til "bi"-smagen i den gammelvalgte trykthed, idet det er denne der er blevet til gift for een. Det er dog ikke selve giften, der nu skal gribes fat i - det er at blive i det gamle - men afgiftningssproessen, der starter dér, hvor der kan trædes tilbage fra sanselighedens kamp og selvkritik. Det er at holde magten stangen, samtidig med at man søger opgør med den vold, man stadig påfører sig selv - men nu fra et standpunkt udenfor selve kernen af "voldens magt". Vi kan her komme bag "ansvars"-dispositivet, som det stiller sig i vejen for udviklingen af processen af arbejde og lyst; vi kommer nemlig ind i det, når forholdet mellem sanselighedens kamp og selvkritik falder subjektet af hænde, hvilket principielt kan antage to former: glemmer man i kampen kritikken af egen sanselighed fås en gold revolutionsromantik, hvor man med ryggen mod muren vil skabe friheden, medens det at glemme kampen i sin sanselighed ikke er andet end plat privatformaskvalificering, hvor det nye søges skabt på gamle rådne gulvbrædder.

Hver især er vi henvist til ovenstående arbejde med at gøre os vores magtbetingelser klart. De virker der, hvor vi falder sammen, bliver på fremmed land uden at kunne sanse eller spontant dukker os, flygter. Men standpunktet for deres afskaffelse, den menneskelige frigørelse som perspektivisk proces er os endnu ikke givet - selv om det lige så spontant ser sådan ud.

Det, der blænder, er, at vi kan gøre os personlige erfaringer om de dramaer og tildragelser, vi er indbundet i og selv medvirker i realiseringen af. Det virker befriende at kunne se sin sociale livsproces udefra (for en gangs skyld) - for det giver luft og muliggør korrektion og ændring af ens livsretning.

Men her overfor står - som modsætning - at dette ikke er den sanselige virksomheds eget værk eller dets egen bedrift.

Det må være sanselighedens sidste problemstilling - for vi står ikke længere kun med et ulykkeligt derivat. Endelig!

Sanselighedens sidste problemstilling: at blive ved sig selv.

Vi står på standpunktet af sanseligheden som globalt problem for hver af os. Og som menneskelige individer står vi overfor at orientere os i verden på ny. Det er at udvikle sine interesser i den virkelige verden.

Vi står i og med den form for modsigelse, hvor kravet til en løsning er den sanselige virksomheds eget: livsmuligheder (jvf s.9). Men vi står også i og med en samfundshistorisk form af sanselige klassesubjekter, der kan søge livsmuligheder på bekostning af hinanden, hvor magt eller magtmuligheder er det afgørende herfor.

Vi kan udtrykke det på den måde, at i betragtning af jordens økologiske krisetilstand og ud fra den politisk-økonomiske konflikttilstand, så må fremskridt - desværre! - ske på bekostning af livsmuligheder for nogen. Man kan så humanitært stille den forventning, at de, der måtte tilståes eller som kan tilkæmpe sig muligheder, på langt sigt også anvender dem til at skabe mulige livsbetingelser for de sanselige ofre - dem der måtte være i live bagefter. Højrefløjnen i DK soler sig idag i denne "livsfilosofi".

Det er "privatformålskvalificeringen" (jvf s.16), som vi her står overfor på den offentlige scene. Og om mennesket her kan det siges - ikke bare sloganagtigt: magt korrumpere, men - at den sanselige virksomhed bliver dets egen æstetiske kamp. Kun hvis det går galt falder der krummer af dette bord - og da kun med en vis egenfordel for øje.

Det er måske muligt for sanselige subjekter at vinde tid til egne livsmuligheder ved at træde ind på den offentlige scene - lige såvel som det også er muligt at blive på den "private" og skjult søge at opnå dem der. Man kan blive politiker, økonom, filosof, kunstner, prædikant osv osv og måske leve af det - men sanseligheden kan ikke overleve denne privat-offentlige scene, idet betingelsesgrundlaget her inden for er handel med magtmuligheder. At alle på en offentlig scene udtrykker en human retning for deres virke, er da også ganske indlysende - nu!

Man kan ville se en "civilisering" af mennesket heri. Men det er ikke andet end verdensmarkedets etablering - for kapitalen har aldrig kendt grænser. Og dets etablering trækker også en ny global statsdannelse med sig: vores verdensstat.

Både verdensmarkedet og verdensstaten er dog så tæt på, at de kan være svære at arbejde i forhold til. Men i og med at det er vores egen form, så må det ske. Systemteorien er da også opstået som verdensstatens enkle gestalt - og inden for psykologien finder vi da også den strategiske som dynamiske systemterapi. Markedsteorier finder vi ligeledes foran næsen på - det er sanseligheden omsat til kapitalkraft: P.Bastian har med "Ind i musikken"

(87) just føstret et selvudtryk herfor, idet mødet med andre mennesker sker hinsides den personlige sanselighed selv. Eller hvad med Prince' "Gud er kærlig. Kærlighed er Gud. Der er en himmel. Jeg ved det - og derfor kan jeg modstå det. Gå over grænsen. Gud passer på jer". Vi lever alle i denne verden. Og hvem kunne ikke tænke sig at kunne spille som P.Bastian, eller at kunne fremstille sin seksualitet "åndeligt" som Prince! Men almene livsmuligheder kaster kapitalkraft ikke af sig - viser allerhøjest for hver enkelt af os, hvilke slumrende potentialer for udtryksmuligheder mennesket besidder, når det vil eje sig selv.

Hvor systemteorier giver os overbudsløsninger, så får vi med markedsteorier udsniitsløsninger. Den sanselige virksomheds muligheder ligger derfor udenfor stat og kapital - for her inden for bliver sanseligheden alene sin egen attrap (jvf W.P.Haug 79a, 80 og 81): stedfortæder for andet. Det er når vi begynder at handle med vores liv, at vi begynder at kvæje os overfor os selv - for her bliver vi statisk for en ide og rent kropsligt hylstør for værdi. Kierkegaard mätte næste dø, da han stod på højdepunktet af sin egen karriere!

Det er ikke det, der er imellem overbuds- og udsniitsløsninger, vi skal have fat i, idet dette er at blive indenfor deres antagonisme. Vi skal en horisontal løsning på tværs - og det er det fagligt internationale; det er forbund mellem fag og deres udøvere. Et fagligt internationale kan endvidere siges ikke at kunne blive et magtcenter for handel, idet de enkelte fags magt afgrænses af den betydning, som genstanden for deres arbejde selv tilstås af de enkelte folk. Et fagligt internationale er altså almengørelsesdueligt - og dermed en livsmulighed indenfor rækkevidde (Kbm 88 og 88a). Men straks lyder indvendingen: hvor og hvordan skulle der skaffes tid til dette - alt taget i betragtning? Svaret lyder imidlertid også: der er (i positiv som negativ forstand) ikke tid til andet - for et magtcenter for handel, verdensstaten og verdensmarkedet, møder aktivt processen af samfundshistorie, alment som enkelt. Det er når livspraktiske problemer konkret trækkes ind i et styrkeforholdsmedie, at tiden for deres langsigtede løsning passerer - og dette finder sin bekræftigelse indenfor alt. Find et modeksempel!

Vi føres hermed tilbage til den sanselige virksomhed som subjekt for sig selv. Og vi havner i bevægelsen af subjektorienteret samfundsvidenskab.

I Holzkamps "Sinnliche Erkenntnis" fra 73 (cit.udg.78) møder vi konceptet "viden om at vi lever i et klassesamfund" som skaringspunkt for den sanselige virksomhed som subjekt (s.263). Det kommer i stand på den måde, at den menneskelige iagttagelse kan bestemmes som "eynen til at erfare betyd-

ningsstrukturer"(s.120), men det finder sted gennem "modsigelseseliminer- ring, det sansedes selvforståelighed og individ centrering"(s.296), der som konsekvens har, at bytteværdien ikke kan sanses: "Den objektive modsigelse (varens dobbeltkarakter af brugs- og bytteværdi) er ikke subjektivt repræsenteret"(s.213). Men ved at sanse andre arbejdskammerater i samme situation kan det komme til udviklingen af en begribende erkendelse - overfor iagttagelsens rent orienterende. Vi kommer mao til os selv som subjekt, når vi orienterer os mod andre, som vi deler socialt liv med - for her igennem kan vi udvikle viden om virkelighedens objektive struktur som grundlag for handlinger fremad. Det er derfor også mulighederne for udviklingen af begribende erkendelse, der skal plejes.

Men kommer vi også til sanselighedens modsigelsesproces her? For det sociale liv, som vi deler med andre, er også gennemskåret af antagonismer. Det er ikke på forhånd givet, hvem vi deler socialt liv med - selv om vi i fremtiden måske gerne vil gøre dette med alle. Og er det ikke muligt for den sanselige virksomhed selv at kunne skabe sig indsigt heri, så er det heller ikke muligt for det at fastholde sin interesse i gennembrudet af den sanselige antagonisme.

En indfaldsvinkel hertil finder vi i det forhold, at det faktisk er muligt at sanse forholdet mellem brugs- og bytteværdi. En brugsværdipresentation er nemlig altid repræsenteret genstandsmæssigt af brugst. Varer udveksler ikke sig selv - det gøres af mennesker gennem brugsværdiforventningen (jvf W.P.Haug 80,s.44-45). Betydninger repræsenterer en genstand uden selv at være det præsenterede. Og derfor kan vi også sanse i byttet: netop tvivlen på om det ydre nu også repræsenterer det indre. En tvivls eksistens fortæller altså, at vi står som konkurrenter fremfor søm fæller i samme situation. Det er at huske i dagligdagen, hvis ikke denne simpelt skal gentages.

I "Grundlegung"(83) gentager Holzkamp ovenstående ufuldstændighed i sit centrale koncept om "Befindlichkeit" (velbefindende, s.318, 334). - for en afklaring af handleskridt ud af den nuværende form gøres igen bevidsthedsbundet.

Vi står overfor en ny modsigelse: vi kommer ikke til sanseligheden via bevidsthedens vej, men vi kommer heller ikke til den sanselige virksomhed uden bevidsthed.

Leontjev har givet noget af en løsning hertil, idet han indfører begrebet om personlighedsdannelse(Leontjev 79). Vi bliver til personlighed i det omfang, vi bliver subjekt i de samfundsmæssige relationer, vi realiserer gennem den virksomhed vores bevidsthed formidler. Der er altså et historisk

udviklingsforhold mellem sanselig virksomhed, bevidsthed og personlighed. Men også et udviklingsforhold, der i den historiske proces har måttet realisere sig gennem begravelse af sanselige modsigelser, gennem det sanselige subjekts forhindring af modsigelser, samt gennem udviklingen af antagonisme i den sanselige virksomhed selv på grund af en magtbestemt løsning af modsigelser, hvorved personlighedsdannelsen samfundshistorisk er udeblevet.

Vi må derfor overfor Leontjev gøre gældende, at han kun metafysisk begrundede personlighedens samfundshistoriske dannelse. Dette undgår Holzkamp, men han forbliver til gengæld i en "privat-jegs" psykologi på bekostning af personlighedsdannelsen. Holzkamps "gå imod strømmen" er derfor kun en halv løsning - mens Leontjevs er et luftigt håb.

Men vi er dog nu af sanseligheden ført over i personlighedsdannelsen, men i den form, hvor den endnu ikke eksisterer i verdenshistorisk målestok. Som sanselige subjekter er vi altså ikke bare stillet som individer i et verdensmarked under en verdensstat - men som sanseligt virksomme individer er vi stillet i en bestemt situation og position indenfor et klassekollektiv. Personligheden kommer her kun til sit ret som en historisk og individuel faktor i den grad, at magten skubbes ud af disse klassekollektiver gennem udviklingen af den sociale struktur til kollektive arbejds- og bogrupper. Men den forbliver også sig selv begravet, forhøjet og antagoniseret i samme grad dette ikke finder sted. Ligeledes forbliver samfundshistorien uden den nødvendige verdenshistoriske kollektivitet i samme grad, som menneskelig praksis udveksles gennem magtcentre for handel.

Ovenstående er også sanselighedens sidste problemstilling: det er dens værk at blive ved sin egen problemstilling, at være sin egen ressource. Og i den grad dette ikke lykkes, falder dens livsmuligheder væk.

Et billede herpå er enkel: kloden som et kæmpe Titanic af kendte som ukendte entertainers.

Det der betinger denne problemstilling er ganske enkelt manglende muligheder for udviklingsbestemmelse af egen historie. Det er rummet for udvikling, som ikke historisk har kunnet fastholdes. Det er tvært imod blevet okkuperet af stat og kapital i en nuværende verdenshistorisk grad, hvor selv tiden for rummets eksistens er under hastig afvikling. Derfor får vi også mere og mere travlt med at komme ind i livet for at overleve - men det har aldrig kunnet og kan heller ikke længere nåes indenfor den givne magtbestemte levemåde - hverken historisk eller individuelt.

Det springende punkt er derfor at tage rummet for kollektiv-personlig udviklingsbestemmelse. Og dette er meget mere end klassekamp, selv om dette også er dets medie.

Sanselighedens modsigelsesproces: at være sol.

Vi kommer til sanselighedens standpunkt ved at stille os i rummet. Og det er det, der ligger "udenom" eller "nedenunder" den historisk som individuelle antagonisme. Sanselighed er at fylde rummet ud fra eget standpunkt - for kun her igennem bliver sanseligheden livsmulig som sin egen historiske betydning i tiden.

Vi havner hermed på sanselighedens eget logiske standpunkt i verdenshistorien af stat og kapital:

- at indtage (:erobre, besætte, okkupere) rummet for kollektiv-personlig udviklingsbestemmelse af eget standpunkt. Det er at lade interesser og ressourcer virke om de problemer, som rummets tid og betydning selv stiller af opgaver for fælles udvikling - for kun her igennem kan perspektivet om problemer som udviklingsopgaver selv virke i dets almene betydning af udviklingen af arbejdsvirksomhed. Det er udadtil et opgør med privatejendommen indenfor fælles rammer - og indadtil mod kollektivet er det afklarings af de tvivl på hinandens interesser og ressourcer om det fælles, der måtte dukke op, idet de individuelle mål her endnu ikke er udviklet så de kan nå, berige hinanden.

Det, der virker i denne form, er strukturen af tid-interesser-ressourcer-betydning; og

- at udholde konflikterne ud fra eget perspektiv. Det er at fastholde egen historiske tids betydning for fælles problemudvikling mod en duelig løsning - fremfor brud eller underlæggelse. Og det er orienteringen på egen grænse, hvorom man hele tiden bevæger sig.

Den virksomme struktur er her mening-orientering-grænse; samt

- at holde trang og tvang i bevægelse - fremfor blindt at opgive overfor deres egen retning i tiden.

Strukturen er et enkeltpunkt: spænding.

Rummet som ovenstående sanselige struktur virker i er personligheden som kollektiv proces - den personlighed der i virkeligheden lever livet, bag æstetikken af fornærelse på niveauet af sanselighed-kamp-selvkritik; så i den grad at den sanselige struktur kan gøres til subjekt af individet gennem udviklingen af de sociale strukturer til kollektive rum, vil magten kunne holdes stangen under en samtidig arbejden sig den påførte vold ud af sig, hvorved kampen og selvkritikken bindes til den fælles problemudviklingsproces. Sanseligheden er da ikke længere et problem, der låser subjektet,

men er nu selve personlighedens udviklingsfunktion som sanselig virksomhed, som menneskeværd.

Sanseligheden kan nu som sin egen sol - den opgave den har at være - udvikle sig gennem dens betydning for rummets egen udvikling. Her igennem får den som gave en historisk tid at virke i, men også udfordringen at vokse tilbage i naturhistorien, i solen selv som kosmisk bevægelse.

Omvendt er solen selv et udviklingsprodukt af kosmos, hvor sanseligheden opstår, når tidens betydninger bliver en funktion af udviklingen: almen genspejling. Naturhistorien som funktionel genspejling vil da træde frem, når tiden bliver til struktur (:organ) for udviklingsbetydninger i rummet. Medens samfundshistorien træder op til dans, idet sanseligheden som struktur og funktion af tidens organiske betydninger bliver subjekt for udviklingen af eget rum: historisk-logisk. Stat og privatejendommen og deres almen udtryk gennem magt og vold er da at se som en samfundshistorisk synder, der fik eget liv, da kampen for rummet ikke bare blev opgivet, men skrinlagt gennem samfundshistorien selv. Nu er den dukket op igen som ny udfordring; men det vil være dumt at gøre den til "the point of no return" som dengang med slaven - men det er ikke mindst dette, der er udvikling i dag - for selv langt ind i venstrefløjen gives der op overfor etableringen af autonome rum. Lige så får højrekræfterne idag lov til at privatisere alle de rum, der også produktionsmæssigt måtte være. Samtidig lyder det også i kor: "Ingen rettigheder uden pligter. Ingen pligter uden rettigheder". Sanselighedens logik er på dette punkt såre enkel: hvad med at gribe i egen frustration i stedet for gennem magt at lade andre være de uløselige statister. For der er ikke noget, der er mere fremmed for sanseligheden end at begrunde sin lyst til at virke.

En virkelig gennemtrængning af de aktuelle muligheder og begrænsninger, som de stiller sig konkret i vores dagligdag fra hver vores personlige standpunkt, får vi dog først, når vi følger sanselighedens egen historie genetisk nedefra. Dette er en udviklingsopgave af arten historisk rekonstruktion, hvor focus særligt må lægges på det udviklelige, dvs de forhold, der foregår, ligger udenfor eller under sanselighedens problemstillinger - at begrave modsigelser, forhindre, antagonisere eller blive ved sig selv - idet det er her, at sanselighedens virkelige udfordringer ligger.

Dybden i vores følelser er da også i det fællesskab, der i virkeligheden er kontakt med. Der vil jeg leve - for der kan der leves.

Eller som Henrik Strube udtrykker det:

DER FØLER JEG MIG HJEMME

Der, hvor landet ligger udstrakt
og grænserne er fri
og hvor man selv bestemmer
om man vil rejse eller bli'

Der, hvor havet skyller ind
over sand og ral og klit
hvor man en tidlig morgen finder rav
og trækker vejret frit.

Der føler jeg mig hjemme
og der vil jeg leve mit liv.

Der hvor skoven skifter farve
og vilde blomster groer
hvor kornet står og modnes
til brødet på mit bord.

Der, hvor meninger kan brydes
og tanken flyver frit
hvor et menneske lukker døren op
når en fremmed ber om ly.

Der føler jeg mig hjemme
og der vil jeg leve mit liv.

Der, hvor hjerter stadig banker
og børn bliver født af lyst
hvor man kan gå forelsket
ved Vesterhavets kyst.

Der hvor livet er en kamp
der giver mening og mod
hvor det vigtigste i verden
er gjort af kød og blod.

Der føler jeg mig hjemme
og der vil jeg leve mit liv.

Der hvor man kan være sammen
og alene hvis man vil
hvor man engang kan lægge sig
og dø med værdighed.

Der føler jeg mig hjemme

Henrik Strube

Referencer:

Abberoni, P: "Foralskelse og kærlighed", Informations Forlag 81; Bastian, P: "Ind i musikken", Gyldendal 87; Bertelsen, J: "Selvets virkelighed", "Energi og bevidsthed", "Dybdepsykologi", Borgen 88/84/83; Birck-Madsen, Ka "Terapi, samfundsform, subjektivitet"/86; "Kollektive forformer ..", Forum 1/87; "Spiri-Marx"/87a; "En positiv historie"/88; "Kritisk Psykologisk Forum - Politisk!"/88a; Brier, S: "Uvidenhedens sky", Information 24.11.86; Forchhammer, H: "Det bedste forsvar er et angreb", Forum 2/87; Hansen, E-J: "Generationer og livsforløb" Hans Reitzel 88; Haug, P: "Arbeitsverhältnisse. Ein Frage an Klus Holzkamp zum 60.Geburtstag" i Maier's mfl: "Kritische Psychologie als Subjektwissenschaft", Campus 87; Haug, W.F: "Vorlesung zur Einführung ind "Kapital"", Pahl-Rugenstein 76; "Theorien über Ideologie", AS 40/Argument 79; "Ideologie/Warenästhetik/Massenkultur", SH 33/Argument 79a; "Warenästhetik und kapitalistische Massenkultur", Argument 81; "Ideologische Werte und Warenästhetik am Beispiel der Jeanskultur", Semiotik 81a; "Krise oder Dialektik des Marxismus", AS 100/Argument 83; "Die Camera Obscura der Ideologie", AS 70/Argument 84; Holzkamp, K: "Sinnliche Erkenntnisse", Athenäum Taschenbücher 78 (opr.73); "Grundlegend der Psychologie", Argument 83; "Mennesket som subjekt for videnskabelig metodik", Komm.3.Psyk ca 85; Hougaard, E: "Psykoterapi som non-specifik behandling", Psykologisk Skriftserie Aarhus 83; Jäger, M: "Über Macht und Parteien", AS 91/Argument 83; Körmendi, E: "Psykisk handicappede", Soc.Forsknings Institutet, pub.67/75; Kühl, P-H mfl: "Psykisk sårbare", Socialforsknings Institutet pub.102/81; Kommunistisk Tidsskrift: "Om 3-verdensteorien", nr.5/77; Mammen, J: "Den menneskelige sans", Dansk Psykologisk Forlag 83; Madsen, S.A: "Personlighed og virkelighed" i "Forsvar for fornuften", KT 87; "Blot "problematiske" en replik", Forum 3/88; "Fundamentalisme på dansk", Cicero 88; Marx, K: "Kapitalen bog 1", Rhodos 70; "Bidrag til kritikken af den politiske økonomi. Indledning fra Grundrids", Rhodos 74; "Feuerbachtserne", Rhodos 74a; "Den tyske ideologi", Rhodos 74b; Nemitz, R: "Der neue Spiritualismus. Über Capras "Wendezeit"", Das Argument 155/86; Prince: fjernerer/koncert 10.9.88; Maslow, A.H: "Motivation und personality", Harper & Row 54; Lauritsen, P: "Personlighedspsykologi", Nyt Nordisk 77; Leontjew, A: "Tätigkeit, Bewusstsein, Persönlichkeit", Volk und Wissen Volkseigener Verlag 79; Seve, Sobolev, Mao: "Politik som dialektisk proces. Tre indlæg om modsigelsers rolle i dialektikken", Ny dag 72; Strube, H: pladen "Nyt land", 88; Schultz, E: "Personlighedspsykologiens teori og metode", KUA 86; Vollmer mfl: "Rigor Mortis"- om postmodernismen", RUC 85; Volmerg, U: "Om forholdet mellem produktion og socialisation med det industrielle lønarbejde som eksempel" i "Produktion, arbejde, socialisation", Progressiv Bogklub 77;

* Og glent foroven: N.Engelsted: "Personlighedens almene grundlag I & II", 86a, b.